

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU'DA ETNİK ve DİLSEL BAĞLAMDA GÖÇ ve
KİMLİK SORUNU
(LÜBNAN'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLER ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

FETHİ NAS

DANIŞMAN
Prof. Dr. Muammer TUNA

Temmuz, 2014
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU'DA ETNİK ve DİLSEL BAĞLAMDA GÖÇ ve KİMLİK SORUNU
(LÜBNAN'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLER ÖRNEĞİ)

FETHİ NAS

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

"Doktora"

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 18.08.2014

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 23.07.2014

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muammer TUNA

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ümit TATLİCAN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Zafer DURDU

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN

Enstitü Müdürü :

Yrd. Doç. Dr. Aytekin FIRAT

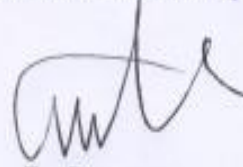
Temmuz, 2014

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02/02/2014 tarih ve 639/02 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Fethi NAS'ın "ORTADOĞU'DA ETNİK ve DİLSEL BAĞLAMDA GÖÇ ve KİMLİK SORUNU (LÜBNAN'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLER ÖRNEĞİ)" adlı tezini incelemiş ve aday 22/02/2014 tarihinde saat 10.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

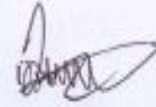


Tez Danışmanı

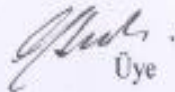
Prof. Dr. Muammer TUNA

Üye

Prof. Dr. Ümit TATLİCAN

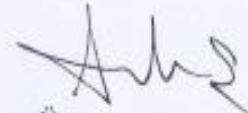


Yrd. Doç. Dr. Zafer DURDU



Üye

Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL



Üye

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum "ORTADOĞU'DA ETNİK ve DİLSEL BAĞLAMDA GÖÇ ve KİMLİK SORUNU (LÜBNAN'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLER ÖRNEĞİ)" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/08/2014
Fethi NAS

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : NAS

Adı : Fethi

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : ORTADOĞU'DA ETNİK ve DİLSEL BAĞLAMDA GÖÇ VE KİMLİK SORUNU (LÜBNAN'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLER ÖRNEĞİ)

Y. Dil : MIGRATION AND IDENTITY PROBLEM IN CONTEXT OF ETHNICITY IN THE MIDDLEEAST (CASE OF TURKISH LIVE IN LEBANON)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

O

X

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite :MUĞLA SITKI KOŞMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Enstitü :SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı :TUNA, Muammer

Ünvanı :Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 269

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

- 1.ORTADOĞU,
- 2.OSMANLI MİRASI,
- 3.ETNİSİTE ve GÖÇ.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. ORTADOĞU,
2. GÖÇ, ETNİSİTE, KİMLİK SORUNU,
3. MARDİN KÖKENLİ ARAPLAR, LÜBNAN.

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

- 1.MIDDLE EAST,
- 2.MIGRATION,
- 3.ARABS of MARDİN, LEBANON.

- | | |
|---|----------------------------------|
| 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum | <input checked="" type="radio"/> |
| 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir | <input type="radio"/> |
| 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir | <input checked="" type="radio"/> |

Yazarın İmzası



Tarih : 15/06/2023

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu'da birbirinden farklı ulus devletler kurulmuştur. Osmanlı Devleti, 600 yıla yakın bir süre Ortadoğu'da hüküm sürmüş ve bu süre zarfında Ortadoğu toplumlarının siyasal ve toplumsal yapıları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu devlet ve toplumlarında yaşanan toplumsal olayları anlamada Osmanlı mirası geniş bir bilgi birikimini barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılmış ve tarih sahnesinden çekilmiştir. Osmanlı Devletinden sonra ise Ortadoğu'da 15'e yakın ulus devlet kurulmuştur. Bu devletlerin resmi sınırları genel olarak İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşmalara göre belirlenmiştir. Bu yüzden geçmişte Osmanlı Devleti'nin çatısı altında bulunan Ortadoğu devletleri arasındaki sınırlar, kültürel ve etnik özellikler göz ardı edilerek belirlenmiştir. Devletler arasında çizilen resmi sınırlar bundan dolayı ilerleyen zamanlarda çeşitli sorunların yaşanmasına yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu'da bağımsızlığını kazanan ilk devlet olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yıllarca süren savaşların etkisiyle siyasal, sosyal ve ekonomik bakımdan son derece olumsuz koşullar içerisinde kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi ülke içerisinde birliği ve bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak ulusçuluk düşüncesinin gerektirdiği politikaları hayata geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler bu süreç ile birlikte tasfiye edilmek istenmiştir. Türkiye'nin doğu bölgelerindeki şehirlerde, gündelik yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılara mensup toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirlemiştir. Ulus devlete eklenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışma aracılığı ile Türkiye'de göç literatüründe bugüne kadar ele alınmamış bir göç hareketinin varlığına işaret edilmeye çalışılmıştır. Bu hareket Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mardin ili ve çevresindeki ilçelerde yaşayan Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göçüdür. Çalışmada bu göç hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşullar ile Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'daki yaşam koşulları incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Ortadoğu, Osmanlı mirası, Göç, Etnisite ve Kimlik Sorunu.

ABSTRACT

Many nation-states has been established in the Middle East after the collapse of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire, ruled in the Middle East for a period of nearly 600 years and has left a profound affect on political and social structures of the Middle Eastern societies during this period. Therefore, the social events that occurred in the Middle Eastern states and societies could be understood following the legacy of Ottoman Empire.

The Ottoman Empire lost the First World War and was withdrawn from the stage of history. After the collapse Ottoman Empire nearly 15 nation-states have been established in the Middle East. The official boundaries of these states were determined according to the agreement reached between Britain and France. The borders drawn between societies neglected cultural and ethnic characteristics. That is why official borders caused various problems between Middle Eastern societies that lived under the roof of the Ottoman Empire in the past.

Turkish Republic was the first country to gain independence in the Middle East. It has been established in an extremely negative political, social and economic conditions caused by long time wars. So Republican Administration has implemented various policies for national unity and integrity of society.

For this purpose social and cultural features of the legacy of the Ottoman Empire intended to be abolished. Thus a new perception has emerged for different ethnic background communities speak different languages in everyday life in the eastern regions of Turkey. Articulation of these communities to nation-state faced a compliance issues. Especially the socio-economic structure of the region after the postwar period have been effective in migration of many members of such communities to neighboring states.

Through this study a migration which have not been addressed in Turkish literature was detected. This is the migration of Arabs of Mardin to Lebanon. In the study, the emergence of conditions caused migration from Mardin to Lebanon and living conditions of Arabs of Mardin in Lebanon were examined.

Key Words: Middle East, Ottoman Legacyı, Migration, Ethnicity and Identity Problem.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	V
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK ve ETNİSİTE

I.1. Kimlik ve Etnisiteyi Anlamak.....	10
I.2. Kimlik Konusunda Farklı Düşünceler.....	11
I.3. Kimliği Kavramsallaştırmak.....	13
I.4. Etnisite Konusunda Farklı Düşünceler.....	15
I.5. Etnisite ve Irkçılık.....	18
I.6. Etnik Kimlikler ve Etnik Gruplar.....	20
<i>I.6.1. Etnik Kimlik.....</i>	<i>21</i>
<i>I.6.2. Etnik Grup.....</i>	<i>24</i>
I.7. Etnisite ve Ulusçuluk.....	26
I. 8. Etnisiteye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar.....	35
<i>I.8.1. İlksel (Primordial) Yaklaşım.....</i>	<i>36</i>
<i>I.8.2. Sosyal-Araçsal Yaklaşım.....</i>	<i>39</i>
<i>I.8.3 Etnisiteye İlişkin Yaklaşımların Değerlendirilmesi.....</i>	<i>42</i>

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ ve BÜTÜNLEŞME

II.1. Bir Olgu ve Bir Kavram Olarak Göç.....	44
II.2. Göç Olgusunun Genel Özellikleri.....	45
II.3. Göç Olgusunun Kısa Bir Tarihi.....	46
II.4. Farklı Boyutlarıyla Göç.....	47
<i>II.4.1. Göçün Sosyolojik Boyutu.....</i>	<i>47</i>
<i>II.4.2. Göçün Psikolojik Boyutu.....</i>	<i>49</i>
<i>II.4.3. Göçün Ekonomik Boyutu.....</i>	<i>50</i>
II.5. Göç Kuramları.....	52
<i>II.5.1. Neo-Klasik Kuram.....</i>	<i>52</i>
<i>II.5.2. İtme-Çekme Kuramı.....</i>	<i>54</i>
<i>II.5.3. Dünya Sistemleri Kuramı.....</i>	<i>55</i>

<i>II.5.4. Yeni Göç Ekonomileri Kuramı</i>	56
<i>II.5.5. İlişkiler Ağı Kuramı</i>	59
II.6. Göç ve Bütünleşme Süreci	60
II.7. Göç Kuramlarının Değerlendirilmesi	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN BİR BÖLGE ve

BİR KAVRAM OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

III.1. Doğu ve Batı Arasındaki Uzamsal Ayrım.....	67
III.2. Doğu ve Batı Arasında Değişen Sınırlar	71
III.3. Yakındoğu Yerine Ortadoğu Kavramının Kullanılması	76
III.4. Doğu ve Batı Arasında Ortadoğu	78
III.5. Ortadoğu'yu Anlamaya Yönelik Yöntemsel Bir Bakış Açısı	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI MİRASI

IV.1. XIX. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devletinin Siyasal ve Toplumsal Düzeni	84
IV.2. Devleti Kurtarmaya Yönelik Girişimler	87
IV.3. Osmanlı Elitleri Arasında Siyasal Ayrılıklar	92
IV.4. Türk Ulusçuluğu ve Etkileri	94
IV.5. Arap Ulusçuluğunun Ortaya Çıkması	99
IV. 6. Ortadoğu'da Osmanlı Sonrası Dönem	103

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

V.1. Araştırmanın Önemi	109
V.2. Araştırma Modeli	110
V.3. Araştırmanın Varsayımları	110
V.4. Araştırmanın Cevap Arayacağı Sorular	111
V.5. Araştırmanın Örneklemi	112
V.6. Veri Toplama Teknikleri	112
V.7. Verilerin Analiz Edilmesi	114
V.8. Araştırmanın Evreni: Mardin Kökenli Araplar	114
V. 9. Araştırmanın Alanı: Lübnan	117

<i>V.9.1. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi (1516-1918)</i>	118
<i>V.9.2. Fransız Mandası Dönemi</i>	120
<i>V.9.3. İç Savaş Dönemi</i>	122
<i>V.9.4. Ekonomik Durum</i>	124
<i>V.9.5. Coğrafi Özellikleri</i>	126
<i>V.9.6. Dinsel ve Etnik Yapı</i>	126

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR ve TARTIŞMA

VI.1.1. Demografik Özellikler	129
VI.1.2. Doğum ve İkamet Yerleri	131
VI.1.3. Göç Etme Biçimi, Yurttaşlık Statüsü ve Mesleki Dağılım	132
VI.2. Lübnan'a Göç ve Yerleşme Süreci	135
<i>VI.2.1. Göç Etmeye Yol Açan Temel Etmenler</i>	141
<i>VI.2.2. Göç Etme Biçimi ve Göç Güzergahı</i>	141
<i>VI.2.3. Göç Etmek İçin Beyrut'un Tercih Edilmesinin Nedenleri</i>	145
<i>VI.2.4. Coğrafi ve Kültürel Yakınlık</i>	150
<i>VI.2.5. Göç Sonrası Süreç ve Resmi Statü Sorunu</i>	154
<i>VI.2.6. Devletin Mardin Kökenli Araplara Yönelik Bakış Açısı</i>	159
<i>VI.2.7. Beyrut'a Yerleşme ve İlk Bağlantılar</i>	164
VI.3. Beyrut'ta Barınma ve Sosyal-Mekânsal Bütünleşme	168
<i>VI.3.1. İlk Göçmenlerin Karşılaştığı Sorunlar</i>	168
<i>VI.3.2. Hâlihazırdaki Konut Durumları ve Tercih Edilen Mekânlar</i>	170
<i>VI.3.3. Sosyal Uyumu ve Bütünleşmeyi Zorlaştıran Etkenler</i>	175
VI.4. Toplumsal ve Sosyo-Kültürel Sorunlar	178
<i>VI.4.1. Sağlık Hizmetleri Alanındaki İmkân ve Sorunlar</i>	178
<i>VI.4.2. Eğitim-Öğretim Alanında Karşılaşılan Sorunlar</i>	182
<i>VI.4.3. Sosyal ve Siyasal Örgütlenme Düzeyleri</i>	187
<i>VI.4.4. Bireyler Arası İlişkiler ve Enformel Sosyal Ağlar</i>	192
VI.5. Gündelik Yaşam ve Yaşam Stratejileri	197
<i>VI.5.1. Dil Kullanımı ve İsim-Soy isim Tercihi</i>	198

<i>VI.5.2. Dinsel Yaşam</i>	202
<i>VI.5.3. Aile Yapısı ve Eş Seçimi</i>	206
<i>VI.5.4. Bir Kimlik Arayışı Olarak Medya Tüketimi</i>	210
<i>VI.5.5. Siyasi Eğilimler ve Tercihler</i>	214
<i>VI.5.6. Sosyal Sınıf Düzeyi ve İş/Meslek Yaşamı</i>	220
<i>VI.5.7. Kimlik Algısı ve Etnik İlişkiler</i>	223

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	231
FOTOĞRAFLAR	242
KAYNAKÇA	248
MÜLAKAT FORMU	267
ÖZGEÇMİŞ	269

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Tarihsel ve coğrafi olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesi ile olan ilişkilerini incelemek ve bu ilişkilerin Ortadoğu toplumları açısından önemini belirlemek, sosyal bilimlerin en hayati konularından biri olsa gerektir. Özellikle son yıllarda Ortadoğu ülkelerinde yaşanan toplumsal olayların görünürdeki sebeplerinin ötesinde, kökleri daha eskilere dayanan ve geçmişte yaşanan bir takım olaylardan yola çıkarak açıklanması bu konuda çalışanların ve bu konuya ilgi duyanların bilgi düzeylerini ve düşünce yapılarını büyük ölçüde etkileyecektir.

Bir doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, yukarıda dile getirilmek istenilen çabaya -deryada bir katre misali- bir katkı sağlama amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. İlerleyen zamanlarda bu çabanın konu ile ilgilenenlere faydalı olabileceği ihtimali bile büyük bir heyecan kaynağıdır.

Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimim süresince beni akademik çalışma yapmaya teşvik eden, bu konuda her fırsatta bana destek olan ve doktora tezimin danışmanlığını üstlenen saygı değer hocam Prof. Dr. Muammer TUNA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Tez İzleme Komitesi üyeleri olan Prof. Dr. Ümit TATLİCAN ve Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL hocalarıma tezime yönelik olarak yaptıkları öneri ve getirdikleri eleştiriler için teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın sonlarına denk gelen aşamalarında, Muğla'nın dışında olmamdan ötürü her türlü yazışma, haberleşme ve bilgilendirme konularında yardımlarını benden esirgemeyen Araş. Gör. Çağlar ÖZBEK'e ve Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZKOÇ'a ve bir zamanlar teşriki-mesai ettiğimiz eskimeyen dostum Yrd. Doç. Dr. Zafer DURDU'ya çok minnettarım.

Son olarak; iyi günde-kötü günde benimle bir ömür sürmeye razı olan eşim Gönül ERDEM NAS'a ve yakın bir zamanda aramıza katılacak olan oğlumuza bu çalışma aracılığı ile sonsuz sevgilerimi sunarım.

Fethi NAS

Anamur, 2014

GİRİŞ:

Göç ile ilgili literatür incelendiğinde, doğal olarak yurt içinde yaşanan iç göçlerin ve yurt dışına yaşanan dış göçlerin ele alındığı görülür. İç göçlerden, bölgeler arasında çeşitli sebeplerden kaynaklanan göç dalgaları kastedilmektedir. Özellikle kırsal bölgelerden sanayileşmiş bölgelere ve kentsel alanlara doğru yaşanan göçler bu bağlamda ele alınmaktadır. Kırsal kesimlerden kentsel alanlara yaşanan göçlerde, nüfus artışı ve tarımsal üretimde hızlı modernleşme değişkenleri temel faktörler olarak alınmaktadır (Tekeli ve Erder, 1978). Dış göçlerden ise kastedilen ve işlenen konular arasında, Cumhuriyetin ilanından sonraki Nüfus Mübadelesi, Balkanlar ve Kafkaslardan Türkiye'ye yaşanan göçler ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın farklı ülkelerine yaşanmış olan işçi göçleridir. Özellikle Almanya'ya gerçekleşen işçi göçü, Türkiye'nin ilk dış göçü olarak kabul edilmektedir (Yalçın, 2004).

Genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, özelde Mardin ve çevresindeki il ve ilçelerden Ortadoğu'ya yaşanan göçlerin literatürde ve büyük ölçüde resmi kayıtlarda yer almadığı görülmektedir. Bu çalışmada 1945'li yıllardan itibaren Türkiye'den, Lübnan'a yaşanan göçler üzerinde durulacaktır. Bu göçlerin en belirgin özelliği, göç eden toplulukların Arapça konuşan Türkiyeliler olmasıdır. Lübnan'a yaşanan bu göç dalgası arasında bölgede yüzyıllar boyunca yaşamını sürdüren Süryani ve Kürtler de bulunmaktadır fakat en geniş grubu Mardin'de yaşayan Araplar oluşturduğundan, çalışmada bu topluluğun üyeleri üzerinde odaklanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılması ve Milli Mücadeleden sonra ulus devlet anlayışı üzerine inşa edilen Cumhuriyet'in ilanı ile Osmanlı mirası tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Modern bir kavram olan ulus devlet anlayışının zorunlu kıldığı seküler yapı, tek bir dile dayalı ortak kültür, ortak bir simgeler ve değerler sistemi ile tek bir ulus ve yurttaşlık bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte gayrimüslimler ve Türk olmayan topluluklar, Osmanlı Devleti'nin geleneksel millet sistemi içerisinde kendilerine tanınan otonom kültürel ve eğitim işlerini yürütme haklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş, dinsel ve dilsel bakımdan yeni devlet formasyonunun merkezileşmesi sürecine uyum sağlamada zorluklarla karşılaşmışlardır (Ahmad, 2002:33). Çünkü yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi, ülke içerisinde ulusal birliği ve bütünlüğü sağlamaya yönelik

politikaları hayata geçirmiştir. Cumhuriyet yönetimi; söz konusu politikaları hayata geçirme konusunda en fazla sorun alanı olarak Karadeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini görmüştür. Trabzon ve İzmir gibi şehirlerde Rum kökenliler ve Mardin gibi Doğu illerinde Süryaniler, Kürtler ve Araplar, Türk ve Müslüman olmayanların yaşadığı yerler olarak bilinmiştir. Dönemin hükümeti, ulusal birliği ve bütünlüğü tehdit edici bir sorun olarak gördüğü bu durumu, basit bir dil sorunu olarak ele almıştır. Bu amaçla Türkçe dışında bir dilin konuşulmasını yasaklayan, cezalandıran ve Türkçe konuşmayı zorunlu kılan çeşitli yasaları hayata geçirmiştir (Georgeon, 2006:57).

Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler bu süreç ile birlikte pratikte bir takım sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Şöyle ki, Türkiye'nin Doğu bölgelerindeki şehirlerde, gündelik yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılaraya sahip toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirmiştir. Ulus devlete eklenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesinde etkili olmuştur. Söz konusu topluluklar için bu göçün en belirgin özelliği, göç edilen ülkeler ile aynı veya benzer dillerin konuşuluyor olması veya dinsel aidiyetlerin temsilinin daha kolay ifade edilebildiği yerler olmasıdır (Özellikle Hıristiyan Süryaniler için). İlk göç hareketleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede kurulan yeni devletlere doğru yaşanmıştır. Mardin ve çevresi sınır bölgesinde yer aldığından, dilsel ve dinsel unsurlar bakımından farklı özelliklere sahip topluluk mensupları için göçün hedefi önce Suriye ardından Lübnan olmuştur. Buradan hareketle çalışmada, Mardin ve çevresinde yaşayan Arap kökenli Türkiyelilerin Lübnan'a göç hareketleri incelenmektedir. Çalışma, kuramsal bölümler ile Lübnan'da gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan uygulamalı bölümlerden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, kimlik ve etnisite kuramlarına yer verilmektedir. Kimlik ve etnisite kavramları, Avrupa ve Batı merkezli bir düşüncenin ürünü olarak modern zamanlarda yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmış ve buradan dünyanın her tarafına yayılarak, devletlerin siyasal ve toplumsal değişmelerine derin bir şekilde etki etmiştir (Bilgin, 1994:68). Özellikle modernleşmenin beraberinde getirdiği

geleneksel sosyal dayanışmanın çözülmesi ve geleneksel değer yargılarının kaybolması, toplumsal örgütlenme biçimi olarak kimlik ve etnisite gibi arayışların ön plana çıkmasını yol açmıştır. Geleneksel bağlılık ilişkilerinin çözülmesi, yoğun sanayileşme ve kentleşme, dinsel otoritenin zayıflaması ve bunlarla birlikte siyasal meşruiyet ilişkilerinin aşınması, yeni bağlılık ve aidiyet normlarının gelişmesini zorunlu hale getirmiştir. Bundan dolayı doğal bir birliktelik olduğu düşünülen etnisite ve kimlik kavramlarının önemi artmıştır.

Günümüzün modern dünyasında yaşayan insanların psikolojik, ekonomik, siyasal ve kültürel kalıplar bakımından farklı kimlikleri vardır. Buradan hareketle birbirinden farklı kimlik türlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Kimlikler; varoluşsal, ilksel, inşa edilmiş, çoklu veya tekil özellikler taşıyabilmektedir. Hepsinin ortak özelliği ise toplumsal bir varlık olan insanın sahip olduğu unsurlardan oluşmasıdır (Eriksen, 1983). En basit haliyle uzun veya kısa boylu, evli veya bekâr, kadın veya erkek olmak bireyleri birbirinden ayırt eden özelliklerdir. Kimlikleri oluşturan unsurlardan bazıları değişken iken bazıları sabit niteliktedir. İnsanın; doğuştan itibaren sahip olduğu fizyolojik özelliklerinin değişme ihtimali çok azdır, buna karşılık gündelik konuşma dili, yurttaşlık bağı, kültürel ve ideolojik tutumları ise tercihlere ve içinde bulunduğu kurallara bağlı olarak değişebilmektedir.

Etnisite ile ilgili felsefi ve ideolojik düşünceler klasik kuramcılara kadar uzanmaktadır. Weber ve Marx, etnisiteye ilişkin çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Weber ve Marx etnisitenin olumsuzluklarına vurgu yapmışlardır. Marx; etnisiteyi, kollektif dayanışmayı engelleyen bir tür yanlış bilinç olarak değerlendirmiş ve zaman içerisinde kaybolarak yerini başka türden çıkar sağlayan öğelere devredeceğini düşünmüştür. Weber ise etnisiteyi son derece karmaşık ve belirsiz bir kavram olarak ele almıştır (Somersan, 2004:22).

Geniş bir perspektiften hareketle etnisitenin insan birlikteliklerinin zorunlu bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla etnisiteyi konu edinen disiplinler oldukça çeşitlidir bunlar antropoloji, arkeoloji, tarih, teoloji, siyaset ve sosyoloji gibi bilimlerdir. Bu disiplinlerin kavrama yönelik yaklaşımları ve yaptıkları araştırmalar sonucunda ortaya koydukları bulgular bir araya geldiğinde, söz konusu kavramı incelemek oldukça zor hale gelmektedir. Bireylerin yaşamında hangi kategoriye ait oldukları ve kaç farklı kategoriye mensup olabilecekleri, toplumsal

yaşamda esas olarak neyin belirleyici olması gerektiğini tartışmalı hale getirmektedir. Genel kabul gören yaklaşımlara göre etnisite kavramı, insanların sınıflandırılması ve gruplar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir durumdur.

Etnisite çalışmalarında öne çıkan iki farklı yaklaşım vardır. Birincisi etnisitenin ortak atalar ve kan bağına dayanan ilişkilerden hareketle oluştuğunu ileri süren İksel Yaklaşım'dır (Geertz, 1963). İkincisi ise etnik ilişkilerin oluşumunu ortak kültürel değerlere, koşullar tarafından belirlenen aidiyetlere ve kültürel bilince vurgu yapan Sosyal-Araçsal Yaklaşım'dır (Barth, 2001). Her iki yaklaşım, sosyolojik bakımdan temellendirilecek tutarlı ve savunulur gerçeklikler içermektedir.

Etnisite, çıkarların belirlediği bir birlikteliğe indirgenemeyecek kadar karmaşık ve sadece biyolojik olarak kazanılan kalıtsal özelliklerin oluşturduğu bir özellik olarak görülmemelidir. Aynı zamanda hem çıkarların hem de öznel duygulanımların bir arada bulunduğu bir bileşimdir. Bu yüzden çalışmada her iki yaklaşımın varsayımları göz önünde bulundurularak Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göç etmesinin gerisinde yatan etnik özellikler incelenmektedir.

İkinci bölümde, genel olarak göç kavramı üzerinde durulmaktadır. Göçün bütün toplumlarda görülen ve yaşanan bir fenomen olduğu varsayılmaktadır. Dünya üzerinde pek çok kültür karşılıklı göçler sonucunda oluşmuş, toplumlar arasında entelektüel, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok ögenin transferini gerçekleştirmiştir (Roseman, 1971). Göç ile ilgili literatür son derece geniş ve zengin olmasına rağmen oldukça parçalı ve ayrılmış bir yapıdadır. Göçü farklı derecelerde ele alıp inceleme konusu haline getiren birbirinden farklı disiplinler ve kuramlar vardır. Genel kabul gören bakış açısına göre göç, insanların bir yerden başka bir yere, ulusal sınırlar içerisinde, bir kentten başka bir kente, bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir ülkeden başka bir ülkeye hareketini ifade etmektedir.

İnsanların yerleşik halde buldukları bir yerden başka bir yere, yaşam biçimlerini değiştirmek amacıyla yerine getirdikleri davranışa genel olarak göç, bu davranışı yerine getirenlere ise göçmen denmektedir. İnsanların yaşamında önemli bir değişime yol açan göç hareketi, yalnızca coğrafi bir yer değiştirme hareketinden ibaret değildir. İnsanları göçe sevk eden ve göçe karar verme sürecine etki eden pek çok faktörler vardır. Göçün kaynağı konumundaki bölgeden, göçün hedefi

konumundaki bölgeye göç etmeye yönelik karar verme süreci oldukça karmaşıktır. Bu karmaşıklığı ortaya çıkaran sebepler arasında ekonomik, kültürel, etnik, dilsel ve dinsel özellikler birlikte yer almaktadır.

Karmaşık bir konu olan göçü ele alıp inceleyen farklı yaklaşımlar vardır. Çalışmanın konusunu yakından ilgilendirdiği düşünülen birbirinden farklı beş yaklaşıma yer verilmiştir. Neo-Klasik, İtme-Çekme, Dünya Sistemleri, Yeni Göç Ekonomileri ve İlişkiler Ağı Yaklaşımlarına yer verilmiştir. Adı geçen göç yaklaşımlarından hareketle, Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göçünün açıklanmasının daha uygun olacağı üzerinde durulmaktadır. Göç ile ilgili birbirinden farklı yaklaşımlara ve göç türlerine değinilerek, Türkiye'den Lübnan'a yaşanan göç sürecinde etkili olan faktörlere değinilmektedir.

Üçüncü bölümde, çalışmanın geçtiği bölge olmasından dolayı, Ortadoğu kavramının tarihsel süreç içerisinde nasıl ortaya çıktığı ve hem coğrafi hem de siyasal bir gerçeklik olarak nasıl algılandığı konusu işlenmektedir.

Ortadoğu kavramının ortaya çıkmasından önce, Batı dünyasının zihinsel haritasında hâkim olan Doğu ve Batı ayrımının bilinmesinde fayda olduğu düşünülmüş ve bu ayrımı ortaya çıkaran tarihsel olaylara değinilmiştir. Esas itibariyle Doğu-Batı ve daha sonra ekonomik ve emperyal çıkarların şekillendirdiği Ortadoğu kavramının tarihsel bir gerçeklik olarak ortaya çıkışı Batılı etnosantrizmin bir ürünüdür (Hentch, 1996:22). Batılı siyaset ve düşünce adamlarının XVII. yüzyıla kadar olan dönemde Doğuya yönelik hayranlık dolu yaklaşımları ile bu yüzyıldan sonra Doğuya karşı tam tersi bir yöndeki bakış açıları birbirinden farklıdır. Bu farkın ortaya çıkması, Batı dünyasının ekonomik, askeri ve siyasal bakımlardan Doğunun üzerinde egemenlik kurması ile ilişkilidir. Ortaçağ boyunca Avrupalılar, Doğu'ya yönelik olumlu bir perspektife sahiptir. Doğu; zenginliklerle dolu yarı mitolojik, mucizevî ve karşılıksız sevgilerin olduğu bir yer olarak tasavvur edilmiştir fakat XIX. yüzyılın başlarında Aydınlanma ile birlikte bu perspektif değişmeye başlamıştır. Doğu ve Batı imajları adeta birbirleri ile yer değiştirmiştir. Modern zamanların başladığı döneme denk gelen bu algısal değişme ile birlikte Doğu; artık hastalıkların, akıl dışılığın, despotizmin ve kontrol altına alınması gereken yerlerin adı olmuştur (Duthorne, 1994:97).

Ortadoğu kavramının ortaya çıkmasında, Fransa ve İngiltere arasındaki ekonomik rekabet ile bu devletlerin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin etkisi belirgindir. Dünya ticaret yollarının kontrolü ve maden kaynaklarının en verimli biçimde kullanılması kaygısı, bir takım düşünür ve siyaset adamlarının, Doğu ve Batı arasındaki coğrafi bölgelerin sınırlarını yeniden belirleme zorunluluğunu gündemlerine almasına neden olmuştur. Buradan hareketle, Avrupa'ya coğrafi bakımdan yakın olan yerlere “Yakındoğu” veya “Ortadoğu”, uzak olan yerlere de “Uzakdoğu” denmiştir. Böylece Ortadoğu bir kavram ve bir bölge olarak, Batılı devletlerin kendi aralarındaki çıkar ilişkilerinin belirlediği bir alan olarak tarih sahnesine çıkmıştır. İlgili literatürden hareketle, Üçüncü Bölümde bu konulara yer verilmekte ve çalışma alanının betimlenmesi yoluna gidilmektedir.

Dördüncü bölümde, Osmanlı mirasının Ortadoğu bölgesi üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldan itibaren Batı karşısında gerilemeye başlaması ile zorunlu hale gelen askeri, idari ve toplumsal alanlardaki ıslahat hareketlerine değinilmektedir.

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, ekonomik ve askeri bakımdan, Batılı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Osmanlı ekonomisi Batılı ekonomilerin müdahaleleri sonucunda zayıflamış ve onların nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Buna yol açan değişmelerin başında ise; Doğu ve Batı arasındaki ticaret yollarının değişmesi, Batıda sanayi üretiminin ortaya çıkması, makineleşme ve yeni keşfedilen yerlerden elde edilen zenginliklerin Batılıların elinde toplanmasıdır (İssawi, 1998:79). Bu değişmelere bağlı olarak Osmanlı ordusunun Batı karşısında askeri yenilgilere uğraması ve toprak kaybetmesi Osmanlı Devleti yöneticilerinin, çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Islahat hareketleri dönemlere ve idarecilerin perspektiflerine bağlı olarak farklılıklar arz etmiştir. Ortak hareket noktaları ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtarılmasını sağlamak ve geçmişte yaşanan başarılarla yenilerini eklemektir.

Islahat hareketleri, geniş toprakları bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nin birbirinden farklı mensupları arasında beklenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Islahatların mali yükümlülükleri fazla olduğundan halk üzerindeki vergi yükleri sürekli arttırılmış ve bu yüzden Osmanlı tebaası tarafından rağbet görmemiş ve hoşnutsuzluklara yol açmıştır (Ahmad, 2002:25).

Yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler karşısında içine düştüğü zor durumdan kurtarılması ve devletin daha da güçlendirilmesi amacıyla uygulanmak istenilen toplumsal ve siyasal alanlardaki reformlar, ülkenin en büyük etnik grubu olan Araplar ile Türkleri karşı karşıya getirmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nin açtığı modern eğitim kurumlarında eğitim gören elit ve orta sınıf ailelerin mensupları; ulusçuluk, bağımsızlık ve âdemi merkezîyetçilik gibi Batılı fikirlerin etkisinde kalarak, yeni ideolojiler ve siyasal eylemler üretme yoluna girmişlerdir. Devletin farklı etnik unsurlara mensup grupları arasındaki ideolojik ve siyasal ayrımlar, zaten dıştan gelen baskılarla zor günler yaşayan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine ve tarih sahnesinden çekilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra, Ortadoğu bölgesinde irili ufaklı pek çok devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin bazıları sömürge yönetimleri altına girmiş bazıları ile bağımsızlıklarını kısa bir süre sonra elde edebilmiştir. Söz konusu ülkelerin toplumsal ve siyasal yapıları ise 400 yıla yakın idaresi altında buldukları Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal anlayışından büyük ölçüde etkilenmiştir. Aradan geçen zamana rağmen bu etkinin günümüze kadar geldiği ve bir miras olarak aktarıldığı varsayılmaktadır (Hourani, 1981:18; İnalcık, 2010:32). Bu yüzden Dördüncü bölümde, Osmanlı mirasının Ortadoğu toplumları üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Beşinci bölüm'de, araştırmanın üzerinde odaklandığı konunun kuramsal çerçevesinin ve saha verilerinin nasıl elde edildiği ile ilgili süreçlere yer verilmektedir. Nitel bir araştırma olarak planlanan çalışmanın yöntemi ve bu yöntem ile ilgili örneklem grubunun seçimi, veri toplama tekniği ve verilerin analizi gibi konular açıklanmaktadır.

Ayrıca; Türkiye'de yaşayan Mardin kökenli Araplar'ın daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla kendilerine göç hedefi olarak belirledikleri Lübnan hakkında bilgi verilmektedir. Lübnan; diğer pek çok Arap ülkesi gibi uzun bir süre Osmanlı yönetimi altında kalmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki dönemde etnik ve dinsel çatışmalardan ötürü, Lübnan iki bölgeye ayrılmış ve yerel iki dinsel grup (Hıristiyan Marunîler ve Dürzîler) tarafından yönetilmiştir (Picard,1998). Bu iki dinsel grup arasındaki çatışma ve iktidar mücadelesi, Lübnan'da XX. yüzyıla kadar sürmüş ve Lübnan'ın tarihini ve toplumsal yaşamını şekillendirmiştir. Lübnan İç

Savaşı'nın başlamasına ve ülkede sivil çatışmaların yaşanmasına dinsel ve etnik farklılıklar damgasını vurmuştur.

Lübnan; Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Fransız Mandası haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda ülke içerisindeki bütün etnik ve dinsel gruplar bir araya gelerek, Fransız Manda sistemine karşı ayaklanmalar başlatmış ve sonucunda bağımsızlık elde edilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Lübnan'da farklı aktörlerin belirlediği güç ilişkileri varlığını hissettirmiştir. Birbirinden farklı pek çok etnik ve dinsel grubun yaşadığı Lübnan, dünya üzerindeki en küçük devletlerden birisi olmakla birlikte, dünya siyasetinin cereyan ettiği alanlardan birisi olmuştur (Salameh, 2010:80).

Lübnan'ın Mardin kökenli Araplar için göç edilecek bir ülke olmasını sağlayan etmenler arasında; dilinin Arapça olması, iş ve istihdam alanlarının geniş olması ve Türkiye'nin sanayi bakımından gelişmiş kentlerine göre Mardin ve çevresine daha yakın mesafede bulunması etkilidir. Bu bölümde, Lübnan'ı göçün hedefi konumuna getiren tarihsel, ekonomik ve toplumsal özelliklere yer verilmektedir.

Altıncı bölümde, Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta gerçekleştirilen saha çalışmasıyla elde edilen verilerin değerlendirilmesine yer verilmektedir. Beyrut'ta yaşayan Mardin kökenli Araplar ile mülakatlar yapılmış, mülakatlar sonucunda göç sürecini ortaya çıkaran koşullar, göç etme biçimi, Lübnan'da göç sonrası süreçte yaşananlar ve hâlihazırda göçmenlerin yaşam koşulları hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Lübnan'da yaşayan 35 kişi (13 Kadın ve 22 Erkek) ile mülakat yapılmıştır. Mülakatın dili Arapça olarak gerçekleşmiştir ve konuşmalar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve araştırmacı tarafından çalışmanın belirlenen dönemlerinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırma teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma verileri, çalışmanın kuramsal bölümünde ortaya konan argümanlar doğrultusunda analiz edilerek Mardin kökenli Araplar'ın göç etmesine etki eden faktörlere, kimlik ve aidiyet düzeyinde ortaya çıkan sorunları yorumlanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında; çalışmanın merkezi kavramlarına yönelik olarak ileri sürülen kuramsal yaklaşımlar ile nitel araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın başında ileri sürülen varsayımlar; saha çalışması aracılığıyla elde edilen betimlemeler, yorumlar ve elde edilen bulgulardan hareketle kavramsal bağlamda tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK ve ETNİSİTE

I.1. Kimlik ve Etnisiteyi Anlamak

Toplumları bir arada tutan çoğu zaman değişik düzenekler ve toplumların bütünleşmesini sağlayan birtakım güçler vardır. Örneğin, toplumsal yaşamı şekillendiren bir takım bağlar; ekonomiden siyasete, akrabalık ilişkilerinden komşuluk ilişkilerine kadar geniş bir yelpazede etkisini hissettirmektedir. Bu bağlar; siyasi kontrolün etkin bir şekilde uygulanması anlamında tutarlı bir düzenden yola çıkarak oluşabildiği gibi, farklı değerlere sahip insanların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla yaşamayı becerebilmesi ve ortak bir değerler sistemine bağlılık göstermesiyle oluşabilirler (Schudson, 1994:65).

Kimlik ve etnisite kavramı, Avrupa ve Batı merkezli bir düşüncenin ürünüdür. Kimlik, benlik, etnisite ve ulus gibi kavramlar sosyal yaşamda birbirinden farklı anlam ve imgelere karşılık gelirler. Birçok Batı-dışı toplumda insan birliktelikleri bu kavramlarla ilişkili değildir veya farklı bağlamlarla betimlenmektedir (kabile, aşiret, tarikat gibi). Daha spesifik bir perspektiften bakılacak olursa, kimlik ve etnisite kavramlarının modern zamanlarda ortaya çıktığı görülebilir. Modernleşmenin yol açtığı sosyal dayanışmanın çözülmesi ve geleneksel değer yargılarının kaybolması, toplumsal örgütlenme biçimi olarak kimlik ve etnisite gibi arayışları gündeme getirmiştir. Bilgin (1994:68), geleneksel topluma kıyasla heterojen nitelikli, kentleşmiş, sanayileşmiş modern toplumlarda sosyal bağın niteliği sorununun, hem daha önemli, hem de sosyoloji ve siyaset felsefesinin gündeminde daha belirgin olduğunu dile getirmektedir. Tönnies'in ele aldığı organik bir dayanışmanın görüldüğü cemaat yapısı çözüldüğünde, sosyal bütünlük nasıl oluşacaktır? Toplumunu bir arada tutan sosyal harç nedir?

Geleneksel bağlılık ilişkilerinin çözülmesi, yoğun sanayileşme ve kentleşme, dinsel otoritenin zayıflaması ve bunlarla birlikte siyasal meşruiyet ilişkilerinin aşınması, yeni bağlılık ve aidiyet normlarının gelişmesini zorunlu hale getirmiştir. Kısaca, kimlik ve etnisite, modernleşme sonucunda geleneksel cemaat yapılarının ve eski toplumsal düzenin zayıflaması ve çökmesi sonucunda, bireyselliğin etkin ve yaratıcı yönlerinin ön plana çıkarılması üzerine kurgulanmıştır. XVIII. yüzyılda

Aydınlanma Düşüncesi ile birlikte bireylerin, özgür ve rasyonel olduğu düşüncesi savunulup bireyselliklere vurgu yapılırken, XX. yüzyılın başlarında bireylerin varoluşlarını ancak grup merkezli ve kolektif bir temsil içerisinde gerçekleştirebilecekleri düşüncesi ön plana çıkmıştır (Rattansi, 1997:49). Geleneksel toplumlarda bireysel kimlik duygularının nerdeyse var olmadığı görülür. Toplumsal kimlik ve etnisite düşüncesi bireyin doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu toplumsal çevreye uyum sağlaması ile ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Oysa sanayileşmiş ve kentleşmiş modern toplumlarda bireyler, görece bağımsız, kendi kendine yeten ve genel itibarıyla geleneksel bağlardan uzaklaşmış durumdadırlar. Bireylerin kolektif bir bilinç etrafında bir araya gelmeleri, bireysel tercihleri ve çıkar ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu bölümde kimlik, etnisite, etnik grup ve etnik kimlik kavramları ile ilgili olarak farklı bakış açılarına göre açıklama ve yorumlara yer verilecektir.

1.2. Kimlik Konusunda Farklı Düşünceler

Farklılıklar üzerine inşa edilmiş toplumsal yaşam, bazen birbirine yakın bazen birbirine zıt kültürel, siyasal ve ahlaki sistemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu çeşitlilik ise bireysel ve toplumsal gereksinimlerin temin edilmesi sürecinde farklılaşmayı yansıtır. Gereksinimler sürekli olarak değişir ve gelişirler. Farklılıklar karmakarışık ve parçalara ayrılmış bir dünyaya hayali bir düzenin getirilmesine ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Hall'a göre farklılık ilişkileri olmadan hiçbir temsil oluşamaz. Ama temsil içinde oluşmuş olan şey her zaman ertelenmeye, serileştirilmeye ve farklı bir şekilde düzenlenmeye açıktır (1998:182). Farklılıkların olduğu yerlerde mutlaka kimlikler ve gruplar vardır. Kimlik ve gruplar, insanlar arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar üzerine kuruludur. Dolayısıyla farklılıklar, aidiyet düşüncesi ve duygularının şekillenmesinde etkilidir. Bir kimliğe ve bir gruba duyulan aidiyet, birileri ile paylaşılan benzerlik ve aynılığa, bunun yanı sıra diğerlerinden ayrılma ve farklı olmaya işaret eder. Herder'e göre insanların aidiyet fikri düşünsel olarak vardır. İnsanlar; yeme-içme, güven içinde olma ve hareket özgürlüğüne sahip olmak ister ve doğal olarak bir gruba ait olma ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyaçlardan yoksun olanlar ise kendilerini yalnız, küçülmüş ve mutsuz olarak hissederler. Ona göre nostalji, tüm acıların en soylusudur. İnsan bir yeri, kendisine uygun bir yurdu veya bir evi sahiplenmek ister. Her grubun bir *Volksgeist*'i (kendine

özgü bir ruhu ve doğası), bir görenekler dizisi ile yaşam tarzı, yalnızca kendisine ait olduğu için değerli olan algılama ve davranış biçimleri vardır. Tüm bir kültürel yaşam bu gelenek ırmağının içinde şekillenir; ırmağın kaynağı ise yalnızca o grubun üyelerince paylaşılan ortak tarihsel deneyimdir (Berlin, 1992).

Kimlikler genellikle ölçülebilir, sınırları belirlenmiş veya açık seçik görülebilir varlıklar değildir. Bir şekilde insan yaşamının vazgeçilmez yönlerinden birini oluştururlar ve sosyal ilişkilerde insanların birbirlerini tanımalarının veya birbirlerinden ayırt edilmelerinin anahtarıdır. Öyle ki, bir devlete aidiyeti gösteren kimlik kartlarından, sanal dünyada bizi ifade eden dijital kimliklere kadar uzanan geniş bir yelpazede varlığı zorunlu hale gelmiş bulunmaktadır. Pek çok araştırma ve yayın çalışması “kimlik” fenomeninin son derece popüler ve akademik alanlarda etkin bir öge haline geldiğini göstermektedir.

Brubaker ve Cooper (2000), bireyler arasında ve zamana bağlı olarak benzerliklere dayalı bir kimlik vurgusu üzerinde ve kimlik politikaları ile uyumlu olarak seyreden kimlik tanımları yapmışlardır. Bu tanımlara göre;

1. Bütün insanlar bir kimliğe sahiptir veya sahip olmak isterler,
2. Bütün gruplar (etnik ve ulusal gruplar) bir kimliğe sahiptir veya sahip olmak zorundadır,
3. İnsanlar ve gruplar bilinçli veya bilinçsiz olarak bir kimlik edinebilirler. Buna göre kimlik, keşfedilmeyi bekleyen bir şeydir,
4. Güçlü bir kolektif kimlik düşüncesi, güçlü bir grup dayanışması ve türdeşliğini sağlar. Grup kimliğine dayalı düşünce, grup üyeleri arasında güçlü bağların oluşmasını sağlar ve grup üyeleri ile diğerleri arasında belirgin bir sınır çizer.

Birey kendi iradesi dışında bir kimliğe sahip olabildiği gibi, aynı zamanda kendi iradesi ve tercihleri doğrultusunda bir kimlik edinme sürecine girmektedir. Kimliğin bu yönü farklı aidiyetlerin oluşmasının önünü açmaktadır. Toplumsal yaşam çeşitli birimlerin bir araya gelmesi sonucunda oluştuğuna göre bireylerin yaşantıları çeşitli aidiyetlere bölünmüştür. Hangi kimliklerin daha öncül veya ikincil derecede bir öneme sahip olduğu ihtiyaçlara ve bağlama göre değişmektedir. Birey yaşadığı toplumda diğerleri ile aynı dili konuşup onlardan farklı bir dinin üyesi

olabildiği gibi aynı ekonomik sınıf içinde bulunup farklı bir siyasal ideolojiye mensup olabilir. Bir diğer ifadeyle kimliklerin çizdiği sınırlar, mutlak değildir ve birbirleri ile bütünleşik bir yapıda bulunabilirler.

1.3. Kimliği Kavramsallaştırmak

Özellikle psikoloji alanında Erik Erikson'ın çalışmalarından sonra yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Erikson'un insan gelişiminin sekiz evreden oluştuğunu ve beşinci evrede kimlik oluşumunun başladığını iddia ettiği çalışmasından sonra kimlik ile ilgili araştırmalar hız kazanmıştır (1983).

Günümüz dünyasında bireylerin psikolojik, ekonomik, siyasal ve kültürel kalıplar bakımından bir kimliğe sahip olması gereklidir. Yanı sıra kimliklerin varoluşsal, ilksel, inşa edilmiş, çoklu veya tekil mi olduğu konusunda tartışmalar vardır fakat esas itibariyle hiç kimse, kendisini kimliksiz olarak temsil etmeyeceğine göre kimlik veya kimlikler insan olmanın zorunlu bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (En basit haliyle uzun veya kısa boylu, evli veya bekâr, kadın veya erkek olmak ayırt edici bir kimlik göstergesidir).

Bazı düşünürlere göre kimlik, bireylerin hayat tecrübeleri ve sahip oldukları bireysel öğelerin bir araya gelmesi sonucunda eklemeli olarak oluşan bir kavramdır. Örneğin doğuştan itibaren sahip olunan biyolojik özellikler bireyin cinsiyetini belirler fakat cinsiyet tek başına bireyin sosyal konumunu ve statüsünü belirleyemez. Bunun için biyolojik özellikler dışında sosyal, ekonomik ve politik bir takım öğelerin iç içe geçmesi ve birbirleri ile eklemlenerek özgün bir yapıyı oluşturması gereklidir. Gramsci'ye göre kimlik, içinde yaşanan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ile geçmişin konjonktürünün bir ürünüdür. Her bir birey yalnızca var olan ilişkilerin sentezi değil aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin bir sentezidir. Kısaca kimlik geçmişin bir özetidir (2010:403). Kimlik oluşumu bu eklemlenmelerin bağlamı içerisinde, gündelik yaşam, ekonomi ve siyasal egemenlik ilişkilerinin iç içe geçmesi ile anlaşılabilir. Kimlik, bireysel bilinç ve tarihsel süreç içerisinde yaşanan deneyimlerin bir ürünüdür, durağan bir yapıda değildir, geçmişin izlerini ve geleceğin kodlarını içinde barındırmaktadır.

Bütün insanların birden fazla kimlikleri olduğuna göre; cinsiyet, ırk, din, yurttaşlık gibi özellikler esas olarak kimliğin bireysel ve kolektif türevleridir. Bu

kimlikler aynı zamanda -ister birey tarafından oluşturulmuş, ister başkaları tarafından atfedilmiş, ister sosyalleşme ile veya resmi olarak belirlenmiş olsun- akışkan ve dinamiklerdir. Chambers'a göre; dil, kimlik ve varoluşa yönelik duygular, deneyimsel ve anlamsal davranışlardan hareketle oluşturulmuştur. İnsanın benliği, toplumsal yaşam içerisinde sürekli olarak değişir ve dönüşmektedir (1994:24). Chambers burada, kimliğin sürekli bir değişim süreci içerisinde olduğuna ve bireyin kendini yapılandırdığı bir anlam ve değer dünyası tarafından şekillendiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla kimlikler, bireyin hayat yolunda geçmek zorunda olduğu kavşaklardan bir tanesidir.

İnsanın doğuştan itibaren sahip olduğu fizyolojik özelliklerin değişme ihtimali çok azdır, buna karşın gündelik konuşma dili, yurttaşlık bağı, kültürel ve ideolojik tutumları tercihlere ve içinde bulunulan koşullara bağlı olarak değişebilirler. Örneğin, doğuştan itibaren siyah, kızıl derili, çekik gözlü, kadın veya erkek olmak, verili bir özellik taşır. Doğduğu ülkenin dışında başka bir ülkeye yurttaşlık bağı ile bağlanmak, ana dili dışında başka bir dili öğrenip duygu ve düşüncelerini bu dil ile ifade etmek, sosyo-ekonomik bakımdan belirli bir sınıfsal statüye dâhil olmak gibi özellikler, insanın tercihleri ve bir yerde sarf ettiği çaba ile kazanılabilir. Erikson'e göre kimliğin bu akışkanlığı ve göreliliği bazı durumlarda kimliklerin aşınması olarak görülebilir fakat kimlik, bireylerin sosyal konumlarının belirlenmesinde her zaman geçerliliğini koruyacaktır (1993:30). Bu düşünceden hareketle kimliğin; sosyal, politik ve ekonomik bağlamda bazı amaçları yerine getirmede işlevsel bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

Pek çok yazar ve düşünür, kimliklerin oluşum sürecinde “yer” ve “mekânın” ve bunlara yüklenen anlamın oldukça önemli olduğunu ileri sürmektedir. İnsanlar veya gruplar, geçmişte atalarının yaşadığı yerlere ve mekânlara kutsallık atfetmektedirler. Kimliğin ve aidiyetin belirleyici olduğu etkenler arasında mekân miti oldukça işlevsel bir role sahiptir ve bir grup bilincinin oluşmasında oldukça önemli bir bileşendir. Smith'e göre; bir grup veya topluluğun atalarının yaşayıp kendilerine miras bıraktıkları topraklar aidiyet sağlayıcı unsurlardır. Ataların yaşadığı topraklar onlar için kutsaldır ve tüm varlıklarıyla buralara bağlıdırlar. Yurt içinde bulunan kutsal mekânlar grup üyelerini kendine çeker veya başka yerlere göç etmiş olanlar için bir ilham kaynağı olmayı sürdürür. O yüzden kimlik ve aidiyet

duygusu, yurdundan uzun bir süre ayrı kalanlar için, yoğun bir nostalji ve ruhsal bağlılık yoluyla varlığını sürdürebilir (1999: 45).

Kimliği doğrudan etkileyen ve mekâna yüklenen duygusal anlamlar ile ilgili olarak üç önemli özellik vardır. Bunlar, 1. Bir mekân ile özdeşleşen kimlik, 2. Bir mekâna karşıt olarak geliştirilen kimlik ve 3. Bir mekâna karşı kayıtsız kalınan kimliktir (Rose, 1995:87). Bir göçmen için birinci ve üçüncü değişkenler derin bir anlama sahiptir. Bir mekân ile özdeşleşmek; kişinin ait olduğunu düşündüğü ülke, şehir, köken ve tarih ile ilişkili duygu ve düşüncelerini ifade eder. Bunun aksine bir mekâna karşı kayıtsızlık; kişinin yaşadığı yerde maruz kaldığı bir tür yabancılaşmanın işaretidir. İkinci özellik ise, muhtemelen bir insanın yaşadığı yerdeki hoşnutsuzluğu ve içinde bulunduğu yaşam koşulları konusunda beslediği derin duyguları ve düşünceleri ifade etmektedir.

İster fiziki-coğrafi ister toplumsal olsun, kimlikler güvenli ve süreklilik arz eden bir mekân içerisinde kurgulanırlar. Kimlik ve mekân oluşumu aynı sürecin iki yönüdürler. Mekanlarda, güçlü duygusal yatırımlar vardır dolayısıyla kimliklerin örüldüğü, zamansal ve mekansal anlatılar ile ulusal ve yerel özellikler bireysel ve kolektif kimliklere ev sahipliği yaparlar, bu bakımdan anlamlı bir kurguyu oluşturmada etkilidirler (Rattansi, 1997:45).

1.4. Etnisite Konusunda Farklı Düşünceler

Etnisite ile ilgili felsefi ve ideolojik düşünceler klasik kuramcılara kadar uzanmaktadır. Pareto, etnisitenin, sosyolojinin en belirsiz ve muğlak kavramlarından biri olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, antik çağlarda kendilerini Romalı, İtalyan, Helen, Kartacalı olarak tanımlayan ve başkaları tarafından da aynı şekilde isimlendirilen insanlar olmuştur, günümüzde de aynı şekilde kendilerini Fransız, İtalyan, Alman ve Yunan olarak tanımlayan topluluklar vardır. Buradan hareketle, aynı duyguları, düşünceleri, dili ve hatta dini paylaşan insan grupları olduğuna göre, birbirinden farklı etnik yapıları olan insanların olduğunu söylemek mümkündür (1963:1837). Pek çok düşünür etnisiteyi incelemek, betimlemek ve tanımlamak için çeşitli ifadeler kullanmıştır. Bu yüzden etnisite, çeşitli ve farklı tanımları ihtiva etmektedir. Klasik Kuramcılardan Weber ve Marx etnisite konusunda olumsuz fikirler ileri sürmüşlerdir. Marx; etnisiteyi, dine benzer bir şekilde bir tür yanlış

bilinç olarak değerlendirmiş ve zaman içerisinde kaybolarak yerini başka türden çıkar sağlayan öğelere devredeceğini düşünmüştür (Somersan, 2004:22). Weber ise, etnik gruplar ile ilgili kavramların tamamının, son derece karmaşık ve belirsiz olduğunu, bundan ötürü tümünü bir kenara bırakmak gerektiğini dile getirmiştir (1978:389).

Herder etnisiteye ilişkin düşüncelerin tamamının, sosyal fenomenlerden ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Etnisitenin grup üyelerini yakın bağlarla birbirlerine bağlayan, grup üyelerini ortak tarih, kader, kültür ve dil birliğinden hareketle bir araya getiren bir işleve sahip olduğunu savunmuştur (Wimmer, 2007).

Genel kabul gören görüşe göre etnisite, farklı etnik gruplara mensubiyeti ifade etmektedir. Ayrıca etnik teriminin bir toplumda egemen olmayan veya azınlık konumundaki grupları ifade eden bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Amerika'da etnisite, siyahlara ve göçmenlere ait olan bir grup birlikteliğidir. Bu yönüyle aşağılayıcı ve dışlayıcı bir anlamı içinde barındırmaktadır ve çoğunluk konumundaki ulusal kökene mensup olmayanları belirtmektedir. Glazer ve Moynihan, etnisiteye ilişkin olarak iki özelliği ön plana çıkarmışlardır. Bunlar; belirli bir etnik gruba aidiyet ve etnik gururdur (1975:1). Bu iki özellik bireylerin kendilerine mal ettikleri özelliklerin oluşturduğu koşullardan kaynaklanmaktadır. Aidiyet koşulu nesnel, gurur ise öznel bir koşulun ürünüdür. Özellikle birden fazla kültürel yapının bulunduğu toplumlarda bireylerin en fazla motive olduğu ve tutunum ilişkisi geliştirdiği öge, etnik özellikleridir. Bireyin mensubu olduğu gruba atfettiği değer ve beslediği duygusal anlam, grup ile ilgili sahip olduğu bilgiden kaynaklanan kendilik bilincinin bir parçası olarak biçimlenmektedir. Bireylerin etnik bir kategoriye mensubiyetine ilişkin bilgisi, olumlu ve olumsuz anlamda söz konusu mensubiyete atfettiği değer ile belirlenmektedir (Tajfel, 1987:64). Etnik grup düşüncesinin ortaya çıkabilmesi için farklı grupların birbirleri ile minimum düzeyde bile olsa bir temas kurması ve birbirlerinin gerek düşünce gerekse kültürel bakımdan farklı olduklarını algılamaları gereklidir. Bu farklılık algısı oluşmamışsa etnik bilincin ve etnik ilişkilerin oluşması mümkün değildir (Gazer and Moynihan, 1975:1). Örneğin, Mardin'de yaşayan Araplar, Arap kökenli olmalarına rağmen Lübnan'da Türk olarak tarif edilmektedir. Lübnan'da kendilerini Türk olarak algılayan ve tanıtan bu grup ise, Türkiye'ye

geldiğinde Arap olarak tanımlanmaktadır. Çünkü diğerleri ile kurulan ilişkiler sonucunda bir farklılık algısı oluşmakta ve bu farklılığı refere edecek bir takım objektif ve subjektif öğeler ortaya çıkmaktadır. Konuşulan dil, din, gruba ait semboller, gelenek-görenek, coğrafya, değerler sistemi, sosyal ağın yapısı gibi unsurlar etnisitenin objektif öğeleridir. Buna karşılık, öteki anlayışı, tarih bilinci, aidiyet hissi gibi unsurlar etnisitenin subjektif boyutunu meydana getirmektedir (Aslan, 2004:8).

Etnisitenin tam anlamıyla tanımlanması oldukça zordur çünkü kavramın içeriğinde birbirleriyle eşit öneme sahip öznel ve nesnel bileşenler ile grubun çok sayıda özelliğini oluşturan öğeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra her zaman için bir bireyin etnik kökeninin belirlenmesi imkân dâhilinde değildir veya etnisite herkes için aynı önemde bir anlam taşımamaktadır (Rosenberg ve Weinfeld, 1983: 544). İnsanların bir araya gelmelerini ve birliktelikler oluşturmalarını sağlayan pek çok unsurlar vardır fakat etnik bir birliktelik ile ticari bir birlik elbette birbirinden pek çok bakımdan farklıdır. Her ikisinde üyelerin ortak çıkarları vardır fakat etnik bir grubun çıkarlarında belirleyici olan durum paylaşılan kültür ve duygulardır.

Glazer ve Moynihan, etnisitenin yeni bir kavram olduğuna işaret etmeye çalışmışlardır. İlk olarak yer aldığı sözlük, 1972 yılında basılan *Oxford English Dictionary*'dir. Bir kavram olarak ilk defa 1953 yılında Amerikalı sosyolog David Reisman tarafından kullanılmıştır (1975:1). Farklı insan birlikteliklerini ifade etmede kullanımı ise antik çağlara kadar uzanmaktadır. Kendilerini Helen olarak nitelendiren Yunanlılar bu kavramı kendilerinden olmayı betimlemek amacıyla kullanmışlardır. Grekçe "*Ethnos*"tan türetilmiş olup asıl anlamı dinsiz veya pagandır ve XIV. yüzyılın ortalarından, ırksal özelliklerin bir karşılığı olarak kullanıldığı XIX. yüzyılın ortalarına kadar bu anlamı taşımıştır. Bir terim ve düşünce olarak, olumlu ve olumsuz bir takım özellikleri ihtiva ederek ve zaman içerisinde evrilerek günümüze kadar varlığını korumuştur. Amerika'da ise etnisite, II. Dünya Savaşı döneminde Yahudileri, İtalyanları ve İrlandalıları, diğer gruplara karşı tanımlamada daha yumuşak bir kavram olarak kullanılmıştır (Eriksen, 1993:4).

Etnisite ile ilgili çalışmalarda karşılaşılan zorluklardan birisi de, ulusçuluk kavramı ile arasındaki benzerlik ve yakınlıktır. Birer inceleme konusu olarak hemen hemen aynı terimleri paylaşmakta ve benzer öğelere vurgu yapılmaktadır. Hatta

birçok ulusçuluk anlayışı özü itibariyle etnik bir temele dayanmaktadır. Aralarındaki farkı belirgileştiren etken ulusçuluğun siyasal bir ideolojiye dayanan bir devlet yapısı üzeride temellendirilmiş olmasıdır. Belirli insan grupları kendilerini ulus ile etnik kategori arasında gri bir kuşakta konumlandırabilirler. Üyelerin bazıları tam bağımsızlık ister iken, bazıları da taleplerini var olan devlet yapısı içerisinde dilsel ve diğer haklarla sınırlayabilmektedir. Bu durum muhatabın bir ulus mu ya da etnik bir grup mu olduğuna bağlı olarak değişmektedir (Eriksen, 1993:119). Etnik gruplar, toplum içerisindeki konumlarından hoşnut olduklarında, ulus olarak örgütlenen daha geniş bir yapıya eklenmek isterler. Geniş toplumsal yapıda bir uyum sorunu söz konusu olduğunda ise özerklik gibi bir takım siyasal talepler ön plana çıkmaktadır. Bu durumda belirli etnik gruplar, kendilerini diğer gruplarla aynı ulusal bilincin mensupları olarak kabul etme eğiliminden uzaklaşabilmektedir ve sonuç olarak ya etnik çatışmalar veya ülke dışına göçler yaşanmaktadır.

Güçlü bir dayanışma bilincine sahip olmakla birlikte etnisite, esas itibariyle ne durağan ne de mutlak bir özellik taşımaktadır. Etnik bilinç ve bağlılık duygusu kolay bir şekilde manipüle edilebilir ve yerini daha güçlü bağlara devredebilir. Ayrıca bir kavram olarak etnisitenin politik anlamda nötr olduğu iddia edilebilir. Çünkü etnisite ilk etapta doğal olarak biyolojik bağlamda kazanılan bir özelliktir. Hiç kimse nerede ve ne zaman dünyaya geleceğine karar veremez. İçinde doğduğumuz en küçük toplumsal grup olan aile kurumu, kendi tercih ve seçimimiz sonucunda oluşmadığı için politik bir kurum değildir. Politik olan, bireyin kendi seçimleri ve tercihleri sonucunda edinmiş olduğu kimliklerdir (yurttaşlık, din, ideoloji gibi).

1.5. Etnisite ve Irkçılık

Etnisite, kısmen fizyolojik özelliklerin ve benzerliğin egemen olduğu akrabalık bağlarının gelişmiş bir türü olarak görülmektedir fakat bu düşünce, biyolojik ırkçılık kavramı ile aynı anlam ve içeriği taşımaz. Irkçılık, insanların sahip oldukları kişiliklerin, genetik olarak farklılık gösterdiğini ve bu farkların değişmez bir sistematige sahip olduğunu ileri sürmektedir. Somersan, ırkçılık tanımının odağında çeşitli grupların irksal bir hiyerarşi içinde sıralanması inancının yer aldığını belirtir. Bu inanç, bazı ırkların diğer ırklardan üstün olduğunu varsayar. Irklar arasındaki farklar da özseldir ve mutlaktır. Gruplar arasındaki eşitsizliklerin nedeni,

aşağı ve alt statülere sahip grupların, iş ahlakı, kendine güven, disiplin ve başarı gibi temel değerler bakımından farklılık taşımasıdır (2004:43).

Berghe'ye göre sosyal bir betimleme olarak ırk kavramının gerçek bir biyolojik anlamı yoktur. Irkçılık, gerçek dışı biyolojik fenotipler üzerine kuruludur ve genetik bakımdan tecrit-izole edilmiş insan gruplarına tekabül etmektedir. Bunun yanı sıra; tarihsel ve kültürel göstergelerin genetik ilişkileri ortaya çıkarmada daha etkin olduğunu savunmuştur. Yerleşik halde bulunan insanlar arasında fiziksel farklılıklar, esnek geçişler şeklinde gerçekleşmiştir ve fiziksel kriterler ancak farklı görünümlere sahip geniş topluluklarla karşılaşp, ani ve sürekli bir rekabet durumunun ortaya çıktığı dönemlerde ön plana çıkmıştır (1978:406).

Bir zamanlar yaygın bir şekilde insanlığın dört ana ırka ayrıldığı görüşü savunulmuştur bugün modern genetik ırklardan bahsetmeme eğilimindedir. Bunun başlıca iki sebebi vardır: birincisi insan grupları arasında zaman içerisinde öylesine yoğun karışımlar oluşmuştur ki ırklar arasında sabit sınırların olduğunu ileri sürmek anlamsız hale gelmiştir. İkincisi, kalıtsal fiziksel özelliklerin dağılımı kesin sınırları izlememektedir. Bir diğer ifadeyle, ırksal bir grup içerisindeki çeşitlilik, iki farklı grup arasındaki sistematik çeşitlilikten genellikle daha fazladır (Eriksen, 1993:4). Irk ve etnisite terimleri, siyasal ve sosyal bilimlerde farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ikisi arasında belirgin bir dilsel ve anlamsal farklar oluşmuştur. Bugün ırk terimini kullanan sosyal bilimciler, insanlar arasında ırksal özellikler bakımından "dışsal" bir ayırım yapmayı yeğlerken, etnisite terimini kullananlar bireylerin doğrudan kendileri hakkındaki "içsel" algılamaları ve betimlemelerini ön plana çıkarmaktadırlar. Böylece etnisite, grubun kendini biçimlendirmesi ve sürdürmesi sürecini ve grup üyelerinin kendilerine atfedilen kimlikleri reddedip kendi tercihleri doğrultusunda benimsedikleri aidiyetleri merkeze almaktadır.

Fenton'a göre sosyal bilimlerde ırk terimi yerini etnisite terimine bırakmış bulunmaktadır. Çünkü ırk terimi XIX. yüzyılın sonlarından itibaren insanlar arasında egemenlik ve ideolojik iddiaları desteklemek amacıyla kullanılmış ve ırkçılık politikaları sonucunda dünya şiddetli savaflara sahne olmuştur. Özellikle XX. yüzyılının sonunda ırkçılık ile bilimsel kuramların tutarsızlığı ortaya çıkmış ve insanlar arasındaki farklılıkların betimlenmesinde ırkçılığın açıklayıcı bir özellik

olamayacağı daha fazla kabul görmüştür (2001:18). Şüphesiz insanlar arasında farklar vardır fakat bu farkları ırksal özellikler ile açıklamanın yanlışlığı ve tutarsızlığı kesinlik kazanmıştır. Etnisitenin sosyal ve siyasal bilim alanlarında, ırk terimi yerine daha fazla kabul görmesinin sebebi budur.

İnsanlar arasında biyolojik ve kültürel bir takım farklılıklara dayanarak bazı insanların egemen bazılarının da tabi olacağı ve Batı'nın sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştıran iddialar artık geçerliliğini kaybetmiştir. Geçmişte sömürgeci ideoloji, bazı toplumların kendi başlarına bir araya gelip bir birlik oluşturma kapasitesine sahip olmadıklarını gerekçe göstererek onları tahakkümleri altına almıştır. Oysa insanlar ve toplumlar arasındaki farklılıklar, dinsel, dilsel, kültürel ve bölgesel olarak var olmakla birlikte esas itibarıyla tarihsel koşullar sonucunda kuşaklar arasındaki aktarımlar aracılığıyla ortaya çıkmışlardır ve bu farklılıklar birey veya grupların öznel ve nesnel koşulların beraberinde getirdiği kendi iç algılarını veya diğerlerinin algılamalarını yansıtmaktadır. Bu anlamda etnisite, bireylerin mensubu olduğu bir topluluğun sahip olduğu özelliklerin, topluluğu diğerlerinden ayıran dil, kültür, biyoloji ve her türlü mirasın dışı vurumudur ve soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnisite kavramının kendisi bile kandaşlık ve belirli kültürel özelliklerin belirlediği standart bir kavramın dışında tutulmuştur. Aydın'a göre etniklik, kendisine temel olabilecek özelliklerden herhangi birinin veya birkaçının öne çıkıp önem kazanmasıyla belirginleşen bir kültürel oluşum olarak kabul edilmektedir. Tarihsel veya mekansal koşullara bağlı olarak bazen din, mezhep, bazen dil veya bir aileye ve hanedana bağlılık, bazen de ekonomik bir faaliyete veya siyasal bir ideolojiye üye olmak, etnik bir grubu oluşturabilmektedir (1999:56).

1.6. Etnik Kimlikler ve Etnik Gruplar

Etnisitenin kavramsal tanımında, hem kolektif-kültürel hem de bireysel-psikolojik özellikler birlikte yer aldığından “etnik kimlik” ve “etnik grup” öğeleri önemli bir yere sahiptir. Etnik kimlik, daha çok bireysel tercihler ve tecrübeler sonucunda biçimlenir. Etnik grup ise kolektif bir bilince dayalı olarak oluşur (İsajiw, 1993). Bu yüzden her iki kavramın bağımsız olarak ele alınması ve tanımlanması gerekmektedir. Aşağıda etnik kimlik ile etnik grup kavramlarına yer verilmektedir.

1.6.1. Etnik Kimlik

Etnik kimlik bazen toplumun veya egemen kesimlerin bir azınlık grubuna yüklediği bir kimlik olarak oluşabildiği gibi, azınlık konumundaki bir grubun kendi talepleri ve ihtiyaçları sonucunda şekillenebilmektedir. Etnik kimlik; ayrıca stratejik bir kavramsallaştırmadır ve grup üyelerinin kendilerini toplumun geri kalanından ayırt ettiği, farklılığını ve özgünlüğünü vurguladığı bir betimleme türüdür. Bilgin'e göre etnik kimlik, sosyal ve siyasal bütünlüğün güçlü bir aracıdır ve toplumda sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, din gibi çeşitli boyutlardaki farklılıkların yarattığı ayrılıkları ve bölünmeleri telafi edici bir işleve sahiptir. Ayrıca sosyal olarak marjinal ve statü bakımından alt düzeylerde bulunan grupların toplumsal yapıda kendilerine bir yer bulmasını ve topluma entegre olmasını sağlamaktadır. İnsanların kendilerini tanımlamasını ve kanıtlamasını sağladığından kimlik, diğerlerine karşı çıkmamanın, kendini sınırlandırmanın ve çevrelemenin bir tarzı ve bir tür kapalılık olarak belirmektedir (1994:57). Bireyin kendi kimliğinden bahsedebilmesi için bilinçli olarak ait olduğu kültür ve etnik kökeni bilmesine gereksinim vardır. Bireyin kimliği ile özdeşleşen simgeler ve anlamlar, etnik kimliğe tekabül eder. Simgeler ve anlamlar sürekli olarak değiştiğinden etnik kimlik sürekli bir oluş halindedir. Bireyin kendisini özdeşleştirdiği etnik kimlik, öznel bir özelliğe sahiptir ve bağlama göre değişmektedir.

Bireyler, sosyal dünyaya katıldıktan sonra hayatlarını devam ettirebilmeleri için çeşitli seçeneklerle karşı karşıya gelirler. Sosyalizasyon süreci içerisinde birey, ilk başlarda başkaları tarafından yaratılmış bir dünyanın kurallarına uyma davranışı sergiler ve içinde bulunduğu grubun normlarına uyum sağlar. Zamanla mensubu olduğu grubun dışında başka grupların varlığı ile karşılaşır ve kendi tercihleri sonucunda bu gruplardan kendisine uygun olduğunu düşündüğü bir veya birden fazla grubun içerisine girer.

Etnik kimliğin sınırlarının belirlenmesinde “ben” ve “öteki” arasındaki sosyal bağlar etkilidir. Sağlam bir temele dayalı etnik kimlik bilinci sayesinde birey, üyesi olduğu toplumun sınırları içerisinde tutum, tavır ve dil özellikleri bakımından diğerlerinden farklılıklar taşıyor olabilir, fakat aynı zamanda kendini yaşadığı topluma entegre eden ve eklemlenen, diğerleri ile ortaklaşa paylaşılan özellikleri taşıyabilir. Dolayısıyla toplum içinde katıksız bir kimlik kavramından bahsetmek

mümkün değildir, onun yerine bireylerin karmaşık ve çeşitli özellikleri olan kimliklere sahip olduğunu iddia etmek mümkündür. Isajiw (1981), bireysel düzeyde etnisitenin, bireye aidiyet ve kimlik duygusunu kazandıran psiko-sosyal bir süreç olduğunu savunmuştur. Etnik kimlik, insanların etnik köken itibarıyla, kendilerini psikolojik olarak bir ya da daha fazla sosyal sistemle ilişki içinde görmeleri ve diğer insanları da bu sistemlerle ilişki içinde veya dışında konumlandırma biçimi olarak belirtilebilir. Etnik kökenden kastedilen şey ise, insanın etnik bir sosyal grup içinde sosyalleşmesi ya da, gerçekte veya sembolik olarak belirli bir atadan gelen insanların atalarıyla aynı sosyal sistemi paylaşmasıdır. Sosyal sistemler bireyin üyesi olduğu etnik topluluk veya daha geniş anlamda toplum olabildiği gibi bireyin dışında bulunduğu diğer etnik topluluklar ya da bu toplulukların bir kombinasyonu olarak görülebilir. Bireyin kendisini bir topluluğa bağlı olarak konumlandırması sadece psikolojik değil, aynı zamanda sosyal bir fenomendir çünkü bireyin içsel psikolojik tutumları, bireyin diğerleriyle paylaştığı dışa vurulmuş tutumlarında kendisini objektif olarak açığa çıkarmaktadır.

Kültürel ve sosyal olarak gözlemlenebilen davranışlar ise, etnik kimliğin dışsal özelliklerini teşkil eder;

- (1) Etnik bir dili konuşmak ve etnik gelenekleri devam ettirmek,
- (2) Aile ve arkadaşlık gibi etnik bireysel etkileşimlere girmek,
- (3) Okul, ticaret, kitle iletişim araçları gibi etnik kurumlara,
- (4) Gençlik örgütlenmeleri ve sosyal kulüpler gibi gönüllü etnik kuruluşlara ve
- (5) Etnik örgütler tarafından desteklenen (toplantı, bayramlaşma ve gezi gibi) faaliyetlere katılmak ile gerçekleşir (Isajiw, 1993).

Buradan da anlaşılacağı gibi etnik kimlikler, etnik bir gruba üye olan bireylerin eylemleri aracılığıyla kendilerini diğerlerine karşı temsil ettikleri ve gruba özgü sembollerle kendi kültürlerini sürdürmek amacıyla sergilemiş oldukları davranışlardan oluşmaktadır.

Genel olarak doğuştan itibaren kazanılan kimlik, etnik kimliktir fakat bu aynı zamanda durumsal bir özelliktir. Dilsel ve dinsel kimlikler bazı durumlarda bireyler için doyum sağlayabilir iken diğer etnik özelliklerin değişmesi zaman alabilir ve bu

değişim kuşaklar arasında evlilik gibi sosyal pratikler aracılığıyla gerçekleşebilir (Horowitz, 1975:111). Bunun yanı sıra bir bireye atfedilen etnik kimlik, etnisiteden farklılık arz edebilir. Etnik kimliklerde değişim zaman içerisinde bireyin davranışlarında etkili olan ve kendini algılama biçiminde yapısal bir öneme sahip olan inançların, değerlerin ve gruba ait değerlerin çeşitlenmesi ile yakından ilişkilidir. Örneğin göçlerin yaşandığı ülkelerde hükümetler çok kültürlülüğü kabul edip buna uygun politikaları uygularlarsa, göçmenler birden fazla kültüre aidiyet bilinci geliştirebilir ve yeni kültüre entegre olmakta herhangi bir sakınca görmeyebilirler (Phiney, 2001). Farklı koşullar farklı tutumların oluşmasına neden olabilir. Etnik kimliğin kısmi anlamda kültürel bir oluşum olduğu düşünülürse, değişen koşullara bağlı olarak farklılaşacağı öngörülebilir. Sahip olunan etnik kimliğin devamlılığını sağlaması veya başka türden bir kimliğe dönüşmesi, diğer etnik gruplara sahip bireylerin grup bilinci oluşturma konusundaki çabalarına ve sunulan imkanlara bağlıdır (Barth, 2001:28).

Etnik kimliğin oluşum süreci çocukluk yıllarından itibaren başlar ve ergenliğin son dönemlerine, bireyin geniş bir tutum ve davranışlar dünyasına aşına olduğu zamanlara kadar devam eder. Ergenlik süresi boyunca pek çok birey, özellikle güç veya statü bakımından daha alt düzeydeki etnik gruplara mensup ise kendi etnik kökenleri hakkında daha fazla ve derin bir ilgi sahibi olur. Grubun varlığı; güvensizlik, yoksunluk ve gerilim gibi tutumların yapısal olarak giderilmesine katkı sağlar. Grup, bireyin bir tutunum ilişkisi geliştirmesine katkıda bulunur fakat esas olarak bu tutumlar mutlak anlamda var olmak zorunda değildir, büyük ölçüde etnik grup veya aile içindeki sosyalizasyon süreci boyunca elde edilen deneyimlere bağlı olarak farklı şekillere bürünebilirler (Phiney ve diğerleri, 2001).

Etnik sınırlar, bir yerde gruplar arasındaki sınırlar ile yakından ilişkili olarak, kimin grup üyesi olduğunu ve kimin üye olmadığını belirler ayrıca belirli bir zaman ve mekân içinde hangi etnik kategorilerin bireyin kimlik edinme sürecinde ulaşılabilir olduğunu göstermektedir (Nagel, 1994). Toplum içerisinde farklı gruplar kendilerine has özelliklerini veya çıkarlarını temsil ederler ve birbirleri ile rekabete benzer bir etkileşim süreci içerisine girerler. Etnik kimlikler bireylerin kendi benlik algıları ile diğerlerinin tasavvurları sonucunda oluşan içsel ve dışsal faktörleri içeren diyalektik bir sürecin ürünüdürler. Bir diğer ifadeyle etnik kimlik, bireyin etnik

aidiyetinin ne olduğu ile diğerlerinin kendi etnisitesi hakkındaki tasavvurunun bir bileşimidir. Diğerlerinin gruba yönelik tasavvurları, bireyin kimliğinin belirlenmesini sağlayan sınırların çizilmesine etki etmektedir. Böylece etnik kimlik, içsel ve dışsal süreçler arasında devam etmekte olan etkileşimin pratik bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

1.6.2. Etnik Grup

Etnik grup, birbirileri ile verili-doğal akrabalık bağları olan ve bir toplumda diğerlerinden farklı, kendisine özgü bir kültürü, dili, köken ve mekân miti gibi özellikleri olan bir insan birlikteliği olarak kabul edilmektedir. Etnik oluşumlarda sosyal ve kültürel özelliklere ağırlık verildiğinde ortaya çıkan kavram etnik grup kavramıdır. Yani etnik grup kavramı bireylerin kendilerini belirli bir kültür grubunun üyesi olarak gördüğü ya da başkaları tarafından farklı bir kültüre mensup olarak görüldüğü durumları betimlemek için kullanılır. Buna göre etnik gruplar kendilerini belirli bir grubun üyesi olarak gören insanların oluşturduğu, bu insanların benzerlik ve gruplarının devamını sürdürme konusunda görevler üstlendiği durumları ifade etmektedir (Shibutani ve Kwan, 1965). Çeşitlilik ve farklılıkları bünyesinde barındıran geniş bir toplumda, ortak bir ataları olduğuna inanan insanlar etnik gruplar şeklinde bir araya gelirler. Kültürel pratikler ise sembolik olarak grup üyelerini diğerlerinden ayırt eden öğelerden oluşur. Böylece bireylerin davranışlarında ortak kültürel kalıplar açığa çıkar, ortak gereksinimler giderilir ve bir grup bilinci oluşur.

Parsons'a göre etnik gruplar, tarihsel koşulların bir ürünü olarak değil, bir işleve sahip oldukları için ortaya çıkarlar. Bir toplumda ailenin tek başına bireylerin güven ortamını sağlamasının yeterli olmadığı durumlarda, etnik grup bir tür dayanışmayı üstlenmek suretiyle, yabancılaşmayı azaltan bir işlevi yerine getirmektedir. Parsons ayrıca etnik gruba aidiyetin toplumda yaşayan bireysel aktörlerin, gündelik yaşantılarında olması gereken bir yapılanma türü olduğunu ileri sürmektedir. (2005:120-129). Özellikle ortak atalar mitinin kabul edilmesiyle ve grup içi evlilikler aracılığıyla grup birlikteliği sağlanır ve gruba üye bireylerin ihtiyaç duyduğu dayanışma gereksinimi bu şekilde giderilmektedir.

Weber etnik grubu fiziksel özellikler ve gelenekler bakımından birbirlerine benzeyen ve ortak atalarının olduğuna dair öznel inançları paylaşan bir grup olarak

tanımlamıştır. Grubun oluşabilmesinde inançların önemli bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamış buna karşın grubun oluşabilmesi için kan bağına dayalı ilişkilere gereksinim olmadığını ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra etnik gruba aidiyetten kaynaklanan kimlik bilincinin, somut sosyal bir eyleme dayalı olarak gerçekleşen kan bağına dayalı gruptan farklı olarak varsayımsal olduğunu ileri sürmüştür (1978:389).

Etnik gruplar, büyük veya küçük, herkese açık veya kapalı olabilirler fakat etnik bir gruba üyelik, bireylerin kendilerine ve gruba yönelik öz-tanımlamaları sonucunda oluşan sosyal bir durumdur. Etnik bir grubun, minimum düzeyde bile olsa ihtiyaç duyulan bir konuda bir işlevi etkin biçimde yerine getirmesi gerekmektedir. Böylece kendini grubun bir üyesi olarak gören birey, diğer bireylere ve gruplara karşı kendini bu gruba ait olarak konumlandıracaktır. Bu konumlandırma ise, coğrafi alan ve dilsel birlik olarak sosyal bir aidiyeti ifade etmektedir (Wallerstein, 1960).

İsajiw (1993), etnik grupların azınlık grupları ile karıştırıldığını iddia etmiştir. Ona göre, etniklik bir azınlık veya çoğunluk sorunundan ziyade bir güç ilişkisidir. Çünkü etnik grupların temel özelliği (dil, din, mezhep) kendilerine özgü bir takım ayırt edici kültürel özelliklerinin olmasıdır. Bu kültürel özellikler aynı zamanda etnik grubun kültürel kimliğini oluşturmaktadır.

Etnik gruplar bölünüp çoğalabilir veya bir araya gelebilirler. Ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar gereği birbirlerine karışabilir, birbirleri içerisinde eriyebilir veya tam tersi birbirlerine karşı zıt tavırlar alarak toplumsal sınırları oluşturabilirler (Yugoslavya örneğinde olduğu gibi). Bireylerin karşılıklı davranışlarının tam olarak belirlenmediği basit akrabalık ve komşuluk benzeri gruplardan farklı olarak, etnik gruplar yapılandırılmış bir özelliğe sahiptir. Smith'e göre (2002), bir grubun etnik bir grup olabilmesi için yerine getirmesi gereken işlevler vardır bunlar;

1. Grubun gelişmiş kolektif bir bilince sahip olduğunu gösteren, üyelerin üzerinde hem fikir olduğu ortak bir isim,
2. Genetik özelliklerden daha önemli olduğu düşünülen, ortak atalarının olduğuna dair bir mit,

3. Nesilden nesile aktarılan, geçmişte yaşanmış bir takım olaylardan hareketle grup ile bir bağın kurulmasını sağlayan, tarihsel olarak paylaşılan bir bellek,
4. Grup üyelerinin birbirlerini tanımalarını ve birbirleri ile anlaşmasını kolaylaştıran dil, din, giyim-kuşam, örf-adet, gibi bir veya birden fazla ortak kültürel öğenin bulunması,
5. Üzerinde yaşasın veya yaşamasın, belirli bir toprak parçasına bağlılık ve
6. Üyeler arasında birlikteliği sağlayan bir dayanışma duygusudur.

Grup üyeleri arasındaki karşılıklı etkileşim, güven ve beraberlik duygusu, ancak aidiyet bilincinin oluşması ile gerçekleşir. Günümüzün gittikçe araçsallaşan ve rasyonalize olan dünyasında insanlar, hızla değişmekte olan toplumda kendilerine ait bir kimlik edinmek konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Bu yönüyle etnik eklemlenme, bireylerin grup bilincinin sürdürülmesinde işlevsel bir role sahiptir. Özellikle göç etmek suretiyle yabancı bir topluma gelip yerleşen bireylerin, etnik özelliklerden hareketle, etnik bir grubu oluşturmaları ve ötekilere karşı güvenli sosyal dayanak mekanizmaları geliştirmeleri sık görülen bir durumdur (Yinger, 1994:45). Etnik bir özellik etrafında bir araya gelen bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumun bireyleri ile aynı davranışları, tavırları ve dili paylaşırsa bile, etnik köken itibariyle kendilerini farklı olarak sunmaktadırlar. Bu da esas itibariyle bireylerin çoklu bir kimliğe sahip olabileceklerinin bir göstergesidir. Özellikle modernleşme, kentleşme, kapitalizm, kitle iletişim araçlarının gelişimi, kültürel değerlerin ve kalıpların büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. Toplumlar bu koşullar altında tek başlarına özgün ve tarihsel konumlarını korumayacak hale gelmişlerdir. Dolayısıyla çoğulcu yapılar ve kimlikler ön plana çıkmaktadır. Toplumlar artık birbirlerinden ayrılmış durumda değildir, sosyal ve kültürel anlamda yeni standartlar belirlemiştir. Özellikle göçmen gruplar, göç etmiş oldukları ülke ile kendi ülkeleri arasında adeta köprüler kurmak suretiyle, sınırları aşan bir etkileşim süreci ile birden fazla kimliğin yaratılmasının önünü açmaktadırlar.

1.7. Etnisite ve Ulusçuluk

Modern zamanların siyasal ve sosyal bir örgütlenme ideolojisi olan ulusçuluk; siyasal bir birim olarak ele alındığında, sınırları belirlenmiş belirli bir toprak parçası üzerinde, merkezi bir yönetim tarafından idare edilen devlete (ulus-

devlete); sosyal bir birim olarak ele alındığında ise birbirlerine yurttaşlık bağı ile bağlı olan bir halka (ulusa) karşılık gelmektedir. Modernleşme ve sanayileşme olgusuyla eşzamanlı olarak Batı'da ortaya çıkan ulusçuluk, “sınırları belirlenmiş coğrafi bir alan üzerinde, ortak bir dil, ortak bir kültür ve ortak bir tarih bilinci” etrafında şekillenen bir örgütlenmeyi savunmaktadır.

Fransız İhtilali'nin bir ürünü olarak “tek ulus ve tek devlet” sloganıyla, siyasal bir birlik ve yurttaşlar cemaati şeklinde ortaya çıkan ulus kavramı, İhtilal'den sonra ise Avrupa'da hem kültürel hem de siyasal bir birlik anlamında kullanılmıştır ve bugün kendine has özellikleri olan, ortak atalar, toprak parçası, tarih, dil, din, yaşam biçimi gibi özellikleri bulunan toplum veya halk olarak kabul edilmektedir (Petersen,1975:180). Bu özelliklerin yanı sıra bütün bir toplumun duygusal olarak kendisini bir devletin asli kurucusu olarak hissetmesi de gereklidir. Ulus, doğal bir varlık değildir fakat buna rağmen devlet kuran ve kendine has bir kültürel kimliğini tesis edip devam ettirmeye çalışan bir birlikteliktir. Günümüzde pek çok düşünür, ulus ve ulusçuluğun XVII. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış modern bir ideoloji olduğunu kabul ederken, bazıları bu oluşumların geçmişte de var olduğunu düşünmektedir. Burada her iki yaklaşımın savunucularına ve aralarındaki düşünce farklarına yer verilecektir.

Etnisiteleri ve ulusları tarihin doğal birimleri ve insanların deneyimleri sonucunda oluşmuş bütünleştirici yapılar olarak gören yaklaşımlar vardır bu yaklaşımın savunucuları arasında Ernest Gellner ve Benedict Anderson yer almaktadır. Gellner, ulusçuluğun sanayileşme sürecinin zorunlu bir görünümü olduğunu belirtmektedir. Sanayi öncesi toplum, yönetenler ve yönetilenler şeklinde ayrılmıştır. Toplumsal roller sabittir ve toplumun en kalabalık bölümünü oluşturan yönetilenlerin özel bir eğitime gereksinimi yoktur. Toplumun sürekliliği için özel bir çaba harcama ihtiyacı olmayıp yeniden üretim, basit bir şekilde gerçekleşmektedir (1983:19). Sanayi toplumu, tarım toplumunun aksine süreklilik ve ilerleme öğeleri üzerine örgütlenmiştir. Sanayi toplumunda bireyler birtakım bilgi ve becerilerle donanmak zorundadır. Bu durum ise eğitimi zorunlu kılmaktadır. Eğitim, sanayi toplumunun gereksinimleri göz önünde bulundurularak kitlesel olarak yapılandırılmaktadır. Kitlesel eğitim sistemi ancak modern devlet eliyle ve siyasal ideolojinin tercihleri doğrultusunda icra edilmektedir (1983:22)

Bunun yanı sıra ulusçuluk, temel itibariyle siyasal birim ile ulusal birimin birbirleriyle uyum içinde olmasını gerektiren siyasal bir ilkeye dayanmaktadır. Ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine geçmemesini ve devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleri ile yönetilenlerin birbirleri ile özdeş olmasını öngören bir kuramdır (Gellner, 1983:1). Bu ilkenin gerekçesi, siyasal sınırlar içerisinde tek bir etnik ögenin yanında başka etnik grupların da bulunması ihtimalidir. Ülkenin asli kurucusu olarak kabul edilen etnik gruptan başka, aynı coğrafi bölge ve sınırlar içerisinde yaşamını sürdüren farklı etnik gruplar bulunabilir. Aynı şekilde bir ülkeyi oluşturan bir ulusun bazı üyeleri, ülke sınırları dışında da yaşamını sürdürüyor olabilir. Dolayısıyla ulus, sadece belirli bir sınırla özdeşleşen bir öge değildir. Aynı ulus veya etnik yapının üyeleri farklı ulus-devletlerin sınırları içerisinde olabilir.

Uluslar ve devletler, koşullara bağlı olarak oluşur ve evrensel bir zorunluluk taşımazlar. Ulus ve devletlerin oluşumu birbirlerinden farklıdır. Ulusçuluğu savunanlara göre ulus ve devlet birbirlerine mahkûmdur, biri olmadan diğersinin var olması mümkün değildir ve aksi bir durum ise bir felakettir. Oysa pek çok devlet, ulus olmadan var olabilmiştir. Bazı uluslar ise bir devlete sahip olmaksızın varlığını sürdürebilmiştir (Gellner, 1983:6). Siyasal bir kavram olan ulusçuluk, ekonomik gerekçelerle, kapitalizm ve modern siyasal ilişkilerin ortaya çıkmış olması ile ilişkilidir. Gellner ulus devletin, ekonomik kalkınma için gerekli kültürel bir form ve siyasal bir sistem olduğunu iddia etmiştir.

Anderson, ulusçuluğun bir ideoloji türü olarak değil, duygusal olarak anlaşılmasının daha kolay olduğunu savunmaktadır. Ona göre ulusçuluk, liberalizm ve faşizm gibi olgularla değil, akrabalık ve din gibi olgularla birlikte ele alınmalıdır. Çünkü ulus, hayal edilmiş siyasal bir topluluktur, aynı zamanda kendisine hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir çünkü en küçük bir ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde bir bütün olarak onun hayali yaşamaya devam etmektedir (1995:20). Bir ulus oluşturduğunu düşünen bireyler birbirlerini tanımamalarına rağmen, düşünsel belki de duygusal anlamda bir bütünü oluşturduklarını hayal etmektedirler. Ulus olma aşamasından önce siyasi egemenlik, meşruiyetini dini öğelerden alan bir

hanedana ait iken, ulusun kurumsallaşmasından sonra siyasal iktidar meşruiyetini halktan almaya yönelmiştir. Toplumsal yapıda dinin gerilemesinden sonra yaşanan gelişmeler modern yaşam biçimi ve kurumlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu yönüyle ulusçuluk düşüncesi, modern gelişmelerin bir ürünüdür.

Ayrıca Anderson, ulusçuluğun ortaya çıkmasında birbirinden farklı pek çok etken arasında ulusal dille yayın yapan, kapitalist yayıncılığın en etkili faktörlerden biri olduğunu savunmuştur. Modern zamanlarda yayıncılık alanındaki gelişme, hayali bir cemaat olarak ulusçuluğun yaratılmasında oldukça etkili olmuş, ulusal iletişim ve etkileşim ağlarının kurulmasını sağlamıştır. Ulusal dille yapılan yayıncılık faaliyeti, yerel dillerden farklı olarak bir iktidar dilinin ve yönetim biçiminin önünü açmıştır. Ulusçuluk; bağlılık ve ebedi bir ulus duygusunu geliştirmiş, doğal bir cemaat algısını geliştirmiştir (1995:52). Bu algının ortaya çıkıp geliştirilmesi, kitle iletişim araçlarının da desteğiyle siyasi elitler tarafından sağlanmıştır. Din ve hanedanlık sistemlerinin zayıflamasına yol açan coğrafi keşifler ve matbaanın icadı gibi gelişmeler bireylerin bilinç düzeyinin yükselmesine ve rasyonel düşüncelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dünyayı algılama biçimi değişmiş ve farklı yaşam tarzlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Gündelik olarak basılan gazete ve dergiler, aynı anda geniş kitlelere haber ve bilgi aktarmada önemli işlevleri yerine getirmiş, toplumu ilgilendiren konuların paylaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Smith ise ulusçuluk konusunda farklı bir bakış açısına sahiptir. Ona göre ulusçuluk, sadece modernitenin bir sonucu değildir ve tek başına modern koşullar, ulusal bir kimliği oluşturmak için yeterli değildir. Ulusun etnik bir kökeni vardır ve etnisite ulusçuluktan bağımsız bir öge olup ekonomik veya sosyal süreçlere indirgenmemelidir. Ulusçuluğun kökenleri geçmişte aranmalıdır yani tarihsel olarak modern zamanlardan önce de vardır fakat ideolojik bağlamda ve siyasal bir kurum olarak ulus-devlet, moderndir (2002:33). Smith, ulusların sosyal bir insanın ürünü olduklarını aynı zamanda ulusların etnik bir kökenleri olduğunu ve tarihsel birlikteliklerden ibaret olduğunu kabul etmektedir fakat tarih sürekli yeniden yazıldığından, bu tür kavramların bir takım çıkarlar doğrultusunda sürekli manipüle edildiğini iddia etmektedir. Smith'e göre etnisite, sosyal ve ekonomik güçlerden bağımsız bir sınır koyucu öge olamaz. Etnik ve ulusal kimliklerin oluşumunda mitler ve semboller oldukça önemlidir. Buradan hareketle etnisite ve ulusçuluk arasında

mantıksal bir ilişkinin var olduğu görülebilir. Her iki kavram konusunda ortaya atılan kuramlar birbirinden bağımsız ve ayrı olarak oluşmuştur fakat esas itibariyle pek çok ortak noktaları paylaşmaktadırlar.

Ulusçuluk ve etnisite arasındaki benzerlik, pek çok kişi tarafından fark edilememiştir. Ulusçuluk bugün hala önemini korumaktadır. Aynı şekilde etnisite; değişimin sağlanması, kaynakların bölüşümü ve sınırların korunmasının gerektiği koşullarda oldukça önemli bir rol üstlenebilmektedir. Etnisite ve ulusçuluk temelli toplumsal hareketler, modernleşmeye maruz kalan ve hızlı bir değişim süreci geçiren toplumlarda güçlü birer söyleme ve ideolojiye dönüşebilirler (Eriksen, 1993:100). Ulusçuluk bazı özellikleri bakımından etnisitenin bir türü olarak görülebilir. Belirli bir etnik grup bazı eklemelerle bir devlet olarak kurumsallaştığında, ulus özelliğini kazanabilir. Çünkü etnik gruplar, çıkarlarının güvenliği söz konusu olduğunda ortak bir bilinç etrafında bir davranış sergileyebilir ve bu çıkarlar bir devlete gereksinim duyduğunda bir ulusa dönüşebilir.

Sosyal ve politik bir bütünlük olarak ulusal kimliğin inşasında etnik kimlik güçlü bir araçtır. Etnik kimlik, toplumda yaş, cinsiyet, din, kan bağları gibi çeşitli boyutlardaki farklılıkların yarattığı ayrılık ve bölünmeleri telafi edici bir etkiye sahiptir. Birbirine akraba olduğunu düşünen farklı etnik gruplar kendilerini tanımlamak ve kanıtlamak amacıyla diğerlerine karşı koyma ve kendini belirli sınırlar içerisinde koruma altında hissetme duygusundan hareketle bir araya gelip daha geniş bir birliktelik oluşturabilirler. Bu birliktelik ise ulustur. Bir gruba üyelik ilk olarak, doğum anından itibaren, kan bağı ile sağlandıktan sonra, anayasal bir hak olan yurttaşlık bağı ile özdeşleşmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere etnisite verili bir bağ sonucunda oluşurken, ulusçuluk iradi bir ilişki biçimi olarak gerçekleşmektedir. Eriksen'e göre ulusçuluk, taraftarlarının kültürel benzerliğine vurgu yapar ve bir takım manipülasyonlar aracılığıyla kendisi ile yabancı haline getirdiği diğerleri arasına karşılıklı sınırlar çizer. Ulusçuluğun en belirgin özelliği devlet ile olan ilişki biçimidir. Ulusalcılığa göre siyasi sınırlar, kültürel sınırlar ile iç içe olmalıdır. Etnik bir grubun liderleri ve üyeleri böyle bir talepte bulduklarında, grup, siyasal bir topluluğa dolayısıyla ulusal bir birliğe dönüşür (1993:152). Sonuç itibariyle etnisite ve ulusçuluk arasındaki fark, etnisitenin kültürel farklılıklar

temelinde oluşmuş olması, ulusalcılığın ise kültür birliği esasına dayanan bir ideolojiyi savunmasıdır.

Ortak bir dil ve ortak bir tarih, bir etnik grubun üyelerini bir araya getirmede işlevsel olan unsurlardandır. Koşullara göre değişen bir takım özellikleri olmakla birlikte etnisitenin bir sürekliliği vardır. Etnisiteler, tarih boyunca var olagelmişlerdir, icat edilmemiştir. Kan bağı, akrabalık, din ve dil gibi değerler sürekli var olmuştur ve insanların yaşam tecrübeleri aracılığıyla somut değerler haline gelmiştir. Ulus ise; modern yaşam, sanayileşme, okur-yazarlığın yaygınlaşması ve kitlesel eğitimin bir sonucudur. Bu yönüyle tarihsel bir niteliğe sahiptir ve toplumsal bir değerler sisteminden ziyade resmi-anayasal bir dayanağa yaslanmaktadır. Resmi veya siyasi otorite, resmi dili kurumsallaştırarak, ortak bir kültür, tarih ve köken mitoslarını kullanmak suretiyle toplumu bütünleştirmeyi ve tek tipleştirmeyi hedeflemektedir. Genel olarak egemen veya çoğunluk grubu oluşturan etnik bir grubun dili, devletin ve yurttaşların resmi dili olarak benimsenir. Bu suretle toplumu oluşturan birbirinden farklı etnik grupların, türdeş bir ulus olması sağlanır ve ulusun devamı açısından yeniden üretim imkânı yakalanır. Gellner'e göre toplumda birey ve grupların yeniden üretimi iki yöntemle gerçekleşir. Birincisi "bire-bir ilişkiler" ve ikincisi de "merkezi" bir toplumsal üretimdir.

Bire-bir üretim yöntemi; bir aile, kan bağı, köy, kabile veya benzeri küçük birimlerin, doğan bebeklerin bakımını üstlenerek, onlara kendi toplumsal yaşantılarını aktarmaları şeklinde gerçekleşir. Bunun yanı sıra bu birliktelikler verdikleri eğitim, kazandırdıkları algılama biçimi, davranışlar ve dini ritüeller gibi alışkanlıklarla birer yetişkin haline gelen bireylerin toplum ile bütünleşmesini ve böylece kendi kültürel değerlerinin aktarımını sağlamaktadırlar. Merkezi yöntemle yeniden üretim ise, bireylerin bir eğitim süreci içerisine alınması ile gerçekleşir. Eğitimi hazırlayan ve icra eden merkezi bir irade vardır. Bu eğitimin amacı, bireylere verilen rolleri yerine getirmelerini sağlamak, bireyleri topluma dâhil etmek ve toplumun devamını sağlamaktır (1993:129).

Bire-bir yeniden üretim, birincil ilişkilerin hâkim olduğu dayanışma grupları içerisinde gerçekleşirken, merkezi yeniden üretim, örgün eğitimin icra edildiği resmi kurumlar aracılığıyla, konusunda uzman eğitimciler tarafından yerine getirilmektedir. Birincisi bireye kültürel değerlerin bir taşıyıcısı olabilmesi için gereken ahlak,

gelenek ve görenekler ile kültürel davranış kalıplarını aktarmaktadır. İkincisinde ise, bir yurttaş olabilmenin gerekleri arasında bulunan çeşitli roller ve toplumun devamını sağlayan kuralların pekiştirilmesi davranışı aktarılmaktadır. Bu yöntem ile ulus-devletlerde çoğunluk, ekonomik çıkarlarını ve bu çıkarların devamını sağlayan sosyal sistemin koşullarını korumak ve devam ettirmek hakkına sahiptir. Sanayileşme süreci de bu konuda etkili bir faktördür, zira sanayi kuruluşları genç, okur-yazar, alanında uzmanlaşmış bir emek gücüne gereksinim duyar. Devlet bu ihtiyacı karşılamak adına geniş kitlelere temel ve mesleki eğitim kurumları açar ve buna yönelik müfredatlarını belirler. Müfredat, sosyal bir homojenliği hedefleyen tek bir kültür ve resmi bir dil çerçevesinde yapılandırılmaktadır. İletişim kanalları aracılığıyla ulusal bütünlüğe yönelik propagandalar ve milli duyguları canlı tutacak yayınlar yapılmaktadır. Böylece eğitim araçları ve iletişim sistemleri ulus-devletin inşası sürecinde hâkim olmak talebindeki merkezi siyasal ve sosyal ideolojinin kullandığı araçlara dönüşmektedir.

Smith'e göre modern zamanlardan önce var olan etnisite, Avrupa ve Asya'da geniş bir alana yayılmış ve süreklilik arz etmiştir. Modern zamanlarda etnisite, ulusçuluğun içeriğinin inşa edilmesinde halkları harekete geçirmede ve manipüle etmede elitlere araçsal bir veri sağlamıştır. Çünkü kültürel formlar, belirli bir amaç doğrultusunda kullanılacak araçları daha güçlü kılmaktadır (2002:41). Ulusal bilincin ve bütünlüğün oluşabilmesi için etnik gruplara ait dil, din, kültürel değerler, ortak atalar miti ve grup üyeleri için kutsal olarak kabul edilen bir toprak parçası gibi bağlılık duygularının devreye sokulması gereklidir. Bütün ulusal hareketlerde bahsi geçen etnik özelliklerin birleştiriciliğine vurgu yapılmakta ve bireylerin bu özellikler etrafında bir araya gelmesine çağrı yapılmaktadır. Bireyler bu özellikler ile özdeşleşen bir kimlik geliştirerek aidiyet bağlarını kazanmaktadır fakat bu aidiyet kurgusal ve hayali bir temele dayanmaktadır. Siyasal bir proje olarak uluslar, genellikle belirli bir toprak parçası üzerinde gelişen şiddet olaylarının, savaşların ve devrimlerin ardından, özgün ve benzersiz bir tarih birikiminden hareketle oluşur bir ya da birden fazla toplumsal grup tarafından, önce tasarlanır daha sonra da pratiğe aktarılır (Schnapper, 1995:61).

Yukarıda yer verilen tartışmalardan da anlaşılacağı gibi ulusçuluk anlayışları, iki farklı perspektif çerçevesinde şekillenmektedir. Bunlardan biri ulusu etnik, diğeri

de teritoryal (coğrafi sınır) temele dayandırmaktadır. Etnik yapı temelli devlette ulus, daha önce var olan etnik bağlar aracılığıyla kurulur. Etnik özellikler, ulusal bağlar ve ulusal duygular haline getirilerek, soy kütükçülük, popülizm ve yerellik öğelerinin üretilmesiyle ulusal bir bilince dönüştürülür. Bu tür ulusçuluklarda ortak soy ve kök iddiaları gibi özellikler bütün bir ulusu bir arada tutmaya yarayan akrabalık bağlarının oluşturulmasında başat role sahiptir. Teritoryal ulusçuluk anlayışına dayalı devlet yapısında aidiyet, aynı toprak parçası üzerinde yaşayanların ortak bir kültür ve tarih bütünlüğü temasına dayalıdır, devlet görev ve yetkileri bakımından egemen olmasına rağmen sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştır. İç ve dış sınırlama yurttaşlar topluluğunun tanımlanması için hayatidir. Ulus, bir yasalar ve yasal kurumlar topluluğudur. Bireyler eşit hak ve sorumluluklara sahip olup, cinsiyet, yaş, din ve etnik ayrıcalıklar yoktur (Smith, 2002:178). İki farklı ulusçuluk anlayışı birbirinin zıddı veya birbirlerinin alternatifleri değildirler. Her biri diğerinin bazı öğelerini farklı derecelerde kendi içerisinde barındırır. Yani etnik ulusalcılıkta teritoryal özellikler zorunlu olarak vardır, teritoryal ulusçuluk ta zorunlu olarak etnik özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerin hangisi ağır basarsa ulusal kimlik buna göre şekil almaktadır. Örneğin bir toplumda resmi olarak kullanılan dil, mutlak anlamda azınlık veya çoğunluğu oluşturan bir grubun doğal dilidir. Bugüne kadar herhangi bir etnik gruba ait bir dil icat edilmemiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, bütün ulus-devletlerde belirli bir oranda etnik özellikler hâkimdir. Bundan dolayı Smith, ulus ile etnisite arasında bir ayırım yapmıştır. Ulus, sınırları belirlenmiş bir ülkede siyasal örgütlenmeyi tamamlamış, hukuksal ve ekonomik ilişkileri kurmuş olabilir. Etnik bir grup ise, ortaklaşa bir işbölümü, hukuk düzeni ve ekonomik birliğe sahip olmayabilir. Ulus ve etnisite arasındaki bu ayırım, ulus inşa etme sürecinde seçkinler -eğer toplumun baskın bir etnik özelliği yoksa- çeşitli sembollerden hareketle ortak bir geçmişe dayanan anlatılarla bir mit oluşturma yoluna gider. Sonuç olarak ulus inşa projesinde etnik köken yoksa süreç eksik bir şekilde işlemek konumundadır (1999:43)

Belirlenmiş sınırlar içerisinde; dinsel, dilsel ve etnik çeşitlilik bakımından farklı gruplar varsa ve bu farklılıklarla uzlaşma ve eşitlik temeline dayalı siyasal bir temsil sistemi tesis edilmemişse, homojenliği sağlama çabasında ulus devletin ciddi sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Siyasal ve sosyal ulusal sistem, çoğunluğu

oluşturan etnik grubun çıkarları, kültürü ve dili esas alınarak şekillendiğinde, diğer grupların, ulus inşa sürecine dâhil olmalarında isteksiz davranmalarına yol açabilir. Bu isteksizlik, yurt dışına göç, iktidara karşı bir başkaldırı veya ayrılıkçı hareketlere dönüşme riskini taşıyabilir.

Devletlerarasında çizilen sınırlar, doğal ve sosyal sınırlar gözetilmeksizin, stratejik olarak yapay bir şekilde oluşturulmuşsa belirli bir bölgede yoğun olarak yaşayan etnik bir grubu parçalamış olma sorunu var demektir. Söz konusu etnik grup, belirlenmiş sınırlar içerisinde kaldığı farklı iki ülkede ulus bağı ile devlete eklemlenmemişse, kendi kaderini tayin etme ilkesi gereği, kendi etnik yapısına dayanan ulusal bir devlet kurma teşebbüsüne yönelebilir veya kolektif bir bilinç oluşturabilme kapasitesine sahip olmamışsa, başka ülkelere göç etme seçeneğini pratiğe geçirebilir.

Siyasal güç ilişkilerinin ve sosyal yapının, etnik duygular ve ulusal kimlikler üzerinde son derece önemli etkileri olduğundan, etnisite ve ulusçuluk ile sosyal yapılar ve güçler arasındaki ilişkileri sağlıklı bir biçimde ele almak gereklidir. Çağdaş dünya devletlerinde, her bir birey, zorunlu olarak bir ülkenin yurttaşlık kimliğini taşımakla mükelleftir. Bu kimlik, bireyin resmi ulusal aidiyetinin yanı sıra ulusal kültürün de taşıyıcısı olduğunun göstergesidir. Çok etnili bir toplumsal yapıya sahip olan ulus devletlerde farklı gruplara mensup olan bireyler ya yurttaşlık bağı ile toplumsal yapıya uyum sağlamakta veyahut bir asimilasyon sürecinden geçirilerek topluma entegre edilmeye çalışılmaktadır. Bu iki durum arasındaki fark, ülkelerin siyasal, tarihsel ve ideolojik yapılarına göre şekillenmektedir. Birinci durumda yani yurttaşlık bağı ile uyumun sağlandığı siyasal sistemlerde sosyal, ekonomik ve sosyal çatışmalar görece daha azdır fakat ikinci durumun baskın olduğu siyasal sistemlerde azınlık ve çoğunluk farklılaşmasına bağlı olan ve kimlik taleplerinden kaynaklanan gerilimlere ve çatışmalara daha sık rastlanmaktadır. Asimile edilmeye çalışılan etnik gruplar, toplumsal yapılanmada genellikle alt tabakalarda bulunan azınlık gruplarını oluşturuyor ise egemen grup tarafından görmezden gelinmekte ve inkâr edilmektedir. Bir diğer tarafta ise grup, alt toplumsal tabakayı oluşturmuyorsa, egemen gruba karşı bir direnç göstermekte ve asimilasyona karşı çıkmaktadır (Eriksen, 2002:124).

Uzun bir süre toplumların modernleşme sürecine girmeleri sonucunda etnisitenin sosyal arenadan yavaşça kaybolup yok olacağı düşünülmüştür. Böyle bir

iddia özellikle cemaatten cemiyete (Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*), veya mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya (Durkheim, *The Division of Labour*) geçiş sürecinde daha belirgin olarak gözlemlenebilir. Oysa günümüz dünyasında böyle bir olasılığın gerçekleşmesi ihtimali aksi bir duruma dönüşmüştür. Etnik fenomenler bugün geçmişte olduğundan daha fazla dikkat çeker haldedir. Bu gelişmeleri anlamak için etnisitenin yapısal işlevlerini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Schnapper'e göre, bireyler ancak yaşamın kaçınılmaz baskılarını doğrulayan birtakım somut gerçekler, değerler ve çıkarlar adına ve dış eyleme katılımlarıyla bir bütünlük oluşturabilirler. Bu bütünlüğün varlığını koruması ve sürdürmesi adına canlarını bile feda edebilirler. Bireyler sadece ortak kurumların sürekli eylemleriyle, nesillerin birbirlerine, tikel bir tarihsel topluluğun bir arada var olma ve yaşama kurallarını aktardıkları davranışlarla bir araya gelebilirler (1995:56).

Ulusçuluk ve etnisitenin önem kazandığının en önemli göstergelerinden biri, 1990'larda Balkanlarda yaşanan etnik çatışmalardır. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra yaşanan etnik şiddet, etnik duyguların modern öncesi ve ilkselci (Primordialist) kimliklere geri dönüş hareketleri olarak algılanmamalıdır. Meydana gelen şiddet olayları, sosyal koşullar tarafından belirlenen ve bireylerin tercihlerini belirlemeleri sonucunda kazandıkları grup kimliklerinin ve çıkar ilişkilerinin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Daha önce çok-etnili bir yapıyı benimseyen ve demokratik bir dayanışma içerisinde yaşayan etnik gruplar, birbirleri ile sivil bir savaşa tutuşmuş ve etnisiteleri uğruna kanlı savaflara tutuşmuşlardır (Calhoun, 1993). Toplumsal yapıyı oluşturan etnik gruplar, bireyler için ekonomik ve politik çıkarları organize edebilen bir işlevi yerine getirebilirler. Bir diğer işlev ise, etnisitenin duygu ve anlam yüklü yanıdır. Etnisite insan yaşamına anlam katabilir ve gittikçe modernleşen ve globalleşen dünyada ve özellikle kriz zamanlarında yabancılığa karşı bir aidiyet duygusunu besleyebilir. Bu sebeplerden ötürü etnisite sosyal yaşamda önemli bir etken olarak varlığını sürdürmektedir.

I. 8. Etnisiteye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Erken dönem çalışmalarda, etnik birliktelikler konusunda ortak atalar ve kan bağına dayanan ilişkilere ağırlık verilmiştir. Daha sonra etnik ilişkilerin oluşumu ile ilgili olarak, ortak kültürel değerlere, koşullar tarafından belirlenen aidiyetlere ve kültürel bilince vurgu yapılmıştır. İlk ortaya çıkan yaklaşımlar, etnisiteyi ilksel bir

durum olarak ele alırken daha sonra ortaya çıkan yaklaşımlar, etnisiteyi sosyal bir inşa süreci olarak ele almıştır. Bu yaklaşımlar ise genel olarak ikiye ayrılmaktadır, bunlar; 1.Etnisiteyi verili bir bağ olarak gören İlkse (Primordial) Yaklaşım ve 2.Etnisiteyi psiko-sosyal süreçler içerisinde şekillenen bir yapı olarak gören Sosyal-Araçsal Yaklaşım'dır.

1.8.1. İlkse (Primordial) Yaklaşım

Bu yaklaşım, sosyo-biyolojik özellikleri ön planda tutmaktadır. Savunucuları arasında, Clifford Geertz, Charles Isaacs ve Pierre van Berghe vardır. Bu yaklaşımın savunucuları genel olarak etnisiteyi, ortak köklerden kaynaklanan, doğuştan kazanılan ve değişmeyen niteliklerden oluşmuş bir yapı olarak kabul ederler.

Clifford Geertz'e (1963) göre, ilksel bağlılıklar; akrabalık, dil, din, bölge ve geleneksel bağlardan oluşmaktadır. Kan bağı, etnisite için birincil derecedeki özelliktir. Bunların ötesinde etnisite, belirli bir bölgede ve dinsel topluluk içinde doğmuş olmak, belirli bir dili ve hatta bir dilin lehçesini konuşuyor olmak ve belirli sosyal pratikleri takip etmekten kaynaklanan sosyal bir varoluştur. Akrabalık, dil, din ve gelenekler, bireyler üzerinde açıklanması mümkün olmayan ve karşı konulamaz bir etkiye sahiptirler. Bireyler; akrabalık, zorunlu pratikler ve ortak çıkarların ötesinde, bu bağlara atfedilen ve açıklanamayan anlamlar ve nedenlerle birbirlerine bağlanırlar.

Geertz, modern toplum ve devletlerin siyasal birliklerini oluşturma arayışında etnik özelliklerin referanslarının değişkenlik gösterebileceğini kabul etmektedir. Ancak bireyleri birbirine bağlayan en güçlü unsurların, kan bağı esasına dayalı akrabalık ilişkilerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Özellikle yeni kurulan devletlerde, bireylerin ve grupların devlete olan bağlılığını sağlayan pek çok bileşenler olduğunu iddia etmiştir. Bu bileşenler; sınıf, parti, ticari ilişkiler ve meslek birlikleri gibi öğelerden oluşabilir. Bu bileşenlerden oluşmuş bir grubun üyelerinin, toplumsal bütünlüğü sağlamak bakımından en büyük sosyal birimi oluşturdukları iddia edilemez. Bu gruplar veya grup üyeleri arasındaki çatışmalar, hiçbir şekilde devletin varlığını ve meşruiyetini tehdit etmeye yönelik bir eyleme dönüşmez. Gruplar arasındaki çatışmanın içerisine ilksel duygular karıştığında; devlet, hükümet ve siyasal bütünlük büyük bir tehdit altına girer. Ekonomik, sınıfsal veya entelektüel

muhalefet bir devrime dönüşebilir ancak etnik, dilsel veya kültürel muhalefet, devletin ve toplumun parçalanmasına ve ayrışmasına yol açar. Bu yönüyle ilksel duygulardan kaynaklanan hoşnutsuzlukların etkisi oldukça güçlü, tatmini ise oldukça zordur (Geertz, 1963). Yeni kurulan modern devletlerde, toplumsal refah düzeyi, toplumu oluşturan farklı etnik gruplar arasında eşit ve adil bir şekilde paylaşılmazsa ve sivil siyaset temeline dayanan bir temsil sistemi kurulamamışsa, ilksel etnik bağlardan kaynaklanan bir çatışmanın yaşanması ihtimali daha yüksektir. Bu çatışma ise devletin meşruiyet kaynaklarının sorgulanmasına ve devletin sınırlarının yeniden belirlenmesine kadar ulaşabilir. İnsanlar arasındaki hoşnutsuzlukların sebebinin etnik farklılıklardan kaynaklandığı görüşünün bir kere benimsenmesi ile kimlik düzeyinde çatışmaların şiddetinin ve etkisinin çok daha derin olacağı anlaşılmaktadır.

Bir devlette ilksel nitelik taşıyan sadece bir grup varsa ulusal birlik kolayca sağlanabilir. Böyle bir durumda belirsizlik ve aidiyet sorunları ortaya çıkmaz ve gruplar arasında etnik çatışmalara rastlanmaz oysa dünya üzerinde bu örneği temsil edebilecek hiçbir ülke mevcut değildir. Geçmişte buna örnek teşkil edebilecek ülke olarak Yugoslavya'nın tek bir etnik yapıdan oluştuğu iddia edilmiştir. XX. yüzyılın sonlarına doğru Yugoslavya'da kendisini dinsel ve mezhepsel özelliklerine göre Sırp, Hırvat, Boşnak ve Slovak olarak tanımlayan gruplar ortaya çıkmıştır ve aralarında kanlı çatışmalar yaşanmıştır (Bell, 1975:154). Buradan hareketle, geniş toplumsal yapılarda etnik gruplar arasındaki uyumu sağlamanın oldukça zor olduğu görülmektedir. Ulusu tek bir toplumsal birim olarak örgütlemek, ancak ilksel bağlara dayalı duyguları ve kimlikleri bir kenara bırakmakla mümkün gibi görünmektedir. Aksi takdirde meşruiyeti ve bağlılığı sağlamak adına baskıcı ve zorlayıcı yönetim biçimlerinin devreye girmesinin önü açılmaktadır. Bu durum ise ülke içerisinde çatışmaların oluşmasına yol açmaktadır.

İsaacs, her bireyin belirli bir zamanda ve belirli bir grup içinde dünyaya gelmesi ile temel grup kimliği olarak ele aldığı bir kimlikten bahseder. Bu kimlik, etnik bir gruba aidiyet ile oluşan ilksel akrabalık ve gruba eklemleme sonucunda oluşur. Birey bir grubun üyesi olarak doğmaktadır ve bu suretle kazandığı kimlik, diğer sosyal süreçler içerisinde kazandığı kimliklerden farklıdır. Doğum anından itibaren grubun fiziksel özellikleri doğal olarak bireye aktarılır. Doğumdan sonra kendisine ebeveyni tarafından bir isim ve grubun ortak tarih ve kökenine işaret eden

soy ismi verilir. Grubun kültürel yaşamı bireyi kuşatır ve birey grubun davranış kalıplarını, ahlaki ve estetik değerlerini kazanır. İçinde yaşadığı coğrafi ve topografik koşullar, hayata bakış açısını ve kişiliğini büyük ölçüde şekillendirir (1975:29). Banton (1994), aileler tarafından yeni doğan çocuklara verilen isimlerin, esas olarak etnisiteye işaret ettiğini iddia etmiştir. Bu yüzden isimler, değişime ve manipüle edilmeye açıktır, öyle ki kişi, mensubu olduğu etnik kimliği daha az veya daha fazla görünür hale getirmek amacıyla ismini değiştirebilir. Amerika'daki Afrikalıların atalarından devraldıkları isimlerini daha fazla benimsemelerini veya Müslümanların soyadlarını X olarak değiştirmelerini örnek olarak göstermektedir.

Berghe (1978) ise, bütün etnik grupların genetik olarak birbirleriyle akraba olduklarını göz önünde bulundurarak etnik gruplar arasındaki biyolojik bağları merkeze almıştır. Ona göre doğum ve kan aracılığıyla sağlanan bu bağlar, etnisitenin temel yapısını oluşturur dolayısıyla bireylerin iradeleri dışında gerçekleşir ve beşikten mezara kadar sürdürülen bir nitelik olarak varlığını sürdürür. Berghe'nin yaklaşımı sosyo-biyolojik bir argüman üzerine kuruludur ve etnik kimliği akrabalık ilişkilerinin bir uzantısı olarak ele alır. Berghe'nin yaklaşımı ırkçı bir içeriğe sahip değildir, çünkü ona göre ırkçılık, sosyal olarak belirlenmiş bir ideolojidir ve biyolojik bağlamda gerçek bir önem taşımamaktadır. Ona göre sosyal ırklar, sağlam olmayan biyolojik fenotipler üzerinden oluşturulmuştur ve genetik olarak izole edilmiş popülasyonlara tekabül etmektedir. Tarihsel olarak dil ve gelenekler gibi kültürel özellikler genetik ilişkileri belirlemede daha etkilidir. Yerleşik halde bulunan insanlar arasında fiziksel farklılıklar gizil bir şekilde kaybolmuştur ve fiziksel kriterler ancak daha geniş ve ani farklılıkların bir araya geldiği ve çatışmaların yaşandığı durumlarda gündeme gelmiştir (Berghe, 1978).

Ortak atalar ve tevarüs edilen özelliklere dair inanç, grup üyelerinin birbirlerine karşı duydukları bağlılıkların devam etmesine ve grubun geniş bir akrabalık ağına dönüştüğü algısının gelişimine katkı sağlar (Berghe, 1978). Dil, din, gelenekler, giyim kuşam ve benzer kültürel pratikleri paylaşan insanlar, ortak bir atadan geldiklerini varsayar ve ortak bir atadan gelmiş olma miti, bir yerde biyolojik anlamdaki akrabalık düşüncesini beraberinde getirir. Bu düşüncenin temel argümanı, ortak atalardan gelen insanların benzer fiziksel özellikler taşıyacağı üzerine kuruludur. Göçler, fetihler veya karşılıklı evlilikler etnik gruplar arasında karışımı

ve değişimi sağladığından, etnisitenin sadece biyolojik temelli bir varlık olamayacağının altı çizilmektedir.

İlksel bağlar her ne kadar etnik bilincin temel öğelerini oluştursa da bireylerin yaşantısında birliktelik bilinci dışında determinist bir etkiye sahip değildirler. Etnik oluşumlar, tarihsel sũreçler içerisinde bir takım akışkanlıklar sergilerler ve ekonomi, siyaset gibi koşullarca yeniden formũle edilmektedirler. Modern zamanlardan önce insanlar arasındaki bağlılıklar bũyũk lũde din, cemaat, şehir, köy gibi yerelliklere veya imparatorluklara aidiyet ile özdeşleşmiştir. Biyolojik nitelikler temelinde toplumsal ve kũltũrel farklılıklar arasındaki ayrımlar, modern zamanların ideolojik ve siyasal yaklaşımlarının meşruiyet ve egemenlik sağlamasına yönelik arayışlarının bir aracı olmuştur.

1.8.2. Sosyal-Araçsal Yaklaşım

Sosyal-Araçsal Yaklaşım, İlksel Yaklaşım'dan farklı olarak etnik grupların ve kimliklerin, doğal ve verili özelliklerden çok, koşullara göre belirlenen sosyal bir inşanın rũnũ olduğunu iddia etmektedir. Araçsal Yaklaşım ise, etnik toplulukların hangi koşullar altında oluştuğunu ve ulus gibi daha kapsamlı oluşumlara nasıl dnũřtũęũnũ ele almaya çalışmış ve insanların çıkarlarının gerektirdiği rasyonel seçimler etrafında rgũtlendiklerine dikkati çekmiştir.

Barth'a göre etnisite, kũltũrel öğeler içerisinde değil iki veya daha fazla grup arasında bulunan sınırların belirlediği farklılıklar sistemi içerisinde gerçekleşir. Barth, etnik grupların kendilerine zgũ kriterlerle tanımlandıklarında bir sũreklilik arz ettiklerini iddia etmiştir. Buna göre, etnik grupların sũreklilięi sınırların korunmasına bağlıdır (2001:17). Etnik kimlik, "biz" ve "onlar" arasındaki karşıtlık ilişkisinde şekillenmektedir. Farklılıkların nemi ve kriteri koşullara bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla etnik sınırlar, esnektir ve hem grubun içinden hem de grubun dışından kaynaklanan baskılarla değişebilir. Bireyler, kendi kimliklerini verili bir grubun dışında bulabilirler fakat sınırlar çeşitli biçimlerde varlıklarını sũrdũrũrler. Sınırları belirleyen kũltũrel unsurlar zaman içerisinde değişebilir. Ancak grup yeleri ile grup dışında kalan kimseler arasında kutuplaşmaya varan farklılıklar sınırların sũreklilięinin teminatıdır. Barth'a göre, bir grubun yeleri, başka grup üyeleriyle etkileşim halinde olduklarında, grup kimliğini koruyabiliyorsa aidiyet ve dışlama

dinamikleri devreye girmiş demektir. Etnik gruplar sadece sınırların ön plana çıkarılması esasına dayandırılmazlar, herhangi bir grubun varlığını sürdürmesi, aidiyet ve dışlama mekanizmalarının varlığı ile ilintilidir. Toplumsal alanda bir araya gelen aktörler, aynı gruba üye ise, aidiyetleri aynı olacağından ortak bir eylem ve davranış sergilemeleri yabancısı oldukları diğerlerine göre daha çok ihtimal dâhilindedir (2001:18).

Herhangi bir etnik grup, farklı çevresel faktörlerle karşı karşıya geldiğinde, yeni yaşam ve davranış şekilleri geliştirir. Bu yüzden aynı etnik gruba mensup olup farklı coğrafyalarda yaşayan aktörlerin davranış kalıpları önemli farklılıklar göstermektedir. Barth'a göre etnik gruplar birer sosyal tasarımdırlar ve bir etnik gruptan bahsedebilmek için bir grubun kendisini etnik grup olarak tanımlamasının yanında diğerleri tarafından da aynı şekilde tanımlanması gerekir. Etnik grubun kendini tanımlaması genellikle kimlik düzeyinde olur ve bu kimlik tasarımının temel bileşenleri ortak köken ve geçmiştir. Sosyal aktörler, etnik kimliklerini kendilerini ve diğer gruplara mensup kimseleri sınıflandırmak için kullanırlar (2001:15). Benzer şekilde Fenton, etnik grupları sabit ve yalın gerçeklikler olarak değil, sosyal etkileşim yoluyla insanların kolektif veya bireysel bakımdan yaşantıları süresince etraflarına çektikleri hareketli sınırlar ve kimlikler olarak ele almaktadır. Kültür, belirli bir soyun ve soy ideolojisinin üretilip yaşatılması ve belirli bir dilin sosyal bakımdan belirli bir halkın ayırıcı özelliği olarak benimsenmesi sürecinin merkezi bir karakteridir. Burada ilksel özellikler, verili birer değişken olmakla birlikte, aktörlerin yaşantısında belirli koşullar altında yeniden düzenlenebilen ve değişken özellikler olarak değerlendirilmektedir (2001:14).

Brass'a göre etnik toplumlar, toplumsal değişim hızının en fazla olduğu modernleşme ve sanayileşme dönemlerinde, seçkin gruplar tarafından yaratılırlar ve dönüşüme yönlendirilirler. Bu süreç içerisinde etnik kategoriler arasında, siyasal güç, ekonomik çıkarlar ve sosyal statüler bakımından bir rekabet ve çatışma ortamı oluşur. Genel olarak etnik farklılıkların yoğun olduğu toplumlarda eşit olmayan bir ilerlemeden bahsedilir ve belirli etnik grupların ülke içerisinde daha az veya daha fazla ayrıcalıklı konumda olduğuna vurgu yapılır. Bu süreçte en etkin rol seçkinlere aittir çünkü iktidar ve çıkarlarının korunması sürecinde seçkinler bir takım mitler ve anlatılar üretirler. Böylece etnik bir bilincin ve aidiyetin oluşumuna zemin hazırlarlar

(Brass, 1996:89). Etnik gruplar ve kültürel bakımdan farklı bölgeler arasındaki eşitsizlikler, ulusal bir bilincin gelişmesi için tek başına yeterli değildir. Etnik bilincin oluşturulması, kitlelerin manipüle edilmesi ile ilişkili olarak ortaya çıkar. Belirli bir bölgede farklı bir dile, dine veya etnik bir özelliğe sahip olan bir grup, kolektif bir bilinç oluşturmadan yaşamını sürdürebilir. Ekonomik ve siyasal alanda daha fazla güç elde etme isteğine kavuşmak arzusu söz konusu olduğunda ya mevcut otorite ile işbirliği yapılacak veya gruba özgü özellikler etrafında bir bilinç oluşturulmaktadır. Bunun için ortak kültür ve ortak atalar mitini araçsallaştıracak seçkin bir gruba gereksinim vardır. Seçkinler, grubun ekonomik ve siyasal çıkarları ile kültürel haklarını geliştirmek iddiasıyla propaganda yaparlar. Bunun için kültürel özellikleri kullanarak etnik bir bilinç oluşturmaya çalışırlar.

Seçkinlerin manipüle etmesiyle oluşan kolektif bilinç ve eylemler, çıkarları maksimum düzeye getirmeyi amaçlar. İnsanlar gündelik yaşamlarında kişisel çıkarlarını ve yaşam koşullarını kolaylaştırmak amacıyla rasyonel olarak davranırlar. Kişisel çıkarlar birey ve grupları ortaklaşa bir davranış sergilemeleri yönünde zorlar. Konu ile ilgili Hetcher, etnik bir kimliğin oluşabilmesi için bireysel güdülerin etkili olduğunu ve etnisitenin bireysel çıkarı mobilize ve manipüle eden sosyal kaynaklardan ibaret olduğunu savunmuştur. Etnik ilişkiler, sınıf, din veya statü ilişkilerinden farklı bir özellik taşımaz. Sosyal ve bireysel eylemler, rasyonalite ve grup oluşumu gibi sosyal kategoriler ile açıklanabilirler. Dolayısıyla etnik grupları farklı kılan şey, kişisel çıkarlarını arttırmak isteyen bireylerin ve sosyal grupların kullandığı kültürel özellikler ve gruba özgü fiziksel farklılıklardır (Hechter, 1988:264).

Etnik kimlikler ve aidiyetler, toplumsal hiyerarşinin daha az ayrıcalıkları olan grupların konumlarını daha olumlu hale getirmek veya tam tersi, ayrıcalıklı grupların var olan konumlarını devam ettirmek için harcadıkları çabaların bir ürünüdürler. Bu yüzden etnik kimlikler, grup veya bireyi daha avantajlı bir duruma getirecekse değişebilir (Adam, 1971:2). Bu yaklaşımdan hareketle etnisite, bireylerin verili sosyal ve ekonomik çıkarlarını iradi olarak daha iyi bir konuma getirmeye yönelik uyguladıkları bir stratejidir. İlksel bağlılıklar ve aidiyetler; din, sınıf ve ulus gibi diğer sosyal aidiyetler karşısında önemlerini kaybedebilirler. Belirli koşullar altında birtakım amaçlara ulaşmak amacıyla etnik bilinç devreye girebilir ve bireyleri gizil

kolektif bir tutum etrafında, cemaat, ulus veya devlet gibi daha geniş bir birliktelik oluşturmak için örgütleyebilir.

Rattansi'ye göre, etnisitenin tek parçalı bir yapısı yoktur, zaman ve mekâna göre farklı biçimlerde değişebilen kimlikler ile parçalı görüngülere dönüşebilir. Zaman ve mekânsal anlatılar ve tasarımlar kimliklerin belirlenmesinde etkili birer öğedirler. Bu yüzden etnik sınırlar ile etnik bilinci şekillendiren etmenler sabit değildir sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisindedirler (1997:44). Aynı şekilde kültürel yaşam, gelenekler ve görenekler; oldukları gibi kuşaktan kuşağa aktarılamaz, her kuşak tarafından yeniden yorumlanır, anlamlandırılır ve yeniden üretilirler. Anlatılar ve öznel değerler bir değişim sürecinden geçtikten ve koşullara uygun bir forma girdikten sonra birey ve grupların güncel yaşantılarında işlevsel hale gelebilirler.

Her birey; aile üyelerini ve aile üyelerinin büyüklerini ve akraba çevresinden ölmüş ya da hayatta kalan bireyleri tanır ve hatırlar. Güçlü ya da zayıf akrabalık sistemlerine sahip toplumlarda bu ilişkilerin hatırlanabilmesi toplumda soy kavramının oluşturulmasıyla ilgilidir. Bireylerin atalarıyla nasıl bir bağ kurdukları, soy kavramının sosyal açıdan nasıl oluşturulduğuna ve kültürel açıdan nasıl işlendiğine bağlıdır. Bireyler geçmişlerinin bazı yönlerini hatırlamayı ya da unutmayı, atalarından belirli bazı kişileri yüceltmeyi, bazılarını görmezden gelmeyi tercih edebilirler. Bireylerin veya grupların, atalarından bazılarını yüceltip bazılarını göz ardı etmeleri, bir çıkar ilişkisi üzerine kuruludur. Buradan hareketle soy ve etnisite arasında bir ilişkinin olduğu iddia edilebilir. Bu ilişki sosyal ve ekonomik çıkarların da etkili olduğu bir gerçeklik üzerine kuruludur (Fenton, 2001: 9).

1.8.3 Etnisiteye İlişkin Yaklaşımların Değerlendirilmesi

İlksel Yaklaşımına göre etnik bağlar; gelenek, kültür, kan bağı, din ve dil gibi özelliklerden oluşur ve bunlar verilidirler. Bu özelliklerin değişmesi oldukça zordur ve esnek sınırlara sahip değildirler. Bu yaklaşım ilksel özelliklerin doğal ve kalıcı olduğunu ve insanlar arasında uzlaşmaya varılmayan farklılıklara yol açtığını varsaydığı için eleştirilmektedir.

Sosyal-Araçsalcı Yaklaşım ise etnisiteyi; sınırları esnek ve değişebilen bir yapı olarak görmüş ve sosyal bir inşanın sonucu olduğunu savunmuştur. Birey ve

grupların kültürleri ve tarihsel geçmişleri arka plandadır. İnsanlar rasyonel davranmak suretiyle karar almakta, çıkar ve konumlarını sağlamlaştırmaktadır. Bu yaklaşım insanların akrabalık, dil ve kültür gibi sosyolojik değerlerini göz ardı edip, duygusal ve psikolojik yönlerine yer vermemesi bakımından eleştirilmektedir.

Her iki yaklaşım, sosyolojik bakımdan temellendirilecek tutarlı ve savunulur gerçeklikler içermektedir. Etnisite sadece çıkarların belirlediği bir birliktelik değildir ve biyolojik olarak kazanılan kalıtsal özellikler tarafından belirlenmemektedir aynı zamanda hem çıkarları hem de öznel duygulanımları bir araya getiren bir bileşimdir. İnsanlar; kolektif hatıralara katılıp duygu ve anlam temelli ilksel bağlılıklar yanı sıra, koşullara bağlı olarak sosyal ve ekonomik bağlılıklar geliştirebilirler. Banton'ın (1994) da belirttiği gibi, para kazanmak ve sosyal bir statü elde etmeye odaklı bireysel çıkarlar, dostluklar, arkadaşlıklar veya komşuluk ilişkileri, etnik aidiyetten daha etkili olabilirler. Etnik bağlılık ve sadakat duygusu sosyalizasyon süreci içerisinde şekillenen geçmiş ve gelecek arasındaki pek çok etkene bağlı olarak belirlenebilir. Bazıları kökenine ve ülkesine bağlılık ve sadakati korumak isterken, bazıları ise içinde buldukları koşullara uyum sağlamayı ve yeni aidiyetler elde etmeyi tercih edebilirler.

Sonuç olarak farklı koşullarda etnisite olarak adlandırılan şeyin aynı olgu olduğunu düşünmek yanlıştır. Soya ve bütün kimlik göstergelerine sembolik bir önem yükler; dil, evrensel ve belirleyici bir farklılık unsurudur ve kültür, insanlar tarafından kolektivitinin ortak bir bileşenidir. Bunun yanı sıra kimlik ve kültürlerin bu şekilde düzenlenmesi, özel tarihsel ve sosyal bağlamlara yerleştirilerek ele alınmaktadır ve bu bağlamlar hem yapı hem de anlam bakımından oldukça farklıdır. Çalışmada bu iki yaklaşımın savunduğu ve sosyolojik olarak temellendirilebilen varsayımlarından hareketle, Lübnan'da yaşayan Türkiyeli Araplar'ın, sahip oldukları kimlik ve aidiyet bağlarının verili ve sosyal olarak oluşmuş unsurları ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ ve BÜTÜNLEŞME

II. 1. Bir Olgu ve Bir Kavram Olarak Göç

Göç, dünya üzerinde yaşayan bütün toplumların aşına olduğu bir fenomendir. Dünya üzerinde yaşanan göçler, toplumlar arasında entelektüel, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok ögenin transferini gerçekleştirmiştir. Göç ile ilgili literatür son derece geniş ve zengin olmasına rağmen oldukça parçalı ve ayrılmış bir yapıya sahiptir. Göçü farklı derecelerde ele alıp inceleme konusu haline getiren birbirinden farklı disiplinler vardır. Genel kabul gören bakış açısına göre göç, insanların bir yerden başka bir yere, ulusal sınırlar içerisinde, bir kentten başka bir kente, bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir ülkeden başka bir ülkeye hareketini ifade etmektedir (Roseman, 1971).

Göçü, insanların yerleşik halde buldukları bir yerden başka bir yere, yaşam biçimlerini değiştirmek amacıyla yerine getirdikleri bir davranış sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak ele almak mümkündür. Göçmen terimi ise; ulusal bir sınırdan geçerek başka bir ulusal sınıra girmeyi veya aynı ulusal sınırlar içerisinde bir yerden başka bir yere yer değiştirme davranışında bulunan bir bireyi ifade etmektedir. Dolayısıyla kavram, hem ulusal hem de uluslar arası bir anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Uluslar arası göç, bir ülkeden çıkıp başka bir ülkeye yerleşmek veya daha iyi yaşam koşullarına ulaşma sürecini içermektedir. Buna karşın ulusal-iç göç ise, aynı ülkenin sınırları içerisinde çeşitli sebeplerden ötürü, alternatif bir yerleşim yeri bulma sürecine karşılık gelmektedir (Valtonen, 2008:4).

Başka bir tanıma göre göç; köy ve kent gibi herhangi bir yerleşim biriminden, yine yerleşmek amacıyla insanların gerçekleştirdiği bir nüfus hareketidir. Bireyler, gelecekte hayatlarının büyük bir kısmını veya tamamını söz konusu yeni yerleşim yerinde geçirmek ve devam ettirmek üzere coğrafi bir harekette bulunmaktadırlar (Akkayan, 1979:20). Göçün en belirgin özelliği yer değişikliğidir. Yer değiştirme; bir kent, bir bölge, bir ülke içerisinde olabildiği gibi, bir ülkeden başka bir ülkeye de gerçekleşebilir. Dolayısıyla geniş bir açıdan göçün tanımı yapılacak olursa; bunun ekonomik, siyasi, çevresel ve bireysel faktörlerle ilişkili olarak, bir yerden başka bir

yere yapılan kısa, orta veya uzun süreli, geriye dönüş veya daimi bir yerleşim hedefi güdülen coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değişikliğidir (Yalçın, 2004:13).

Göçün en belirgin özelliklerinden biri, göç veren toplum ile göç alan toplum arasında bir ilişkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır. Göç edilen yere uyum sağlamak tek tek bireyler, aileler ve topluluklar açısından uzun bir zaman dilimini, bir uyum sürecini ve kültürel bir dönüşümü gerekli kılmaktadır. Sahip olunan sosyal ve bireysel özellikler ve kaynaklar bu bağlamda bir yere veya göç edilen topluma yerleşebilmeyi kolaylaştırmakta veya zorlaştırmaktadır. Bu yönüyle göç; ekonomik, siyasal ve sosyal olarak da ifade edilebilen bir durumdur. Çünkü bugün dünya üzerinde 200 milyona yakın insanın, doğdukları ülkelerin dışında, başka bir ülkede yaşamını sürdürdüğü ileri sürülmektedir, bu oran dünya nüfusunun neredeyse % 3'üne tekabül etmektedir. Bu hızla devam ettiği takdirde bir yüzyıl sonra, dünya nüfusunun % 4-5'lik bir dilimi göçmen konumunda olacaktır. Toplumsal bir fenomen olarak göç, bugün dünya üzerinde küreselleşme olarak kabul edilen dönüşümün esas bir ögesi gibi görünmektedir. Bu yönüyle ele alındığında göç, ekonomik bir olaydır. İnsanlar daha iyi bir işe, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ve ekonomik ve sosyal koşullarını değiştirmeyi amaçlayıp göç etme davranışında bulundukça, göç veren ve göçe maruz kalan ülkeler, önceden tahmin edilemeyen karmaşık bir sürecin içerisine girmektedirler (Bordvassan, 2008:2). Ekonomik koşullar ve çalışma yaşamı, göçmenler ile ev sahibi konumunda bulunan emek güçlerini karşı karşıya getirmekte ve yerel kültür ile yabancı kültür arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu da sosyal ve politik yapıda yeni oluşumların ortaya çıkmasına etki etmektedir.

II.2. Göç Olgusunun Genel Özellikleri

Toplum ve bireylerin yaşamında önemli bir değişime yol açan göç olgusu, yalnızca fiziki-coğrafi bir yer değiştirme hareketinden ibaret değildir. Birey veya toplulukların göçe karar verme sürecine etki eden pek çok faktör vardır. Göçe kaynaklık eden bölgeden, göçün hedefi konumundaki bölgeye göç etmeye yönelik karar verme süreci oldukça karmaşık bir düşünce ve duygusal eğilimlerden oluşmaktadır. Göçe etki eden faktörler arasında ekonomik, kültürel, etnik, dilsel ve dinsel özellikler oldukça belirgindir. Örneğin göç eğilimini sadece ekonomik temelli bir olgu olarak ele almak ve göçmenleri ekonomik bir kavram çerçevesinde birer

işgücü olarak değerlendirmek, göçmenlerin aynı zamanda diğerleri tarafından sağlanan temel ihtiyaçların ve hizmetlerin alıcısı-tüketicisi konumunda olduğu gerçeğinin gözden kaçmasına yol açmaktadır. Göçmenler esas olarak ekonomik kapasitenin gelişmesine bir katkı sağlamaktadırlar ve kısa vadede ekonomik gelişmeye katkıda bulunurken, uzun vadede göçün kaynağı olan yer ile göçün hedefi konumundaki yer arasında karşılıklı bir alış-veriş ilişkisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadırlar. Bu alış-veriş ilişkisi gerek ekonomik, gerek siyasal gerekse de kültürel bir takım unsurların karşılıklı aktarımını sağlamaktadır.

II.3. Göç Olgusunun Kısa Bir Tarihi

Bilim adamları, insan türünün milyonlarca yıl önce Afrika'nın doğusunda ortaya çıktığına ve buradan dünyanın değişik yerlerine yayıldığına işaret eden yeterli sayıda bulgulara ulaşmışlardır. Pek çok canlı türü, dünya üzerinde bir yerden başka bir yere göç etmektedir. Diğer canlılar gibi insanlar da, bir bölgede kalıp yerleşmek yerine, pek çok bölgedeki coğrafya ve iklim koşullarında yaşayabilmelerine imkân sağlayan bir adaptasyon özelliğine sahiptirler. Bu özellikleri sayesinde insanlar, çeşitli sebeplere bağlı olarak dünya üzerinde göç etmek suretiyle bütün kıtalara yayılmış bulunmaktadır (Bordvassan, 2008:10). İnsanları göç etmeye zorlayan etkenler birbirinden oldukça farklı olmuştur ve göç eden birey ve grupların sahip olduğu özelliklere göre farklılık arz etmiştir. Genel olarak insanlığın başlangıcından günümüze kadar yaşanan göçleri birbirinden farklı beş kategoride ele almak mümkündür. Petersen söz konusu beş kategoriyi; ilkel, zorlama, sürülme, serbest ve kitlesel göçler olarak sınıflandırmıştır.

İlkel Göçler: Doğal afetler sonucunda, iklim ve çevre özelliklerinin değişmesi ile ortaya çıkan göçtür. Bu göç hareketi, insanların ilkel oluşu ile ilgili olmayıp, doğal güçlere karşı koyma noktasında yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır.

Zorla ve Sürülme Yoluyla Göçler: Bu tür göçlerde devletin veya devlet gücüne eşdeğer ölçüde başka bir sosyal kurumun etkisi söz konusudur. Göçmenler, göç etme kararı söz konusu olduğunda az da olsa kontrolü ellerinde bulunduruyorsa buna sürülme (*Impelled*), kontrolü tamamen kaybettiyse buna zorla (*Forced*) göç denmektedir.

Serbest Göçler: Önceki satırlarda dile getirilen göç türlerinde göçe etki eden faktörler arasında göç eden ya da göç etmek isteyenlerin iradeleri önemsizdir fakat serbest göçler söz konusu olduğunda tercih tamamen bireylerin kontrolündedir. Burada göçün en belirgin yanı insani ihtiyaçların karşılanması ile ilgilidir.

Kitlesel Göçler: Serbest göç, çoğu zaman küçük ölçeklidir ve bu göç türünde bireylerin yenilik veya gelişme yönündeki motivasyonlarına pek sık rastlanmaz. Serbest göçler sonucunda az sayıda öncü başka bir yere göç ederek, gittiği yerde kendisinden sonra gelecekler için bir çeşit bağ oluşturur. Bunun sonucunda göç edilecek yere göçler artmaya başlar, daha sonra bu göç hareketi, kitlesel ve kolektif hale gelir (Petersen, 1958).

Bireylerin kendi inisiyatif ve tercihleri sonucunda gerçekleşen göçler genel olarak bir sorun teşkil etmez iken, baskı, zorlama ve zorunluluk olarak göçe maruz kalmaları, olumsuz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır ve çoğunlukla bu kapsamdaki göç hareketleri çalışma sahalarının konularını teşkil etmektedir. Her bir göç hareketi, bir toplumun üyesi olan bireylerin veya toplulukların sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerin yapısına göre şekillenmektedir. Dünya üzerinde bazı bölgelerde nüfus yoğunluğunun daha fazla olması, coğrafi ve iklimsel bazı özelliklerden kaynaklanmakla birlikte, bir takım tarihsel koşulların da belirlediği bir sonuçtur. Coğrafi özellikler; uygun tarımsal yapılar, su kaynakları, yer altı ve yer üstü zenginlikler olarak sınıflanabilir, buna karşılık tarihsel koşullar; yaşanmış olan savaşlar, güç mücadeleleri, kent-köy ayrımı, yönetim biçimleri ve ekonomik yapılar gibi özelliklerden oluşmaktadır.

II.4. Farklı Boyutlarıyla Göç

II.4.1. Göçün Sosyolojik Boyutu

Göç çalışmaları uzun yıllar boyunca coğrafya ve demografyanın ilgi alanına girmiştir. Sosyal bilimlerin gelişmeye başlaması ile göç olgusu, sosyal bilimlerin çalışma alanlarına aktarılmış ve bugün sosyolojinin üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Göçün çok boyutlu ve özellikle insan yaşamını doğrudan etkileyen toplumsal bir süreç olması sosyolojinin bir konusu haline gelmesinde etkili olmuştur.

Toplumsal bir olgu olarak göç, karmaşık bir süreçtir. Çünkü hem göç veren hem de göç alan yerler ve yerleşim birimleri ve esas olarak göç eden kişileri etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında göç, göç veren yerleşim birimi, göç eden kişiler ve göç alan birim olarak üç temel değişken çerçevesinde incelenmelidir (İçduygu, 1998).

Böylesine karmaşık ve iç içe geçmiş bir kavramlar silsilesinden oluşan göç fenomenine yönelik yapılan araştırmalarda, sosyolojinin ilgi alanına giren husus, göç eden birey veya hane halkının göçe karar verme süreci ve göçün nasıl algılandığıdır. Göç çalışmaları için oldukça faydalı veriler sağlayan kaynaklardan birisi bu anlamda doğru ölçülmüş, amaca uygun biçimde yapılandırılmış, sosyal bilim araştırmacılarına sağlıklı bilgi sağlayabilecek nitelikte olan istatistikî verilerdir (Özcan, 1998:82). Sosyoloji için istatistikî veriler, toplumsal bir olgu olan göçü anlamak ve açıklayabilmek açısından tek başına yeterli bir kaynak değildir. Bunun yanında birey, grup ve toplulukların göç etme davranışına yönelmelerinin temelinde yatan faktörlerin inceleme alanına alınması zorunluluğu vardır.

Genel olarak göçü tetikleyen en önemli faktör, daha yüksek gelir elde etme cazibesi olarak kabul edilir oysa ekonomik etkenler dışında bir takım sebepler vardır. Ekonomik faktörler arasında; daha iyi çalışma olanakları, daha fazla özgürlük, daha iyi eğitim koşulları, daha az ayrımcılık ve hatta daha az vergilendirme sistemleri bile yer almaktadır. Göçe etki eden diğer faktörler arasında; sivil ve siyasal haklar, dini özgürlükler, düzen ve kanunlar, sosyal mobilite, iklim özellikleri, güvenlik, barış ortamı gibi özellikler etkilidir. Bordvassan'a göre, insanları göç etme konusunda güdüleyen dört kategori vardır: 1. İnsanların göç etmesinde etkili "itici" (*push*) negatif güdüler, 2. İnsanlar için "çekici" (*pull*) olan bir yerin sahip olduğu olumlu güdüler, 3. İnsanları buldukları yerde "kalma" (*stay*) yönünde teşvik eden olumlu güdüler ve 4. İnsanları yabancı bir ülkeden "uzak durmaya" (*stay away*) teşvik eden olumsuz güdüler. "Kalma" ve "uzak durma" faktörleri görece olarak "itici" ve "çekici" faktörlere nazaran daha güçlü olduğunda göç hareketi küçüktür. Bunun tam tersi söz konusu olduğunda ise göç hareketi büyük ölçekli olarak ortaya çıkmaktadır (2008:6).

II.4.2. Göçün Psikolojik Boyutu

Göç hem bireysel hem de kitlesel olarak gerçekleşmektedir fakat her iki durumda esas unsur bireydir. Göç eden bireylerde sıklıkla karşılaşılan ve psikolojik olarak olumsuz diye nitelenebilecek birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu olumsuzlukların en belirgin sebebi, göç hedefi konumundaki yerle ilgili sosyal, coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasal özelliklerin göçün kaynağı konumunda bulunan yerden farklı olmasıdır. Gerek ulusal gerekse de uluslar arası göçlerde birey veya topluluğun yaşantısında bir takım koşulların değişmesi sonucunda zorlanmalar yaşanabilmektedir. Psikoloji, bireyi esas aldığından burada bireylerde ortaya çıkması muhtemel sorun türlerine yer verilmiştir. Göç hareketinin bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisini üç başlık altında toplamak mümkündür bunlar; sosyal izolasyon, kültürel şok ve kültürel değişme sonucunda yaşanan sorunlardır (Şahin, 2001):

Sosyal İzolasyon: Göç ile birlikte birey, sadece fiziksel ortamını değiştirmez aynı zamanda alışık olduğu bir dizi kurallardan ve sosyal etkileşim örüntülerinden ayrılır. Bunun sonucunda yalnızlık, yabancılaşma ve kendini değersiz görme gibi duyguları yaşamaya başlar. Birey, göç ettiği toplumda iletişim ve etkileşim bakımından kısıtlanmış olduğundan, sosyal rollerini yerine getirirken strese girer. Stresli bir yaşantı, dolaylı ve dolaysız olarak bireylerin psikolojik sağlıklarının bozulmasına neden olur.

Kültürel Şok: Kültürel farklar bireyin uyum gücünü çekmesine neden olmaktadır. Bireyin göç ettiği yer veya çevre kendi kültürüne benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha fazla uyum sorunu yaşamaya neden olur. Göçten hemen sonra şokun etkileri daha büyüktür fakat göçmenler geldikleri toplumun kültürüne alıştıkça psikolojik sorunları azalmaktadır. Göçmenlerin psikolojik sorunlarının oluşmasında yer değiştirme faktöründen çok kişinin ailesinden ve kültüründen ayrılmasının etkisinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kültürel Değişme: Yabancı bir toplum ile yabancı bir kültüre göç eden bireylerin sorunları, aile üyelerinin tamamına yakını olumsuz yönde etkiler. Yabancı topluma uyum sağlamak için zorlanan bireyler kendi kültürü ile aşırı bir özdeşleşmeye ve kendi kültürünü daha üstün tutmaya yönelme eğilimi içerisine girebilirler. Bireylerin kültürel, politik, ekonomik, sosyal ve eğitim ile ilgili

geçmişleri ve tecrübeleri, göç ettikleri ülkelerde uyum sağlamalarını zorlaştırmakta ya da kolaylaştırmaktadır.

İnsan yaşamının herhangi bir alanında meydana gelen değişiklik, kendisinde bir takım değişmelere yol açmaktadır. Bu değişmelerin olumlu veya olumsuz bir nitelik taşıması, tamamen yaşanan değişikliğin bağlamı ile ilgilidir. Göç gibi bir değişim sonucunda ortaya çıkan yeni koşullar ve göçe etki eden faktörler, istenmeyen türden bir takım özelliklere sahip ise yaşanan değişim olumsuz olarak algılanmaktadır. Birey göç etmek suretiyle gittiği yerde var olan yaşam biçimine uyum sağlayarak hayatta kalma mücadelesine girmektedir. Uyum sağlama süreci bireyi zorladığı sürece uyum sorunları ortaya çıkmaktadır. Kalacak yer temini, yerleşme ve yaşamı sürdürebilme imkânlarına kavuşma süreci içerisinde bir takım gerginlikler yaşanabilmekte ve bu durum uzun bir zaman dilimini işgal ettikçe bireylerin yaşamında olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Göç sonucunda bireylerde ortaya çıkması muhtemel olan sorunlar, tepkiler ve değişmeler, bireylerin sahip olduğu özelliklere (yaş, cinsiyet, mesleki statü gibi) göre farklılık gösterebilmektedir. Birey, göçün meydana getirdiği değişmelere bağlı olarak kendisini yabancı, köksüz, değersiz, suçlu ve aşağılanmış olarak algılayabilmektedir. Dolayısıyla bu olumsuz duyguların ortaya çıkması bireylerin psikolojik yapılarını ve algılarını etkilediğinden göç, psikolojinin inceleme alanları arasında yer almaktadır.

II.4.3. Göçün Ekonomik Boyutu

Göç ile ilgili bilinen ilk çalışmaların XIX. yüzyılda *Journal of the Royal Statistical Society* adlı dergide Ravenstein tarafından “*Laws of Migration*” adlı makalesinde sistematik olarak ele alındığı düşünülmektedir. Ravenstein, söz konusu makalesinin sonuç kısmında, kötü veya baskıcı yasaların, ağır vergilerin, elverişsiz iklim koşullarının ve sosyal çevrenin ve hatta zorlamaların geçmişte ve günümüzde göçe yol açtığını ileri sürmüştür. Ona göre bunların hiçbiri insanların ekonomik anlamda daha iyi yaşam koşullarını hedefleyerek karar verdiği göçler ile karşılaştırılmamalıdır (1889). Daha iyi yaşam koşullarını hedefleyen ekonomik anlamdaki bir göç hareketi, yukarıda yer verilen göç sebeplerine nazaran hafif ve kabul edilebilir bir niteliğe sahiptir. Salt ekonomik bir takım sebeplere dayalı olan göçlerde, hem iş gücüne ihtiyaç duyan bir yer, hem de iş gücü fazlası olan yerler

vardır. Bunlar arasındaki iş gücü transferi doğal olarak ekonomik anlamda olumlu bir takım sonuçlar getirecektir. Sanayileşmiş ve ekonomik anlamda gelişmiş yerlere yapılan kontrolsüz göçler, zaman içerisinde sosyal doku ve ekonomik yapıda bir takım sorunlara ve farklılaşmalara yol açacağından, üretim ve tüketim ilişkilerini göz önünde bulunduran önlemler alınmalıdır.

Ekonomik faktörler göz önünde bulundurulduğunda bazı sosyal bilimci ve ekonomistlere göre göç olumlu bir durumdur. İki ekonomist J. Simon ve S. Moore 1980'lerin ortalarında ekonomik büyüme ile ilgili olarak küçük bir ekonomist grup ile yaptıkları araştırmada göçün “olumlu” bir süreç şeklinde algılandığını görmüşlerdir (Bordvasson, 2008:5). Birçok ülkede insanlar için temel haklardan sayılan seyahat etme özgürlüğünün verilmiş olmasını, insanların daha iyi yaşam koşulları için başka ülkelere göç etme şanslarına sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu yüzden göçmenler sadece emek gücü olarak değil aynı zamanda pazar koşulları içerisinde yeni ve ek bir tüketici kitlesi olarak kabul edilmektedir.

Birey açısından göç olgusu ele alındığında, bireyin yaşantısını değiştirme, sosyal çevresini ve aile bağlarını geride bırakarak yeni bir sosyal çevreye uyum sağlamaya çalışmasının temel nedenleri arasında, daha iyi iş ve yaşam koşulları arayışının etkili olduğu görülebilir. Birçok örnekte daha iyi iş ve yaşam koşullarını hedefleyerek göç eden bireylerin, geride bıraktığı aile üyelerine, maddi destek sağladığı da bilinen bir gerçektir. Göçün hedefi konumundaki yerler, iş ve yaşam koşulları bakımından, terk edilen yerden görece daha iyi bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Bu durumda daha iyi iş ve yaşam koşullarına kavuşabilen bireyler, geride kalanlara ekonomik anlamda destekler sağlamaktadır.

Ekonomi temelli bir bakış açısından hareketle insan sermayesi, bireyler açısından emek piyasasını belirleyici bir özellik olarak ele alınır. Örneğin, vasıfsız emek gücü arzı, emek gücü talebine göre daha yüksektir. Vasıfsız veya niteliksiz iş gücü sahipleri için yüksek ücret ve iş olanakları sınırlıdır. Bu yüzden bireyler rasyonel bir şekilde, elde edecekleri geliri göz önünde bulundurarak göç etme veya buldukları yerde kalma tercihinde bulunabilirler. Dolayısıyla göç, insan sermayesi yatırımının bir türü olarak kavramsallaştırılabilir (Massey vd., 1993). Klasik insan sermaye yatırımlarından kastedilen şey; ekonomik, politik ve sosyal konularda bilgi sahibi olmayı sağlayan ve bireylerin bedensel ve ruhsal özelliklerini geliştirmelerine

imkân veren eğitim ve meslek edinme süreçleridir. Bu açıdan bakıldığında göç etme davranışı bir insan sermayesi yatırımı olarak görülebilir. Rasyonel olarak insanlar kendilerine en fazla geliri ve kazancı getireceğine emin oldukları veya umdukları yerlere göç etme eğilimi içerisine girerler.

Yukarıda dile getirilen açıklama doğrultusunda; Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a 1940'lı yıllardan itibaren göç etmesinde etkileyici olan etmenlere bakıldığında, Lübnan'ın, tekstil ve dokuma üretiminde önemli bir ülke haline gelmiş olmasının etkisi büyüktür. 1935-1945 yılları arasında dokuma sanayisinin gelişmesi ile paralel olarak işgücüne yönelik bir ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte Lübnan'da alt yapı ve inşaat gibi sanayi sektörlerinde hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Bu durum beraberinde yüksek ücretlerin oluşmasını sağladığından Lübnan'a doğru bir emek göçünün yaşanmasına yol açmıştır (Gates, 1998:61).

II.5. Göç Kuramları

II.5.1. Neo-Klasik Kuram

Neo-Klasik Göç Kuramı, en eski ve nerdeyse ilk kuram olma özelliğine sahiptir. Bu Kuramın ilk temsilcisi XIX. yüzyıl coğrafyacısı Ravenstein, (1889) göçü, gelişmenin vazgeçilmez bir özelliği olarak görmüş ve göçün temelinde ekonomik beklentilerin ön planda olduğunu ileri sürmüştür. Ravenstein; demografik hareketlerin şaşmaz kesinliğine işaret ederek, göç hareketlerinin büyük çoğunluğunun nüfusun yoğun olduğu yerlerden, ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı yerlere doğru geliştiğini iddia etmiştir.

Bununla ilgili olarak “*The Laws of Migration*” (1889) adlı makalesinde belirlediği 7 göç kanunu ileri sürmüştür bunlar;

1. Göçmenlerin çoğunluğu sadece kısa mesafeli bir yere göç eder.
2. Bir kentte meydana gelen hızlı ekonomik gelişme karşısında, kentin yakın çevresindeki bölgelerden göçmenler hızla bu kente gelirler.
3. Karşı karşıya kalınan bu yayılma süreci kendisini yutan sürecin tersi şeklinde olsa da, onunla benzer özellikler gösterir.
4. Her göç dalgası, bunu karşılayan bir karşı dalga meydana getirmektedir.

5. Uzun mesafeye göç edenler daha çok büyük endüstri ve ticaret merkezlerini tercih etmektedirler.
6. Kent yerlileri, kırsal kesim yerlilerine göre daha az göç etme eğilimindedir.
7. Kadınlar erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimindedirler.

Buna göre bölgeler arasında üretim ve emek gücü taleplerinin belirlediği ücret farklılıkları, insanları özellikle işçileri bölgeler arasında göçe sevk eder. Neo-Klasik Kurama göre, emek gücü bakımından zayıf olan ülkelerde ücretler yüksek iken; bunun tam tersi, emek gücü bakımından yüksek bir kapasiteye sahip olan ülkelerde ücretler düşüktür. Bu ücret farklılıkları, düşük ücretli ülkelere, yüksek ücretli ülkelere göçü yönlendirmektedir (Massey vd. 1993). Ülkeler arasındaki bu hareketlilik birinci aşamadır. Yani düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere göç edenler vasıfsız olarak nitelenebilen insanlardan oluşmaktadır. Zamanla ülkeler arasında ücret bakımından bir denge oluşmaktadır. İkinci aşamada ise, emek gücüne yönelik olarak yüksek ücretli yerlerden düşük ücretli yerlere sermaye akışı yaşanmaktadır. Yalnız birincisinden farklı olarak ikinci aşamada, nitelikli ve vasıflı işgücüne talep vardır. Emek gücü ve sermaye akışı döngüsel bir şekilde devam edelmektedir bu yüzden göç süreklilik arz eden bir fenomendir (Öberg, 1997:24).

Kırsal alanlarda iş gücü fazlalığı zamanla sanayinin yoğunlaştığı kentsel alanlara yönelmektedir. İç göç olarak gerçekleşen bu hareket, yavaşça tarımsal faaliyetleri bırakan kitleler kentsel sanayi için ihtiyaç duyulan emek gücüne dönüşür ve süreç kalkınma açısından zorunlu bir durumdur. Tarımsal üretim sürecinde işgücü fazlalığı, üretimde düşüşe yol açmadığı gibi verimi de arttırmaz fakat sanayi üretimi söz konusu olduğunda işgücü fazlalığı üretimi arttıran bir etkidir (Lewis, 1954:). İşgücü fazlası olup ta emek göçüne katılanlar genellikle “genç nüfusu” oluşturan bireylerdir. Bunun sonucunda göç veren ülke nüfusu yaşlanırken, göç alan ülkenin nüfusu gençleşmektedir. Genç nüfusun doğurganlık oranı yüksek olduğundan, göçmenlerin sayıca fazlalaşması ilerleyen yıllarda göç alan ülke ve toplum açısından demografik yapıda yeni bir takım oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bundan dolayı ülkeler göç hareketlerini kontrol etmek amacıyla bu tür değişimleri göz önünde bulundurarak politikalar üretmektedirler. İç göçler söz

konusu olduğunda engelleyici veya sınırlayıcı politikalara pek fazla yer verilmezken, uluslar arası göçlerde bu politikalar daha ön planda tutulmaktadır.

Kısaca bu Kuram temel bir varsayım olarak; insanları göçe sevk eden etkenin, somut ve gerçek olandan ziyade beklenen kazanç ve gelir olduğunu ve esas itibariyle temel değişkenin daha fazla kazanç elde etme beklentisi olduğunu savunmaktadır (Bauer and Zimmerman, 1999:14).

II.5.2. İtme-Çekme Kuram

Bu Kuram göçü ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre değerlendirmektedir. Buna göre göç veren ülke, ekonomik bakımdan olumsuz ve politik olarak istikrarsız bir yapıdadır. Buna mukabil göç alan ülke -görel olarak- daha istikrarlı ve ekonomik açıdan daha olumlu ve dolayısıyla daha cazip durumdadır. Bireyler rasyonel birer aktör olarak, istihdam, ücretler ve gelir bakımından daha iyi koşullara sahip olan kentlere ve ülkelere göç ederler. Kırsal bölgeler, doğa koşullarına bağlı bir üretim yaptığından, istihdam ve ücret bakımından fonksiyonel bir özelliğe sahip değildir bu durum rasyonel bireyler için itici iken, kentsel alanlar sanayi üretimi, iş olanaklarının çeşitliliği ve yüksek ücretler bakımından çekicidir (Todaro,1969).

İtici faktörler; nüfus artışı, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat yoksunluğu ve siyasal baskıları; çekici faktörler ise, emeğe olan talebi, boş arazileri, cazip ekonomik fırsatları ve siyasal özgürlük ortamını ifade etmektedir (Castels ve Miller, 2008:31). Bu özellikler uzun bir süre göç ile ilgili çalışmaları etkilemiş, demografya, coğrafya ve ekonomi çalışmalarında başat varsayımlar olarak kabul edilmiştir. Bu Kurama asıl şeklini veren Everett Lee (1966), diğer ekonomik göç kuramcılarından farklı olarak, göçe karar verme sürecinin tamamen rasyonel olmadığını iddia etmiş, bazıları için rasyonel öğelerin, irrasyonel öğelere göre daha az olduğunu savunmuştur. Göçe etki eden faktörler arasında geçici hevesler, ruhsal hastalıklar ve rastlantısal koşulların da etkili olduğunu ifade etmiştir.

Göç eden birçok kişi, göç kararını tek başına vermez. Aile söz konusu olduğunda eşler ve çocuklar, yaşamaya alıştıkları ve benimsedikleri yerleri terk ederken, gidecekleri yerler ile ilgili çeşitli beklentiler içerisine girebilirler ve bu durum göç sürecini büyük ölçüde belirler.

Buradan hareketle Lee, göç sürecini etkileyen 4 faktöre vurgu yapmıştır, bunlar;

1. Yaşanan yer ile ilgili faktörler,
2. Gidilecek yer ile ilgili faktörler,
3. Araya karışan engeller ve zorluklar ile
4. Kişisel faktörlerdir.

Bireyleri göçe sevk eden veya göçten alıkoyan çeşitli faktörler arasında elverişli iklim koşulları, çocuklu aileler için kaliteli eğitim fırsatları ve gidilecek yerde bir eve sahip olmak gibi imkânlar, göçün kaynağı ve göçün hedefi bakımından itici veya çekici unsurlardır. Bireyler göç etme davranışında bulunmadan önce yaşadıkları yer ile gidecekleri yer arasındaki avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurarak göçe karar vermektedirler (Lee,1966). Bir yerin iticiliği ile başka bir yerin çekiciliği sadece ekonomik gelir bakımından değerlendirilmemektedir. Gidilen yerde iş olanaklarına ulaşma şansı, güvenlik, sağlık ve alt yapı özellikleri de etkilidir. Bunun yanı sıra göç alan yerde konuşulan dili öğrenme, toplumsal kurallara ve değerlere uyum sağlama koşulları göçe karar verme sürecinde son derece etkili özelliklerdir. Aksi takdirde ekonomik olarak çok yoksul ve az gelişmiş ülkelerden, gelişmiş ve ekonomik olarak varlıklı ülkelere sürekli biçimde devam eden bir göçün yaşanması gerekmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Richmond, dünya üzerinde en yoksul ülke ve bölgelerde yaşayan insanların, gelişmiş ve ekonomik bakımdan varlıklı ülkelere çok az sayıda göç ettiğini iddia etmektedir (1993). İnsanların çoğu, az nüfuslu yerlerden daha kalabalık nüfuslu yerlere, sosyal ve doğal çevrenin daha elverişli ve daha az bozulduğu bölgelere göç etmektedirler.

II.5.3. Dünya Sistemleri Kuramı

Tarihsel-Yapısal Kuram olarak da bilinen bu yaklaşım, göç sürecini açıklamaya çalışırken, dünya ekonomisindeki yapısal değişimleri temel almıştır. Buna göre göç, ülkeler arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığın, yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasının ve kapitalist pazar ilişkilerinin geliştirdiği küreselleşmenin bir sonucudur (Wallerstein, 1974).

Bu Kuramın savunucuları göçe ilişkin genel bir açıklama ortaya koymamışlardır fakat göçü kapitalist birikimin vazgeçilmez sonucu olarak kabul etmişlerdir. Buna göre göç, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik ilişkilerin ve kapitalist girişimciliğin bir ürünüdür.

Emek göçü kapitalizmin merkez ülkeleriyle onların az gelişmiş çevreleri arasında sahtekârlıkla oluşturulmuş olan kontrol ilişkisinin temel yollarından biridir. Göç ise çevre ülkelerinin, merkez ülkelere bağımlı kalması, dünya ticaretinin ve ekonomik çıkarların kontrol edilmesi açısından askeri tahakküm kadar önemlidir (Castels ve Miller, 2008:35). Buna göre göç, kapitalist gelişmenin ve yayılmanın sebep olduğu tahribatın ve yerinden edilmişliğin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Yabancı sermaye ve yatırımlar ise dünya sistemlerinin varlığını sürdürebilmesi için son derece önemli bir faktördür.

Sanayi ve tarımsal ürünlerin uluslar arası alanda gelişen teknoloji sistemleri ve ürünleri aracılığıyla artması ve dünya geneline yayılması ile az gelişmiş ve gelişmekte olan (çevre) ülkeler, gelişmiş (merkez) ülkelere büyük ölçüde bağımlı hale gelmiştir. Bu gelişme, çevre ülkelerinin geleneksel üretim biçimlerine dayalı ekonomilerini ve çalışma yapılarını tahrip ettiğinden, emek gücünün bölgeler veya ülkeler arasında dağılmasına yol açmıştır. Sermaye ve emek dolaşımı karşılıklı olarak birbirine bağlı ve ilişkili hale gelmiştir. Bu yüzden emek pazarında yaşanan değişimler, göçmen akımlarını etkilemektedir.

Bu yaklaşım, bireylerin özgür ve rasyonel bir seçim yapma şansına sahip olmadığını savunmuştur çünkü yapısal güçlerin, bireylerin karar verme süreçlerini ve davranışlarını belirlediğini savunmaktadır. İnsanlar; yapısal güçler ve koşullar tarafından tahrip edilen geleneksel ekonomik yapılardan ötürü göçe zorlanmakta ve küresel ekonomik ve politik ilişkiler ağının şekillendirdiği sistemin içerisine girmektedirler. Kırsal nüfus, geleneksel yaşam biçimlerinden mahrum edilmekte ve köklerinden kopararak, merkezde yer alan çıkar gruplarına hizmet etmek üzere, ucuz emek gücü niteliğinde, kentsel proletarya haline gelmektedir.

II.5.4. Yeni Göç Ekonomileri Kuramı

Bu Kuram göç araştırmaları ile ilgili olarak farklı birtakım varsayımlardan hareketle ortaya çıkmıştır. Buna göre göç hareketleri bireylerin kendi iradeleri ile ve

bağımsız bir şekilde değil, ortak bir karar sonucunda oluşmaktadır. Göç kararları bireysel aktörlerden ziyade, aile üyeleri veya hane halkı tarafından belirginleşmektedir (Stark and Bloom, 1985). Göçe karar verme süreci yaşanılan yer veya ülkeye ilişkin pek çok etken tarafından etkilenmektedir. Göç kararları sadece bireysel kazancı arttırmaya yönelik beklentiler çerçevesinde belirginleşmez, bunun yanı sıra hane halkının gelirindeki azalma riski, iş bulma, emek pazarı ve sigorta imkânları göz önünde bulundurulur. Kararlar ortaklaşa alınır, burada hanenin tamamı göç etmez, aile üyelerinden göç edebilme kapasitesine sahip en uygun kişi tercih edilir ve göç edecek olan ile göç etmeyenler, göç masraflarını ve aynı şekilde gelirleri kendi aralarında paylaşırlar. Amaç, hanenin ortak gelirlerini arttırmak ve gelirlerde meydana gelecek düşüş riskini en aza indirmektir.

Bazı aile üyeleri, yerel boyuttaki ekonomik faaliyetlere katılabilir iken diğerleri ücretlerin daha yüksek ve iş imkânlarının daha elverişli olduğu daha uzak yerlere gönderilebilmektedir. Böylece yerel düzeydeki ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen gelirlerde bir azalma veya mali krizlerin yaşanması durumunda hane halkı, dışarıdan gelecek parasal yardımlarla yaşamını sürdürmeye devam edecektir (Massey vd., 1993). Ücret farklarından kaynaklanan göçlerden farklı olarak bu göç türünde hane halkları, ekonomik koşullarda yaşanabilecek olumsuzluklara karşı riskleri azaltmak amacıyla, aile üyelerinden biri veya birkaçını başka bir yere göndermek zorunda kalmaktadır. Özel sigorta imkânlarının veya işsizlik sigortasının uygulanmadığı ülkelerde, risklerin farkında olan hane halkları, çeşitli krizlere karşı bu şekilde bir baş etme stratejisi geliştirmektedir. Başka bir şehirde veya başka bir ülkede çalışan aile üyesi veya üyeleri, aileye olan bağlılık duygularından hareketle, ücretlerinden bir kısmını göndermek suretiyle, hanenin geneline, finansal desteklerde bulunmaktadır (Taylor, 2006). Hane halkları birbirilerine karşılıklı olarak finansal destekler sağlamaktadır. Örneğin göç eden bireye işsiz kalması durumunda, yeni bir iş buluncaya kadar para transferi yapılır, buna karşılık göç etmiş olan birey, iş bulup çalışmaya başladıktan sonra ailesine çeşitli hayati ihtiyaçlarını gidermek veya yeni bir yatırım yapmak amacıyla para gönderir.

Gelişmiş ülkelerde özel sigorta şirketleri veya hükümetlerin uyguladığı destek politikaları sayesinde hane halklarının gelirlerinde, risklerin yaşanması ihtimali oldukça azdır fakat gelişmekte olan ülkelerde, riskle baş edecek kurumsal

mekanizmalar yeterince gelişmemiş veya yoksul ailelerin ulaşamayacağı bir yapıda olduğundan, risklerle başa çıkmak için yoksul aileler göçlere mecbur kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kredi kuruluşları, aileleri yeni teknolojilere uyum sağlama ve yeni yatırımlar yapma imkânları konusunda destekleyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kredi temin etmek zordur ve kredi faizleri oldukça yüksektir. Bu koşullar altında kamusal veya özel kredi kuruluşlarının olmaması durumunda piyasalarda yaşanan olumsuzluklar, insanları göçe sevk etmektedir (Massey vd.,1993).

Ailenin göçe karar verme sürecindeki etkisini göz önünde bulunduran bu Kurama göre maksimum kazancı sağlamanın ötesinde hane halkı, gelirin düşme riskini azaltmak ve ülke içerisinde emek pazarında yaşanacak krizlerle baş etmek zorundadır. Bu Kuram göçü, genellikle özel sigorta kurumlarının yeterince gelişmediği ve devlet desteklerinin yok denecek kadar az olduğu gelişmekte olan ülkelerde ailelerin sıklıkla başvurduğu bir yol olarak görmektedir. Özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu geleneksel toplumsal alanlarda tarımsal üretim, iklim ve çevre koşullarına bağlı olduğundan, ürün kalitesi ve miktarında karşılaşılabilecek olumsuz koşullarda hanenin gelirleri azalacağından, aile üyelerinden biri veya bir kaç aile gelirlerine katkı sağlamak amacıyla başka bir yere gönderilmektedir (Stark and Bloom,1985).

Aile üyeleri arasında kimin göç edeceği konusundaki karar, hane halkı arasındaki bağlılığa ve formel olmayan bir anlaşmaya bağlıdır. Bunların her ikisi de gönüllülük ilkesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu sürecin devam etmesini sağlayan etken aile üyeleri arasında güçlü bir iradeye sahip bir aile reisinin varlığıdır. Aile reisi hane halkı arasındaki doğal dayanışmanın devam etmesini, gelirlerin eşit bir şekilde dağılımını ve aile bütünlüğünü sürdürme konusunda en yetkili olan kişidir (Stark and Lucas, 1988). Bireyleri bu anlaşmaya bağlı kalmaya sevk eden etkenler arasında; kökene ilişkin güçlü bir aidiyet duygusu ve kentsel yaşamın eğretiliği gibi özellikler vardır. Bireyler, kendilerini diğerlerinden ayıran özelliklere dayalı etnik, dinsel ve dilsel kimliklerini korumak ve devam ettirmek amacıyla aile üyelerine bağlılık duygusu taşırlar.

II.5.5. İlişkiler Ağı Kuramı

Bu kuramın temel varsayımları, göç veren ülke ile göç alan ülke arasında göç sonucunda ekonomik, kültürel, sosyal ve kurumsal koşullar hakkında bir bilgi birikiminin zamanla oluşması ve göç edenler ile göç etmek isteyenler arasında bu bilgi birikiminin aktarılması ile bir ağa dönüşmesi üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bölgeler arasında ücret farkları ve çalışma imkânları azalsa bile göçlerin neden devam ettiğine dair birtakım açıklamalar getirmiştir. Göçün devam etmesini sağlayan faktör, ilişki ağlarının bir kere oluşmuş ve tesis edilmiş olmasıdır. Bireyler nereye göç edeceklerine karar verirken, ulaşabildikleri kişilerle kurdukları ilişkiler ağını göz önünde bulundurarak tercihte bulunurlar.

Söz konusu ilişkiler ağı, sadece göç alan yerdeki barınma, iş bulma ve oturma izinlerinin nasıl temin edileceği gibi konularda bilgi sağlamaz, bunun yanı sıra göç veren yerde ortaya çıkan fırsatlar hakkında bilgi paylaşımını sağlamaktadır. Dışarıda yaşayan ve çalışan bireyler ve hane halkı üyeleri, ellerinde birikmiş olan paraları kendi şehir veya ülkelerinde yatırıma dönüştürmek (gayri menkul satın almak, iş kurmak gibi) amacıyla diğer hane üyelerine transfer edebilmektedir. Böylece daha önce ulaşma imkânı bulamadıkları fırsatlardan, bilgi aktarımı sonucunda haberdar olmakta ve birikimleri aracılığıyla yine kendileri açısından avantajlı koşulları yaratabilmektedirler (Lee, 1966).

Göç kararları, diğer pek çok insan davranışı gibi, diğer insanların deneyimlerine dayalı olarak gerçekleşmektedir. İnsanları göçe sevk eden en önemli değişken, göç ağları veya aile üyeleri ve muhtemelen daha önce göç eden tanıdıklarla kurulan iletişimidir. İlk göçmenler hane halkına veya ailelerine sadece para değil, aynı zamanda nasıl göç edileceği, nerede iş aranacağı, kimlere güvenip güvenilmeyeceği, ne kadar ücret talep edileceği, göçün maliyeti ve riskleri ile nasıl baş edilebileceği konusunda bilgi transferini sağlar. Ayrıca ilk göçmenler, gelmek isteyenlere göç masrafları konusunda parasal destek vermek ve risklere karşı korumak konusunda istekli olabilirler (Taylor,2006). Örneğin başka bir şehre veya ülkeye göç eden birey/ler, gidecekleri yere karar verirken, başlangıçta barınma, beslenme, iş arama ve bulma sorununu giderebilecekleri kişilerin olmasına dikkat ederler. Önceden oluşmuş ilişkiler ağı sonucunda, bu durum için hazırlıklı hale gelen bireyler, hem karşılayan hem de gelen kişilerin daha az sorun yaşamasını sağlamakta

ve göç hareketinin daha başarılı olmasını sağlamaktadır. Bu tür bir ilişkinin kurulduğu göç veren yerlerde, sürdürülebilirlik açısından göç oranları daha fazladır. Özellikle ortak köken ve etnik bağlara dayalı kimlikler, göç alan yerlerde daha güçlüdür, çünkü birbirleri ile akraba olduğuna inanan göçmenler arasında, ilişkiler ağının kurulması daha kolaydır. Yasa dışı göçlerde, aynı ülkenin yurttaş olması, ortak soy ve aidiyet bağları, göçmenler arasındaki dayanışmayı sürdürmede ve göç yollarını korumada oldukça etkilidir (Bauer and Zimmerman, 1999:14).

Göçmen ağları; kaynak yer ile hedef yer arasında, ilk göçmenleri, yeni göçmenleri ve göç etmeyenleri; akrabalık, arkadaşlık ve ortak kökene dayanan paylaşımlardan hareketle kurulan ağlardan oluşmaktadır. Bu ağlar, harcamaları azalttığı, riskleri düşürdüğü ve beklenen geliri arttırdığı için göçün gerçekleşme ihtimalini arttırmaları. Ağlar aracılığıyla kurulan ilişkiler sonucunda göçmenler, gittikleri yerlerde iş bulma imkânlarına daha kolay ulaşırlar. Belirli bir eşiğe ulaştıktan sonra göçmenler arasındaki ilişkiler ağı, maliyetleri düşürür ve göçten kaynaklanabilecek riskleri azaltıcı bir takım mekanizmalar geliştirirler. Zamanla bu durum, göç veren toplumun çeşitli katmanlarına yayılarak göç etme davranışını geniş bir şekilde çevreler (Massey vd, 1993).

Göçmenler, hem legal hem illegal biçimde, mesafeler arasındaki geliş gidişlerde oldukça spesifik ve ortak gözlemlere dayalı, kendileri açısından güvenli yolları takip ederler. Ulaşılmak istenilen fırsatların büyük bir bölümü yerel boyutta olduğundan, göçmenlerin aşina oldukları ve yerleşik bir takım pratikleri denemeleri gerekmektedir. Örneğin göçün kaynağından göçün hedefine doğru bilgi akışı ve alışverişi, göç deneyimi az olan bireyler açısından son derece hayati bir önem taşımaktadır. İlk göçmenlerin maruz kaldığı ve üstesinden geldiği zorluklar, daha sonra gelenlerin karşılaşılabilecekleri benzer türden sorunları azaltacaktır (Lee, 1966). Böylece ilk gelenler ile sonradan gelenler arasında oluşan bilgi aktarımı adeta bir köprü işlevi görmekte ve süregelen göçlerin hem finansal hem de psikolojik risklerinin daha az olmasını sağlamaktadır.

II.6. Göç ve Bütünleşme Süreci

Daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak beklentisi içerisindeki göçmenlerin, göç ettikleri yerde, gündelik yaşantılarını devam ettirebilmeleri, büyük ölçüde göç etmiş

oldukları toplumun dilsel, kültürel, ekonomik, etnik ve siyasal farklılığının bilincinde olması ile ilişkilidir. Sosyal bilim araştırmalarında bu konu birbirinden farklı biçimlerde kavramsallaştırılmaktadır. Kimilerine göre bu süreç bütünleşme veya uyum, kimilerine göre asimilasyon veya izolasyon süreci olarak ifade edilmektedir.

Bütünleşme; sosyalleşme sürecinde, sosyal uyum ve toplumsal düzeninin kurulmasına katkı sağlayan bir takım kurallar ve koşullar bütünlüğü olup, bireylerin içinde buldukları topluma kültürel, ekonomik ve sosyal olarak uyum sağlamalarını ifade etmektedir (Hargreaves, 1995:33). Bütünleşmeyi asimilasyondan farklı kılan özellikler ise asimilasyonun bir azınlık grubuna mensup olan ve aidiyet duygusu besleyen bireyleri zaman içerisinde egemen olan kültüre, yaşam biçimine ve değerlere adapte etme çalışmasıdır. Bu ideal, somut örneğini ulus-devlet anlayışında bulmaktadır. Ulus-devlette istikrar ve bağlılığın, üyelerin veya yurttaşların ancak ulusal bir kültürü benimsemesi sonucunda oluşabildiği iddia edilmektedir. Parekh'e göre, toplumun sahip olduğu yaşam biçiminin bir koruyucusu olarak ulus devletin farklı kültürel unsurları bir kenara bırakarak, ulusal bir kültürü tesis etmek amacıyla azınlıkları asimile etme hakkı ve görevi vardır. Asimile edici bir ideoloji, azınlıklara ve farklı kültürler özelliklere sahip gruplara, toplumun bir parçası olmak ve birer yurttaş olmak karşılığında, asimile olmalarını veya sahip oldukları kültürel özellikleri sürdürmek karşılığında ayrımcılığa maruz kalmak ve dışlanmak durumlarından şikâyetçi olmamalarını salık vermektedir (2000:197).

Sosyolojik bir kavram olarak bütünleşme; sosyal bir sistemin, belirli sınırlar içerisinde denge ve uyum halinde olmasıdır. Sosyal bir sistemin varlığını sürdürebilmesinin ilk koşulu, bütünleşmiş bir yapıya sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra sosyal sistemdeki bütünleşme süreci, sisteme girmek isteyen birey ve grupların, sistemin içinde yer alabilmek için harcadıkları çabanın bir sonucudur. Bu süreç başarılı bir şekilde topluma girmek isteyen birey ve grupları sosyalleştirebiliyorsa, toplum ve sosyal sistemin bütünleşmiş bir halde olduğu söylenebilir (Heckmann, 2005:8). Birey ve gruplar, bütünleşmek istedikleri toplumun değerlerini ve normlarını öğrenmek suretiyle uyum sağlamaya çalışırlar. Bu öğrenme süreci elbette kolay değildir. Birey veya gruplar, geldikleri toplumun değer ve normlarını içselleştirmiş olduklarından, ilk başta yeni geldikleri topluma karşı birer yabancıdırlar ve özellikle hedef konumundaki toplum, göçmenler konusunda

olumsuz bir tutuma sahip ise bu süreç sorunlu hale gelmektedir. Bütünleşmenin gerçekleşmesi, topluma yeni girmiş olanlar ile diğerleri arasındaki karşılıklı etkileşim ve paylaşımların oluşmasına bağlıdır.

Lockwood'a (1964) göre, iki türlü bütünleşme vardır, bunlar "sistem bütünleşmesi" ve "sosyal bütünleşme"dir. Sistem bütünleşmesi, bireylerden bağımsız olarak, sistemin parçaları arasındaki denge veya çatışma ilişkileri üzerine kuruludur. Sosyal bütünleşmede ise odak noktası, aktörler arasındaki denge veya çatışma ilişkileridir. Burada yeni bireylerin sisteme girmiş olması ve karşılıklı ilişkilerin kurulması süreci ön plandadır. Bu bütünleşme süreci, daha çok göçmenlerin karşı karşıya geldiği bir sosyalleşme sürecini ifade etmektedir Hargreaves, bu sürecin sağlıklı işlemediği koşullarda, ahlaki ve maddi sapmaların yoğun bir şekilde yaşandığı, sosyal olarak tecrit edilmiş yaşam alanlarının oluştuğunu ve bu durumun bütünleşmenin tam tersi bir yapıyı oluşturduğunu ileri sürmektedir (1995:39). Sağlıklı bir bütünleşmenin önündeki engeller arasında, göçmenlerin dilsel ve dinsel özellikleri oldukça etkilidir. Göçmenler, hedef ülkenin dilini öğrenmek konusunda isteksiz ve dinsel inançları, kendi toplumları dışındaki toplumlara karşıt bir inancıya sahip ise bütünleşme sorunlu bir durum haline gelmektedir.

Hedef konumundaki toplum, elbette homojen bir yapıda değildir, onun da kendine özgü bir tabakalaşma ve sosyal yapılaşma sistemi vardır. Bununla birlikte kendi bünyesinde zıt kutuplarda yer alan ve farklı derecelerde yoksulluk ve refah düzeylerine sahip gruplar barındırabilir. Göçmenlerin bile bu gruplardan herhangi birine girmiş olma ihtimalleri vardır. Bu koşul altında göçmenler, toplumun genelinde dışında kalabilir veya toplumun geneli ile bütünleşememe sorunu yaşayabilirler. Castels ve diğerleri, açık demokratik bir toplumda insanların, birbirinden oldukça farklı yaşam biçimleri ve değerleri olduğunu ileri sürmektedirler. Bu yüzden toplumun devamını sağlayan normların ne olduğu konusundaki düşünceler farklılık arz edebilir. Kültürel, dinsel, sınıfsal ve sosyal davranışlar bakımından farklılıklar üzerine kurulu çok kültürlü bir toplumda, bütünleşmenin tek bir türü yoktur. Bu yüzden bütünleşme "nötr" ve "özgün" bir durum olabilir (2002:114). Hatta bütünleşmeden bahsederken, toplumun hangi kurumları veya yapılarının kastedildiği tam olarak açık değildir. Toplum içerisinde yaşayan her bir bireyin, tam anlamıyla toplumun bütün kurumları ile bütünleşmiş olduğunu ileri

sürmek oldukça zordur. Siyasal bir ideoloji olarak toplumun genelinden farklı bir düşünceye sahip olmak, siyasal bakımdan azınlık konumunda olmaya veya ekonomik bakımdan gelir dağılımının en alt ya da en üst düzeyinde yer almak, ekonomik bütünleşmenin gerçekleşemediğine işaret eder. Bu konu ile ilgili olarak Heckmann (2005:15), dört farklı sosyal bütünleşme türü olduğunu ileri sürmüştür bunlar; yapısal, kültürel, sosyal (interaktif) ve kimliksel bütünleşmedir.

1. Yapısal Bütünleşme, göçmen birey ve grupların barınma, sağlık hizmetleri, meslek edinme, eğitim, yurttaşlık ve siyasal katılım gibi statü ve üyelik haklarını merkezi kurumlar içerisinde elde etmiş olmasıdır. Toplumun sürekliliğini sağlayan, ekonomik anlamda üretim faaliyetlerinin devam etmesidir. Toplumda bireylerin ekonomik koşullarını ve statülerini belirleyen, eğitim sürecidir. Aynı şekilde toplum içerisinde bireylerin fiziksel ve ruhsal bakımdan sağlıklı olmaları, barınma ve sağlık hizmetlerinden faydalanma kapasitelerine bağlıdır. Yurttaşlığa hak kazandıktan sonra, siyasal katılım aracılığı ile göçmenler, siyasi temsil hakkına sahip olmakta ve güç ilişkilerine dâhil olmak suretiyle ülke içerisinde siyasi dengeleri belirlemede önemli bir potansiyel haline gelebilmektedir.

2. Kültürel Bütünleşme, göçmenlerin hedefi konumundaki toplumun kültürel davranışlarını ve tutumlarını bilinçli olarak benimsemesi ve toplumun değer ve normlarını içselleştirmesi ve bunları kendilerinden sonra gelen kuşaklara aktarmasıdır. Kültürel bütünleşme, göçmenlerin kendi kültürel öğelerini bırakmaları gerektiği anlamına gelmez. Fakat iki kültürlü ve iki dilli bir yapı, sosyal hareketliliğin önünde bir engel teşkil edebilmektedir.

3. Sosyal (İnteraktif) Bütünleşme, göçmenlerin birincil ilişkilere ve temel sosyal ağlara girmiş olması ve üyeliklerinin kabul edilmesidir. Bunun temel göstergeleri ise göçmenlerin sosyal ilişkiler, arkadaşlıklar, dostluklar kurması, karşılıklı evlenmeler ve gönüllü örgütlenmelere üyeliklerdir.

4. Kimliksel Bütünleşme, bireysel düzeyde etnik, dinsel ve yerel/ulusal aidiyet duygularının gelişmiş olmasıdır. Hedef toplumun merkezi kurumlarına katılım ve üyelikler, bu kurumların kültürel özellikleri içselleştirilmediği sürece mümkün değildir. Katılım, kurumların hedefleri ile özdeşleşmeden ve aidiyet duygusu kurulmadan da sürdürülebilir. Aidiyet duygusunun kurulması ve

sürdürülmesi zaman alabilir ve bireylerin söz konusu kurumların faaliyetlerine katılımı, hedef toplumun içine alma kapasitesi ile gerçekleşebilir.

Bu özellikleri elde edebilmiş olan göçmen birey veya gruplar, yaşama koşullarını geliştirme imkânına sahip olmak bakımından diğerleri ile eşit fırsatlara ulaşabilirler fakat bütünleşme, sadece sosyal fayda veya siyasal bir amaç olarak görülmemelidir, bunun yanında siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşma konusunda rekabet etme kapasitesine sahip olmak şeklinde kavramsallaştırılmalıdır. Buradan anlaşılan, bütünleşmenin birey veya grubu topluma bağlayan, aidiyet ve bağlılık duygularını geliştiren bir öğrenme ve uyum sürecinden ibaret olduğudur. Ayrıca bütünleşme, göç alan toplumun açık bir toplum olması ve bünyesine yeni gelenleri ve farklılıkları içselleştirme konusunda istekli olması ile yakından ilintilidir.

Birinci kuşak göçmenler için bütünleşme, hayatlarındaki ikinci sosyalizasyon sürecine karşılık gelmektedir, çünkü daha önce doğup büyüdükleri topluma eklemlenmeye çalışmış ve sosyalleşmişlerdir. İkinci kuşak göçmenler ise ikili bir sosyalizasyon ve kimlik edinme sürecine dâhildirler. Üçüncü kuşağın ise birinci ve muhtemelen ikinci kuşağın karşılaştığı sorunlara maruz kalmayacağı ve büyük ölçüde yaşamakta olduğu toplumun etnik, dilsel ve kültürel özelliklerini benimsemiş olacağı ön görülmektedir fakat bu konuda kesin bir kanıt ileri sürmek mümkün değildir (Portes, 1994).

II.7. Göç Kuramlarının Değerlendirilmesi

İnsanlar, yaşadıkları yerlerden yabancısı oldukları ve daha önce hakkında bilgi sahibi olmadıkları yerlere neden göç ederler? İnsanları kendi yaşam çevrelerinden koparıp uzaklara gitmeye sevk eden ve buna karar vermelerine yol açan etkenler nelerdir? Bu sorulara verilen cevaplar, göç çalışmalarında adı geçen göç kuramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Göç davranışı konusunda farklı açıklamalar ileri süren bu kuramlar birbirinden farklı olmakla birlikte, ileri sürdükleri varsayımlara bağlı olarak, kendi aralarında inceleme düzeyleri bakımından iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar makro ve mikro düzeylerdir (Morawska, 2007).

İlk olarak, göçü ekonomik motivasyonlar, yapısal koşullar ve politik sistemler gibi makro düzeyde meydana gelen bir davranış olarak açıklamaya çalışan, Neo-

Klasik Kuram, İtme-Çekme Kuramı ve Dünya Sistemleri Kuramına yer verilmiştir. Daha sonra, göçü bireysel tercihlerin belirlediği ve kararların sosyal bağlar tarafından belirlendiği bir mekanizma ile açıklamaya çalışan mikro düzeydeki Yeni Göç Ekonomileri ve İlişkiler Ağı Kuramına yer verilmiştir.

Göç, bireysel davranışların bir sonucudur fakat aynı zamanda sosyal bir özelliğe de sahiptir. Bu yüzden göç dinamiklerini açıklama düzeyleri, mikro düzeydeki süreçlerden, ulusal ve uluslar arası güç ilişkileri bağlamındaki makro düzeydeki süreçlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Neo-klasik Kuram, insan sermayesini ele aldığından mikro düzeydeki açıklama mantığına dâhildir fakat esas itibariyle göçü ücret ve gelir farklılıkları üzerine temellendirdiğinden daha çok makro düzeyde bir açıklama modeline yakındır. Dünya Sistemleri Kuramı, ulusal ve uluslar arası ilişkiler düzeyinde cereyan eden yapısal değişkenleri ileri sürmektedir. İtme-Çekme Kuramı, göç akımlarını bölgeler ve ülkeler arasındaki emeğe dayalı arz ve talep ilişkileri ve ücret dengeleri bakımından açıklamaktadır.

Yeni Göç Ekonomileri Kuramı, ekonomik olmayan etkenlerden biri olan hane halkı ve aile bağlarının ve ortak kararlarının göçe nasıl etkide bulunduğu üzerinde durmaktadır. İlişkiler Ağı Kuramı ise, göçün kaynağı ile göçün hedefi konumundaki yerlerde bulunan bireyler ve gruplar arasındaki akrabalık, arkadaşlık ve grup aidiyetinden kaynaklanan bağlantılara vurgu yapmaktadır.

Söz konusu Kuramlar, farklı yer ve zamanlardaki göç olaylarına getirdikleri açıklamalar ile çeşitli değişkenleri ön plana çıkarmışlardır fakat şimdiye kadar hiçbiri hangi değişkenin göçü açıklamada daha etkin olduğu konusunda bir iddia ortaya atmış değildir. Bütün göç kuramlarının belirli bir dereceye kadar doğruluğu kanıtlanmış bir takım argümanlar ve varsayımlar barındırdığını savunmuştur (Massey vd., 1993).

Karmaşık bir fenomen olarak göç ile ilgili erken dönem çalışmalarda; yaş, cinsiyet, eğitim, meslek ve gelir gibi özellikler ön plandayken, son dönem çalışmalarda; tutumlar, motivasyonlar, değerler, grup aidiyeti gibi psikolojik ve sosyal özellikler birlikte ele alınmaya başlamıştır.

Göç; insani bir özelliğe sahiptir dolayısıyla göç çalışmalarında araştırmanın öznesi insan olmak zorundadır ve metodolojik bir strateji olarak insan davranışlarını

anlamak açısından, davranışa etki pek çok değişkenin bir arada incelenmesi gerekmektedir. Açık seçik veya gizil olarak, her bir göç çalışması, kendine has özgün bir durum olarak ele alınmalıdır. Pek çok çalışmada örneğin, hipotezlerin türetilmesinde ve değişkenlerin belirlenmesinde özgün koşullar göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü genel kuramlar, belirli bir zamanda ve mekanda oluşan, özgün-spesifik bir olguyu açıklamada yeterli kuramsal alt yapıyı açıklamada yetersiz kalmaktadır (Mangalam and Schwarzweller, 1968). Nitel veya nicel veriler herhangi bir kavramsal ilerleme kaydetmeksizin sonsuz bir veri yığını oluşturabilirler. Öyle ki, gündelik yaşantıda, entelektüel arenada yer almayan sosyal gerçekliğe yönelik pek çok veriler üretilmektedir. İnsanların öznel yönelimleri ise bir çalışmaya konu olması bakımından oldukça önemlidir fakat kavramsal bir çerçevede olmadan bunları bir standart olacak şekilde değerlendirmek mümkün değildir (Portes, 1994).

Bu iddialara bağlı olarak, Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göçü, bu perspektiften yola çıkarak, yani göçe ilişkin çeşitli kuramları göz önünde bulundurmak suretiyle, çok boyutlu bir davranış olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için Türkiye'de yaşayan Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göç etmesinde etkili olan tarihsel ve sosyal koşullar tarihsel bir perspektiften hareketle incelemek faydalı olacaktır. Merkezi bir devlet olma özelliğine sahip olan Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra Ortadoğu'da ortaya çıkan ulusal devletlerin sınırları, yapay olarak oluşturulduğundan devletlerarasında göçlerin yaşanmasına yol açmıştır. Devletlerin sınırlarının çizilmesini zorlaştıran etkenler arasında Osmanlı toplumunun çok etnili ve çok dilli yapısı ile sosyal ve siyasal örgütlenmesinin din temelli millet sistemine dayalı olmasıdır. Gelecek bölümlerde bu konular daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN BİR BÖLGE ve BİR KAVRAM OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

III.1. Doğu ve Batı Arasındaki Uzamsal Ayrım

Coğrafi ve siyasi bakımdan bölgeler birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıklarına göre sınıflandırılırlar. Bunun yanı sıra sahip oldukları fiziki koşullar ile sosyal yapılara göre birbirlerinden ayrılabilirler. Örneğin kıtalar, denizlerle çevrili geniş toprak parçalarıdır. Yarımadalar, dağlar, nehirler gibi coğrafi özellikler bölgelerin sınırlarını belirler. Dinler, mezhepler veya konuşulan dil ve lehçeler bölgelerin tanımlanmasında kullanılan değişkenler arasındadır (İslam Dünyası, Latin Amerika örneklerinde olduğu gibi). Farklı gelir düzeyleri de bölgeler arasındaki ayrımları netleştirmede birer öge olarak kullanılabilirler (Zengin Kuzey – Yoksul Güney gibi). Kısacası bir bölgenin kendine özgü anlamlı bir takım özelliklere ve en azından bir yönden kendisini diğerlerinden ayıran farklara sahip olması gereklidir (Laçiner, 2007).

Ortadoğu bölgesi, coğrafi olarak sıradan bir bölge gibi algılanabilir fakat tarih, bölgenin bu ismi almasında etkili olan tarihsel olaya sahne olmuştur. Bir diğer ifadeyle, bölgenin ismi, sahip olduğu özellikler ve bölgede çıkarları olan bölge dışındaki ülkeler ile bunların güvenlik vizyonları gereğince icat edilmiştir (Bilgin, 2004). Ortadoğu kavramının ortaya çıkmasından önce coğrafi uzaklıklar ile ilgili olarak dünya üzerinde var olan algılamalara kısaca bakmakta fayda vardır. Bu algılama esas olarak bir mite dayalıdır ve Doğu ile Batı arasındaki farkın dünyayı algılama biçiminden başka bir şey olmadığı açıkça bilinmektedir. Bu bölümde Ortadoğu kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tarihsel ve ideolojik olaylardan bahsedilecektir. Böylece kavramın bugün itibarıyla kullanımı esnasında kastedilen kendine özgü koşullara yer verilecektir. Ortadoğu kavramı tarihsel bir zorunluluktan çok siyasi, askeri ve ekonomik çıkar ilişkilerinin bir sonucudur ve her ne kadar Batılı siyasi bir terminolojinin ürünü olsa da günümüzde yaygın bir kabul ve kullanım alanına sahiptir.

Doğu, Batı veya başka yerleri ifade eden yön isimleri sadece bir coğrafi mekâna karşılık olarak kullanılmaz, aynı zamanda tarihsel ve söylemsel bakımdan oluşmuş kavramlar olarak kullanılmaktadır. Bu kavramlar gündelik dilde birer gerçekliğe karşılık gelecek şekilde, nesnel ve sabit olmayıp, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda kendine özgü içeriklerle türetilerek yeni anlamlar kazanmaktadır. Diğer pek çok kavram gibi Doğu ve Batı kavramları tarih boyunca hem coğrafi hem de siyasal bakımdan çeşitli söylemler aracılığıyla kullanılmışlardır. Her ikisi arasında hayal ile gerçek bakımından nasıl bir fark olduğu ise tam olarak belli değildir. Bu kavramların kökeninde hayal ile gerçek iç içe geçmiştir ve zaman içerisinde hayali olan ile gerçek olanı birbirinden ayırt etmek imkânsız olmuştur. Bununla birlikte bu kavramların, birçok bakımdan birbirinin karşıtı ve aralarındaki sınırların belirsiz olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Coğrafi anlamda Doğu ve Batı kavramlarının en eski kullanımı ilk çağlarda Babilliler zamanına kadar uzanmaktadır. Asurca'da Asu-Asya kelimesi, “Güneşin doğduğu yer” anlamında kullanılmıştır. Buna göre Doğu, Asya'dır. Ereb-Avrupa kelimesi (Fenike dilinden Yunanca'ya geçerek “Avrupa” şeklinde söylenegelmiştir) ise “Güneşin battığı yer” anlamında, Babil kenti merkez olmak üzere Ege Denizi'nin batısındaki yerleri ifade etmek için kullanılmıştır (Darkot, 1962:28). Neredeyse bütün medeniyetler, buldukları yerleri merkez almak üzere kendilerini kuşatan çevreyi Doğu-Batı yönünde konumlandırmışlardır. Bu bakımdan Akdeniz havzası, Doğu-Batı ikileminin ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Yukarıdaki açıklamaya göre Akdeniz'in bir uzantısı olan Ege Denizi, Doğu ile Batı arasındaki coğrafi sınırı teşkil etmektedir. Bu sınırın doğusunda kalan yerlerdeki devletler ve medeniyetlere Doğulu, batısında kalanlara ise Batılı devlet ve medeniyetler denmektedir.

İlk başlarda sadece coğrafi bir ayrıma işaret eden bu kavramlar zaman içerisinde çeşitli anlamları bünyesine katarak bugüne kadar gelmiştir. Klasik coğrafi bir kavram olarak kullanılmasının ötesinde Doğu ve Batı kavramları, birbirinden ayrılması ve egemenlik söylemlerine göre kurgulanması gereken özelliklere sahiptirler. Buna göre Batı, Avrupa'nın düşünsel geleneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir medeniyet algısıdır ve modernitenin evrensel karakterini temel alan bir kimlik inşasıdır. Asya ise pek çok bakımdan Avrupa'nın tam karşıtıdır (Hentch, 1996:22).

Doğu ve Batı arasındaki ana ayrım medeniyetlerin dışa dönük girişimlerinden sonra yani seyahat, fetihler ve ticaret gibi faaliyetlerle daha belirginleşmiştir. Medeniyetler, eski zamanlardan bu yana bir takım özelliklerine göre birbirinden ayrılıp tasnif edilmişlerdir (Said, 1999:83). Dolayısıyla yaşanan dünyayı algılamada temel kavramlar arasında yer alan Doğu ve Batı kavramları, tamamen öznel ve bir ölçüde politik/ideolojik farklardan türemiş kelimelerdir. Çünkü dünyanın doğu tarafı ile batı tarafı arasındaki ayrım, güneşin doğması ve batması metaforu ile ilişkilidir. Dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşünden dolayı güneş, yeryüzünün her yerinde doğmakta ve batmaktadır. Dünyanın geometrik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, ancak üzerinde hem fikir olunan bir başlangıç noktasının var olmasıyla, doğu ve batı yönleri belirlenebilir. Dolayısıyla “Doğu” veya “Batı” denen kavramların başlangıç ve bitiş noktaları olmak zorundadır, bunun da ötesinde bu kavramların ifade ettiği bir takım anlamlar vardır ve içerikleri bakımından farklıdır (Schwab, 1984:34). Bugün Doğu ve Batı olarak kabul edilen bölgeler arasında; kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal bakımlardan sınırlar ve farklılıklar mevcuttur. Farklılıkların kavramsallaştırılması ise başlı başına bir araştırma konusu olmakla birlikte bunların temel itibarıyla, Avrupa merkezli bir düşünme biçiminin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Modern zamanlardan önce Doğu ve Batı ayrımları vardı fakat bu ayrım daha çok birbirini tamamlayan somut coğrafi bir gerçeklik olarak kullanılmıştı. Günümüz dünyasında ise bu kavramlar birbirinin zıddı ve dışsallık içeren anlamlarda kullanılmaktadır. Batı; kendisini düzenin, aklın, edebin, temizliğin, medeniyetin ve iktidarın temsilcisi olarak tanımlayabilmesi için kendisi dışında; akıldışı, düzensiz, kirli, şehvi, barbar ve ezik olanı yaratmaya gereksinim duymuştur. Bu özellikleri ise fiziksel ve coğrafi olarak kendisinden uzakta bulunan Doğu’ya atfetmiştir (Mitchell, 2001:281). Buradaki tanımlama ve öteki imgesinin inşası ise ampirik ve kültürel bir temele dayanmaktadır. Ampirik ve kültürel bir nesne olarak öteki, tarihselliğinden ve özgüllüğünden soyutlanarak betimlenir. Öteki, sabit kültürel kimliği olan bir referansa dönüşür ve özünde modern öznenin sahip olduklarından yani rasyonalite, modernite, akıl ve ilerlemeden yoksun Batılı olmayan bir kültürel kod, denetlenmesi ve modern bir forma dönüştürülmesi gereken bir nesnedir. Bundan dolayı öteki, kendi özgüllüğünden çok, sahip olmadığı özellikler bakımından tanımlanır (Keyman, 2002:19).

Batı'nın kendi hakkındaki pozitif algısı bir diğer ifadeyle Batılı etnosantrizm, esas itibariyle modern zamanların başlarında oluşmaya başlamıştır. Ortaçağ boyunca Avrupalılar Doğu'ya yönelik olumlu bir perspektife sahiptir. Doğu; zenginliklerle dolu yarı mitolojik, mucizevî ve karşılıksız sevgilerin olduğu bir yer olarak tasavvur edilmiştir. XIX. yüzyılın başlarında Aydınlanma ile birlikte bu perspektif değişmeye başlamıştır. Doğu ve Batı imajları adeta birbirleri ile yer değiştirmiştir (Duthorne, 1994:97). Avrupalılar tarafından Doğu, çok eski çağlardan bu yana garip yaratıklarla dolu, şaşırtıcı anılar ve görüntüler taşıyan ve doğaüstü olaylarla bezenmiş bir fanteziler dünyası olarak görülmüştür. Zaman içinde bu Doğu kaybolmuştur. Zamanını bitirmiş ve değişikliğe uğramıştır (Said, 1998:98). XVIII. yüzyıla kadar Avrupalılar için Doğu özellikle Çin ve Hindistan, tarımsal üretim ve sanayi bakımından dünyanın en gelişmiş ve en zengin yeri idi (Smith, 2005:64). Çin'de de sanayi gelişmişti fakat İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği sınıfsal gelişmeyi başaramamıştır. Sermaye birikimi ve burjuvazi Batı'da ortaya çıkmıştır ve politik yapılara yön vermiştir. Bilim ve teknik alandaki gelişmeler sayesinde Avrupa devletleri çok kısa bir süre içerisinde askeri üstünlüklerini dünyanın birçok yerinde ilan etmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da dine yönelik eleştiriler en üst noktasına ulaşmış ve sonuçta Hıristiyanlığın yeni yorumları ortaya çıkmıştır (İssawi, 1998:143). Bundan böyle Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de yer verilen aksine Cennet artık Doğu'da değil, Batı'da konumlanmaya başlamıştır. İncil'e göre Tanrı, Doğu'da bir bahçe yaratmış ve Adem'i oraya göndermiştir (İncil:1-3). Burası dünya üzerindeki cennettir fakat bundan sonra cennet artık Doğu'da değildir. Doğu, adeta bütün kötülüklerin kaynağı ve yeri haline gelmiştir. Bu negatif imgelem Avrupalıların askeri ve ekonomik gücü arttıkça yükselme eğilimi göstermiştir. Batı dışı kültürler durağan, barbar olarak değerlendirilmiş ve entelektüeller tarafından ırkçılık ideolojisi ortaya atılınca Avrupa merkezli bir etnosantrizm düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır ve Doğu'nun yüzyıllar boyunca var olagelen medeniyeti ve kültürel birikimi yok sayılmıştır. Hindistan; Avrupa'yı kaygılandıran, salgın ve kronik hastalıkların ve vebanın; Çin, köleliğin ve putperestliğin hüküm sürdüğü bir yer, Müslüman toplumlar kültürsüz ve barbar ülkeler haline gelmiştir (İssawi, 1998:144). Modern zamanlarda dahi AIDS, bir tür Afrika hastalığı olarak görülmüş,

Afrika'nın ilkelliğine ve sapkınlığına işaret eden bir dizi söylem ve imgelem olarak kullanılmıştır.

XVIII. yüzyılın başında Avrupa kendini dünyanın merkezinde görmeye ve dünyayı buna göre tasarlamaya başlamıştır. Bu tasarımda Doğu'nun yeri ikincilik yani geçmişte kalmışlıktır. Antikçağ, artık Doğu'ya değil Batı'ya aittir, çünkü klasik dönem Avrupa'sı sadece uzamı değil, tarihi de kendi etrafında bir sıraya yerleştirmiştir (Hentch, 1996:133). Böylece Batı için, Batı dışı toplumlara ve coğrafyalara akılcılığın beraberinde getirdiği modernlik ile anlamını bulan bir yayılma ve kontrol altına alma gerekçesinin temelleri ortaya atılmıştır. Doğu, Batılılar tarafından ele geçirilmesi ve kontrol altına alınması gereken bir yer haline gelmiştir. Bunun sebepleri arasında ise Avrupalıların okyanusları geçip Amerika'yı keşfi ve işgali, Afrika yerlilerinin köleleştirilmesi ve köle ticaretinin yaygınlaşması, sanayi ve üretim alanında meydana gelen yenilikler ve askeri başarılar gibi gelişmeler vardır. Batı bu gelişmeler sayesinde ekonomik ve teknik üstünlüğünün temellerini ortaya atmıştır. Zamanla bu bakış açısı XX. yüzyılın başlarında sömürgecilik ve emperyalizm faaliyetlerinin yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.

III.2.Doğu ve Batı Arasında Değişen Sınırlar

Hem kavramsal hem de coğrafi olarak Doğu ve Batı arasındaki sınırların nasıl ve nereden itibaren başladığı ve aralarındaki tarihsel ayrımın ne zaman oluştuğu tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte bu sınırlar daima değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir. Bu değişimleri sağlayan belirli bir takım tarihsel olaylar ve bu olaylar sonucunda yaşanan kırılma noktaları vardır.

Modern zamanlardan önceki dönemlerde Doğu ve Batı arasındaki sınır çizgisi en belirgin biçimde Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ile oluşmuştur. Roma İmparatorluğu I. ve II. yüzyıllarda sınırlarının doğusunda yer alan Mısır, Suriye ve Anadolu gibi bölgeleri ele geçirip topraklarını genişletmiştir. Bu bölgeler, önceleri İmparatorluk içinde "Doğu Eyaletleri" şeklinde sınıflandırılmıştır; fakat III. yüzyıldan itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Bundan sonra, yöneticiler İmparatorluk içinde ağır basan bu bölgeye yakın olabilmek için İstanbul-Constantinople'u devletin idari merkezi olarak kullanmaya başlamışlardır. İmparatorluğun yönetim merkezinin bu şekilde yer değiştirmesi, o dönemlerde

İmparatorluğun ikiye bölünmeye başladığının ilk göstergesidir (Ostrogorsky, 1991:25). Roma İmparatorluğu'nun Doğu eyaletlerinde Hıristiyanlık, bir devlet dini haline gelmiştir. Buna mukabil Batı'da (İtalya) papaların etkisi din anlayışına daha derin bir şekilde nüfuz etmiştir. Böylece Hıristiyan inancına uygun olarak biri dünyevi (Sezar) ve diğeri ruhani (Tanrı) olmak üzere iki farklı iktidar anlayışı oluşmaya başlamıştır. Batı'da en yüksek dini otoritelerden biri sayılan Milan Piskoposu Ambroise, ruhani iktidarın dünyevi iktidardan farklı ve ondan bağımsız olduğunu ileri sürmüş ve dünyevi iktidara karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olaydan sonra Doğu Roma dünyevi iktidarı, Batı Roma ise ruhani iktidarın temsilcisi olmuştur (Eroğlu, 2001). Böylece Asya'nın batısında yer alan bölge, Roma İmparatorluğunun başkenti İstanbul-Costantinopole göz önünde bulundurularak "Doğu" ile tarif edilmeye başlamıştır. Buna karşılık Batı, Roma-İtalya merkezli bir bölge haline gelmiştir. Tarihte bilinen en belirgin Doğu-Batı ayrımı bu şekilde belirmiştir. Doğu, Ortodoks Hıristiyanlık ve Batı ise Katolik Hıristiyan inancından türeyen ve bunlarla özdeşleşen kavramlar haline gelmişlerdir (Smith, 1986:199). Bu ayrım ise bugün bile varlığını devam ettirmektedir. Toynbee'ye göre, Batı Medeniyetinin en karakteristik özelliği Roma Katolisizmi ve Protestanlıktır. Hatta bu ayrım Avrupa'nın söz konusu Hıristiyan mezhebinden olmayan Doğu Avrupa ülkeleri (Balkanlar) için de geçerlidir. Dolayısıyla Ortodoksluğun yaygın olduğu Asya ülkelerini Doğu medeniyetleri içerisine dahil edilmektedir.

Doğu ve Batı ayrımında etkili olan diğeri bir tarihsel olgu ise, İslamiyet'in ortaya çıkışıdır. İslamiyet ilk başlarda diğeri dinleri reddeden bir din olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen zamanlarda İslamiyet doğuda hızla yayılmaya başlamış ve diğeri dinlere mensup devletlerle özellikle Doğu Roma İmparatorluğu ile tarihsel ilişkiler içerisine girmiştir. Bu ilişkiler beraberinde siyasal, ekonomik ve felsefi bakımdan yeni bir dünyanın daha doğrusu İslam medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Başta Akdeniz havzasındaki ticaret merkezleri ve yollarının yanı sıra, Hıristiyanlık açısından kutsal kabul edilen yerler Müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu süreç içerisinde iki inanç ve kültür dünyası arasında Doğu ve Batı şeklinde bir ötekileştirme, karşıtlık ve düşmanlıklar başlamıştır. Müslümanlar; İspanya'ya girerek Avrupa'nın batısını ele geçirmiş ve İstanbul'u fethedip Doğu Roma'yı tarih sahnesinden silmek suretiyle doğuyu kendi kontrolü altına almıştır; buna karşılık

Hıristiyan Avrupalılar, Kudüs'ü Müslümanların elinden almak için Haçlı Seferleri'ni düzenlemiş ve XIX. yüzyıldan itibaren Doğu'yu tekrar fethetmeye yönelmişlerdir. Bundan sonra Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasındaki ötekilik algısı daha da derinleşmiştir (Corm, 2003:31). Bu tarihsel gelişmelerden ve karşılaşmalardan sonra Doğu ve Batı arasında karşılıklı olarak çeşitli imgeler oluşmuştur. Öteki hakkındaki imgeler ise günümüze kadar üretilmiş ve kendi kendini sürekli yenilemiş olumsuz tasarımlardır. Bazen dinsel ve ideolojik motivasyonları, bazen ekonomik ve siyasal hedefleri körükleyen bu imgeler, Doğu ve Batı toplumları arasında epistemolojik ve kavramsal düzeylerde ortaya çıkarak simgesel bir ayrımın oluşmasına yol açmıştır.

Örneğin İslamiyet'in Doğu'da ortaya çıkması, yayılması ve Doğu Roma İmparatorluğunun yıkılmasında etkili bir unsur haline gelmesi sonucunda Batı dünyası, Kutsal mekânlarını Müslümanların elinden kurtarmak bahanesiyle fakat esas olarak ekonomik ve siyasal bir takım hedefler doğrultusunda Haçlı Seferlerini başlatmıştır. Haçlı Seferlerinin düzenlenmesinde etkin bir role sahip olan Papalık, İslamiyet hakkında sapkınlık içeren imgeleri kullanmak suretiyle halkı İslam düşmanlığına ve Müslümanlara karşı savaşa sürüklemiştir. Böylece Hıristiyanların gözünde Müslümanlar pagan ve peygamberleri de büyücü olarak betimlenmiştir (Cuayyıt, 1995:20). Doğulular da buna karşılık olarak, Batı'yı dünyaya savaşla, bilim ve teknik ile adaletsiz ticaret ve kadın cinselliğinin sömürülmesi ile hesapçı ve doymak bilmeyen bir güçten hareketle egemen olmaya çalışan bir barbarlık toprağı, ruhsuz ve dinsiz bir kıta olarak betimlemişlerdir (Corm, 200:33).

Avrupa'da felsefi ve bilimsel bakımdan Doğu ve Batı arasındaki farklılıklar ve ayrımlara dayanan düşünceler ortaya atan, bu düşünceleri radikal bir biçimde onaylayan ve destekleyen pek çok düşünür ve yazarlar olmuştur. Montesquieu'ya göre dünya üzerinde iklimler soğuk, sıcak ve ılıman olmak üzere üçe ayrılır. Her iklim toplumsal yaşam üzerinde farklı derecelerde etkilere sahip olup toplum ve bireylerin karakterlerini belirler. Buna göre, soğuk iklim insanları yani Batılılar; canlı, hareketli, soğukkanlı, gururlu ve intikam duygusundan uzaktırlar, güvenlik ve özgürlüklerine düşkündürler, cinsel yaşamlarında ise ılımlı ve dengelidirler. Sıcak iklim insanları bir diğer ifadeyle Asyalı ve Doğulular ise; hareketsiz, tembel, teşebbüs yeteneğinden yoksun, zevk ve şehvete son derece düşkün insanlardır.

Doğulular korkak fakat son derece kurnazdırlar; sonsuz bir hayal gücüne sahiptirler, bu yüzden suça son derece eğilimlidirler (1998:250).

Hegel, Batı'nın kendisini diğerlerinden ayıran kendine özgü, üstün ve etkin bir ruhu olduğunu ileri sürmüştür. Batı insanının diğer insanlara nazaran daha ilerici ve bundan dolayı daha üstün olduğunu ileri sürerek, ırkçı bir yaklaşımı ve savaşların meşruluğunu savunmuştur. Bundan dolayı insanlığın kardeşliğine ve insancılığa karşı çıkıp, vicdan ve bilinç yerine itaate ve boyun eğmeye dayanan totaliter bir yönetimden yana fikirler ileri sürmüştür (Popper, 1994:65). Doğu ile Batı arasında ontolojik bir temele dayalı olarak inşa edilmiş bu düşünce biçiminden hareketle bilimsel bir gelenek (Oryantalizm) oluşturulmuştur. Buna göre Doğu mistisizmin, akıl dışılığın ve şiddetin merkezi ve kaynağıdır. Batı ise, akılcılığın, demokrasinin ve teknik bilginin sahibidir.

Machiavelli (2003:15), genelde Doğu toplumları özellikle de Osmanlı Devleti ile ilgili olarak, halkın tamamının sultanın kulu olduğunu ve sultanın ülkeyi sancaklara bölmek suretiyle kendisine bağlı yöneticiler aracılığıyla hiçbir hukuka bağlı olmaksızın yönettiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Batı'da özellikle Fransa'da kralın çevresinde kendisini seven ve çeşitli ayrıcalıklara sahip asiller vardır. Kral bu asillerin sahip oldukları ayrıcalıkları kaldıramaz ve onların görevlerine son veremez. Machiavelli'nin bu yorumu, ileride Doğu despotizmi kavramını besleyecek olan ayırımın temellerini oluşturmuştur. Burada, Doğu ve Batı toplumlarını birbirinden ayıran yönetsel ve politik farklar konusunda, Batı'da yöneticilerin tabi olduğu kurallar ve ilkelere karşılık, Doğulu yöneticilerin halkı kendi istek ve heveslerine göre idare ettiklerine vurgu yapılmaktadır.

Batı, demokrasi ve ekonomik dinamizm ile özdeşleşmiş Doğu, despotik yönetimler ile bir ölçüde Asya Tipi Üretim Biçimlerine sahip coğrafyalar olarak betimlenmiştir. Avrupa, tarımsal üretim yerine sanayi tipi bir üretim sürecine geçişi gerçekleştirdiğinden, monarşilere ve aristokratik yapılara karşı burjuva devrimini yaşamış ve bu suretle demokratik yönetim biçimlerini başarmıştır. Buna karşılık Doğu'da güçlü krallıklara karşı durabilecek bir burjuva sınıfı oluşmadığından ve tarıma dayalı üretim biçimi egemen olduğundan buralarda demokrasi yerleşmemiştir. Onun yerine merkezi güçlü krallıklar, diktatörlükler ve despotizm hakimiyetini sürdürmüştür (Moore, 1989:23). Hatta demokratik yönetimlere geçiş

yönünde mücadeleler olmasına rağmen, bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ve demokratik bir kapitalizmin Avrupa dışındaki ülkelerde hiçbir zaman kurulamayacağı iddia edilmiştir.

Batı'nın Doğu'ya yönelik bu imgeleminin arkasında yatan etkenlerden bir tanesi, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalıların, okyanuslar üzerinde geziler ve ticari yolculuklar aracılığıyla dünyayı keşfe çıkmış olmasıdır. Avrupa, bir bakıma insan ve doğa ile ilgili bitmek tükenmek bilmeyen çeşitliliği incelemeye ve bunu korkusuzca ve sınırlayıcı bir önyargı olmaksızın özgür bir şekilde incelemeye başlamıştır (Hourani, 2010:88). Seyyahlar ve tüccarların dünyanın çeşitli yerlerinden derleyip bir araya getirdiği çeşitli enformasyonlar ve el yazmaları, Batı'da pek çok düşünür ve yazar için bir bilgi birikimi ve uzmanlık alanları haline gelmiştir. Bu birikim ve uzmanlık alanları ise Batı dışı toplumların kültürlerini, sosyal davranışlarını, kısaca maddi ve manevi değerlerini öğrenme hususunda araçsal hizmetler sağlayan çeşitli disiplinler haline gelmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren bu disiplinler, Batı'ya bir üstünlük kazandırmaya başlayan modernleşme, burjuvazi, sömürgecilik ve emperyalizm çabalarını meşrulaştırıcı bir ilke olarak Batı ve öteki kavramlarını şekillendirmiştir. Zamanla bu düşünce Batı kültür ve siyasal yaşamında, güçlü olanın zayıf olanı kontrol altına alması ve etnik farklılıklar sistemine dayalı ahlaki bir aşağılamaya dönüşmüştür.

Doğanın manipüle edilip kontrol altına alınabilmesi, toplumsal yaşamda bireyin esas unsur olması ve bireysel özgürlükler, kalkınma ve gelişme yönünde büyük bir istek, maddi zenginlikler, teknolojik ilerleme ve belki de bunların en önemlileri arasında bunlar için gerekli olan dinamizmi sağlayan rasyonalitenin sadece Batı'ya özgü özellikler olduğu ileri sürülmüştür (Weber,1948:13). Doğu medeniyetlerinin tarifinde ise bu özelliklerden hiçbiri bulunmadığından Batı; buralara ilerlemeyi, demokrasiyi ve medeniyeti götürmeyi kendisine amaç edinmiştir. Dolayısıyla Batı, doğası gereği sahip olduğu üstünlüklerden ötürü dünyaya bir düzen getirmek üzere kendi kültürel değerlerini ve yaşam biçimini yaymaya ve bütün dünyayı fethetmeye yönelmiştir.

Böylece Doğu, yüzyıllardan beri kendisine ait üstünlüklerini, maddi uygarlığın ve tekniğin inceliklerini, büyük üretim gücünü ve ustalıklarını, parayı işleme yeteneğini, altın ve gümüş kaynaklarını birer birer kaybetmiştir (Braudel,

1989:126). Zaman içerisinde Doğuya ilişkin bu tür bir düşünce biçimi Batılı bir imgelem olarak Oryantalizm şeklinde somutlaşmış ve Doğuya yönelik bu gerçekçi olmayan bakış açısı Oryantalizmin bir söylemi haline gelmiştir. Egemen Oryantalist söylem Doğu ile ilgili sürekli temsili mitler üretmeye yönelmiştir. Said'e göre bu temsilin sebebi, Batının zihinsel haritasında yerleşmiş bulunan güç ilişkileri sistemidir. Güç ilişkilerinin etkili olduğu bir temsilde ise gerçekliğin temsili mümkün değildir (1998:73). Buna göre Batı, kendisini "üstün" olarak kurgularken, Doğuyu "aşağı" bir statüye yerleştiren bir söylem geliştirmiştir. Batı yazınında Doğu, düşman ırkların ve ilkel insanların yaşadığı ve sömürülmesi gereken bir yer olarak ötekileştirilmiştir. Bu düşünce yapısı ise Batılı norm ve değerlerin Doğulu toplumlara benimsetilmesini ve toplumlarının şekillendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece Doğu toplumlarının Batılıların müdahalesi aracılığıyla Batılılaştırılması gerektiğine vurgu yapıyor fakat her zaman da bunu başarmaları için de gerekli olan yapıların sağlanmasını engelleyerek, "Narsist" benlik algısını da ortaya koyuyor (Young, 2004:49).

III.3. Yakındoğu Yerine Ortadoğu Kavramının Kullanılması

Yakındoğu kavramı, genel olarak Doğu kavramı gibi Batı merkezli subjektif ve ideolojik bir kavramsallaştırmanın ürünüdür. Bu kavramsallaştırmadaki bakış açısı, Avrupa'nın kendisini dünyanın merkezi olarak kabul etmesi ve dünyanın diğer bölgelerini kendisine göre; yakın, uzak ve orta ifadeleriyle konumlandırmasına dayalıdır (Dursun, 2003). Uzun bir süre boyunca Yakındoğu veya Ortadoğu olarak bilinen bölgeler, Batılı ülkeler için bir bütün halinde Doğu'dan ibaretti. Batı'nın hâkimiyeti büyük ölçüde kendisini bütün dünya üzerinde hissettirince, farklı bölgelerin ve toplumların yönetimi beraberinde yeni sorunlar getirmiştir.

Örneğin, XIX. yüzyılın başlarında Hegel, "The Philosophy of History" adlı eserinde Doğu'yu dört farklı bölgeye ayırmıştır. Bunlar; Çin ve Hindistan (Uzak Doğu), İran ve Mısır (Yakındoğu) medeniyetlerinin kurulduğu bölgelerdir. Hegel bu dört medeniyeti Doğulu olarak kabul eder fakat Yakındoğu olarak betimlediği İran ve Mısır medeniyetlerinin, Batı medeniyetlerine daha yakın ve onunla temas halinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu yüzden Yakındoğu medeniyetlerini hareketli ve oluş halinde, devrimlerle ve tarihsel koşullar tarafından belirlenen bir bölge olarak betimlemiştir. Uzak Doğu medeniyetlerinin ise durağan ve doğal durumda olduğunu

ileri sürmüştür (2001:191). Hegel'in bu sınıflandırması coğrafi sınırlar göz önünde bulundurularak yapılmış ve büyük ölçüde bugün de varlığını korumaktadır.

Zaman içerisinde çıkarların ve uluslar arası ihtilafların yol açtığı sorunlar yüzünden bölgenin haritası, daha ayırıcı özellikleri ön plana çıkaran parçalara ayrılmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın Asya ülkelerine doğru yayılmalarını konu alan strateji ve siyasetleri doğrultusunda, Çin ve Hindistan'a göre Avrupa'ya coğrafi bakımdan daha yakın konumdaki ve Osmanlı Devleti'nin sınırlarını oluşturan bölgeyi tanımlamak amacıyla Yakındoğu kavramını kullanmışlardır. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın Asya'da karşılaştıkları idari, ekonomik ve askeri sorunlara yönelik, bölgesel çözüm önerilerini kapsayan bir içeriğe sahiptir.

Yakındoğu bölgesinin sınırları içerisinde belirli bir alanı tarif etmek amacıyla kullanılmak istenilen Ortadoğu kavramı ise ilk olarak 1902 yılında Alfred Thayer Mahan tarafından İran Körfezi ve çevresindeki jeopolitik stratejilere dikkat çekmek için kullanılmıştır. Bu dönemde söz konusu coğrafi alan genel olarak Yakındoğu olarak bilinen sınırlar içerisindeki yerlerden (İran, Mısır ve Akdeniz çevresinden) farklı bir öneme sahiptir. Bu önem bölgenin kültürel ve tarihsel yapısından ziyade doğal kaynaklar ve askeri stratejiler bakımından kendine has özellikleri olan bir bölge haline gelmiş olması ile ilintilidir (Tudor, 2010). Doğu ile Batı'yı ve birçok ülkeyi birbirine bağlayan hem kara hem deniz yolları ile önemli limanlar, büyük ölçüde Yakındoğu'nun sınırları içerisinde bulunmaktadır. Süveyş Kanalı, Çanakkale Boğazı, Cebeli Tarık ve Basra Körfezi, Doğu'da Hint Okyanusu ile Batı'da Atlas Okyanusu'na açılan yerlerin hepsi Yakın veya Ortadoğu olarak bilinen bölgededir. Bu yüzden Mahan'a göre İngiltere'nin Hindistan'a giden yolların güvenliğini ve Rusya üzerindeki etkisini sürdürebilmesi için İran Körfezi ve çevresini elinde bulundurması gereklidir. İngiltere'nin hâkimiyeti altında bulunan İran veya Basra Körfezi'nin idaresi Hindistan'ın Bombay kentindeki İngiltere'nin hükümet ofisine bağlanmıştı. Yani Osmanlı Devleti'nin bir bölümü Hindistan'dan, bir bölümü de Londra'da bulunan *Foreign Office*'ten yönetilmiştir. Bu durum ise bürokratik bakımdan bir takım sorunlara yol açmıştır. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından bu durum daha da karmaşıklaştı, çünkü Yakındoğu'daki İngiliz Mandası olan Filistin, Irak ve Ürdün toprakları, 1921 yılında *Colonial Office*'e bağlandı. *Foreign Office*,

Indian Office'i *Colonial Office*'ten ayırmak için *Middle Eastern Department*'ı kurmuştur. Ortadoğu kavramı da bu şekilde resmi kayıtlara geçmiştir (Bozarslan, 2012,41). Böylece “*Ortadoğu*” terimi İngiltere'nin Asya'nın güneybatısında yer alan bölgeyi kontrolü altına almak amacıyla formüle ettiği bir kavram olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

Mahan'dan başka, *The Times* gazetesinin editörü Valentine Chirol, Tahran'da muhabirlik yaptığı bir dönemde, Basra Körfezi'nin stratejik önemini dile getirdiği makalelerde Ortadoğu kavramını ve bu kavramın kapsadığı bölgelerin sınırlarını ve idaresinin nasıl olması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, Ortadoğu'nun en önemli işlevi Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamaktır. Bu yüzden Almanya'nın Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'nin, İngiltere'nin çıkarlarına yönelik bir tehdit oluşturduğunu ve buna karşı önlemlerin alınması gerektiğini iddia etmiştir (1903:214). Görüldüğü gibi Ortadoğu kavramı, Batılı ülkelerin ekonomik, askeri ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda şekillenen bir güvenlik algılamasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, XIX. yüzyılda akademik ve politik çevrelerce ortaya atılan Yakındoğu kavramını tedavülden kaldırmış ve yeni bir kavramlar haritasını şekillendirmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra kavramın kapsadığı sınırlar daha da genişletilmiştir. Böylece Ortadoğ, kültürel ve tarihsel özellikleri ön plana çıkararak sınırları ifade etmede kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Bu sınırlar Hindistan'dan başlayarak Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir coğrafyayı betimlemede kullanılmıştır. Bu sınırlara bakıldığında ise büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'nin elinde bulundurduğu topraklardan oluştuğu görülmektedir.

III.4. Doğu ve Batı Arasında Ortadoğu

I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletlerin bulunduğu bölgeyi betimlemek için kullanılan Ortadoğu bölgesi sınırlarının nereleri kapsadığı hala tartışmalıdır. Fakat tarihsel olarak incelendiğinde bölgenin Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve Batı sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesini kazanan ülkelere oluşturduğu görülebilmektedir. Bölge sınırları içerisinde yer alan devletlerden bazıları Türkiye, Suriye, İran, Irak, Lübnan, Ürdün, Mısır, Libya, Arabistan, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Cezayir'dir (Hillel, 1994:8). Tarihsel olaylarla ilişkili olarak bölgenin sınırlarının değişmekte olduğu görülmektedir. Örneğin uluslar arası alanda Soğuk Savaş'ın bitmesinden ve Sosyalist

Rusya'nın yıkılmasından sonra yeni devletler kurulmuştur. Orta Asya ve Kafkaslar'da ortaya çıkan bu devletlerden halkı müslüman olanların büyük bir kısmı Ortadoğu'nun zihinsel haritasına eklenmiştir. Bu devletler arasında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan vardır (Lewis, 1992).

Ortadoğu bölgesi, üç önemli kıtanın; Asya, Avrupa ve Afrika'nın birleşme noktası olma özelliğine sahiptir. Kendine has yapısını ve kimliğini korurken bile bölge her zaman kıtalar arasındaki bağlantı noktası olmuştur. Bu yönüyle hem insanların hem de fikirlerin içinden gidip geldiği bir koridor işlevi görmüştür. Ortadoğu'nun benzersizliğini ve değişebilirliğini ön planda tutan da bu yapısıdır (Dolukhanov, 1998:25). Bundan dolayı tarih boyunca dünyanın en önemli medeniyetleri ve devletleri burada ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'nun tarihi ve hatta bugünü bile medeniyetler arasındaki mücadelelerle doludur.

XX. yüzyılın başlarında Ortadoğu denildiği zaman Basra Körfezi'nden Akdeniz'e kadar uzanan coğrafyada yer alan 13 Arap ülkesi, Türkiye, İran ve İsrail'den oluşan bölge anlaşılırken, Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından yeni bir Ortadoğu tanımı ortaya çıkmıştır. Bundan sonra bölge; "*Büyük Ortadoğu*" veya "*Genişletilmiş Ortadoğu*" tanımlaması ile dünya kamuoyunda sınırları tam olarak tasavvur edilemeyen Cebelitarık'tan Orta Asya'ya kadar uzanan bir bütün olarak ele alınmıştır (Yıldız, 2000:28).

Ortadoğu denince akla dinsel anlamda Müslümanların, etnik anlamda Türk, Arap ve Farsların çoğunluğu oluşturduğu bir bölge gelir bunun yanı sıra bölgede Kürtler, Çerkezler ve Yahudiler de vardır. Çoğunluğu oluşturan Müslümanların da kendi aralarında Şii, Sünni ve Vahabi şeklinde ayrıldığı görülmektedir (Pehlivanoglu, 2004:41). İnsanlık tarihini büyük ölçüde etkileyen birçok din (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet), Ortadoğu'da ortaya çıkmış ve buradan dünyanın farklı yerlerine yayılmıştır. Ayrıca pek çok medeniyetin de doğup geliştiği bir yer olan Ortadoğu, Sümer, Asur, Babil, Roma ve Mısır gibi medeniyetleri de bünyesinde barındırmaktadır (Huntington, 1996:40).

III.5. Ortadoğu'yu Anlamaya Yönelik Yöntemsel Bir Bakış Açısı

Ortadoğu'da yaşanan toplumsal ve siyasal olayları anlamak için birbirinden farklı yaklaşımlar vardır. Bunlardan biri olan Oryantalist yaklaşıma göre Doğu ve Batı arasında ontolojik bir fark vardır. Bu farkın düşünsel temeli Batılıların, Doğulular üzerinde hegemonya kurmasını, yeniden yapılandırmasını ve onları tahakküm altına almasını amaçlar.

Bromley'ye göre Ortadoğu'da yaşanan olayları ve yoğunluğunu anlayabilmek için iki yaklaşım vardır. Birincisi, Ortadoğu'yu kendine has özelliklerden ötürü çatışmaya yatkın bir birim olarak görür. Bu özellikler arasında heterojen toplumsal yapı, baskıcı ve otoriter yönetimler, demokrasinin tesis edilemeyişi ve devlet kurumlarının yetersizliği yer almaktadır. İkincisi ise bölgeyi dünyanın diğer pek çok yerinde olduğu gibi sosyal, ekonomik ve siyasal olayların yaşandığı bir yer olarak görür. Ortadoğu'da meydana gelen olayların büyük ölçüde benzerleri dünyanın pek çok yerinde yaşanabilecek türden olaylardır. Burası dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi sömürgecilik ve modernleşme süreçlerine maruz kalmıştır. Buralarda düzgün işlemeyen politik kurumlar, ekonomik sorunlar ve krizler vardır. Bölge insanların karşılaştığı sorunlar, Afrika ve Latin Amerika'da yaşayanların sorunları ile hemen hemen aynıdır (Bromley, 1994:21).

Bunların yanı sıra bölge çalışmalarının üç paradigma etrafında şekillendiği iddia edilmektedir. Bunlar Modernist, İslamcı ve Asabiyet paradigmalarıdır (Bozarslan, 2011:61).

Modernist paradigma; Ortadoğu'yu kendi tarihselliğini göz ardı ederek, evrensel modernist bir teleolojiden hareketle açıklar. Modernist teleoloji iktidarı, savaşı, şiddeti ve tahakkümü tarihin akışını bozmayacak basit birer kazaya indirgemekte ve Ortadoğu'yu dünya tarihinin meta tarihinin içerisine almaktadır. Geleneksel kurumların kaldırılarak yerlerine kalkınma ve gelişme yönünde Batılı kurumların ikame edilmesi gereklidir. Evrensel tarihe eklenmek ve modern kurumları tesis etmek tahakküm ilişkilerini meşrulaştırmıştır.

İslamcı Paradigma; bölgenin karmaşık toplumsal yapısını göz önünde bulundurmadan sadece İslami bileşimini ele almaktadır. Buna göre Müslüman dünyanın kendine has bir devlet modeli vardır. Bu model dinin belirlediği

temellerden hareketle şekillenmiştir. Dolayısıyla din bütün yaşam alanları ile ilişkili bir yaptırıma sahiptir.

Asabiyet Paradigması ise; Ortadoğu ülkelerinin tarihlerini, kendine has egzotizminden hareketle açıklamaya çalışır. İbn-i Haldun'un ileri sürdüğü Asabiyet Kuramı, bölgede kriz zamanlarında ortaya çıkan dayanışmadan ve dayanışmanın ortaya çıkardığı şehirleşmeden hareketle, sosyal ve siyasal bir inşa sürecinin Ortadoğu'yu anlamada oldukça etkili olacağını ön görmektedir.

Bu Paradigmalar Ortadoğu çalışmalarında aslında birbirinden farklı ideolojik yaklaşımları göstermesi bakımından önemlidir. Modernizm, Batının bölge üzerindeki etkisinden kaynaklanan ve I. Dünya Savaşı ile artan bir durumdur. Bölgeye yerleşen sömürgeci güçler, bölge insanları tarafından modernist ve düşman olarak görülmüştür. Sömürgeciliğe başkaldırmak ve bağımsızlığı elde etmek amacıyla bölge halkları tarafından hem dinsel-İslamcı hem de milliyetçi-ulusal söylemler geliştirilmiştir. Milliyetçilik ve İslamcılık esas itibariyle modernist kavramlardır. Dolayısıyla ilk iki paradigma dışsal kaynaklı bir özelliğe sahiptir. Asabiyet paradigması ise, günümüz dünyasında yaşanan pek çok olayı anlamada yeterli kuramsal alt yapıyı sağlamada yetersiz kalmaktadır. Ortadoğu'nun farklı toplum ve siyasal sistemlerini anlayabilmek için genel olarak tek taraflı bir yaklaşım yerine; tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri birlikte ele almak daha kapsamlı bir açıklama sunacaktır.

Ortadoğu toplumlarının yaşadığı değişimleri anlamak için içsel ve dışsal etkilere bakmak oldukça yararlıdır. Ortadoğu toplumlarının şekillenmesinde etkili olan içsel etkenler siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlardan kaynaklanmaktadır. Dış etkenlere bakıldığında ise Batılı ülkelerin ekonomik ve politik çıkar ilişkilerinden kaynaklanan faaliyetleri görülmektedir. Hem içsel dinamikler ve hem de dışsal etkiler sonucunda bugün Ortadoğu'da Batı'dan alıntılanan fakat kuruluş ve işleyiş bakımından farklı ulus devlet yapıları oluşmuştur. Oysa tarihsel bir olgu olarak ulusçuluk ve ulus, ortak bir dili ve kültürü paylaşan, ortak kökenler ile toprak birliği gibi kategoriler ile kurgulanan bir yapıdır. Ortadoğu'da kurulan devletlerin (Türkiye, İran ve İsrail hariç) tamamı Arap kökenlidir, ortak dilleri Arapça'dır ve İslami kültürel değerleri paylaşmaktadırlar. Bu bakış açısından hareketle Ortadoğu'da ulus

devlet anlayışının bölgede yaşayan toplumları sadece resmi sınırlar bakımından ayırdığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ulus devlet modeli, Batılı olmayan toplumlarda kültürel ve tarihsel alt yapıya sahip olmadığından, başarısız siyasal bir proje olmuştur. Ortadoğu’da ulus devlet yapısının ortaya çıkmasında, Osmanlı Devleti’nin yönetimi altındaki toprakların, Batılı devletler tarafından işgal edilmiş olması ve sömürgeleştirilmesi temel etkenlerden birisidir. Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının beraberinde getirdiği yerel örgütlenme biçimi, işgale karşı koymada yerel direnişlerin oluşum şeklini belirlemiştir. Farklı yerlerde farklı tarihlerde kazanılan bağımsızlık mücadeleleri ve eşrafın devlet bürokrasisini yerel ölçekte örgütlemesi, devletin “ulusal” olarak kurgulanmasına yol açmıştır. Tibi’ye göre, bağımsızlığını kazanmaya çalışan sömürgelerde, geri kalmışlıktan kurtulmanın tek yolu mücadele güçlerinin mobilize edilmesi ve otoritenin kurulmasıdır. Otoriteyi rasyonel bir zemin üzerinde sağlamanın yolu ise ulus devlet modelinin benimsenmesi ile mümkün olmuştur. Ulus, iç ve dış siyasi meşruiyeti sağlamanın bir aracı; ulus devlet ise, içerisinde gelişmeye yönelik bir siyaseti üretebilen örgütsel bir kurum olarak görülmüştür (1998:71).

Yukarıda bahsedilen dışsal ve içsel dinamikleri bir araya getirmeye çalışan ve bu konudaki çabalarını yıkılmasından sonra yerine kurulan ulus devletlere miras bırakan Osmanlı Devleti’nin etkisi, bugün Ortadoğu toplumlarını anlamada oldukça işlevsel bir içeriğe sahiptir. Osmanlı Devleti’nin altı yüz seneye yakın devam eden hâkimiyeti, bölgede yaşayan toplumlara ve devletlere oldukça önemli ve etkileyici bir miras bırakmıştır. Bu mirasın bünyesi siyasal, ekonomik, dinsel, kültürel ve sosyal bileşenlerden oluşmuştur. Bugün Ortadoğu toplumlarının tamamında bu mirasın etkileri devam etmektedir. Bölge ülkelerinde ortaya çıkan siyasal ideolojilerin (İslamcılık, Vahabilik, Liberalizm, Sosyalizm, Arap Milliyetçiliği, Türkçülük gibi) büyük bir kısmı Osmanlı Devleti’nin bölgeye hâkim olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Ortadoğu devletlerinde toplumsal hiyerarşide yer alan elit zümrelerin, tüccar ve yönetici grupların önemli bir bölümü Osmanlı Devleti’nin yapılandığı sosyal sistemin devamı niteliğindedir. Dinsel gruplar ve bunlar arasındaki ilişkileri belirleyen kuralların temelleri dahi Osmanlı Devleti’nin merkezi yapısının etkisindedir. Bölge ülkelerinin sahip olduğu resmi

sınırlar çizilirken sosyal ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması mümkün olmamıştır (Hourani, 1981:18; İnalçık, 2010:32). Sonuç itibarıyla belirlenen sınırlar suni ve eğreti olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu yüzden ülkeler arasında yaşanan çatışmaların, savaşların ve hatta göçlerin temelinde homojen olmayan toplumsal yapıların etkisi oldukça önemlidir. Buradan hareketle Ortadoğu toplumlarını konu alan sosyal bilim araştırmalarında, Osmanlı mirasına müracaat etmenin ve bu mirası referans almanın daha doyurucu sonuçlar sağlayacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı sonraki bölümde Osmanlı mirası ele alınacak ve Osmanlı sonrası dönemde yaşanan birtakım sosyal ve siyasal olayların oluş biçimine ve etkilerine tarihsel bir perspektiften bakılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI MİRASI

IV.I. XIX. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nin Siyasal ve Toplumsal

Düzeni

Osmanlı siyasal ve toplumsal düzeni çok etnili, merkezi ve patrimonyal sisteme benzer bir özelliğe sahipti. Siyasal yapı söz konusu olduğunda devlet idaresi, İslami hukuk kurallarına bağlı sultan ve sultanın iş başına getirdiği kişiler tarafından icra ediliyordu. Toplumsal yapı ise yine İslam hukukundan kaynaklanan “Ümmet” esasına dayandırılmıştı. Yönetici grup etnik bakımdan birbirinden farklı kişilerden oluşturulmuştur. Devletin yönetim merkezi, Babıâli yani İstanbul'du. Ülke ise İstanbul'dan atanan valiler tarafından yönetilen eyaletlere ayrılmıştı. Devlet ve toplum arasındaki ilişkiler cemaat liderleri tarafından sağlanıyordu. Her bir cemaatin bir lideri vardı ve lider cemaat üyelerini sultanın karşısında temsil ediyordu. Devletin farklı bölgelerinde birbirinden farklı etnik ve dinsel gruplar vardı. Balkanlarda Hıristiyanlar, Anadolu'da Türkler, Kuzey Afrika ve Verimli Hilal bölgesinde Araplar çoğunluğu oluşturuyordu (Mansfield, 2000:24). Osmanlı Devleti özellikle merkezden uzak, dağlık ve çöl arazi yapısına sahip olan bölgeleri idare etmek amacıyla buralarda yaşayan toprak sahibi bazı ailelere imtiyazlar veriyordu. Bu imtiyazlar bölgenin vergisini merkeze-İstanbul'a göndermek, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve orduların geçişi sırasında kullanılan yolları olası tehditlerden korumak karşılığında veriliyordu. Özellikle Suriye çölü üzerinden Müslümanlar için kutsal kabul edilen Mekke ve Medine'ye giden hacıların hac yolculuğunu güvence altına almak amacıyla kırsal aşiretleri resmi olarak tanımıştı. Osmanlı Devleti zaman zaman bu aşiretler arasında denge politikasını izleyerek, aralarında çıkan çatışmalar sonucunda, yerel çıkarlarını muhafaza etmeyi başarmıştır (Hourani, 1997:274). Bu denge politikası ise, Osmanlı'nın son döneminde ve sonrasında birbirinden bağımsız birçok yapının-devletin oluşmasının zeminini hazırlamıştır. Yerel düzeyde meydana gelen örgütlenmeler, Osmanlı Devleti'nden ayrılmalar başladığında, ulus anlayışına dayanan siyasi yapının ilk temeli olmuştur.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra Hilafeti İstanbul'a getirmesinden itibaren, XX. yüzyıla kadar dünyanın ve Ortadoğu

bölgesinin en etkili ve güçlü İslami devleti olmuştur. Osmanlı-Türk hâkimiyeti Arap dünyasında XIV. yüzyılda Abbasiler zamanında başlamış ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin kurucuları, Ortadoğu'da azınlık grubu oluşturan Türklerden oluştuğundan, etnik temellere dayalı bir egemenliği ileri sürmemişlerdir. Bunun yanı sıra Osmanlılar, farklı dönemlerde hüküm süren devletlerle karşılaştırıldığında, siyasal anlamda diğer etnik gruplara ve dinsel cemaatlere adil davranmışlardır. Aksi takdirde çoğunluğu oluşturan diğer etnik gruplar karşısında yalnızlaşacak ve egemenliği sürekli bir tehdit altında kalacaktı. Gayrimüslim cemaatler cizye adı verilen vergiyi vermek koşuluyla, Osmanlı tebaası sayılmışlardır. Her ne kadar ikinci sınıf bir statüye sahip olsalar da gayrimüslim cemaat üyeleri, din veya kimlik değiştirme politikası ile karşı karşıya gelmemişlerdir. Bu yönüyle Osmanlı yönetimi, uzun bir süre gayrimüslimler tarafından onaylanmış ve kabul edilmiştir (Karateke, 2005:33). Osmanlı yönetimi cemaatlerin farklı etnik yapılara sahip grupların, dinsel varlıklar olarak yaşamalarını garanti altına almıştır. Özerklik ve hatta kültürel otonomiler din ile özdeşleşmiştir. Bu gruplar -ister Müslüman ister gayrimüslim olsun- güvenliklerini tehdit eden unsurlar olmadığı sürece Osmanlı Devleti'ne sadakat göstermişlerdir. Ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri devleti kontrol edip sınırlayacak bir sınıf haline gelmeye teşebbüs dahi etmemiştir çünkü toplumsal ayrışma siyasal bir temsile dayandırılmıştı. Bir yanda askeri sınıf vardı ve bu sınıf sultanın dinsel ve idari yetkiler verdiği askeri ve sivil devlet görevlilerinden, saray erkânından ve ulemadan oluşturulmuştu. Diğer yanda Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşmuş yönetilen sınıf vardı ve vergi ödemek dışında, devlet yönetimine hiçbir müdahalesi bulunmamıştı (Özbudun, 2010:190). Toplumsal alanda bireyler kendilerini Müslüman veya gayrimüslim olarak tanımlamışlardı. Osmanlı idarecileri kendi yönetimleri altındaki insanlara uyruk anlamına gelen “reaya” adını vermişlerdi. Vergisini veren herkes reaya olarak kabul edilmiş ve Osmanlı Sultanının himayesi altına girmiştir (Ahmad, 2000:16).

Osmanlı Devleti'nin resmi adı, “Devlet-i Aliye” veya “Devleti Aliye-i Osmaniye” idi. Dil Balkan, Kafkas, Türkler ve diğer etnik gruplardan oluşan Osmanlı yönetici elitinin konuştuğu karma bir yapıya sahipti. “Osmanlıca” denen bu dil, Türkçenin temel dil kuralları ve söz dizimi esaslarına dayanmakla birlikte, içinde çok sayıda Arapça ve Farsça kelime barındırıyordu. Öyle ki devletin adı olan

“Devlet-i Aliye-i Osmaniye” tamlaması Farsça kurala göre bir araya gelmiş üç Arapça kelimeden oluşuyordu (Rustow, 2007:365). Devletin hâkimiyeti altında ise; Türkler, Araplar, Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Sırlar, Hırvatlar ve başka birçok etnik kökene mensup gruplar yaşamını sürdürüyordu. Elit gruplar farklı etnik kökenlere mensup devletin idari ve askeri yapısında üst düzeylere ulaşmış olan kişilerdi ve statülerinin yükselmesiyle ters orantılı olarak etnik aidiyetleri görünmez hale geliyordu. Özellikle devşirme sisteminin etkili olduğu yıllarda bu durum, bürokrat ve elit oluşumunda etnik öğelerin gizil veya önemsiz hale gelmesinde etkin bir rol oynamıştır. Öyle ki Osmanlı bürokrasisi içerisinde etnik grupların ne derece temsil edildiğini veya görev aldığını belirlemek imkânsızdır. Çünkü Osmanlı siyasal yaşamında etnik kökenin bir önemi olmamıştır, resmi kayıtlar ise memurların etnik kökeni konusunda herhangi bir bilgi içermeyecek şekilde düzenlenmiştir (Kayalı, 1998:22).

Geniş topraklara sahip devletin sınırları içerisindeki yerler arasında iletişim ve haberleşme sorunlarından dolayı Osmanlı idari yapısı, bir kontrol sistemi ve denge mekanizmasını kurmak zorunda kalmıştı. Memur ve idarecilerin, merkezi otoriteden bağımsız olmalarının önü bu yöntemle kesilmişti (Shaw, 1995:50). Dolayısıyla XIX. yüzyılda Tanzimat ile birlikte yapılmak istenilen reformlarla hükümetin faaliyet alanını genişletecek ve hayatın bütün alanlarını kapsayacak bir takım düzenlemeler yapılmış, haberleşme ağları kurulmuş, merkezi bürokrasi yerine, maaşlı memur ve idareciler sınıfı oluşturulmuş ve merkezden uzak yerlere ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla demiryolları döşenmiştir. Ne var ki bu gelişmeler halk ve elitler düzeyinde hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Vergiyi merkezi idareye gönderen iltizam sahipleri bundan böyle maaşlı memurlar haline dönüştürüldüğünden, gelirleri azalmıştır. Demiryollarının döşendiği yerlerde ise, geçimini taşımacılıkla (at, deve vs) sağlayan kabile ve tüccarlar işlerini yapamaz hale gelmiştir.

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısı diğer bölgelerde yaşayan halklar ve özellikle Avrupa ülkeleri için ilgi çekici olmuştur. Osmanlıların siyasal ve toplumsal örgütlenmesi konusunda yüzlerce kitap ve hatta broşürler basılmış, örnek bir model olarak alınmıştır XIX. yüzyılın başından itibaren bu kez Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki halklar ve yöneticiler başka halklar tarafından yaratılan bir dünyanın etkisi altına girmiş ve ona yönelmişlerdir (İnalçık,

2010:37). Bu dünya Batı dünyası yani Avrupa'dır. XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalılar'ın ekonomik, siyasal ve askeri gücü artmaya başlamıştır. Birçok malın, düşüncenin ve gücün mülkiyeti Avrupalılar'a geçmiştir ve bu mülkiyet Avrupalıları diğer toplumlar karşısında üstün hale getirmiştir. Osmanlı Devleti son zamanlarında maruz kaldığı dışsal ve içsel etkilerden ötürü topyekûn olarak cemaatlerin ekonomik, sosyal ve dinsel çıkarlarını korumaktan uzak kalınca, söz konusu cemaatler başka devletlerin etki alanına girmiş ve Osmanlı'dan ayrılma yönünde eğilimlere yönelmişlerdir. İlk ayrılmalar ve bağımsızlıklar Balkan ülkelerinin Hıristiyan toplumları arasında görülmüş ve buradan diğer bölgelere yayılmıştır.

IV.2. Devleti Kurtarmaya Yönelik Girişimler

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve askeri bakımından, Batılı ülkelerin gerisinde kaldığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı ekonomisi Batılı ekonomilerin müdahaleleri sonucunda zayıflamaya ve onların nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Buna yol açan değişmelerin başında ise; Doğu ve Batı arasındaki ticaret yollarının değişmesi, Batıda hızla gelişmeye başlayan sanayi üretimi, makineleşme vb gelişmeler ile yeni keşfedilen yerlerden elde edilen zenginliklerin Batılılar'ın elinde toplanması ve özellikle askeri alanda Batılı ülkelerin üstünlüğü gelmektedir (İssawi, 1998:79).

Batı'da sanayi ile birlikte özellikle tekstil üretimi büyük bir gelişme göstermeye başlayınca Suriye, Lübnan, Mısır ve Cezayir'de üretilen pamuk, ipek ve tahıl ürünleri Batı'ya ihraç edilir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan bu yerlerde, ihracata yönelik tarımsal üretim alanında büyük bir gelişme meydana gelmiştir. Batılı tüccarlarla yakın ilişkiler içinde bulunan yerel tüccarlar özellikle gayrimüslim aileler, Batılı tüccar ve bankacılardan hangi ürünlere talep olduğunu önceden öğrenip bu doğrultuda üretim yapmışlardır. Bunun sonucunda buldukları yerel bölgelerde kısa bir süre zarfında güçlü bir konuma gelmişlerdir ve bu konumları kendilerine devletin ekonomik ve siyasal yapısına müdahale etme ve etkide bulunma olanağı vermiştir (İssawi, 1998:84). Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nde daha etkin hale gelmesi, büyük ölçüde askeri yükümlülüklerinin olmaması ve Batılı güçlere daha yakın bir temas halinde olmalarından kaynaklanmıştır. Bu özellikleri gereği ihracata yönelik tarımsal üretim ile daha yoğun olarak uğraşmış, bu faaliyetin sonucunda güçlü bir ekonomi ve sermaye

birikimine sahip olmuş ve ticarete en etkin gruplar olmuşlardır. Gayrimüslimler zamanla ülke içerisinde güçlenince ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda daha fazla haklar talep etmeye başlamışlardır. Diğer taraftan da devletin, toplumun içinden yükselen muhalefete ve taleplere cevap vermek istemesi ve dıştan gelen baskılara maruz kalması ve git gide toprak kayıplarının yaşanması ülke içerisinde ıslahatların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Batılı devletlerin ticari gücünde meydana gelen değişim onları Osmanlı Devleti'ne karşı üstün bir konuma getirmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren Portekiz, İngiliz ve Hollandalılar'ın dünya ticaretinde elde ettikleri üstünlük, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretini ciddi bir şekilde gerilemesine sebep olmuştur. Ticari alandaki üstünlüğün askeri teknolojilere yansması sonucunda Osmanlı Devleti dünya siyasetinin de gerisinde kalmıştır (Lewis, 1968:28). Batılı ülkelerin askeri alanda yakaladığı üstünlük Osmanlı Devleti üzerinde çok etkili olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa'da toprak kaybetmeye başlamış, kuzey sınırlarında Rusya tehdidi başlamış, ulus devlet bilincinin Osmanlı sınırlarının içerisine girmesiyle ve yerel düzeyde merkezi yönetimden kopma-ayrılma yönünde bir takım faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Balkanlar'da filizlenmeye başlayan ulusal devlet bilinci ve özgürlük anlayışı yerel elitlerin Babiâli'ye karşı meydan okumaya başlamalarına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı en önemli siyasi ve askeri tehditlerden birisi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın, ulusalcı akımlardan etkilenerek ayaklanmalar Mısır'da bağımsızlığını ilan etmesidir. Mehmet Ali Paşa, sadece Mısırlılar'dan oluşan kendisine bağlı modern bir ordu kurmuş, modern sosyal ve ekonomik reformları hayata geçirmeye çalışmıştır. Fransız yönetimi Mehmet Ali Paşa'yı Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmaya teşvik etmiş ve özellikle rekabet halinde oldukları İngilizlerin ilerleyen zamanlarda, Doğu dünyasının içişlerine müdahale edecekleri konusunda bilgilendirmiştir. Bundan dolayı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebilmesinin zor olduğunu, Batılı örgütlenme usullerini ve teknik gelişmeleri hayata geçirmesi gerektiğini savunmuştur. Dönemin Babiâli yönetiminin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak Mehmet Ali Paşa, Mısır'da bir tür devlet kapitalizmi sisteminin ilk proto-tipi, Mısırlılardan oluşan ulusal bir ordu, ulusal bir eğitim sistemi ve tarıma

dayalı bir sanayi tesis etmeye çalışmıştır (Owen, 2005:64). Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden sonra, Osmanlı Devleti'nin artık kendini savunamadığı ve Batılı devletlerin işgaline açık bir hale geldiği gerçeği yaygınlık kazanmıştır. Bundan faydalanan Mehmet Ali Paşa kurduğu ordu ile Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını elde etmek amacıyla isyan etmiştir. Bu isyan Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı ilk isyan değildir fakat bu isyanı diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki yerlerde ortaya çıkan isyanları artık tek başına bastırabilecek güce sahip olmamasının anlaşılmasıdır. Osmanlı Devleti bu isyanı ancak İngilizler'in yardımı ile bastırabilmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin hem içten hem dıştan bir baskı altında bulunduğu en belirgin göstergesidir. Mehmet Ali'nin bu isyanı kesin olarak Osmanlı Devleti'nin, hem askeri hem bürokratik-idari alanda daha radikal ıslahatlar yapması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Islahatlar belirgin bir biçimde askeri alanlarda yoğunlaşmıştır. Çünkü Osmanlı ordusu her yerde ağır yenilgiler almaya bunun sonucunda -geçmişte hiç tanık olmadığı bir durum olarak- toprak kaybetmeye başlamıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Romalıların "*Fas est haste doceri*" (Düşmanından bile olsa bir şeyler öğrenmek) ilkesine göre hareket etmeye başlayan Osmanlı yöneticileri askeri ıslahatların yoğunluğunu arttırmıştır. Ordu, devletin siyasal ve toplumsal yapısında merkezi bir konuma sahip olduğundan kapsamlı bir kültürel dönüşümün öncülüğünü üstlenmiştir (Rustow, 2010:372). Islahatlar sonucunda kurulan askeri akademilerde eğitim gören askeri öğrenciler, ülkenin en güçlü ve iktidar heveslisi ailelerinden geldikleri için en yüksek eğitim imkânlarından faydalanmışlardır. Bu öğrenciler çağın gerisinde kalmış teknoloji ve silahlara sahip olan Osmanlı ordusunun daha güçlü ve modern hale gelmesi için bir takım reformlara gereksinimi olduğunu farkına varmışlardı. Aldıkları eğitim ve ailevi konumlarının getirdiği ayrıcalıklar sayesinde terfiler almak suretiyle, askeri ve idari alanlarda yüksek mevkilere gelebilmiş ve ıslahatları bu statülerinden faydalanarak yönlendirmeye çalışmışlardır (Mansfield, 2000:30). Yapılan ıslahatlara imtiyaz sahibi aileler büyük ölçüde ayak uydurmaya çalışmıştır. Yeni bürokratik yapı ve idari kadrolara ulaşmayı başarmış bazı toprak sahibi aileler yeni ayrıcalıklar elde etmiştir. Yeni bürokratik ve laik eğilimlere uyum sağlamaya çalışan söz konusu geniş aileler, çocuklarını İstanbul ve diğer yerlerde açılan devlet okullarına göndererek imtiyazlarını muhafaza etme

yoluna gitmişlerdir. Evlilikler yoluyla da aile birleşmeleri sağlanmış, zamanla Osmanlı'ya bağlı sadık kadrolar ve elit bir sınıf ortaya çıkmıştır (Khoury, 1983:51). Reform hareketlerini başlatan bu grupların ortak özelliği hemen hemen tamamının iyi eğitilmiş, ıslahat yapma gerekliliği konusunda iyi motive olmuş yeni bir sınıfın üyeleri (Genç Osmanlılar) olmalarıdır. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin yöneticisi olan ailelerin mensupları ve çocukları, reformların hayata geçmesi sonucunda sosyal ve ekonomik ayrıcalıklarını kaybetme endişesi taşımışlardır. Bu yüzden uygulanmak istenilen yenilikçi programların tam anlamıyla hayata geçmesi konusunda yeterli bir çaba göstermekten uzak kalmışlardır. Devletin modernize edilmesi yönünde daha radikal kararlar alan ve bunları hayata geçiren yeni reformcu gruplar ancak XX. yüzyılın başında oluşmaya başlamıştır. Bu gruplar açılan askeri ve sivil okullarda eğitim görmüş, orta sınıf ve alt tabakalardan gelen ailelerin mensuplarıydı. Devletin idari yapısında bu gruplar imtiyazlı ve ayrıcalıklı statüleri sahip olmadıklarından daha köklü ve iddialı reformları hayata geçirebileceklerine inanmışlardır (Shaw, 1995:56).

Askeri ıslahatlar zamanla diğer alanlardaki ıslahatlara doğru yayılmıştır, bu doğrultuda bürokratik merkezîyetçilik, vergilendirme sistemi ve askere alma yöntemleri değiştirilmiştir. Memur yetiştirmek amacıyla modern eğitim veren okullar açılmış, bu amaç doğrultusunda eğitim almak üzere Batılı ülkelere çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Bunun sonucunda Batı kökenli ulusalcılık ve demokrasi anlayışlarından etkilenmiş yeni elit bir zümre ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'ni Batılı ülkelere karşı güçlü durumda tutmak üzere eğitilen askeri elitler ilk modernist ulusalcı grubu oluşturmuşlardır.

Osmanlı Devleti ıslahatlar yapmak yönünde sarf ettiği çabaya karşılık hızla artan harcamalar ile karşılaşmıştır. Bu harcamaları karşılayabilmek amacıyla ilk başlarda daha fazla vergi toplama yoluna gitmiştir. Zamanla vergi toplamada yaşanan sıkıntıların artması yüzünden devlet, Batılı bankalardan borç almaya yönelmiştir. Borçların ödenmesi konusunda yaşanan zorluklar zaten kötü günler yaşayan Osmanlı Devleti'ni ağır yükler altına sokmuştur (Ahmad, 2002:25). Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin yöneticileri modernleşme sürecinde büyük hayal kırıklıkları ile karşılaşmıştır. Modernleşmenin maliyeti yabancı bankalara borçlanmaya sebep olmuş ve bu durum Avrupa bankalarının ve yabancı sermayelerin Osmanlı Devleti

üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Çünkü reformist yöneticiler ve gruplar tarafından hayata geçirilen reformların maliyeti, Avrupa'dan alınan borçlar ile karşılanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda karşı karşıya kaldığı çöküşün bürokratik-siyasal yapılanmasına etkisi birbirinden farklı idari yaklaşımları ve siyasal düşünceleri benimseyen grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı elitleri yaşanan tarihsel olaylardan hareketle, devleti kurtarmaya yönelik farklı refleksler geliştirmişlerdir (Owen, 2005:254). İlk başlarda Osmanlı Devleti'nin güvenliğini ve devamını sağlamak amacıyla Osmanlı elitleri hem Müslüman hem de gayrimüslimleri içeren "Osmanlılık" fikrini ortaya atmışlardır. Osmanlılık, ayrılıkçı millî ve etnik kimlik taleplerini bastırmak amacıyla formüle edilmiş politik bir kimliktir ve esas olarak sadece hanedan üyelerine bağlılığı öngören bir bilinç ile sınırlı kalmıştır. Balkanlarda Osmanlı idaresi altında bulunan gayri müslim unsurlar, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşıp bağımsızlığını ilan edince, sadece Müslüman tebaayı merkeze alan "İslamcılık" kimliği ön plana çıkarılmıştır. İslamcılık, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan bütün Müslümanları bir araya getirip devleti güçlendirmeyi amaçlamıştır. Devlet eski gücüne kavuştuktan sonra dünyanın diğer yerlerindeki Müslümanlara da yardım etmeyi ve onların Batılılar'a karşı koymasını savunan bir fikir olmuştur. Ne Osmanlılık ne de onun yerine ikame edilmeye çalışılan İslamcılık akımı, etnik temelli ulusalcılığa yönelen gayrimüslim tebaanın ve modernleşmenin yol açtığı mali ihtiyaçları karşılamak amacıyla alınan ağır vergilerden ve uzun süren savaşlardan bunalan Müslüman halkın ilgisini çekmiştir. Bunları takiben kurtuluşu bağımsızlık ve demokratik bir anayasa sisteminde gören Jön Türk Hareketi belirlemiştir. Jön Türkler liberal ve dil temelli bir ulusalcılığa yönelerek Türkçülüğü ileri sürmüşlerdir fakat bu özellik çok etnili bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısı için parçalayıcı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkçülük düşüncesi Osmanlı Devleti'nin en büyük iki Müslüman topluluğu olan Türkler ve Araplar arasında bir ayrışmaya yol açmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin desteklediği Araplar'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesinde bu yaklaşımın etkisi oldukça büyüktür (Kamrava, 2005:39).

IV.3. Osmanlı Elitleri Arasında Siyasal Ayrılıklar

Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve gayrimüslim tebaası arasında ulusçuluk fikrinin ortaya çıkmasını ve yayılmasını sağlayan etkenler oldukça çeşitlidir. Avrupa'nın etkisi ise bunların en başat olanıdır. Osmanlı idaresi ve ekonomisi, gücünü koruduğu müddetçe halkın ve büyük ölçüde elit zümrelerin zihninde Osmanlı Devleti'nden ayrılma ya da devletin siyasal ve toplumsal yapısını sorgulamaya yönelik düşüncelere pek rastlanmamıştır. Bu süreç Balkanlara ulusçuluk fikrinin girmesine kadar devam etmiştir. Balkan ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine Batılı devletler büyük ölçüde destek vermiştir. Avrupa'dan gelen yeni düşünce akımları Osmanlı vilayetlerinde hızla yayılmıştır. "Reformculuk", "Adem-i merkezîyetçilik" ve "Ulusçuluk" düşüncelerinin tümü etnik veya dilsel kökenleri farklı olsa bile bilinçli bir elit tarafından geleceğe yönelik kurtarıcı fikirler olarak tartışılmaya başlanmıştır (Barbir, 2007:150). Pek çok etnik ve dinsel unsur, bu dönemlere kadar kendini Osmanlı Devleti'nin bir üyesi veya yurttaşı olarak görmüştür fakat yaşanan tarihsel olaylar (Balkanlarda Osmanlı Devleti'nden ayrılmalar) Osmanlı Devleti'nin elitleri arasında farklı bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur. Örneğin en kalabalık Müslüman grubu oluşturan Araplar, XX. yüzyılın başlarına dek kendilerine özgü ayrı bir kaderleri olabileceğini düşünmemişlerdir. Bunun en önemli göstergesi ise, Şerif Hüseyin'in Hicaz bölgesinde başlattığı Arap İsyanı'nın (1916) Arap kamuoyunda çoğunluk tarafından desteklenmemiş olmasıdır. Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiği I. Dünya Savaşı yıllarında, Mısır'da Muhammed Abduh ve Suriye'de Reşit Rıza, İslam'da reformlara ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi yönünde fikirler ileri sürmüş ve yaşayan her Müslüman'ın asli bir görev olarak, İslamiyet'in temsilcisi konumundaki Osmanlı Devleti'nin varlığını koruması ve sürdürmesi için çaba sarf etmesi gerektiğini savunmuşlardır (Dawn, 1961).

Ulusalçı akımların etkisiyle Osmanlı Devleti'nde aydınlar arasında kimlik tartışmaları XIX. yüzyıldan itibaren yoğun biçimde yaşanmaya başlamıştır. Aydınlar; popülist (halkçılar) ve devletçiler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Popülist olarak nitelenen aydınlar kitlesi, Avrupa'nın modernizmini, toplumsal ve siyasal gelişimini, bilim ve teknik becerilerini Avrupalıların etnik kökenleri ile ilişkilendirmişlerdir.

Örneğin Ahmet Mithat (popülist) devletin içerisinde Türklerin en az gelişmiş ve en az eğitilmiş grup olduğunu ileri sürmüştür. Devlet içinde en kalabalık zümre olan Türklerin Avrupa'daki millet-devlet sistemine benzer bir şekilde örgütlenip kültürel haklarına ve etnik özelliklerine sahip çıkmaları gerektiğine inanmıştır. Devletçi bir aydın olarak Namık Kemal ise Türklerin Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve korunmasındaki rolüne inanmasına rağmen, etnik kökene vurgu yapmamış, övünç kaynağının, devlete bağlılıktan ve İslamiyet'i gönülden desteklemekten geçtiğine inanmıştır. Yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin devamının sağlanması yönünde bütün Müslümanların Türkleştirilmesi suretiyle birliğin sağlanabileceğini savunmuştur. Onun bu fikirleri Ziya Gökalp ve Jön Türklerin düşüncelerine de esin kaynağı olmuştur (Karpat, 2001:660).

Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerinin başarısızlığı ve beraberinde getirdiği mali yükümlülükler ile Batı karşısında arda arda askeri başarısızlıkların yaşanması, Arap elitlerinin geçmişte atalarının ulaştığı zaferlere, yüksek kültür ve medeniyete katkılarına nostaljik bir bilinç geliştirmesine neden olmuştur. Arap elitleri, İslam'ın varlığını sürdürmesine ve Müslümanların tek bir çatı altında kalmasında büyük bir katkısı olan Osmanlı hanedanının askeri gücünü takdir etmekle birlikte, artık duraklama dönemine girdiğine ve git gide İslami ilkelerden uzaklaştığına dair kanaatler geliştirmişlerdir. Muhammed Abduh ve onun takipçileri, İslam'da modernleşmeyi savunmuşlardır. İslam'ın Batı karşısında güçsüz kalmasının sebebinin geçmişlerinden ve İslami ilkelerden uzaklaşmaktan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir (Hourani, 1983:130).

Arap elitleri arasında ulusalcı ve İslami düşünceler Türkçülük'ten önce ortaya çıkmıştır fakat İslami duygu ve düşüncelerin daha ağır basması ve ulus kavramının Batı kaynaklı olması, uzun bir süre çok az kişi tarafından benimsenmesine neden olmuştur. Benzer bir durum Türkçülük düşüncesi için de geçerlidir. Osmanlıcılık ve İslamcılık ideallerine alternatif bir siyasi kimlik olarak ortaya çıkan Türkçülük, devletin egemenliği altında bulunan çeşitli etnik grupların bir araya gelmesi ile oluşmuş olan Osmanlı toplumunun kolaylıkla benimseyebileceği bir ideoloji olamamıştır. Türkçülüğü savunan Yusuf Akçura ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın fikirleri ile birlikte aynı dönemde, Suriyeli Arap bir Hıristiyan, Necip Azuri, Müslüman ve Hıristiyan Araplar'ın ulusal bir Arap devleti altında birleşmeleri gerektiğini

savunmuştur (Hourani, 1983:79). Osmanlıcılık, Müslüman ve gayrimüslimleri bir arada tutmaya yönelik bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İslamcılık da Hıristiyan azınlıkların Osmanlı Devleti'nden ayrılması ile sadece Müslümanları birleştirmeyi hedefleyen bir siyasal kimlik inşası olarak belirmiştir. Türkçülük ve ona paralel olarak gelişen Arapçılık ise, Osmanlı Devleti'nin çoğunluğu oluşturan iki grubunun siyasal ideolojileri haline gelmiştir. Yani siyasal ve toplumsal örgütlenme taleplerinde, Osmanlıcılık'tan İslamcılığa, buradan da Türkçülük ve Arapçılık gibi etnik-ulusal kimliklere doğru bir daralma yaşanmıştır. Bunun en belirgin sebebi ise Batılı emperyal güçlerin dünyanın egemen siyasal sisteminin ulusalcılığa dayanan devlet yapısını, periferide kalan toplumlar için ulaşılması gereken en son aşama olarak göstermesi ve dönemin elitlerinin bu modeli yerel düzeyde hayata geçirme istekleridir.

Ülke içinde farklı siyasal eğilimler arasında çatışmalar sürerken, devletin sınırları dışında Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanacak birtakım anlaşmalara imzalar atılmıştır. İngiltere; Trablusgarp'ta İtalya ile savaştan Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını ve devletin idaresi altındaki yerlerde ciddi siyasal ve sosyal sorunların çıkacağını iddia etmiştir. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya karşı hiçbir şekilde galip gelmemesi için İtalya'nın Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı bir devlete karşı zafer kazanmasının, Afrika ve Asya Müslümanları'nın İngiliz ve Fransızlara karşı başkaldırmasına yol açacağından endişe edilmiştir. İngiltere ve Fransa, Arapları bağımsızlık mücadelelerini başlatma konusunda teşvik etmiş ve onları destekleyeceklerine dair vaatlerde bulunmuşlardır (Dawn, 1960). Sonuç itibarıyla ne Osmanlı vatanseverliği, ne dinsel birliktelikler, devletin varlığını devam ettirmesi konusunda başarılı bir siyasete ulaşabilmiş ve devletin tebaası arasında ulusçuluk fikirlerinin yayılmasına engel olmamıştır.

IV.4. Türk Ulusçuluğu ve Etkileri

Tarihsel ve siyasal olaylar, Türk ulusçuluğunun bilimsel, edebi ve politik aşamalarda geçerek geliştiğini göstermektedir (Kuran, 1995:155). Türkçülüğün bilimsel olarak incelenmesi, Rusya'nın Orta Asya'yı işgal etmesi sonucunda Türk aydınlarının dikkatini çekmesi ile başlamıştır. Orta Asya'da yaşayan Türk kökenli toplulukların Osmanlı Devleti ile akrabalığına vurgu yapılarak, Türkçe'nin önemi ve

bu iki coğrafyadaki halkları birleştirmesi bakımından işlevleri ön plana çıkarılmıştır. Bu amaçla dil ve tarih alanında pek çok çalışmalar yapılmış ve eserler yayınlanmıştır. Bundan sonraki aşamada ise yayınlanan eserlerden hareketle milli bir edebiyat ve dil yaratılması konusunda çabalar ortaya çıkmıştır. Yayınlanan eserlerde Türk milletinin kahramanlıkları ve devletlerinin üstünlüğü işlenmiştir. Son aşamada ise, etnik bir grubun kimliği olarak Türkçülük, dünya üzerinde yaşayan bütün Türklerin birliğini savunan politik bir ideoloji olarak savunulmuştur. Bu aşama ise Cumhuriyet'in kurulmasından önce Jön Türkler'in İttihat ve Terakki Hükümeti içerisinde örgütlenmesi ve bir sisteme bağlanması ile sonuçlanmıştır. Siyasi alanda kültür birliğini esas alan Jön Türkler, ulusçuluk ideolojisini ilk olarak edebiyat ve tarih çalışmaları alanında belirginleştirdiler. Bir akım olarak Türkçülük, Jön Türklerin muhalefet ettiği yıllarda (1889-1908) açıkça ortaya konmamıştır çünkü Cemiyetin örgütlenmeye başladığı ilk dönemlerde kurucuları arasında yer alan farklı etnik grupların ve azınlıkların padişaha karşı mücadelede kazanılacak bir zafer sonucunda bağımsızlıklarını talep etme riskleri vardı. Daha sonra İttihat ve Terakki'nin iktidar olduğu yıllarda Türkçülük anlayışı belirmeye başlamıştır. Böylece Türk milli özelliklerine göre düzenlenmiş ve Türklerin hâkim statüde oldukları merkezi bir yönetim meydana getirme çabaları ön plana çıkmıştır (Mardin, 1994:63).

1877'de II. Abdülhamit Kırım Savaşı ve doğurduğu olumsuz koşulları bahane ederek kendi yetkilerini kısıtlayan Kanuni Esasi'yi yürürlükten kaldırınca Beyrut, Kahire ve Şam gibi şehirlerde Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde; daha sonra Paris ve Londra gibi Avrupa kentlerinde II. Abdülhamit yönetimine muhalif çok sayıda cemiyetler kurulmuştur. Zamanla bu muhalefetin içerisinde yer alanlar "Jön Türkler" olarak tanınmıştır. Paris'te bir araya gelen Jön Türklerden oluşan bir grup, 1889 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında bir araya gelen Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın sonlarında oluşmaya başlayan alt-orta sınıf ailelerin mensuplarıdır. Bu ailelerin çoğu Osmanlı Devleti'nin bürokratik mekanizmasında yer edinmiş çeşitli memuriyetler elde edenlerden oluşmuştur (Karpas, 1996:35). İttihat ve Terakki Cemiyeti, subay ve devlet memurlarından oluşan çeşitli grupları birleştirerek gücünü arttırmıştır. Bu birleşmeye Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan hem Hıristiyanlar hem de farklı

etnik yapılara mensup Müslümanlar da destek vermiştir. Hıristiyan azınlıklar kurulacak meşruti yönetim sayesinde bağımsızlıklarını kazanmak ümidiyle İttihat ve Terakki'yi desteklemişlerdir. Böylece Jön Türk hareketine destek verenlerin görünürdeki amaçları; Sultan II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine son vermek ve Kanuni Esasi ilkelerini tekrar yürürlüğe koymak suretiyle Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak olmuştur (Davison, 1981:110).

İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde örgütlenen Jön Türk hareketi, XIX. yüzyıl ıslahat çalışmaları ve özellikle Genç Osmanlıların fikirleri çizgisinde bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Jön Türkler, Genç Osmanlılar gibi devletin nasıl kurtulacağı ve güçleneceği ile ilgilenmişlerdir. Genel itibariyle Jön Türk hareketi, Genç Osmanlıların 1860-70 yılları arasında ileri sürdüğü çözüm yollarından başka bir yol önermemiştir. Bu çözüm yolları arasında, Padişah'ın yetkilerini kısıtlayacak bir yönetim ve tüm Osmanlı tebaası azınlıklara kanun önünde eşitlik gibi siyasal yenilikler vardır (Ahmad, 1971:37). Hareketin önde gelenleri II. Abdülhamit'in baskısından kurtulmak amacıyla Avrupa'da çeşitli ülkelere iltica etmiştir. İlk kongrelerini 1902 yılında Paris'te II. Abdülhamit'e karşı olan muhalefeti birleştirmek amacıyla farklı din ve etnik yapılara mensup 47 üyenin katılımı ile gerçekleştirmişlerdir. Kongrede hareketin amacının II. Abdülhamit'i tahttan indirip anayasal yönetimi getirmek, büyük bir felaket ile karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti'nin Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Makedonyalı, Rum, Kürt, Musevi ve diğer yurttaşların güçlerini bir araya getirerek dış müdahalelere karşı koymak olduğuna karar verilmiştir (Dündar, 2008:50).

1908'de II. Abdülhamit tahttan indirilip Jön Türk Hareketi iktidarı ele geçirince devletin ortak bir dilin birleştiriciliği etrafında yeniden yapılandırılması fikri belirginleşmiştir. Bu dilin Osmanlı Devleti'nde en etkin grup olan Türklerin dili olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Buna ilk tepkiler Şam'da eğitim görmüş bazı Müslümanlar'dan ve daha sonra Lübnanlı bazı Hıristiyan yazarlardan gelmiştir (Hourani, 364). Jön Türklerin etnik temele dayalı bir Türkçülüğü gündeme getirmesinin gerisinde, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle parlamenter yönetime geçilmiş olması etkilidir. Ülkede seçimlerin yapılması ile sayıca az olan Türk unsurların meclisteki çoğunluğu, diğer çoğunluk gruplarına (Hıristiyan ve Müslüman Araplara) kaptıracağı endişesi artmıştır. Bu yüzden iktidardaki İttihat ve Terakki

Cemiyeti iki siyasi yaklaşımı bünyesinde taşımıştır. Bunlar devletin çıkarlarını ön planda tutan bürokratik türden siyasetin benimsendiği Osmanlılık ve sivil toplumdan çıkan etnik költürcülüğe dayanan Türkçülüktür. Bu iki siyasi eğilimi birbirine ekleme görevini üstlenenlerden birisi ise Hüseyin Cahit Yalçın'dır (Georgeon, 2006: 32). Yalçın'ın fikirleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yayın organı olan Tanin'de yayınlanmış ve dönemin Jön Türkleri arasında yayılmıştır. Yalçın (1908), 7 Kasım 1908 tarihli makalesinde, "Milleti Hâkime" kavramını ortaya atarak, Osmanlı toplumunda mutlak anlamda hâkimiyetin Türklerin elinde bulundurulması gerektiğini savunmuştur. Bu savını Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtarılmasını ve devletin devamının sağlanmasını en çok isteyen ve bu konuda ziyadesiyle çaba sarf edenlerin Türkler olduğunu ileri sürerek savunmuştur. Parlamentoda Türklerin çoğunluğu oluşturamaması durumunda, bir felaket ile karşı karşıya gelinebileceğini düşünmüştür. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'ni oluşturanların nüfusu 22 milyon olarak hesaplanmıştır. Türkler 7.5 ve Araplar 10,5 milyon iken geri kalan 4 milyonluk nüfusu Rumlar, Arnavutlar, Ermeniler, Kürtler gibi diğer etnik gruplar oluşturmuştur (Antonius, 1945:104). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutî yönetim gereği ülkede yapılacak seçimlerde, nüfus yapısındaki bu dağılımın sonucunun Meclisi Mebusan'da Türklerin aleyhine bir tablonun oluşmasına yol açacağını düşündüğünden, ülke genelinde Cemiyete üye olan ve Arap bölgelerinde görev yapan Türk yöneticileri aday göstermek suretiyle seçimleri kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın gibi Osmanlılık ve İslamcılık siyasetinin başarısızlığa düştüğüne dair iddiaları ortaya atan bir diğer düşünür Yusuf Akçura'dır. Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesinden önce 1904 yılında bu konudaki fikirlerini dile getirmiştir. O'na göre II. Mahmut zamanında Müslüman ve gayrimüslim cemaatleri hak ve ödevler bakımından bir arada tutma düşüncesinden hareketle Osmanlılık düşüncesi ortaya atılmıştır. Zaman içinde gayrimüslim gruplardan Balkanlar'da Osmanlı'dan ayrılmalar yaşanınca, II. Abdülhamit zamanında dini esaslar çerçevesinde bir siyasal kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunda da istenilen amaca ulaşamayacağını savunan Akçura Türklük siyasetinin İslam siyaseti gibi Osmanlı sınırları ile sınırlı olmadığını ileri sürmüş hatta İslami bir

siyasetin İslam'a ve Osmanlı'ya fayda getirmeyeceğini iddia etmiştir. Akçura, dönemin en geçerli siyasi oluşumunun etnik temele dayalı bir yapılanmadan geçtiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, Osmanlılık ile İslamcılığın; Osmanlı tebaası olan Türkleri, Arapları, Rumları ve Ermenileri artık tek bir millet haline getirmeyeceğine işaret etmiştir. Türklerin çoğu Müslüman olduğu için İslamiyet, Türk milletinin oluşumunda çok önemli bir unsurdur (1976:19). Batı'da ve laik eğitim kurumlarında eğitim gören dönemin elitleri arasında bu düşünce geniş kabul görmüştür. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki farklı bölgelerde yaşayan Türk ve özellikle Arap elitleri bu düşüncelere daha fazla önem vermeye başlamıştır. Etnik ulusalcılığa dayanan bir birliktelik yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlamıştır. İstanbul, Beyrut, Kahire, Kudüs ve Şam gibi önemli kentlerde bu fikirler açıkça dile getirilmiştir.

Jön Türk hareketinin en belirgin özelliği, Türk ve Türk olmayan unsurların Osmanlılık ideolojisi etrafında giriştikleri bir hareket olmasıdır. Bu hareket devleti dış etkilerden koruma ve devletin bütünlüğünü sürdürme refleksi içinde eşitlikçi, hürriyetçi ve adalet ilkelerine dayanan meşruti bir anlayışa dayalı olarak şekillenmiştir fakat ilerleyen zamanlarda Jön Türkler'in siyaseti, özerk yönetimlere son vermek suretiyle merkezi bir yönetimi güçlendirmeyi hedefleyen bir amaca dönüşmüştür. Bu doğrultuda Mekke Emirliği gibi özerk yönetimleri ortadan kaldırmak istemişlerdir. Ne var ki Jön Türklerin sahip oldukları imkânlar, önlerine koydukları hedefleri gerçekleştirmek için yeterli olamamıştır. Merkezileşme çabaları ve dış baskılar, devletin askeri gücünün geniş bir alana yayılmasına ve bu yüzden etkisinin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Kontrol altına alınmak istenen yerlere demir yolları döşenmiş, haberleşme ağları kurulmuş ve kölelik kaldırılmıştır. Modernleştirme çabaları, pek çok yerel elitin, kabile ve aşiretin çıkarları ile örtüşmemiştir. Dolayısıyla aşiret reisleri ve yerel ayrıcalıkları olan zümreler, İstanbul hükümetine karşı (Şerif Hüseyin örneğinde olduğu gibi) bir araya gelmeye başlamışlardır (Dawn, 1961).

Jön Türk hareketinin düşünceleri ve uygulamaları, Osmanlı yönetimi altındaki diğer etnik grupları, özellikle Arapları iyiden iyiye endişelere sevk etmiştir. Çünkü II. Abdülhamit, kendisine bağlı ve sadık olacak bürokratik kadrolara farklı etnik gruplardan – özellikle Araplar'dan oluşan - pek çok yeni memurlar atamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara geldikten sonra alt düzeydeki bürokratik kadroları tasfiye etmiştir fakat üst düzey görevlilerin yerlerine (yetişmiş eleman olmadığından) yenisini atayamadığından buralarda değişiklik yapamamıştır. Bu sebeple nezaretlerin yerleri ve yöneticileri sürekli değişmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri, II. Abdülhamit'e bağlı olduğundan şüphelendiği devlet görevlileri ile subayları tasfiye edip yerine yerlerini getiremediğinden "namuslu Avrupalı müşavirleri" hükümet işlerinde görevlendirmeyi dahi gündemine almıştır (Mansfield, 2000:32).

IV.5. Arap Ulusçuluğunun Ortaya Çıkması

Arap ulusçuluk hareketlerinin ilki, 1875'li yıllarda Beyrut'ta bulunan Suriye Protestan Okulu'nda gizlice oluşturulan bir derneğin kurulmasına dayandırılabilir. Bu derneğin kurucularının tamamı Hıristiyan Araplar'dan oluşmuştur. Derneğin kurucuları, Lübnan'da elitleri bir araya getirmek amacıyla Müslüman ve Dürzileri de kendi saflarına çekmenin gerekliliğinin bilincinde olarak her kesimden kişileri kendi aralarına almışlardır (Antonius, 1945:101). II. Abdülhamit zamanında Osmanlı merkezi yönetimine ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı en sert muhalefet Suriye kökenli Araplar'dan özellikle Hıristiyan olanlarından gelmiştir. Suriyeli Arap elitleri Osmanlı Devleti'nden ayrı bir Arap birliği kurulabileceğine dair bir inanç beslemişlerdir. Lübnan'da faaliyet gösteren Amerikan ve Fransız misyoner okulları, genellikle Suriye Hıristiyanlarını Batılı ülkeler ile yakın temaslar içerisine dâhil etmişlerdir. Özellikle bu okullarda eğitim görmüş olanlar tarafından 1860'lı yıllarda Klasik Arap edebiyatının canlanması konusunda yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1868 yılında Arap ulusçuluğunun uyanışına dair bir çağrı yapan, İbrahim Al-Yaziji'dir. Al-Yaziji dönemin Osmanlı modernistleri gibi medeniyetlerin beşiği olmasına rağmen Doğu'nun acınacak bir durumda olduğunu savunmuştur. Bu yüzden geçmişte Arap atalarının yaşadığı zaferlere vurgu yapmıştır. Ona göre Araplar daha önce hiçbir milletin sağlayamadığı gelişmeleri çok kısa bir süre zarfında yakalamıştır. Batı bile gelişimini büyük ölçüde Araplar'dan ödünç almıştır. Arap kültür ve medeniyeti, Türklerin egemenliği altına girmeleri ve sadece dinsel bilimler üzerinde odaklanması sonucunda gerilemiştir (Dawn, 1961). Hıristiyan kaynaklı Arap ulusçuluk düşüncesi ilk başlarda Müslümanlar tarafından ciddiye alınmamış ve hatta hiç taraftar bulmamıştır. Müslüman elitler, Arap

Hıristiyanların bu tür düşüncelerine karşı ciddi itirazlar yöneltilmişler ve bu tür bir düşüncenin Arapları Hıristiyanlaştıracığı iddiasını ortaya atmışlardır.

Mısır'ı işgal eden Napolyon'un İngiliz ve Osmanlı ittifakı ile yenilgiye uğratılmış olması ve aynı şekilde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın benzer bir şekilde İngilizlerin yardımı ile kontrol altına alınmasından sonra, İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir. Bu süreçte Mısırlı ulusalcılar, sömürgeciliğe karşı mücadelede İstanbul'a bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin neredeyse bütün eyaletlerinde ekonomik sorunlar yaşanmış, savaşın maliyeti yüzünden vergiler artırılmış, borç talepleri ve savaşın maliyeti yükselmiştir. Sosyal ve ekonomik dengelerin bozulması sonucunda ürün fiyatlarında artışlar meydana gelmiştir. Pek çok vilayette bu duruma karşı protestolar ve hükümet aleyhine gösteriler düzenlemiştir. Bu koşullardan hareketle Arap bölgelerinde İttihat ve Terakki hükümetine karşı muhalif hareketler çoğalmış ve sonucunda ademi merkezîyetçi propagandalar başlamıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti, karışıklıkları bastırmak amacıyla ülke genelinde baskıcı bir yönetim izlemiştir. Âdemi merkezîyetçiliği savunanların bazıları idam edilmiştir (Kayalı, 1998:150). Bundan dolayı yönetime muhalif bazı Suriyeli elitler, İttihat ve Terakki'nin uyguladığı baskıdan kaçarak Mısır'a kaçmış ve İngiltere'nin yönetimi altındaki Kahire'de kendileri için güvenli bir yer edinmişlerdir. Mısır'da Arap Birliği'ni savunan Suriyeli elitler ile Osmanlı'ya bağlılığı savunan Mısırlı elitler karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne ve ümmete bağlılığı savunan “*Vatani*” partisinin başında Mustafa Kamil ve takipçileri vardır (Jankowski, 1991:255). Vatani partisinin üyeleri ile İstanbul arasındaki bağları zayıflatmaya çalışan Suriyeli gruplar arasında gerginlikler yaşanmıştır. Her iki grubun fikirleri dönemin koşulları içerisinde Arap elitlerin siyasi çıkarları bakımından içinde buldukları belirsizliği yansıtmıştır.

Ulusçuluk düşüncesi uzun yıllar Müslüman Araplar arasında azınlık bir grup dışında ilgi görmemiştir. II. Abdülhamit İslamcılık ideolojisinden hareketle Arapları Osmanlı kimliği altında tutmayı başarmıştır. Araplar bu dönemde Balkan ülkelerindeki gibi bağımsız devletten ziyade, yerel ve özerk yönetim taleplerini dile getirmişlerdir. II. Abdülhamit Arap elitleri arasında ayrılıkçı ve ulusalcı düşüncelerin gelişimini önlemek amacıyla devletin üst kademelerine Arap kökenlilere görev vermiş, Arap vilayetlerinde devlet memuriyetlerine Arapları getirmiştir (Karpaz,

2006:438). Böylece Arap elitlerinin ve Arap kamuoyunun devleti sahiplenme ve koruma refleksi geliştirmelerinin önünü açmıştır. Yerel düzeyde bazı Arap ailelerine -geçmişte de olduğu gibi- merkezi yönetimi desteklemek üzere imtiyazlar ve ayrıcalıklar vermiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı tebaası arasında en büyük grubun temsilcisi konumundaki Arap entelektüeller, Türklerin Arapları yönetme yetkisini sorgulamaya ve reddetmeye yönelik hem dinsel hem de laik kuramlar ileri sürmeye başlamışlardır. Arap entelektüeller “Arapçılık” şeklinde nitelenen yeni bir ideoloji ortaya atmışlardır. Arap halkının ilk Müslüman topluluk olduğunu ve geçmişte pek çok başarılar ve zaferler elde ettiğini iddia etmeye ve Araplar’ın tarih sahnesindeki etkin konumlarını kaybetmelerinin suçlusu olarak Türkleri suçlama retorikine sarılmışlardır. Burada sorulması gereken soru; “Araplar, neden 400 yıllık Osmanlı hâkimiyeti boyunca bu tür bir ideolojiye ancak bu dönemde sarılmışlardır?” sorusudur. Bu sorunun cevabı şüphesiz, Batı’nın etkisi ve Osmanlı entelektüellerinin (Arap ve Türklerin) Batılı siyasi ve sosyal fikirler ile temasa geçmiş olmalarıdır. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa’ya giden ve Avrupa’nın büyük kentlerinde eğitim gören Türk ve Arap öğrenciler, Batılı fikirlerden “vatan ve ulus” kavramlarından büyük ölçüde etkilenmiş ve günün sorunlarına bir çözüm önerisi olarak bu kavramlara sarılmışlardır (Lewis, 1953).

Batı karşısında alınan yenilgilerin sebebi olarak hem Türk hem de Arap muhafazakârlar, İslami kaynaklardan uzaklaşmış olmasının etkili olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sebepten ötürü İslam’ın asli kaynaklarına ve İslam’ın geçmişte yaşanan biçimlerine geri dönmenin, İslamiyeti tekrar yükselişe geçirmenin en doğru yol olduğunu ileri sürmüşlerdir. Müslümanların sorunlarını çözmenin yolunun Kuran’ı tekrar anlamaktan geçtiğini savunmuşlardır. Bu amaçla Araplara, Arapça olarak indirilen Kuran’ın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için Arap edebiyatı ve Arap dili kurallarını iyi öğretmek gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Arap modernleşmesini savunan bazı entelektüeller Osmanlı Devleti’nin Batı emperyalizmi karşısında zayıf düşmemesi için Osmanlı hanedanının desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Türklerin halifeliğini (son zamanlarda özellikle halife olarak II. Abdülhamit’i) desteklemekle birlikte Arap asıllı bir halifenin seçilmesinin İslami kurallara daha uygun olduğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle II. Abdülhamit’e verilen desteğin

arkasında II. Abdülhamit'in kendisine ve hilafet kurumuna bağlı pek çok Arap kökenli bürokrat ve idareciyi devletin önemli kademelerinde başa getirmiş olması etkili olmuştur. Bu durum Arap kamuoyunda hoşnutlukla karşılanmış çünkü Araplar kendilerini temsil ettiğine inandığı bir zümrenin varlığına inanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldiğinde II. Abdülhamit'in devlet yönetiminde oluşturmaya çalıştığı kadroları tasfiye etmiş bu kişileri casusluk yapıyorlar gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırmıştır. Arap elitlerinin devletin merkezi kurumlarındaki görevlerinden uzaklaştırılması ilerleyen zamanlarda Arapçılık düşüncesinin alt yapısının oluşturulmasında oldukça etkili olmuştur (Birinci, 1990:223).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Arapları geri plana ittiğine dair iddiaların artmasında etkili olan olaylar şunlardır;

1. Araplar'ın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yabancı şirketlere yerel ticareti ve üretimi olumsuz yönde etkileyecek imtiyazlar verilmiştir. Bazı Arap mebuslar, Meclisi Mebusan'ın büyük bir bölümünün Türkler'den oluştuğunu, hükümetin Filistin'e Yahudi göçünü önleyemediğini ve bu konuda kayıtsız kaldığını ve Arap vilayetlerine gereken önemi vermediğini savunmuştur (Owen, 2009:264).

2. 1911 yılında İtalya, Osmanlı idaresi altında bulunan Libya'yı işgal etmiştir. Trablusgarp Savaşı olarak bilinen bu savaşta Osmanlı Devleti, İtalyanlara karşı bütün gücünü seferber etmesine rağmen, Mısır üzerinden Libya'ya geçemediğinden burada sadece yerel birlikleri örgütlemek suretiyle mücadele etmiştir. İtalyan ordusuna karşı galip gelmesi mümkün olunamamıştır. Savaş tüm Müslümanlar tarafından desteklenmiş ve tekrar halifelik etrafında İslam birliğinin kurulabileceğine dair inancı diriltmiştir fakat yenilgi aksi sonuçlar doğurmuş ve bundan sonra Osmanlı ordusunun Avrupa devletlerine karşı kendini savunamayacak hale geldiği inancı yerleşmiştir (Kayalı, 1998:113). Dolayısıyla bazı Araplar, İstanbul'dan ayrı bağımsız bir birlik oluşturmanın zamanının geldiğini dile getirmeye başlamışlardır. Jön Türk hareketinin politikalarını ise, Arapları siyasi ve idari mekanizmanın dışına itme gayreti olan içsel bir tehdit olarak algılamışlardır.

Jön Türk iktidarı döneminde yoğunlaşmaya başlayan Arap ulusçuluğu I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Jön Türk siyasetine muhalif bazı Hıristiyan ve

Müslüman Araplar tarafından savunulmuştur. Bu döneme kadar Arap elitlerinin çoğu Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürmüştür ve bu bağlılık Osmanlı Devleti'nin Batıya karşı mücadelesini kaybetmesine kadar devam etmiştir. 30 Ekim 1918'den sonra (Mondros Mütarekesi) Arap ulusalcıları, bir birlik oluşturabilmek amacıyla, dinsel bir içeriği olmayan bir ulusçuluk etrafında bir araya gelebileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Çünkü bu tarihten sonra bütün Arap ülkeleri sömürge devletlerinin idaresi altında kalmıştır (Goldschmidt, 2002:242). Bu süre zarfında temelleri atılan Arap ulusçuluğunun kuramı, Türk ulusçuluğu gibi Müslümanların Batı karşısında gerilemesine yönelik modern bir tespitten kaynaklanmıştır. Ulusalcı Araplar, ilk başlarda din ile yoğrulmuş İslami bir kimliğe dayalı siyasal bir düşünce üretmiştir fakat Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında gerilemesinden etkilenerek laik ve seküler bir Arap birliği yaratma sürecine yönelmişlerdir (Dawn, 1960). II. Abdülhamit'in Meclisi Mebusan'ı feshetmesinden sonra Beyrut, Halep ve Kudüs'ten seçilen Arap vekiller, İstanbul'dan kaçarak Londra ve Paris gibi Avrupa kentlerine gitmişlerdir. Buralarda liberal, özgürlükçü ve özellikle pozitivist akımlardan yoğun biçimde etkilenmişlerdir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Arap devletlerinin siyasal ve sosyal örgütlenmelerinde söz konusu kişilerin ve fikirlerin etkisi oldukça belirgin olmuştur (Kayalı, 1998:31).

IV. 6. Ortadoğu'da Osmanlı Sonrası Dönem

Ortadoğu bölgesi XIX. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerin askeri ve teknolojik üstünlüklerinin yardımıyla kapitalist ve emperyalist yayılma alanı haline gelmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bölge uluslar arası ekonomik bir pazar ve gelişmiş ülkelerin zengin doğal kaynakları elinde bulundurmaya amacıyla ideolojik ve askeri bakımdan birbirleri ile rekabet ettiği bir alana dönüşmüştür. Halliday'a (1988) göre, "Doğu Sorunu" ortaya çıktığı andan itibaren dönemin güçlü devletleri arasındaki rekabet, en fazla Ortadoğu'da cereyan etmiştir. Doğu Sorunu Avrupalı devletler tarafından, "Hasta Adam" olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma gönderme yapan bir kavramdır. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki topraklar ilk başlarda Fransa ve İngiltere, daha sonra Rusya'nın rekabet alanı haline gelmeye başlamıştır. Dönemin en güçlü devletleri olan bu ülkelerin dikkatleri büyük ölçüde Doğu Akdeniz ve Karadeniz üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden söz konusu coğrafya süper güçlerin çatışma

alanına sahne olmuş ve genel olarak Doğu Sorunu şeklinde isimlendirilmiştir (Parvizi, 2007:19).

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi, devleti daha etkin ve güçlü kılmaya yönelik bir çaba olarak belirmiştir. Ne var ki Batılılaşma sadece bir dizi idari yöntem ve siyasal kurumdan ibaret değil aynı zamanda siyasal yapıyı bir araya getiren toplumsal ve bireysel algılamalarda bir dönüşümü ifade etmektedir. Batılılaşma; Osmanlıların, kendilerinin sultana ne denli bağımlı olduklarını, devlete olan bağlılıklarını ve dayanışma duygusu bakımından ülkenin eşit yurttaşları olduklarını görmelerini kolaylaştırmıştır. Avrupa siyasal kuramına göre ise bu tür bir dayanışma duygusu, tek bir etnik ve dilsel yapı ile hanedana ve dinsel bağlılığa gerek duyulmayan ulus devlette varlığını ortaya koymuştur (Kedouri, 1968). Osmanlılar arasındaki toplumsal ve siyasal bünye büyük ölçüde din aracılığı ile sağlanmıştır. Ulusçuluk düşüncesinin kendisini derinden hissettirmeye başladığı dönemlerden itibaren ulusçuluk duygularının etkisi altındaki Türkler ve Araplar dayanışmanın meşruiyetini etnik ve dilsel özellikler temelinde kurgulamaya yönelmişlerdir. Bu konuda en fazla etkili olanların başında Mısırlı Rafi el-Tahtavi gelmiştir. Tahtavi bir süre Fransa'da yaşamış ve buradan elde ettiği izlenimleri içeren bir kitabı 1834'te yayınlamıştır. Tahtavi ve onun ardıllarına göre, Müslümanlar arasında siyasal aidiyet söz konusu olduğunda, "Vatan Sevgisi" yeterince ciddiye alınmamış bir değerdir ve ulusçuluk toprak ile hiçbir zaman özdeşleştirilmemiştir. Bu yüzden vatan sevgisini belirli sınırları olan bir coğrafya ile sınırlamış ve birbirinden farklı Müslüman ulusların olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Tibi, 1998:105).

Doğu ve Batı arasındaki rencide edici farkın Osmanlı aydınlarının düşüncelerini meşgul etmesinin sonuçlarından biri "vatan sevgisi ve ulusçuluğa" yönelik bir ilgiyi ortaya çıkarmış olmasıdır. Batıcı Osmanlı reformcuları, ulusçuluk düşüncesinin Avrupalıların güçlenmesine ve ilerlemesine katkı sağladığını ileri sürmüşlerdir. Bu yüzden Osmanlı siyasal ve sosyal yapılanmasında ihtiyaç duyduğu eksikliğin vatan ve millet sevgisinin olduğunu ve bu kavramların yaygınlaştırılması gerektiğine inanmışlardır (Dawn, 1961). Türk kökenli Osmanlı reformcuları, devletin bütün unsurlarını tek bir millet (Milleti Hakime - Egemen Millet) çatısı altında bir araya getirmeye çalışmışlardır. Buna karşılık Arap kökenli reformcular, Arap ulusunun merkezde olduğu İslamcı bir ideolojiyi ortaya atmışlardır. Esas olarak her

iki düşünce Osmanlı Devleti'nin modernize edilmesi sürecinde ortaya çıkan ulusçuluk düşüncelerinden türemişlerdir. Her ikisinin ortak özelliği, Batı medeniyetinin egemen olduğu bir dünyada ilerleme ve gelişme sürecine ayak uydurmaya çalışmış olmalarıdır.

Sonuç itibariyle XIX. yüzyılda Balkanlar'dan itibaren etkili olmaya başlayan ulusçuluk akımı, Avrupa karşısında bütün kurumları ile zayıf düşmüş olan Osmanlı Devleti'nin dağılmasına sebep olmuştur. İlk başlarda gizli örgütlenmeler şeklinde ortaya çıkan ayrılıkçı düşünceler zamanla görünür halde faaliyetler göstermeye başlamıştır. Türkçülük düşüncesinin en radikal savunucuları Rusya ve Avrupa'dan İstanbul'a gelen Türk kökenli göçmenler olmuştur. Arapçılık düşüncesinin savunucuları da benzer şekilde Avrupa'da yaşamış veya Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti sınırları içinde açtığı okullarda eğitim gören Hıristiyan Araplar arasından çıkmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarda olduğu süre içinde devleti kurtarma refleksi ile merkezîyetçi bir yönetimi uygulamak istemiştir. Merkezi yönetim biçimi ise Osmanlı Devleti'nin klasik zamanlarında kurumsallaşmış bulunan yerel düzeydeki ilişkilere ve elit grupların çıkarlarına ters düştüğünden amacına ulaşamamıştır. Elitler tarafından Osmanlı toplumuna benimsetilmek istenilen vatan ve toprak sevgisi gibi duygular ve hayata geçirilmek istenilen modern reformlar, uzun süren savaşlar ve ağır vergilerden bunalan halkın ilgisini çekmemiştir. Ayrıca siyasetten ekonomiye, eğitimden yaşam tarzlarına kadar hayatın her alanında Avrupa'nın etkisi kendisini ağır bir şekilde hissettirdiğinden, cemaatler şeklinde örgütlenen Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı büyük bir ayrışmaya maruz kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin çökmesinden sonra Ortadoğu bölgesinde Batılı devlet modeline benzer devletler kurulmuştur. Çünkü bölgeyi kontrolü altında tutan merkezî bir güç ve bu merkezî güce hizmet eden yerel düzeyde elit gruplar kalmamıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğradığı için yönetimi altındaki toprak ve bölgelerin sınırları Batılı emperyalist devletler tarafından çizilmiştir buna rağmen içsel-yerel güçler Osmanlı'dan boşalan otoritenin yerini doldurmak amacıyla farklı siyasal ve toplumsal oluşumlara yönelmişlerdir. Örneğin, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Anadolu'da Atatürk, Jön Türk Hareketi'nin savunduğu fikirleri hayata geçirmiş ve Batı tarzı bir ulus devlet sistemi inşa etmiştir.

Atatürk, ilk olarak işgal güçlerine karşı ulusalcı bir mücadele başlatmış ve bağımsızlığın kazanılmasında etkin bir rol oynamıştır. Daha sonra kurulan devlet, etnik yapıya vurgu yapan laik ve seküler temeller üzerine kurumsallaşmıştır (Ahmad, 2002:47).

Arap toplumları I. Dünya Savaşı ve sonraki dönemlerde Batılı-emperyal işgale karşı bağımsızlık mücadeleleri vermek zorunda kalmışlardır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, Arap dünyasını gayrimüslim işgallerinden korumuş ve savunmuştur. Son yıllarda İstanbul odaklı merkezi bir yönetim tarafından yönetilen eyaletlerde Arap kökenli yöneticiler, özerklik sahibi olarak yönetim mekanizmalarında görevler almışlardır. Arap ulusalcıları, Türklerin özellikle İttihat ve Terakki zamanında güdülen etnik temelli siyasetinden hareketle, tek ve güçlü bir Arap devleti tesis etme hayalleri kurmuşlardır. Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra, bölgede Fransa ve İngiltere'nin şekillendirdiği yeni devletler kurulmuştur. Bu durum Arap ulusalcıları için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Böylece bağımsız bir Arap devleti kurmak bir yana Arap toplumları 40-50 yıl kadar enerjilerini İngiliz ve Fransızlardan bağımsızlıklarını elde etmek için harcamışlardır.

Arap ülkelerini Osmanlı yönetiminden sonra sömürge olmaktan kurtaracak güçlü bir bağımsızlık mücadelesi başlatabilecek potansiyel oluşmamıştır. Oysa I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı yerel düzeyde pek çok ayaklanmalar başlamıştı. Bu ayaklanmalar Fransız ve İngilizlerin güdümünde başladığından ve aşiretler şeklinde örgütlendiğinden, Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra gerçek bir ulusal birliğe dönüşmemiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar, ulusal bir bilinçten ziyade dinsel (Arabistan'daki Vahabilik gibi) bir motivasyon ile yoğrulmuştur (Goldschmidt, 2002:193). Çünkü dinsel bir motivasyon olmadan tarihteki en güçlü Müslüman devlete isyan edebilecek Arapları bulmak oldukça zordur. Bu yüzden ayaklanma çıkararak Arap ulusalcıların çoğu Arap etnisitesi ile birlikte İslamiyeti ön plana çıkarmaya çalışmış hatta İslamiyet bir adım önde ilerlemiştir.

Savaştan sonra Arap dünyası, politik ve askeri bakımdan zayıf ve parçalara ayrılmış olarak Batılı devletler tarafından sınırları belirlenmiş küçük devletler haline getirilmiştir. Hatta Osmanlı Devleti çökmeden önce bile Mısır (1882), Cezayir (1830), Tunus (1881) gibi bir çok Arap bölgesi İngiltere veya Fransa'nın sömürgesi

haline gelmiştir (Kamrava, 2005:46). I. Dünya Savaşı sürerken Osmanlı Devleti'ne karşı ve özelde Türklere karşı bağımsızlık mücadelesi başlatan Araplar, savaşın sonunda kendilerinin yöneteceğini düşündüğü devletlerin hayalini kurmuşlardır. Oysa Fransa ve İngiltere; kendi aralarındaki gizli anlaşmalarla bölgenin kontrolünü ve idaresini sistemli bir şekilde kurumsallaştırmışlardır. Bunda etkili olan özellik ise, Arap kimliğinin çok parçalı olarak inşa edilmiş olmasıdır. Mısır ve Fas gibi ülkelerde geçmişten gelen geleneksel köklere vurgu yapılmıştır. Öbür tarafta tarihsel bir gerçekliği olmayan Suriye, Filistin, Irak ve Lübnan gibi ülkelerin kimliği yapay olarak icat edilmiştir. Araplar arasında Türkiye gibi laik temellere dayanan, ulusal bir kimliğin oluşmamasının temelinde İslam'ın Arap kimliğinin yapı taşı oluşturuyor olmasıdır. İslam tarihi ve beraberinde getirdiği yapılar Arap tarihinin önemli öğelerini oluşturmuştur. Kuran'ın ve Peygamber'in dili Arapça'dır ve İslamiyet ile ilk tanışanlar Araplar olmuştur. İslam'a şeklini veren ve yayılmasına katkıda bulunan ilk temsilciler Arap olduğundan Arapça; dinsel bağlılığın, teolojinin ve hukukun dili olmuştur. Hatta İslamiyet'in temsilciliğini ve himayesini Türklerin devralmasından sonra bile Arapça; yönetim sınıfının, dinsel kültürün ve hukukun dili olma ayrıcalığını korumuştur (Hourani, 1983:260). Bundan ötürü Arap elitlerinin formüle etmeye çalıştığı Arap ulusalcılığı, kolektif bilince dönüşmemiştir. Ulus devlet inşasında ve kitleleri harekete geçirmede "ulusçuluk" duygusu zayıf kaldığından devletlerin kapasiteleri ve toplumsal örgütlenmeleri kırılğan ve zayıf kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, Arap devletlerinin bir birlik oluşturabileceğine inanan Arap ulusalcıları, bağımsız Arap devletleri yerine manda yönetiminin tesis edilmesi ve Arap devletleri arasında yapay sınırların oluşturulması yüzünden amaçlarına ulaşamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal bir yönetim sistemi olan millet sisteminin çökmesinden sonra ortaya çıkan devletlerin neredeyse tamamı, türdeş bir dokuya sahip olamamıştır. Toplumsal yapıyı oluşturacağı düşünülen kolektif bilinç duygusu oldukça zayıf kalmıştır buna rağmen Osmanlı Devleti'nin geniş bir alana yayılan yerlerdeki yönetim merkezleri ile ilgili pratiğinin derin özelliklerini taşımaktadır. Osmanlı Devleti İstanbul'dan uzakta bulunan ve idaresi coğrafi ve beşeri özellikleri itibariyle zor olan yerlerde yerel yönetimler kurmuştur. Beyrut ve çevresinde Lübnan, Şam ve Halep çevresinde Suriye, Kahire çevresinde Mısır

devletlerinin kurulmasında Osmanlı'dan beri devam eden bölgecilik etkileri belirgindir. Zamanla adı geçen ülkelerin siyasal elitleri ve toplumları, kendilerini konumlandırırken, yukarıda Tahtavi'nin de yer verilen düşüncelerinden hareketle, içerisinde yaşadıkları mekân ve zamanı referans alarak, ortak bir vatan bilinci etrafında bir araya gelmeye çalışmışlardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölüm; kuramsal yaklaşımlar ve araştırma alanına ilişkin olarak yapılan gözlemlerden elde edilen verilerden hareketle, Mardin'den Lübnan'a yaşanan göç olayını açıklamaya ve anlamaya yönelik araştırma sürecini ele almaktadır. Araştırma; tarihsel olaylar, göç, etnisite ve kimlik kavramları ile ilişkili olan kuramsal yaklaşımları inceleyerek, çoklu bir perspektiften hareketle gerçekleştirilmiştir. Belirli dönemlerde yaşanan tarihsel olayların, toplumsal yaşamı ne şekilde etkilediği ve insanları çeşitli davranışlara nasıl sevk ettiği konusu ele alınmıştır. Bu amaçla tarihsel olaylardan kaynaklanan ve toplumsal olayları açıklamada birer kavram olarak kullanılan etnisite, kimlik ve göçe ilişkin yaklaşımlar incelenmiştir. İlgili yaklaşımların gündelik hayattaki fenomenlere dair argümanları ve bu konuda yaşanan sorunlara yönelik getirdiği açıklamalar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir.

Literatürde yer almadığı fark edilen bir konunun araştırılması ve bu konu ile ilgili bir açıklamanın yapılabilmesinin en iyi yolunun saha çalışmasından geçtiği düşünülmektedir. Bundan dolayı Mardin kökenli Araplar'ın, Lübnan'a göç etmesiyle ilgili anlatılarına başvurulmuştur. Anlatılara ulaşmak için araştırma tekniği olarak "Nitel bir yaklaşım" benimsenmiştir. Örneklem grubunu oluşturan katılımcıların anlatılarından hareketle göçün belirleyici öğeleri arasında yer alan; ekonomik, sosyal ve siyasal faktörler, etnik grupların ve sınırların oluşumu ve bu grupların birbirleri ile etkileşimi, kimlik bilincinin şekillenmesi ve kimlik değişimi gibi konular birbirleri ile bağlantılı olarak incelenmiştir. Böylece bireylerin toplumsal dünyalarını nasıl kurduğunu, içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları üzerinden durulmuştur.

V.1. Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumu ve bölge ülkeleri ile ilişkileri konusunda bilimsel ve güncel araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır. Bölgeyle ilgili çalışmaların tarihsel ya da yüzeysel çalışmalarla sınırlı olduğu görülmüştür. Ayrıca Türk akademi çevrelerinde Ortadoğu konusunda orijinal ve Türkçe çalışmaların yetersizliği de dikkat çekmektedir. Var

olan çalışma ve eserlerin tamamına yakını; tercüme, derleme ve ikincil başvuru kaynağı niteliğindeki çalışmalardan ibarettir. Dolayısıyla çalışmanın bir boşluğun doldurulmasında -küçük de olsa- bir katkı sağlayacağı ümit edilmektedir. Sosyoloji anabilim dalında bir doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın, önceden çalışılmamış bir konuyu ele almasından ötürü özgün bir değere sahip olduğu düşünülmektedir. Bilimsel bir araştırmayı diğer çalışmalardan ayıran en belirgin özellikler, sahip olduğu özgünlük ve bilimsel araştırma ilkelerine bağlılık olarak kabul edilmektedir.

V.2. Araştırma Modeli

Araştırma modelinin tasarlanmasında tarihsel ve betimsel bir model benimsenmiştir. Yurtdışında yaşayan ve farklı etnik ve dilsel özelliklere sahip olduğu varsayılan Mardin kökenli Arapları, belirli bir mekan ve zaman içerisinde göçe yönelten etkenlerin neler olduğu ve koşulların yaşantılarını nasıl etkilediğinin araştırılması hedeflenmiştir.

V.3. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma aşağıda yer alan varsayımlar çerçevesinde şekillendirilmiştir.

1. 1940'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasal sorunlar, Mardinli Araplar'ın kitleler halinde Ortadoğu ülkelerine göç etmesine neden olmuştur.
2. Mardin kökenli Araplar için Lübnan'ın göçün hedefi haline gelmesinde etkili olan sebepler arasında etnik ve dilsel yapının benzerliği belirleyici olmuştur.
3. Mardin kökenli Araplar dönemin koşullarından ötürü Türkiye'nin görece gelişmiş sanayi bölgelerine-kentlerine, etnik ve dilsel özelliklerinden ötürü göç etmek yerine bundan dolayı aynı veya benzer etnik ve dilsel özellikleri paylaştıkları Lübnan'a göç etmeyi tercih etmişlerdir.
4. Türkiye'de yaşayan Mardin kökenli Araplar'ın değişken bir kimlik ve aidiyetleri vardır. Dilsel özelliklerinden ötürü Türkiye'de Arap olarak algılanan bu grup, Lübnan'da Türkiye kökenli olmalarından ötürü Türk olarak algılanmaktadırlar.
5. Kimlik ve aidiyete yönelik birey ve grupların tercihi daha geniş olanaklar sağlayan unsurların benimsenmesi ile yakın bir ilişki içerisinde. Lübnan'da yaşayan

Mardin kökenli Araplar, toplumsal konumlarını güçlendireceklerine inandıkları kimlik ve aidiyetleri benimsemektedirler.

6. Aynı veya benzer etnik ve dilsel özelliklere sahip olmak ile bir topluma uyum sağlama ve toplum ile bütünleşme süreci arasında bir ilişki yoktur. Mardin'den Lübnan'a göç edenler Arap kökenli olmalarına rağmen Lübnan Hükümetleri ve toplumu tarafından yabancı olarak algılanmaktadır.
7. Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli Araplar, Lübnan'ın sahip olduğu yapısal ve kurumsal özelliklerden ötürü kimlik ve aidiyet sorunları yaşamaktadır. Söz konusu özelliklerden ötürü Mardin kökenli Araplar yurttaşlık haklarından ve yurttaşlık statüsünün sağlayacağı olanaklardan mahrumdurlar.

V.4. Araştırmanın Cevap Arayacağı Sorular

Nitel araştırmalarda, araştırma soruları “geliştirilmeye” ve “yeniden ifade edilmeye” dayalı olarak belirlenmektedir. Bu nedenle araştırma sorularının yazılması; literatür taraması ve saha çalışmasının yürütülmesi ile eşzamanlı olarak yürümekte ve yeniden şekillenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek: 2007:68). Araştırmanın kurgulanması sürecinde bir takım sorular belirlenmiştir. Literatür incelemesi ve saha çalışmasının yapıldığı dönemlerde genel olarak aşağıda yer alan sorular irdelenmiş ve tekrar gözden geçirilmiştir.

1. Mardin'de yaşayan Araplar'ın Lübnan'a göç etmesinde belirleyici olan faktörler nelerdir?
2. Lübnan'ın göçün hedefi olarak seçilmesinde hangi özellikler etkili olmuştur?
3. Farklı bir etnik ve dilsel kimliğe sahip Mardin kökenli Araplar'ın, benzer/aynı etnik ve dilsel bağlama sahip olan Lübnan toplumuna uyum sağlama ve eklemlenme süreci ne derecede mümkün olmuştur?
4. Verili (İlksel) bir etnik kimlik, hangi durumlarda toplumsal olarak tasarlanmış, sosyal-araçsal bir kimliğe dönüşebilir?

Saha çalışmasından sonra elde edilen verilerden hareketle, bu sorulara tarihsel ve kuramsal yaklaşımlar ile ilişkili olarak bir açıklama getirilmiştir.

V.5. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evreni; 1940'lı yıllardan itibaren Mardin'den Lübnan'a göç eden ve halen Lübnan'da yaşamını sürdüren Mardin kökenli Araplardır. Araştırma örnekleminin belirlenmesinden önce örneklem grubunun yoğunluğunun en fazla olduğu yer olan Beyrut araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda alanı daha yakından tanımak ve örneklem grubunu oluşturacağı düşünülen kişilerle tanışmak amacıyla Lübnan'a üç defa gidilmiştir.

Araştırmanın önerisi hazırlanırken örneklemin 50 kişiden oluşturulması planlanmıştır fakat genel olarak Ortadoğu bölgesinde ve özel olarak Lübnan'da yaşanan çeşitli-şiddet olaylardan ötürü Lübnan'a ancak üç defa gidilebilmiştir. Bundan dolayı örneklem büyüklüğü 35 kişi ile sınırlı kalmıştır.

Göç etme süreci ve göç yolları ile ilgili veriler, belirli bir yaş ortalamasına sahip katılımcıların aktardığı anlatılara dayalı olarak belirginleşmiştir. Bu yüzden örneklem grubunun yaş ortalamasının yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Aşağıda örneklem grubunun belirlendiği araştırmanın evreni konumundaki grup ile saha çalışmasının gerçekleştirildiği yer-Lübnan hakkında bilgi verilmektedir.

V.6. Veri Toplama Teknikleri

Araştırma verilerinin toplanması için nitel araştırma tekniğinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Nitel araştırma, insan davranışlarının esnek ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunan, araştırma sürecini doğal ortamda gözlem, mülakat ve döküman incelemesi yoluyla gerçekleştiren, algıların ve olayların göz önünde bulundurulduğu bir araştırma biçimidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004:35). Nitel bir araştırmayı özgün kılan özellikler aşağıda yer almaktadır:

1. Geniş saha çalışması yerine daha derinlemesine bir araştırma tasarısı üzerine kuruludur,
2. Çok sayıda bireylerden oluşan geniş bir örneklem grubu yerine daha küçük ölçekli bir grubu ele alır,

3. Grubu oluşturan bireylerin genel olarak toplumsal davranışlarının sebep ve sonuçlarına odaklanmak yerine, bireylerin nasıl davrandıkları, düşündükleri ve anlamlar yarattıkları üzerinde yoğunlaşır.

4. Bunun yanında nitel araştırmalar, mikro ve makro ölçekli, yapı ve süreç ile ilgili konuları ele alır (Ambert ve diğerleri, 1995).

Nitel araştırmalarda veri toplama tekniklerinden en çok mülakat ve gözlem tekniği kullanılmaktadır. Bu teknikler; açık uçlu soruların sorulmasını, konuşmaların dinlenmesini ve kaydedilmesini ve önceden belirlenen sorular dışında sorular sorulmasını gerektirmektedir. Ayrıca bu teknikler sosyal dünyada görünür bir çok olgu, süreç ve ilişkinin görünümünden çok bunların özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını anlamayı ve kavramayı sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2012:71). Ayrıca örneklem grubunu oluşturan bireylerin eğitim düzeyleri ve konuştıkları dil, derinlemesine mülakatların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Lübnan’da yaşayan Mardin kökenli Araplar’ın büyük bir bölümü Türkçe’ye hâkim değildir ve eğitim düzeyleri başka bir araştırma tekniğinin uygulanabilmesi için gereken okuma-yazma becerisini karşılayamamaktadır. Bu yüzden sözel iletişime dayalı bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakat tercih edilmiştir.

Saha çalışması esnasında örneklem grubunu oluşturan 35 kişi ile önceden belirlenen yer ve zamanlarda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler katılımcılara ait evlerde, hane odaklı olarak gerçekleştirilmiştir ve her haneden sadece bir kişinin anlatıları etrafında yapılandırılmıştır. Görüşmeler esnasında kullanılan dil, Arapça olmuştur ve konuşmalar araştırmacı tarafından bir ses kayıt cihazı aracılığı ile kaydedilmiştir.

Araştırmayı oluşturan örneklem grubuna ulaşmak ve veri toplamak amacıyla, “Kartopu örnekleme tekniğinin” kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Kartopu Örnekleme; araştırmanın yürütüldüğü alanda kaynak kişilerden, bilgisine başvurulabileceği düşünülen diğer kişilere ulaşılması esasına dayalıdır. Kartopu örnekleme, araştırmacının evrenin büyüklüğü hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığı ya da evrene ilişkin bir kaydın olmadığı durumlarda faydalı bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2012:99). Mardin kökenli Araplar’ın çoğunluğu gayri resmi veya yasa dışı yollardan Lübnan’a göç edip yerleştiği için, nüfusları hakkında resmi bir bilgi

mevcut değildir bu yüzden evrenin büyüklüğü hakkında bir tahmin yürütmek oldukça zordur. Bundan dolayı kartopu örnekleminin uygulanmasına karar verilmiş ve göçün yoğun olarak yaşandığı dönemde birbirlerini tanıyan ve benzer sorunlarla karşılaşan bireylere ulaşılması hedeflenmiştir

V.7. Verilerin Analiz Edilmesi

Ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınan konuşmalar, araştırmacı tarafından dinlenmiş ve saha çalışmasının yazılı metinleri haline getirilebilmesi için Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Katılımcılar, konuşmaların belirli yerlerinde vurgu ve duraklamalar yapmışlardır fakat konuşma kayıtları Türkçe'ye tercüme edilirken bu özelliklere yer verilememiştir.

Mülakat ve gözlem sonucunda bir araya getirilen notlar, konularına göre kodlanmış ve farklı temalar çerçevesinde gruplara ayrılmıştır. Buna göre; "Demografik özellikler", "Göç etmeye etki eden koşullar", "Göç sonrası süreçte yaşananlar ve halihazırdaki sorunlar" ile "Kimlik ve aidiyete yönelik duygu ve düşünceler" şeklinde bir gruplandırma yapılmıştır. Konularına göre gruplandırılan veriler bir araya getirilmiş ve analizi yapılarak metin haline dönüştürülmüştür.

Birbirleri ile ilişkili metinler haline getirilen veriler, ilgili kuramsal yaklaşımlarla desteklenerek yorumlanmıştır. Nitel araştırmalarda veri analizi doğrusal olmadığından bu süreç döngüsel olarak gerçekleştirilmiştir. Böylece alan araştırması sonucunda elde edilen veriler, yeniden düzenlenmiş ve araştırmanın sorunsalı bakımından açıklayıcı ve betimleyici olacak şekilde değerlendirilmiştir.

V.8. Araştırmanın Evreni: Mardin Kökenli Araplar

Bir yerleşim yeri olarak Mardin'in ne zaman ve nasıl kurulduğuna dair kesin bilgiler mevcut değildir; fakat bilinen en belirgin özelliği tarih boyunca ticaret yollarının geçtiği ve kültürel ilişkilerin kurulduğu önemli bir yöre olmasıdır. Mardin, tarihi boyunca farklı kültür ve medeniyetlerin birbirleriyle karşı karşıya geldiği bir etkileşim alanı olmuştur. Uzun süren bir Pers ve Roma hâkimiyetinden sonra VII. yüzyıldan itibaren Müslüman Araplar'ın ve daha sonra Türklerin yönetimi altına girmiştir.

Müslüman Araplar tarafından fethedilinceye kadar bölgede ağırlıklı olarak Hıristiyan topluluklar yaşamış bu sebeple Süryanice ve Keldanice yaygın olarak

konusulan diller olmuştur. Emeviler'in bölgeye yerleşmesi sonucunda Arapça'nın etkisi artmaya başlamıştır. Yörede yaşayan Hıristiyan kökenliler, yönetim işlerinde görev aldıklarından Arapça'yı öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu durum beraberinde Grekçeden Süryaniceye tercüme edilen Antik Dönem eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesinin önünü açmıştır. Tercüme sonucunda Arap bilimi, kültür ve medeniyeti yeni bir boyuta taşınmıştır (Aydın vd., 2000:80).

Müslüman Araplar'ın Mardin ve çevresini kontrol altına alması sonucunda bölgeye Arap kabileler ve aşiretler yerleştirilmiştir. İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılması ile birlikte bölge giderek Arap kültürünün etkisi altına girmiştir.

Bölge, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırlarına katılmıştır. Osmanlı yönetimi altında bulunduğu dönemlerde Mardin, Osmanlıların din esaslarına bağlı olarak uyguladığı klasik millet sistemine tabi tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nin pek çok şehrinde olduğu gibi Mardin'de de birbirinden farklı dinlere mensup cemaatler ve farklı dilleri konuşan etnik gruplar varlığını korumuştur. Bu yapısı tarihsel olaylara bağlı olarak bir takım aşınmalara maruz kalmıştır fakat günümüzde etnik çeşitlilik ve dinsel farklılıklar bakımından özgün bir takım özelliklerini korumaya devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucunda kurulan Cumhuriyet yönetimi ülke genelinde ulusal temellere dayanan siyasal ve toplumsal yapılanma sürecine yöneldiğinden, Mardin ve çevresinde yaşayan bazı grupların yurt dışına göç ettiği bilinmektedir. Yaşanan göçler sonucunda nüfus dengeleri değişmiş ve belirli dinlere mensup Mardin kökenli grupların sayısı da yok denecek kadar azalmıştır. Osmanlı döneminde Mardin'de Hıristiyanlar çoğunluğu oluşturmakta iken, 1960'lı yıllardan itibaren Hıristiyan nüfus gitgide azalmıştır. Bugün Mardin'in en kalabalık grupları Müslüman Araplar ve Kürtlerdir. Bunlarla birlikte az sayıda Hıristiyan ve Yezidi gruplar da Mardin ili ve ilçelerinde yaşamını sürdürmektedir. Çalışmanın konusunu Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göçü oluşturduğundan, çalışmada sadece Mardin'de yaşayan Araplar hakkında bilgi verilecektir.

Türkiye'nin güney ve doğu bölgelerinde yer alan şehirlerde Arap nüfusuna sıkça rastlanmaktadır. Türkiye'de Arap nüfusunun en yoğun olduğu şehirler Mardin, Urfa, Siirt ve Hatay'dır (Andrews, 1992:209). Adı geçen şehirlerde yaşayan

Araplar'ın konuşma dili, şive ve ağız özellikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Urfa ve Hatay civarında yaşayan Araplar, Suriye Arapça'sını; Mardin ve Siirt dolaylarında yaşayanlar ise dil çalışmaları alanında "Musul Lehçesi"ne yakın bir Arapçayı konuşmaktadır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan Arap nüfusunun din ve mezhep dağılımı da farklılık göstermektedir. Araplar arasında Müslüman ve Hıristiyan olanlar vardır. Çoğunluğu Sünnî Müslümanlar oluşturur bununla birlikte Alevi inancına mensup olanlar da yaşamaktadır. Sünnî Müslümanlar arasında Şafi mezhebine mensup olanlar çoğunluktadır.

Araplar Mardin'in şehir merkezinde Yeşilli, Ömerli, Midyat, Nusaybin, Savur ve Kızıltepe ilçe ve köylerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Mardin ve çevresinde yaşayan Araplar, Arapça'nın "*Qiltu*" lehçesini konuşmaktadırlar. Mezopotamya sınırları içerisinde konuşulan Arapça, Kuzey ve Güney Arapçası olarak sınıflandırılmaktadır. Qiltu lehçesi Kuzey Arapçası içerisinde yer almaktadır (Owens,2005).

Bölgede yaşayan Araplar'ın büyük bir bölümü tarih boyunca tarım ve hayvancılık ile uğraşmıştır. Verimli ve sulak arazilerde tarımsal faaliyetlerle uğraşmak ve hayvanların otlayabileceği yeni yerler bulmak amacıyla sürekli olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Bilinenin aksine Araplar, sadece kurak ve çöl olan bölgelerde yaşamamıştır. Arap kelimesi esas itibariyle "Sulak alanlarda yaşayanlar" anlamına gelmektedir (Osman ve İsmail, 2004:43). Buradan hareketle Arap topluluklarının Asya ve Afrika'nın çeşitli kent ve yerleşim yerlerindeki izlerine rastlamak mümkündür.

Diğer pek çok toplum gibi Araplar, kabile türünde bir sosyal dayanışma çerçevesinde yaşam sürdürmüştür. Kabileler aşiretlere, aşiretler de sülalelere bölünmüştür. Bazı tarihçilere göre Mardin ve çevresinde yaşayan Araplar'ın büyük bir bölümü geçmişte, Tağlib, Bekir, Kays, Selim, Zekvan, Kuşayr, Nemir, Kilab, Akil ve Şeyban olarak bilinen aşiretlerin devamdırlar (Şumeysani, 1987:340). Yerleşik hayata geçtikten ve kent yaşamına uyum sağladıktan sonra kabile ve aşiret ilişkileri üzerine kurulu sosyal bağlar zayıflamıştır. Bugün Mardin ve çevresinde yaşayan Arap grupların büyük bir bölümü kökenleri konusunda yeterince bir bilgiye sahip değildir. Bundan dolayı, Mardin'de yaşayan Araplar'ın etnik kökeni hakkında tarihsel verilere ve kaynaklara dayanmayan çeşitli anlatılara dayalı bir takım iddialar

ortaya atılmıştır. Bunlardan bazılarına göre Mardin’de yaşayan Araplar, bölgenin İslam hâkimiyeti altına girmesinden sonra Müslümanlar’ın zorlamaları sonucunda İslamiyet’e geçmiş Süryani-Hıristiyan bir topluluktur (Çevik, 2007). Bu iddia genel olarak Süryani din bilginlerinin ortaya attığı bir görüştür ve kilise kayıtlarına dayandırılmaktadır. Bir diğer görüş, söz konusu Arap grupların Kürt olduklarını ileri sürmektedir. Bu iddia Avrupalı bir gezgin olan Neibuhr tarafından ortaya atılmıştır. Neibuhr, Mardin’de yaşayan Kürtlerin, Araplar’ın bölgeye gelip yerleşmesi sonucunda Araplaştığını ileri sürmektedir (Osman ve İsmail, 2004:210). Oysa Mardin’de yaşayan Araplar’ın dil özellikleri ve kültürel yaşantıları bakımından, Hıristiyan Süryanilerden ve Müslüman Kürtlerden farklı olduğunu ortaya koyan çok sayıda araştırma yapılmıştır (Sarı, 2010; Çetin,2007).

Mardin ve çevresinde yaşayan Araplar, kendi kökenleri ile ilgili olarak farklı algılamalara sahiptirler. Yaşadıkları yerleşim yerleri ve köy isimlerinden etkilendikleri bu algılamaya göre kendilerini Mahalleli, Raşdini, Mehaşni gibi isimlerle özdeşleştirmektedir. Önceki satırlarda dile getirildiği gibi kent kültürü ve yerleşik yaşam biçimine geçilmesinden ve bölgede nüfusunun artmasından sonra Araplar arasında kabile ve aşiret bağları kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu yüzden Mardin ve çevresinde yaşayan Araplar’ın çoğunluğu kendilerini Arap ve Müslüman olarak kabul etmekte ve kendilerini genel olarak Mardin Arapları şeklinde tanıtmaktadırlar. Bununla birlikte Mardin Arapları anayasal ve ulusal yurttaşlık anlayışının kurumsallaşması sonucunda Türk yurttaşlığı yaygın olarak benimsenmiş durumdadır. Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra Türkiye’de yaşanan siyasal ve sosyo-ekonomik sorunlardan ötürü bölgede yaşayan diğer etnik ve dinsel topluluklar gibi Arap kökenli aileler, daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmek amacıyla farklı yerlere göç etmiştir. Yurt içinde göç edenler başta İstanbul olmak üzere Türkiye’de sanayi üretimi alanında gelişmiş farklı kentlere yerleşmişlerdir. Yurt dışında ise Ortadoğu’da Suriye ve Lübnan’a, Avrupa’da Almanya gibi ülkelere göç etmişlerdir.

V. 9. Araştırmanın Alanı: Lübnan

Mardin kökenli Araplar’ın Türkiye’de karşılaştıkları yaşam zorluklarından kurtulmak ve yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla kendilerine göç hedefi olarak belirledikleri Lübnan’da yaşananlar hakkında burada kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır. “*Kısaca bilgi verilecektir*” denmesinin sebebi, Lübnan’ın Osmanlı

yönetimi altında bulunduğu dönemden sonra, Fransız Mandası olduğu yıllara ve manda yönetiminden kurtulup bağımsız bir devlet olduğu döneme kadar geçen sürede sürekli çatışmalara ve savaflara maruz kalmış olmasıdır. Lübnan'da her dönemde değişen aktörlerin belirlediği güç ilişkilerinin şekillendirdiği sosyal, ekonomik ve siyasal yapının temel özelliklerini ve tarihçesini betimlemek, başlı başına bir araştırmmanın konusudur ve bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla göçün hedefi konumundaki Lübnan hakkında bilgi verirken, yaşanan tarihsel olayların derinlemesine bir analizi yapılmadan ve araya karışan pek çok faktöre kapsamlı bir şekilde değinilmeden, genel hatlar itibariyle görünürdeki sebep ve sonuçlara dayalı bir anlatım tercih edilmiştir.

Aşağıda; araştırma konusunun geçtiği yer olmasından ötürü Lübnan'ın tarihsel, dinsel, etnik, coğrafi ve ekonomik özellikleri hakkında genel bir bilgi verilecektir.

V.9.I. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi (1516-1918)

1516 yılında Yavuz Sultan Selim, Mısır'da bulunan Memluk Devletinin varlığına son verince Lübnan, Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Lübnan bölgesinin yönetimi Şam Eyaleti olarak bilinen bugünkü Suriye, Ürdün ve Filistin topraklarının bulunduğu bölge ile birleştirilmiştir. Osmanlı Devleti açısından bu bölgenin en önemli özelliği verimli tarım arazilerine ve Hac'a giden kervan yollarına sahip olmasıdır (Malaspina, 2009:33).

Osmanlı idaresi altındaki Lübnan'da Hıristiyan Marunîler ile Dürziler çoğunluk gruplarını oluşturmuştur. Bu yüzden Lübnan bölgesinde kontrolü ellerinde bulundurmak için birbirleri ile sürekli mücadele etmişlerdir. Çoğunluğu oluşturan bu iki grup arasında dönemsel olarak yaşanan çatışmalardan ötürü Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın başında bölgede istikrarı sağlamak amacıyla Lübnan toprakları üzerinde ikili bir yönetim mekanizmasını uygulamıştır. “Çifte Kaymakamlık” olarak bilinen bu sisteme göre Lübnan'ın kuzey ve güneyinde olmak üzere iki kaymakamlık-yönetim merkezi kurulmuştur. Grupların sahip olduğu çoğunluğa bağlı olarak Lübnan'ın kuzeyi Marunîlere, güneyi ise Dürzîlere verilmiştir (Picard,1998).

Etnik ve dinsel çeşitlikten kaynaklanan çatışmalarla birlikte vergi politikaları ve toprak düzenlemelerinin yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunlar, iki kaymakamlık

arasında anlaşmazlıkların ve savaşların devam etmesine yol açmıştır. İki taraf arasındaki çatışmalarda düzenli askeri birlikler kuran Dürzîler, sayıca daha kalabalık olan Hıristiyan Marunîlere karşı galip gelmiş ve Lübnan topraklarının kuzeyini kontrol altına almıştır (1860). Bunun üzerine Fransa, pek çok bakımdan yakın ilişki halinde olduğu Lübnan Hıristiyanlarını Dürzi gruplara karşı yenik düşmekten kurtarmak amacıyla Lübnan'a asker çıkarmıştır. Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya gibi Batılı devletlerin Osmanlı yönetimi üzerinde baskı uygulamasıyla, Lübnan'da Çifte Kaymakamlık sistemi yerine “*Mutasarrıflık*” adı verilen bir yönetim tesis edilmiştir (1861). Buna göre Lübnan Mutasarrıflığı, Lübnanlı olmayan Hıristiyan bir Osmanlı tebaası tarafından yönetilecektir. Siyasi ve toplumsal yapılanma din, mezhep ve cemaat esasına dayandırılmıştır. Bu yapı ise ilerde Lübnan'ın devlet ve toplum modelinin temelini oluşturmuştur (Llewellyn, 2010:40).

Yönetim kadrolarının din ve cemaatlerin sayısal dağılımına göre belirlendiği Mutasarrıflık sistemi, bir yandan iyi eğitim almış ve donanımlı Osmanlı bürokratlarının bölgeye atanması ve bir yandan da bölgede etkin olan geleneksel liderlerin önemli idari konumlara getirilmesi ile desteklenmiş ve bölge halkının üzerinde anlaşmaya vardığı bir model olmuştur. Bu süre zarfında uzun süre devam eden bir barış ve sükûnet ortamı oluşmuş, buna bağlı olarak bölgede ticari faaliyetler yoğunlaşmış ve kalkınma sürecine girilmiştir. Tarımsal alanda modernizasyon sağlanmış, ipek üretimi en önemli ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Savaş ve çatışmaların yaşandığı Çifte Kaymakamlık döneminde Lübnanlı Marunîler Mısır, Kuzey Afrika ve Amerika kıtasına göç etmişlerdir. Buralarda tarımsal üretim ve ticaret alanlarında elde ettikleri bilgi ve deneyimlerini Mutasarrıflık dönemi boyunca Lübnan'daki diğer Hıristiyanlara aktarmış, Batılı tüccarlar ile kurdukları ilişkilerle ekonomik ve siyasal anlamda güçlü hale gelmişlerdir. Buna karşılık Dürzî aileler, kendi aralarında sürekli bir iç çekişme halinde bulunmuştur, bazıları ise din değiştirerek Hıristiyanlığa geçtiklerinden geleneksel Dürzî üstünlüğü zayıflamış, Marunî üstünlüğü ön plana çıkmaya başlamıştır (Kor, 2009:32).

Batılı ülkeler ile gerçekleşen ticari faaliyetler sonucunda Beyrut, dünya ticaretine eklemlenmiş ve büyük bir liman kentine dönüşmüştür. Ulaşım, iletişim ve istihdam fırsatlarının gelişmesine paralel olarak nüfus hızla artmıştır. Bu arada Batılı devletler, bölge üzerindeki çıkarlarını korumak ve devam ettirmek amacıyla

Beyrut'ta yoğun misyonerlik faaliyetlerine yönelmişlerdir. Misyoner okullarının açılması ile Batı'da gelişen düşünce akımları basın ve yayın alanında gelişmeye paralel olarak hızla yayılmış, ilerde Arap Ulusalçılığının örgütlenmesi yönünde ilk temeller atılmıştır. Amerika, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin açtığı misyoner okullarında tıp, mühendislik, ticaret, edebiyat ve siyasetin yanı sıra İngilizce ve Fransızca dil eğitimi verilmiştir (Llewellyn, 2010:130).

Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi alanlarda maruz kaldığı etkilere bağlı olarak misyoner okullarında okuyan Hıristiyan ve Müslüman öğrenciler arasında ulusal birlik konusunda düşünce ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Hıristiyan ulusalcılar, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp Fransız Mandasına girmeyi savunurken, Müslüman ulusalcılar, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak suretiyle yönetim alanında daha fazla özerklik ve ayrıcalık elde etmek yönünde düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bu arada Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş, Osmanlı Devleti İttifak Devletleri'nden yana taraf tutarak savaşa girmiştir. Savaş sürerken İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşmasına göre Doğu Akdeniz Bölgesi Fransızlara verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Fransa, Osmanlı hakimiyetinin zayıfladığı; Suriye, Filistin ve Lübnan'ı işgal ederek (1918), bölgeyi kontrolü altına almıştır (Malaspina, 2009:44).

V.9.2. Fransız Mandası Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri arasında büyük ölçüde paylaşılması sonucunda Ortadoğu'da irili ufaklı birçok bağımsız devlet veya manda sistemi ile yönetilen devletler kurulmuştur. 400 yıla yakın Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan Suriye, Filistin ve Lübnan toprakları Fransa'nın idaresi altına girmiştir. Fransa söz konusu topraklar üzerinde yaşayan halkların kendi kendilerini yönetebilecek idari kapasiteye ve yönetim mekanizmalarına sahip olmadığını iddia ederek onları manda yönetimi ile kendi otoritesi altına almıştır.

Fransa, idaresi altına aldığı Lübnan'da ilk olarak Lübnan topraklarının yerel idaresini Marunî Emile Edde'ye vermiştir. Bundan böyle Lübnan'da siyasal ve ekonomik bakımdan en etkin dinsel ve etnik grup Marunîler olmuştur. Marunîler, ülke içerisindeki konumlarını korumak amacıyla Fransız Mandasını desteklerken,

diğer gruplar bağımsızlık yönünde talepler ileri sürmüşlerdir. Fransa, farklı grupların taleplerini bir araya getirmek amacıyla, içişlerinde serbest, dış işlerinde ise kendisine bağlı “Büyük Lübnan” devletinin kurulmasını sağlamıştır. Bütün dinsel cemaatlerden birer temsilcinin bulunduğu “Danışma Konseyi” kurulmuştur fakat uzun ömürlü olamamıştır çünkü Batılı ülkeler kendi aralarında savaşa tutuşmuşlardır ve İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir (Salameh, 2010:80).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını fırsat bilen hem Hıristiyan hem de Müslüman bağımsızlık taraftarları, ulusal duyguların etkisi ile Lübnan'da Fransız manda yönetimine karşı isyan hareketlerine başlamıştır. Çıkan isyanları bastırmak amacıyla Fransa ve İngiltere Lübnan'a asker çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı belirsizlik ortamının etkisi ve dünya devletlerinin baskısı sonucunda Fransa, Lübnan Cumhuriyetine bağımsızlığını (1943) vermek zorunda kalmıştır (Kor, 2009:36). Lübnan'ı tarihsel bakımdan kısa süre idare eden Fransa'nın etkisi; eğitim, kültür, hukuk ve siyasi alanda uzun süre devam etmiştir. Lübnan'ı idaresi altında bulundurduğu dönemde Fransa, ülke içerisindeki dinsel ve mezhepsel ayrışmaları ve temsilleri desteklemiş, farklı gruplar arasındaki sınırların derinleşmesi yönünde stratejiler üretmiştir. Buna rağmen ülke içerisinde bulunan bütün farklı etnik ve dinsel gruplar, Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinde ilk ve son defa birleşebilmiş ve bu süreçte birbirleri ile hiçbir çatışmaya girişmemişlerdir.

Lübnan böylece XX. yüzyılın başında ulusal birliğini sağlayıp bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır fakat ulusal birlik uzun süre devam edememiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında önce Çifte Kaymakamlık ve daha sonra Mutasarrıflık sistemleri ile yönetildikten sonra, Fransız manda yönetimi altına girmiştir. Maruz kaldığı bu köklü yönetim değişmelerine bağlı olarak; idari, sosyal ve ekonomik alanlarda sürekli olarak sorunlar yaşanmıştır. Geleneksel liderlikleri elinde bulunduran Hıristiyan ve Müslüman aileler arasında yaşanan çatışmalar ve güç mücadeleleri, din ve mezhep görünümü altında devam etmiştir. Bu durum ise bağımsızlık sonrası dönemde Lübnan'da iç savaşın çıkmasına yol açmıştır (Malaspina, 2009:9).

V.9.3. İç Savaş Dönemi

Yüzyıllar boyunca birbirleri ile çatışma halinde yaşayan farklı gruplar, manda sisteminden kurtulmak için bir araya gelip ulusal bir birlik oluşturduktan sonra Lübnan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır fakat bu birlik sadece on beş yıl sürebilmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren Batılı ülkeler ile yakın temaslar ve ticari ilişkiler kuran Hıristiyanlar ekonomik ve siyasal bakımdan etkin hale gelip Lübnan'da egemenliği ellerinde bulundurmışlardır. XX. yüzyılda ise Sünni Müslümanlar'ın nüfusu hızla artmaya başlamış, eğitim düzeyleri yükselmiş ve ekonomik faaliyet alanlarında etkin olmaya başlamışlardır. Eğitim düzeylerinin ve ekonomik güçlerinin artmasına bağlı olarak Sünniler, Lübnan'ın büyük kentlerinde yaşayama başlamışlardır. Bu konumları onları hükümet politikalarını etkileyeme ve hükümetlere kendi ailelerinin lehlerine kararlar çıkarmaları yönünde baskı uygulama yöneltmiştir. Şii Müslümanlar ise Lübnan'ın güneyine ve kırsal bölgelere yerleşmişlerdir. Diğer gruplar arasında en az eğitilmiş ve sosyo-ekonomik bakımdan en alt sınıfta bulunan Şiiler, çiftçi ve işçi grubunu oluşturmuşlardır. Bu özelliğinden ötürü Şii gruba, devlet yönetiminde, sosyal hizmet alanlarında ve askeri örgütlenmede çok az yer verilmiştir (Malaspina, 2009:30).

Lübnan Osmanlı öncesi dönemde bile kan bağı, mezhep ve cemaat ilişkilerinin belirlediği unsurlar çerçevesinde şekillenen siyasal, sosyal ve ekonomik bir yapıya sahip olmuştur. Fransız manda yönetimi döneminde yapılan nüfus sayımına göre ülkenin temsili sistemi farklı mezhep ve din mensuplarının sayısına göre belirlenmiştir. 1932'de yapılan ilk ve son resmi nüfus sayımına göre Hıristiyanlar çoğunluğu oluşturmuştur. Bu yüzden mecliste 6/5 temsil sistemi uygulanmıştır (6 Hıristiyan temsilciye karşılık 5 Müslüman temsilci). Bu sisteme göre cumhurbaşkanı Marunî Hıristiyan, başbakan Sünni Müslüman, meclis başkanı Şii Müslüman ve başbakan ile meclis başkanının yardımcılarının Ortodoks Hıristiyan olması zorunludur. Zaman içerisinde Hıristiyanlar yurt dışına göç edince ve Müslümanların doğurganlık oranı artınca nüfus dengeleri değişmiştir. Müslümanlar siyasi ve ekonomik alanlarda daha fazla haklar elde etmek için seçim kanununun değişmesi yönünde baskılar yapmaya başlamışlardır. Bu durum özellikle ülke içerisinde en fazla yetkiye sahip olan, Arap Ulusalçılığının tesis edilmesinde ve

Batılı fikirlerin ülkede yayılması sürecinde en fazla katkısı yapan Marunîler ile Sünni Müslümanların arasının açılmasına sebep olmuştur (Kliot, 1987).

1932 seçimlerinin şekillendirdiği siyasal ve ekonomik yapının sonuçları, ülke içinde yaşayan gruplar arasında eşit olmayan bir dağılımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aralarındaki sorunları siyasal yöntemlerle çözemeyen taraflar, silahlanmaya başvurmuşlardır. Böylece ulusal birlik yavaş yavaş dağılmaya başlamış ve farklı siyasal fikirlerin birbirleriyle çatıştığı bir ortam ortaya çıkmıştır. Manda yönetiminden bağımsızlığını aldığı 1943 yılından, 1979 yılına kadar pek çok hükümet kurulmuş fakat çok kısa bir süre sonra dağılmıştır. Lübnan ordusu da farklı din ve mezheplerden oluştuğundan, gruplar arasındaki çatışmalara müdahale etmede yetersiz kalmıştır çünkü komutan ve askerler mensubu olduğu gruba müdahale etmede isteksiz davranmıştır. Bunun üzerine her bir grup kendi milis gücünü oluşturma eğilimine girmiştir.

1975 yılında bir kilisenin açılışı töreninde kimliği belirsiz kişiler tarafından 4 Hıristiyan öldürülmüştür. Kısa bir süre içinde Filistinli mültecilerin bulunduğu bir yolcu otobüsü, Hıristiyan Falanjistler tarafından pusuya düşürülmüş içindeki bütün yolcular öldürülmüştür. Bu olaylar, Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcı olmuştur. Bu tarihten itibaren ülke içerisindeki Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında sokak çatışmaları başlamış, İsrail'in Lübnan'ın güneyine saldırılar düzenlemesi ve bu saldırıların ülkedeki Hıristiyanlar tarafından desteklenmesi ile ülkede iç savaşın şiddeti yoğunlaşmıştır (Llewellyn, 2010:57). 1989 yılında taraflar arasında imzalanan Taif Anlaşması'na kadar, hem din ve mezhep savaşları hem de ideolojik farklılıklardan kaynaklanan savaşlar yaşanmıştır. İç Savaş'ın oldukça ağır bedelleri olmuştur. İç Savaş'ta 150 bine yakın insan hayatını kaybetmiş, 150 bine yakın insan yaralanmış ve gruplar arasında karşılıklı adam kaçırmalar sonucunda 15 bin civarında insan kaybolmuştur. Lübnan yurttaşları savaşın yol açtığı yıkımlardan kurtulmak amacıyla bugün dünyanın pek çok ülkesine dağılmış bulunmaktadır. Kimilerine göre göç eden hem Hıristiyan hem Müslümanlar'ın sayısı 1 milyonun üzerindedir. Ülke içerisinde kalanların 1 milyona yakını da doğup büyüdüğü topraklardan başka yerleşim alanlarına içgöç aracılığıyla yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Savaşın tahmini maliyeti ise 160 milyar ABD doları civarındadır (Harvie and Salman, 2007).

Taif Anlaşmasının en önemli özelliklerinden birisi, 1943 yılında kabul edilen Milli Misak ile devlet yönetiminde adaletsiz dağılımın yeniden düzenlenmiş olmasıdır. Buna göre siyasal temsil, farklı dini gruplar ve cemaatler arasındaki dağılıma göre düzenlenmiştir. 99 olan milletvekili sayısı 128'e yükseltilmiştir. Bu sayı Müslüman ve Hıristiyanlar arasında eşit biçimde paylaşılmıştır. Bakanları seçmek ve bakanlar kuruluna başkanlık etmek gibi yetkilere sahip cumhurbaşkanının yetkilerinin kapsamı daraltılmıştır. Buna karşılık başbakanın, bakanlar kurulunun ve meclisin yetkileri arttırılmıştır (Maktabi,1999).

V.9.4.Ekonomik Durum

Lübnan'da serbest piyasa ekonomisine dayalı ekonomik bir sistem kuruludur, temeli ise Batılı devletler ile erken dönemlerde başlatılan ticarete dayanmaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren Lübnan ekonomisi ticari burjuvazinin egemenliği altına girmiş ve tarıma dayalı geleneksel ekonomik sistemi büyük ölçüde yerinden etmiştir. Arap Ulusalçılığı ve Sosyalizmin bölge ülkelerinde hâkim ideolojiler haline geldiği dönemlerde Lübnan, liberal ekonomik ilkeleri benimsemesiyle, Batı'dan ve Arap dünyasından gelen yatırımların merkezi haline gelmiştir. Finans ve ticari faaliyetlerin yoğunluğu arttıkça tarımsal üretim ve yerel zanaat alanlarında daralmalar yaşanmıştır. Fransız manda yönetimi zamanında tesis edilen bu ekonomik sistem, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Beyrut'un bir ticaret ve finans merkezi haline gelmesinde son derece etkili olmuştur (Najem,1998). Lübnan ekonomisi, devletin ekonomiye her türlü müdahalesini reddeden "*Laissez Faire, Laissez Passer*" ilkesi üzerine inşa edilmiş ve özel girişimciler tarafından icra edilmektedir. Ekonomik yatırımların büyük bir bölümü hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır ve ağırlıklı olarak yabancı sermayenin girişine bağımlıdır. Kişi başına milli gelir 12500 ABD Doları civarındadır. Ülke ekonomisi ticaret, bankacılık ve hizmet sektörü üçlüsü tarafından şekillendirilmektedir. Diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak petrol gibi doğal kaynaklara sahip olmamasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol üreten Arap ülkeleri ve yurt dışında yaşayan Lübnanlılar'ın yatırımları sayesinde zenginleşmiştir.

Tarihi eserleri ve doğal güzellikleri ile birlikte turizm, gece kulüpleri ve kumarhaneler gibi eğlence sektörü sayesinde Lübnan, 1970'li yıllarda yıllık 2,5 milyon turistini ziyaret ettiği bir ülke olmuştur. 1975'te patlak veren İç Savaş

yüzünden tüm sektörlerde daralmalar ve zararlar yaşanmıştır. Ekonomik ve sosyal yapı büyük ölçüde bozulmuştur (Harvie and Salman, 2007). 1990 yılında birbirleri ile savaşan taraflar arasında imzalanan ve İç Savaşı sonlandıran Taif Anlaşmasından sonra Lübnan ekonomisi toparlanma sürecine girmiştir. Özellikle bir suikast sonucunda hayatını kaybeden işadami ve eski başbakan Refik Hariri'nin uyguladığı ekonomik politikalar yabancı sermayenin ülkeye yönelmesinde etkili olmuştur. 11 Eylül Saldırısı ve son yıllarda gelişmiş Batılı ülkelerde yaşanan ekonomik krizler sonucunda, Arap sermayesi ve Arap turistler, Lübnan'a yönelmeye başlamış bu sayede ülke ekonomisi tekrar canlanmaya başlamıştır.

İç Savaş'tan sonra siyasal ve sosyal istikrarı yakalayan ülke hızlı bir şekilde toparlanma sürecine girmiştir. Bankacılık ve hizmet sektörünün canlanması ile alt yapı çalışmaları ve yatırımlar artmaya başlamıştır. Bunun da gerisinde yatan etken, yabancı para hareketleri üzerinde hiçbir sınırlama ve denetimin olmaması ve bankacılık sisteminde uygulanan gizlilik politikasıdır.

Lübnan'ın din ve mezheplere dayalı toplumsal yapısından hareketle sınıf farklılaşmasını analiz etmek oldukça zordur. Çeşitli gözlemlere dayanan bazı verilere göre Hıristiyan ve Müslümanların farklı ekonomik alanlarda faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür. Örneğin önemli turizm ve eğlence merkezleri gibi yerler büyük ölçüde Hıristiyan girişimcilerin elindedir. Taşımacılık (deniz taşımacılığı), toptan ve perakende satış ticareti Sünni Müslümanlarca yapılmaktadır. Pek çok gayri menkul sahibi ve esnaf Marunî, Rum Ortodoks ve Katolik'tir. Uzmanlık gerektiren işlerde (mühendislik, tıp, askeri ve idari görevlerde) çoğunluğu Hıristiyanlar oluşturmakla birlikte, Sünni Müslümanlar da bu alanlarda etkilidir. Şii Müslümanlar ise vasıfsız işçilerden oluşmaktadır. Tarım işçilerinin neredeyse yarısı Şii Müslüman'dır. Dürziler ise tarımsal alanlarda çalışmakla birlikte genellikle toprak ve gayri menkul sahibidirler (Kliot,1987:69). Buradan da anlaşılacağı üzere sosyo-ekonomik bakımdan ülkede gelir dağılımında ciddi bir eşitsizlik vardır. Beyrut, Ortadoğu ülkeleri arasında en pahalı kentlerden birisidir. Buna rağmen Beyrut, nüfus bakımından (2 milyon) Lübnan'ın en kalabalık yerleşim yeridir.

İmalat ve sanayi alanlarında Lübnan, özellikle mücevher, çimento, tekstil, mineral ve kimyasal ürünler, metal, ahşap ve mobilya üretiminde öne çıkmaktadır. Bekaa Vadisi ve Akdeniz kıyısında tarıma elverişli arazilerde toprakların üçte biri

ekilebilir durumdadır ve sulama imkânları bakımından elverişlidir. Tarım dışında küçükbaş hayvancılık ve balıkçılık öne çıkan diğer sektörlerdir. Meyve ve sebze üretiminin yaygın olduğu tarım sektöründe iç savaşın neden olduğu tahribatın ardından ihtiyaçlarını karşılayamayan Lübnan, tarım ürünleri ithal eder hale gelmiştir (Kor, 2009:14).

V.9.5. Coğrafi Özellikleri:

Batısında Akdeniz, doğu ve kuzeyinde Suriye, güneyinde İsrail ile çevrelenmiş olan Lübnan dünyanın bilinen en küçük ülkelerinden birisidir. Ülke toprakları sınırlı olmakla birlikte coğrafi ve doğal özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Kıyı bölgesinde tipik Akdeniz iklimi görülürken, dağlık bölgelerde soğuk ve sert bir iklim hâkimdir. Coğrafi bakımdan ülke toprakları dört bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Akdeniz boyunca uzanan Kıyı bölgesi, Beka Vadisi, Lübnan ve Anti-Lübnan Dağları bölgeleridir (Louis,1987:8). Kıyı boyunca uzanan bölge, nüfus bakımından kalabalık ve tarıma elverişli alanları kapsamaktadır. Ülkenin belli başlı ticaret ve finans merkezleri kıyı bölgesinin sınırları içerisindedir. En önemli şehirleri Beyrut, Trablus, Sayda, Sur, Baalbek ve Nabatiyye'dir. Lübnan'ın dağlık bölgelerinde sık bitki örtüsü ve tarih boyunca önemini koruyan dünyaca ünlü Sedir Ormanları vardır (**Fotoğraf 1**). Ayrıca Lübnan, kurak bir bölge olarak bilinen Ortadoğu'da Türkiye'den sonra su bakımından en zengin ülkedir.

V.9.6. Dinsel ve Etnik Yapı

Lübnan'ın resmi ve ulusal dili Arapça'dır. Bütün dinsel ve etnik gruplar, hem kendi aralarında hem de diğer gruplar ile Arapça konuşmaktadır. Bunun yanı sıra gündelik yaşamda Fransızca ve İngilizce yoğun olarak konuşulmaktadır. Özellikle yurt dışında yaşayan Lübnanlılar, Lübnan'a geldiklerinde Arapça'dan ziyade bu dillerden birini kullanmayı tercih etmektedir. Yanı sıra eğitimin çok erken dönemlerinde yabancı dil öğrenimine ağırlık verilmektedir.

Sosyal yapı itibariyle Lübnan farklı din ve etnik özelliklere sahip gruplardan oluşmaktadır. Din bakımından gruplar Hıristiyan ve Müslüman diye ikiye ayrılmaktadır. Her bir din, kendi içinde farklı gruplaşmalara yol açan mezhepsel ayrışmalara sahiptir. Örneğin Hıristiyanlar; Marunî, Ermeni ve Rum Ortodoks; Müslümanlar da Sünni ve Şii gibi mezheplere ayrılmaktadır. Bu şekilde resmi olarak

kabul edilen 22 farklı mezhep bulunmaktadır. Lübnan'ın bu yapısı, modern zamanlardan öncesine kadar uzanır. Bölgenin dağlık ve engebeli olması, merkezi yönetimlerden veya baskın dinsel otoritelerden kaçan grupların sığındığı ve yaşamını sürdürebildiği bir coğrafya olmuştur.

Dar ve küçük sınırlarla çevrili olmasına rağmen Lübnan'da her bir etnik ve dinsel grubun kendine ait bir yerleşim bölgesi vardır. Hıristiyanlar Lübnan'ın dağlık doğu bölgesine yerleşmiştir. Sünni Müslümanlar kuzeyde ve sahil şeridinde, Şii Müslümanlar ise güneyde çoğunluğu oluşturmaktadır. Dürziler ise kuzeyde ve doğuda Suriye sınırına yakın yerlere yerleşmişlerdir. Bununla birlikte başkent Beyrut'ta gruplar arasında hayali bir çizgi vardır fakat belirgin değildir ve farklı din ve mezhep üyeleri iç içe yaşamaktadır (Malaspina, 2009:11).

Lübnan ılıman bir iklime, sulak alanlara, verimli tarım arazilerine ve gemi yapımında kullanılan sedir ormanlarına sahip olmasından ötürü farklı zamanlarda pek çok devletin ele geçirmek istediği bir bölge olmuştur. Sırasıyla Fenikeliler, Mısır, Asur, Babil, Pers, Büyük İskender, Roma, Müslüman Araplar, Haçlılar ve son olarak Osmanlıların egemenliği altına girmiştir. Bugün Lübnan toprakları üzerinde adı geçen bütün medeniyetlerin izlerine rastlamak mümkündür. Bu izler tarihsel ve turistik birer yapı olma özelliği taşımakla birlikte, toplumsal olarak da canlı bir kültür mirası olarak varlığını sürdürmektedir. Lübnan'ın toplumsal yapısını oluşturan birbirinden farklı gruplar, kendilerini geçmişte yaşamış bu medeniyetler ile özdeşleştirmektedir. Örneğin Marunîler, kendilerini Fenikelilerin bir devamı olarak görmekte ve aidiyetlerini Batı Medeniyetine dayandırmaktadırlar. Müslümanlar ise kimliklerinin asli unsurunun Arap kültür ve medeniyetinin bir devamı olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Dürziler etnik kökenlerinin Hititlere dayandığını ileri sürmektedir (Hourani, 1981:137-176). Bu yüzden Lübnanlılık kimliği son derece karmaşık ve belirsiz bir özellik taşımaktadır. Öyleki "*Lübnanlılar kimlerdir? Lübnan bir Arap devleti mi, değil mi? Müslüman mı, Hıristiyan mı? Batılı mı, Doğulu mu?*" gibi sorular gerek sıradan insanların, gerekse siyasilerin ve akademisyenlerin cevap bulmakta son derece zorlandığı sorulardır (Salameh, 2010:41). Etnik çeşitlilik bakımından Lübnan, Ortadoğu ülkeleri arasında en karmaşık ve en çok farklılığı barındıran ülke konumundadır. Ülke nüfusu 4 milyon civarında olmasına rağmen pek çok etnik gruptan insanlara rastlamak mümkündür ve nüfusun nerdeyse yarısına

yakını Lübnanlı olmayan göçmenlerden oluşmaktadır. Çoğunluğu Arap kökenliler oluşturmakla birlikte Grek, Ermeni, Filistin, Çerkez, Türk ve Kürt gruplar da bulunmaktadır. Hatta son zamanlarda Uzak Doğulu ve Afrika kökenli gruplara da rastlanmaktadır.

Lübnanlılık kimliğini etkileyen en önemli faktörlerden birisi, Lübnan yurttaşlığı ile ilgili katı düzenlemeler ve resmi nüfus sayımlarının yapılmamasıdır. Var olan yasal düzenlemeler, Lübnan yurttaşlığının ne şekilde ve hangi koşullarda sahip olunacağını kesin olarak belirtmemektedir. Konu ile ilgili Lübnan meclisinde yapılan çalışmalar üzerinde bir karara varılamamaktadır. Çünkü Lübnan'a yasal veya yasa dışı yollarla gelip yerleşen çok sayıda göçmen vardır. Bunların çoğu Müslüman ülkelerden gelmektedir. Göçmenlerin Lübnan yurttaşlığına dâhil edilmesi, ülke içerisinde kan bağı, akrabalık, din ve cemaat yapılanmasına dayalı siyasi, sosyal ve ekonomik dengeleri büyük ölçüde değiştirecektir. “*Bir insan, bir oy*” ilkesi gereğince her yeni yurttaş seçim sonuçlarını ve kurulu geleneksel ilişkilerin seyrini büyük ölçüde etkileme ihtimali olduğundan Lübnan'ın yurttaşlık konusundaki yasa ve uygulamaları oldukça katı kurallarla belirlenmiştir (Maktabi, 1999). Yurttaşlığa alınmasına rağmen pek çok kişi, diğer Lübnan yurttaşları ile eşit fırsatlara ve haklara ulaşamamaktadır. Ülke içerisinde önemli statü ve mevkiler, belirli ailelerin elinde bulunduğundan, toplumsal sınıflar arasında eşit olmayan hizmet dağılımının varlığı kendisini ağır bir şekilde hissettirmektedir.

Çalışmanın uygulama kısmında, Mardin kökenli Araplarla yapılan mülakatlar esnasında bu konular ile ilgili olarak dile getirilen sorunlara daha geniş bir yer verilecektir. Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan toplumuna ekonomik ve siyasi bakımdan bütünleşmelerini engelleyen söz konusu sınıfsal ve yasal uygulamaların, gündelik yaşamı ve kimlik sorununu ne şekilde etkilediği ele alınacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Lübnan'a 1920'li yıllardan itibaren başlayan göç hareketi içerisinde Mardin kökenli Araplar, Kürtler ve Hıristiyan Süryaniler vardır. Araştırmada Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göçü ve kimlik sorunları ele alındığından, sadece Araplarla ilgili bilgi verilmektedir.

Lübnan'da hâlihazırda yaşayan Mardin kökenli Kürt ve Araplar'ın nüfusu konusunda kesin bir sayısal veriye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü göç hareketinin büyük bir kısmı gayri resmi yollar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Lübnan'da 1932'den beri resmi nüfus sayımı yapılmadığı için ayrıca ülke nüfusunu oluşturan etnik grupların sayısı hakkında bilgi sahibi olmak imkânsıza yakın bir ihtimaldir. Lübnan siyasetinde nüfus oranlarına göre bir temsil sistemi uygulandığından, genel olarak her grup veya cemaat kendi üyelerinin sayısını abartılı sayılarla ifade etmektedir. Son yıllarda Kürt ve Mardin kökenli Arap gruplar birbirinden büyük ölçüde ayrılmaya başlamıştır ve Mardin kökenli Arap nüfusunun yirmi bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Lübnan'a göç eden Mardin kökenli Araplar başkent Beyrut ve çevresinde sosyo-ekonomik bakımdan alt gelir grubuna mensup bölgelere yerleşmişlerdir. İlk yerleştikleri yerler arasında Beyrut ve civarında bulunan Basta, Bourj al-Barajneh, Furn al-Shubbak, Raml al-Zarif ve Skak Blat vardır. Lübnan'a göç edenler eğitim seviyesi düşük ve tarımsal faaliyetler dışında mesleki bir deneyime sahip olmayan kişilerdir. Bu yüzden iş bulma süreci söz konusu olduğunda hamallık, kapıcılık ve bahçe işleri ile uğraşmışlardır. Zamanla emek pazarına inşaatçı, terzi, boyacı, garson, pazarlarda veya sokak aralarında sebze-meyve satıcısı olarak girmişlerdir. Kadınlar ise ev işlerinde temizlikçi ve bakıcı olarak çalışmışlardır.

VI.1.1. Demografik Özellikler

Burada sunulan veriler, örneklem grubu ile ilgili nicel verilerden oluşmaktadır. Mülakat yapılan 35 kişiye ilk olarak demografik özellikleri sorulmuştur. Yaşları, doğum yerleri, göç etme biçimleri, yurttaşlık statüleri, meslekleri ve eğitim düzeyleri belirtilmiştir.

Tablo 1
Demografik Özellikler

Yaş	Kadın	Erkek	Toplam
45-50	2	2	4
51-55	2	3	5
56-60	2	3	5
61-65	4	12	16
66-70	3	2	5
Evli	8	16	24
Dul	5	6	11
Toplam	13	22	35

Tablo 1’de görüldüğü gibi örneklem grubu 35 kişiden oluşmuştur. Örneklem grubu seçilirken, yaş ortalamasının yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Bunun sebebi de, göç hareketinin başlaması ve Lübnan’a yerleşilmesi sürecinde bütün aşamalara (göç etme, Lübnan’a yerleşme, meslek edinme, evlenme, yurttaşlık sorunları gibi) dâhil olmuş kişilerin anlatılarının çalışma açısından önemli olmasıdır. Örneklem grubunu oluşturan 35 kişiden 13’ü kadın, 22’si erkektir. Kadınlardan 8’i evli, 5’i ise eşi vefat ettiği için duldur. Erkeklerin 16’sı evli ve 6’sı da aynı şekilde eşi vefat ettiği için duldur.

66-70 yaş grubundaki bireyler, Mardin’den Lübnan’a göç edip yerleşenler arasından öncül olan gruptur ve birinci kuşağı oluşturmaktadır. 56-65 yaş ortalamasına sahip olanların ise kitlesel anlamda göçün başladığı dönemde göç edenler olduğu düşünülmektedir. 45-55 yaş ortalamasına sahip olan grup ise kitlesel göçün tahmini olarak en son dalgasına sahip olanlardan oluşmuştur. 1970’li yıllarda Lübnan’ı İç Savaş’a sürükleyen gerginlikler artmaya başlamış ve ülke sınırları arasındaki geçişleri zorlaştıran bir takım güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Örneğin 1954 yılında Türkiye ve Suriye sınırları arasında, kaçakçılığı ve yasadışı insan geçişlerini önlemek amacıyla sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır. Sınır boyunca birçok tarım alanı kamulaştırılmış, dikenli tellerle örülmüş ve mayınlarla döşenmiştir. Bunun sonucunda Lübnan’a gitmek için takip edilen göç güzergâhı olan Suriye üzerinden geçişler zorlaşmıştır. Bu tarihten itibaren Lübnan’a göç etmek isteyenler, resmi olarak yani pasaport ve vize almak suretiyle göç etmişlerdir. Pasaport ve vize işlemleri ise göçün maliyetini arttırdığından, bu tarihten itibaren göç azalma eğilimine girmiştir.

VI.1.2. Doğum ve İkamet Yerleri

Tablo 2
Doğum Yeri

Doğum yeri	Kadın	Erkek	Toplam
Mardin Merkez	1	2	3
Midyat	6	8	14
Ömerli	3	5	8
Savur	2	2	4
Nusaybin	1	2	3
Yeşilli	0	3	3
Toplam	13	22	35

Birincil veri kaynağı niteliğindeki örneklem grubunu oluşturan 35 kişi, Mardin ili ve ilçelerinde doğanlardan oluşmaktadır. Midyat doğumlu kişilerin fazla olmasının sebebi ise Mardin kökenli Arap nüfusunun diğer ilçelere göre Midyat'ta daha fazla olmasıdır. Lübnan'a Mardin'den göç eden Mardin kökenli Araplar'ın en kalabalık grubunun Midyatlılardan oluştuğu yönünde yaygın bir kanaat vardır. İlk göç edenler arasında yer alan örneklem grubunun tamamı Türkiye doğumlu iken çocuklarının tamamının Lübnan'da doğduğu ve hâlihazırda büyük bir kısmının Lübnan'da, bir kısmının da Türkiye'de veya Avrupa'da yaşadığı dile getirilmiştir. Avrupa'ya göç edenler iç savaşın yaşandığı yıllarda Avrupa ülkelerine iltica etmiş olanlardan oluşmaktadır. Türkiye'de yaşayanlar ise Türkiye yurttaşlığına sahip olan ve burada evlenip iş kurabilenlerden oluşmaktadır.

Göç etmiş Mardin kökenli Araplar'ın neredeyse tamamı göç etmeden önce kırsal alanlarda yaşayan, tarım ve hayvancılık ile uğraşanlardandır. Saha çalışması yapılırken örneklem grubunun Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta yaşayanlardan oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca göç sürecinde hedef konumundaki ilk yerdir. Katılımcıların göçün hedefi olarak ülke ismi olan "Lübnan" yerine "Beyrut"u daha sık kullandıkları görülmüştür. 60 ve üstünde yaş ortalamasına sahip kişilere bunun sebebi sorulduğunda, Beyrut'u tek başına bir mekân olarak algıladıkları ve farklı bir ülke ile özdeşleştirmediklerini ifade etmişlerdir. Farklı ülkelerin sınırlarını geçerek ulaştıkları Beyrut'un Lübnan'ın başkenti olduğunu ve farklı bir devlet olduğunu anlamaları ise birkaç yılı almıştır. Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve siyasal mirasın bir özelliği olarak bu algı; Ortadoğu'da ulus devletlerin

bağımsızlığını kazanıp kurumsallaşması ve ülkeler arasında çizilen sınır boylarında güvenlik tedbirlerinin arttırılmasıyla değişmeye başlamıştır.

Göçün yaşandığı ilk yıllarda göç eden bireyler ve aileler, Beyrut'un kenar mahallelerinde ve gecekondu semtlerinin olduğu alanlara yerleşmişlerdir. Göç edenlerden bekâr olan erkekler, bir araya gelerek kiraladıkları evlerde barınmışlardır. Zaman içinde ailelerin göçü başlamıştır. Birden fazla aile bir araya gelerek, ortaklaşa kiraladıkları evlerin odalarını paylaşmak suretiyle aynı evde 2 veya 3 aile birlikte barınmışlardır.

Aile üyeleri iş bulup ekonomik bakımdan belirli bir gücü elde edince, ortaklaşa kiralanan evlerden ayrılıp kendilerine ait ama yine sosyo-ekonomik bakımdan düşük mahalle ve semtlere yerleşmişlerdir. Özellikle İç Savaş'ın yaşandığı yıllarda bazı aileler, Lübnanlı ailelerin terk ettiği evlere girip yerleşmiş veya gecekondu tarzında kendilerine ait evler inşa etmişlerdir.

VI.1.3. Göç Etme Biçimi, Yurttaşlık Statüsü ve Mesleki Dağılım

Mardin ve çevresinden Lübnan'a göç hareketinin ilk olarak ne zaman ve nasıl başladığı konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Lübnan'a ulaşmak için ilk olarak Mardin'in sınır ilçesi Nusaybin üzerinden Suriye'ye gayri resmi yollardan-kaçak olarak giriş yapıldığı ve günlerce süren bir yolculuktan sonra Lübnan'a yine kaçak olarak ulaşıldığı dile getirilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan 35 kişinin büyük bir kısmı yasal olmayan yollardan, sınırı kaçak olarak geçmek veya başkasına ait pasaport vb belgeleri kullanmak suretiyle Lübnan'a gelip yerleşmiştir.

Tablo 3
Göç Etme Biçimi

Göç Biçimi	Kadın	Erkek	Toplam
Sınırdan kaçak geçiş	6	15	21
Pasaport ve vize ile geçiş	3	3	6
Başkasına ait pasaport ile geçiş	4	4	8
Toplam	13	22	35

Resmi yollar aracılığıyla göç etmeyi zorlaştıran veya onu itici hale getiren etkenler arasında iletişim dilinin bilinmemesi, kamu hizmetlerinden nasıl faydalanılacağına bilinmemesi ve resmi prosedürlerin maliyetinin yüksek olmasıdır. Katılımcılar, göç ettikleri yıllarda pasaport ve vize işlemleri için Ankara'ya gitmek

zorunda olduklarını ve bunun maliyetinin yüksek olmasından ötürü, daha az maliyetli olan kaçak geçişleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4
Yurttaşlık Statüsü

	Kadın	Erkek
Sadece Türkiye Yurttaşı	5	7
Sadece Lübnan Yurttaşı	2	3
Qayd al-dars*	3	8
Çifte Yurttaş	3	4
	13	22

*Qayd al dars: Lübnan’da yaşayan ve ikamet eden yabancılara (mülteci ve göçmen) verilen bir tür oturma ve çalışma izni.

Mülakat yapılan kişilerden elde edinilen bilgilere göre, Lübnan’da yaşayan Mardin kökenli Araplar’ın büyük bir kısmı Lübnan yurttaşlığına sahip değildir. Türkiye’den göç ettikten sonra uzun bir süre Türkiye’ye resmi olarak dönüş yapmayanların bazıları, yurttaşlık statüsünden çıkarılmıştır. Askerlik görevini yerine getirmeyen erkekler ve farklı tarihlerde yapılan nüfus sayımlarında yerleri tespit edilmeyen kadın ve erkeklerin nüfus kayıtları silinmiştir. Yanı sıra Türkiye yurttaşlığından silinen ve aynı şekilde Lübnan yurttaşlığına sahip olmayan aileler de vardır. Bunlar “Yurtsuz” statüsünde hayatlarını sürdürmekte ve birçok siyasal, ekonomik ve sosyal hizmetten faydalanamamaktadır. 1995 yılında Lübnan Meclisinin aldığı bir karar ile ülke içinde yaşayan göçmenlere, savaş yüzünden kayıtları kaybolanlara ve belirli bir süre Lübnan’da yaşadığını belgeleyenlere yurttaşlık hakkı tanınmıştır. Bu şekilde hem Türkiye hem de Lübnan yurttaşlığına sahip olanlar vardır.

Lübnan’da yaşayan Mardin kökenli Araplar’ın kaçının Lübnan yurttaşı olduğu veya olmadığı konusunda resmi bir bilgi mevcut değildir. Göç edenlerin çoğu, resmi olmayan-kaçak yollar aracılığıyla Lübnan’a giriş yaptığından ve İç Savaş yıllarında resmi kayıtların büyük bir bölümü tahrip edilmiş veya kaybolmuş olmasından ötürü bu konuda resmi bir veriyi elde etmek nerdeyse imkânsızdır.

Lübnan’a geldikten sonra iş bulup çalışmak isteyenler ise, Lübnan’ın ilgili bakanlığından (Çalışma Bakanlığı) “*Qayd al-dars*” adı verilen çalışma ve oturma

iznini almak zorunda kalmışlardır. Söz konusu çalışma ve oturma belgesine sahip olmayanlar emniyet güçleri tarafından yakalandığında sınır dışı edilmişlerdir.

Tablo 5
Mesleki Bilgiler

	Kadın	Erkek
Ev hanımı	11	-
Vasıfsız İşçi	2	3
İnşaat işleri	-	4
Pazarlamacı	-	2
Taksi şoförü	-	1
Sebze-meyve alım satımı	-	4
Esnaf	-	3
İşsiz	-	3
Emekli	-	2
Toplam	13	22

Tablo 5'te görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan kadınların çoğu ev hanımıdır. Sebebi ise yaşlarının ilerlemiş olması ve sağlık durumlarının iş yapabilecek düzeyde olmamasıdır. 2 kadın ise vasıf gerektirmeyen ve günübirlik bulunabilen, genellikle ev ve işyeri temizliği gibi işlerde çalışmaktadır.

Erkeklerin meslekleri ise oldukça çeşitlidir. Erkeklerden Lübnan yurttaşlığına sahip olanlardan 3'ü esnaflık yapmaktadır. 3'ü ise yaşının ilerlemiş ve sağlık durumunun el vermemesinden ötürü çalışmamaktadır ve işsizdir. 3'ü ise vasıfsız işçi olduğunu belirtmiştir.

Lübnan'a göçün yaşandığı ilk yıllarda hem kadınlar hem de erkekler, vasıfsız ve uzmanlık gerektirmeyen emek yoğun işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu işler arasında hamallık, ev ve işyeri temizliği, seyyar sebze-meyve satımı, garsonluk, tarım ve hayvancılık alanlarında mevsimsel işler ve aşçılık gibi işler vardır. Zamanla Lübnan'a yerleşip, iş ve meslek yaşamı içerisine girince, deneyim ve bilgi gerektiren işlere yönelmeler artmıştır. Tablo 5'ten anlaşılacağı gibi, Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli Araplar'ın iş ve meslek yaşamı oldukça çeşitlenmiştir. Özellikle yeterli bir eğitim sürecinden geçenler, sosyo-ekonomik bakımdan daha elverişli koşullarda yaşamaya ve çalışmaya başlamıştır.

VI.2. Lübnan'a Göç ve Yerleşme Süreci

Bu başlık altında, katılımcıların göç etmeyle ilgili anlatılarına yer verilmiştir. Bu anlatıların içerisinde, örneklem grubunun göç etmesinde etkili olan etmenler, sınırdan geçiş ile Beyrut'a vardıkları tarih ve bu süreçte takip ettikleri güzergâh gibi konular yer almaktadır.

Tablo 6
Göç Etme Tarihi

Göç Tarihi	Kadın	Erkek	Toplam
1960-1964	1	3	4
1965-1969	3	10	13
1970-1974	4	3	7
1975-1979	4	4	8
1980-1985	1	2	3
Toplam	13	22	35

VI.2.1. Göç Etmeye Yol Açan Temel Etmenler

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında pek çok savaşa katılmış olan Osmanlı Devleti ekonomik ve sosyal anlamda güçsüz bir konuma gelmişti. Girmiş olduğu savaşların finansmanında iç kaynakları tükenmiş ve büyük ölçüde dış borçlanmalara gitmişti. Yıllarca süren savaşlar, ülkede birçok üretim sahasının kapanmasına ve üretken erkek nüfusun azalmasına yol açmıştı. Var olan kaynakların büyük bir bölümü ordunun hizmetine verilmiş, bu durum ise ülke toprakları üzerinde kaynakların tükenmesine sebep olmuştu (Coşkun, 2003:72). Bundan dolayı üretim alanı daralmış, enflasyon yükselmiş ve savaş koşulları gereği eğitilmiş insan gücü kaybolmuştu. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılıp parçalandıktan sonra onun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 13 milyon civarında bir nüfusa sahip ve ekonomik olarak geri kalmış bir tarım ülkesi konumundaydı. Ülkenin farklı yerlerinde tarımla uğraşan nüfusun %50'sine yakını topraksız köylülerden oluşuyordu. Kırsal kesimlerde "küçük çiftçi" diye anılan büyük kitleler, kendi geçimlerini ve ihtiyaçlarını bile karşılamayacak bir durumdaydı (Silier, 1981:13). Bu koşullardan ötürü ülkeden dışarıya göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Özellikle sınır bölgelerinde sınır ticareti şeklinde başlayan ilk nüfus hareketleri, ilerleyen zamanlarda sınırı aşan göçlere dönüşmüştür.

Mülakatlar sonucunda, genel olarak göç etmeye etki eden en önemli etmenin ekonomik koşullar olduğu görülmüştür. Örneklem grubunu oluşturan bireyler, kendilerinden önce aile üyelerinin Lübnan'a gelip gittiğini ve göçün tarihçesinin Osmanlı Dönemine kadar uzandığını belirtmişlerdir. Tablo 6'dan anlaşılacağı gibi Türkiye'de olumsuz ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların en fazla yaşandığı 1960-1980 yılları göçün en çok yaşandığı dönemler olmuştur. Örneklem büyük bir kısmı Türkiye'de yaşarken tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayamayacak hale gelmiş olmalarından ötürü göçü, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla bir çıkış yolu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

İtme-Çekme Kuramına göre insanlar yaşamış oldukları yerden başka bir yere göç ederken ekonomik temelli bir hedefi ön plana koyarlar ve bilinçli-rasyonel bireyler olarak davranırlar. Olumsuz olduğunu düşündükleri yaşam koşullarından ve yaşadıkları yerlerden, daha iyi olabileceğini bekledikleri başka bir yere gitme amacını taşırlar (Lee,1966). Buna göre, Türkiye'de kendileri açısından olumsuz olarak görülen yaşam koşulları; yetersiz toprak, işsizlik, ücretlerdeki düşüklük, elverişsiz iklim koşulları ve nüfus artışıdır.

G31 (Kadın, 1947)

Türkiye'de ekonomik durumumuz elverişsiz olduğu için Beyrut'a gelmeye karar verdik. Mardin'de tarla ve bahçe dışında uğraşacak başka bir iş yoktu ama bu işlerden geçimimizi sağlayacak kadar gelir elde edemiyorduk. Kocam benden önce Beyrut'a gelmişti. Başkasına ait bir pasaportla gümrükten geçerek Beyrut'a gelmişti. Burada 1-2 sene çalıştı, iyi sayılacak bir miktar para kazandı, bu parayı Mardin'e dönen birisi ile babasına gönderdi. O zamanlar parası olan kişiler, tarla ve bağ satın alırlardı. Kocamın babası (kayınpederim), diğerleri gibi tarla satın aldı. Satın aldığı tarla köyden çok uzakta bir yerdeydi. Kocamın parası, köye yakın bir yerde tarla almaya yetmemişti. Daha fazla para kazanmak için orda çalışmaya devam etti. Beyrut'ta 3-4 seneye kadar bekâr hayatı yaşadı. Durumunu düzelttikten sonra benim ve 2 çocuğumun da Beyrut'a gelmesinin daha iyi olacağını söyledi. Bunun üzerine bana ve iki çocuğuma pasaport çıkartıp Beyrut'a getirdi.

G34 (Erkek, 1944)

Beyrut'a gelmek dışında bir seçeneğimiz yoktu. O zamanlarda adeta moda gibi bir şeydi, kendine güvenenler ve gidecek gücü kendisinde bulanlar, göç ediyordu. Aile olarak bizim tarla ve bağlarımız vardı ama geçimimizi zor sağlıyorduk. Bizim köy

ve çevresinde sadece buğday, arpa ve üzüm yetiştirirdi doğru dürüst. Bunlar da para etmiyordu çünkü herkes bunları ekip biçiyordu. Bu ürünler bolca bulunurdu bu yüzden fiyatları düşüktü. Emeğimizin karşılığını alamıyorduk. O zamanlar Beyrut'a gelip birkaç ay çalışanların çok para kazandığını duyuyorduk. Biz de bundan etkilenip, önce Nusaybin'e, oradan da Suriye sınırını kaçak olarak geçip Beyrut'a geldik. O gün bugün buradayız işte.

G21 (Erkek,1950)

Beyrut'a ekonomik sıkıntılar yüzünden göç etmeye karar verdik. 1950'lerde Türkiye'de hem ekonomik hem de siyasi sorunlar çok fazlaydı. Şehirlerde doğru dürüst iş yoktu. Hem o zamanlar ulaşım o kadar kolay değildi. İstanbul'a gitmek 3-4 günümüzü alırdı. Beyrut ise daha yakın geliyordu. Burada iş koşulları daha elverişli ve ücretler de daha yüksekti. Benden önce babam gidip gelmişti. Bu yüzden nasıl gidileceğini, nerelerde iş aranacağını ve nasıl barınma sorununun çözüleceğini öğrenmişti. Bu yüzden beni de yanına getirmişti.

G17 (Erkek, 1951)

Bizden önce Beyrut'a gidip gelenler vardı. Babam, amcalarım, yakın akrabalar falan. Herkesin ortaklaşa söylediği bir şey vardı. O da Beyrut'un çok güzel ve yaşam koşullarının çok iyi olduğuydu. Ben de kendi kendime dedim ki; Ben de Beyrut'a gidecem. Beyrut'a gittiğim zaman yaşım daha 18 falandı. Bekârdım. Beni Mardin'e bağlayan bir şeyler yoktu. Okula da gitmediğim için Türkçem de iyi değildi. Beyrut'ta Arapça konuşulduğu için daha rahat iş bulacağımı düşünmüştüm. Bu yüzden Beyrut'a gelmeye karar verdim.

G25 (Erkek, 1949)

İrili ufaklı tarlalarımız vardı. Çoğu dedelerimizden bize miras kalmıştı. Ama yaşadığımız köylerde kuraklık çok fazlaydı. Tarla-bahçe sulamayı bırak, içecek suyumuz bile yoktu. Bu yüzden tarlalara sadece arpa, buğday ve mercimek gibi tahılları ekebiliyorduk. Herkes bunları ektiği için, bunlardan bolca olurdu ve haliyle fiyatları da düşük olurdu. Emeğimizin karşılığını alamıyorduk. Çalışırken çok yoruluyor ama satış yapamıyorduk. Elimize para geçemeyince birçok ihtiyacımızı gideremiyorduk. Ben Lübnan'a gelmeden elektriğin ne olduğunu bilmiyordum.

Katılımcılar; Türkiye'de genel anlamda yaşanan ekonomik sorunların (İtici Faktörler) göçe karar verme sürecinde etkili olduğunu ileri sürmekle birlikte, siyasal istikrarsızlığın da ülkeyi terk etmelerinde önemli bir etken olduğunu iddia

etmişlerdir. Göç sürecinin yoğun olduğu 1960-1980 yılları arasındaki dönemde yaşanan çok partili hayata geçiş süreci, sosyal gerginlikler, askeri darbeler ve uluslar arası alandaki sorunlar (Petrol Krizi, Kıbrıs Sorunu gibi) Türkiye’de siyasi istikrarı sarsan olaylar arasındadır. Özellikle 1970’li yılların sonuna kadar olan dönem istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemidir. Birbiri ardına kısa bir süre hükümeti kuran siyasi partiler, ülkede siyasal istikrarın kurulmasını sağlayacak atmosferin önünde birer engel olmuşlardır (Yenal, 2003:93). Dönemin siyasal olayları incelendiğinde 1970 ile 1980 yıllarını kapsayan 10 yıllık zaman diliminde 12 hükümetin kurulduğu görülür. Bu hükümetlerin bir kısmı ordu tarafından desteklenmiş, bir kısmı da seçimlerden galip çıkan ve farklı görüşlerin bir araya geldiği koalisyon hükümetleri şeklinde kurulduğundan, Türkiye’de uzun bir süre istikrarlı bir siyasal yaşam oluşmamıştır. Siyasal alandaki istikrarsızlık ise ekonomik krizlere ve doğal olarak sosyal hayatta çeşitli sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

G26 (Erkek, 1949)

20’li yaşlarımdaydım. Türkiye’de neler olup bittiğini bilmiyorduk. Sürekli hükümet değişikliği oluyordu. Her hükümet değiştiğinde baştan ayağa her şey değişiyordu. Doğru dürüst bir işim de yoktu. Ama kendime doğru dürüst bir hayat çizmek istiyordum. Güzel ve düzenli bir hayatım olsun istiyordum. İstanbul’a gitmişim. Orda bir seneye kadar çalıştım. İnşaat işlerinde çalıştım. Çoğu zaman paramızı alamıyorduk. Taşeron paramızı vermiyordu. Para verirse işi bırakıp kaçacağımızı biliyordu. Çalışma koşulları çok zordu. İnşaat yaptığımız yerlerde derme çatma yapılarda yatıp kalkıyorduk. Doğru dürüst yemek yemiyorduk bile. Çoğu zaman sokağa çıkmak yasaktı. Sağ sol olayları oluyordu. Farklı düşüncelere sahip sendikalara üye olanlar arasında sürtüşmeler oluyordu. Ben hiçbir sendikaya üye olmamıştım. Bir sene sonra Mardin’e dönmeye karar verdim. Köyde de yapacak bir şey olmayınca Beyrut’a gitmeye karar verdim. O zamanlarda Beyrut çok güzeldi. Hemen iş bulabiliyorduk. Maaşlarımızı kolayca alıyorduk. Rahat rahat her yerde gezebiliyorduk.

G28 (Kadın, 1948)

Bizim tarla ve bağımız çok azdı. Kocam, ben ve ilk oğlum, İstanbul’a gitmeye karar verdik. Havalarda ısındığında ve karlar eriyip yollar açıldığında İstanbul’a gidecektik. Hiç unutmuyorum. Nisan’ın ilk haftasında İstanbul’a vardık.

Bir ev kiraladık. Hayatımda musluktan suyun aktığını ilk defa bu evde gördüm. Kocam bir inşaatta iş buldu. İyi kötü çalışmaya başlamıştı, o zamanın parası ile haftalığı bayağı iyiydi. Derken askeri bir darbe oldu ve her şey altüst oluverdi. Kocam işe gidemez oldu. Zaten yeni gelmiştik. Paramız da çok azdı. Darbe Mayıs ayında oldu, bir ay sonra eşyamızı toplayıp köye geri döndük. Köyde zaten yapacak bir iş yoktu. O zamanlar pek çok kişi Beyrut'a gidip geliyordu. Orda iş imkânlarının çok olduğu ve yaşam koşullarının daha iyi olduğu söyleniyordu. İlk olarak kocam geldi Beyrut'a, 5-6 ay sonra da ben ve oğlum da yanına geldik.

1950-1960 yılları arasında, Türkiye'de kırdan kente göç hareketleri büyük ölçüde yoğunlaşmıştır. İstanbul gibi şehirlere kentsel ve endüstriyel gelişmeye paralel olarak göç eğilimi artmış, bunun sonucunda gecekondulaşma ve marjinal hizmet sektörleri türemiştir (Öçal, 2005:55). Mardin ve çevresindeki köy ve yerleşim yerlerinden büyük ölçüde İstanbul, Adana ve İzmir gibi şehirlere göç edenler olmuştur. Göç edenler buralarda vasıf gerektirmeyen ve emek gücüne dayanan işlerde çalışmışlardır.

Görüşme yapılan kişiler; İstanbul'a geliş-gidiş maliyetinin hem ulaşım hem de yerleşme bakımından yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda otobüs ya da kamyonlarla gerçekleşen yolculuklar, mesafe bakımından oldukça zaman alıcıdır. Uzak bir mesafede olması, ev kiralalarının-talep yoğunluğundan kaynaklı- yüksekliği, sürekli göç almasından ötürü emek fazlalığının oluşması ve buna bağlı olarak işsizliğin görülmesi gibi nedenler, zamanla İstanbul'u cazip bir göç hedefi olmaktan uzaklaştırmıştır.

G32 (Erkek, 1946)

1960'lı yıllarda İstanbul'a çalışmak için gittim. Benimle birlikte amcamın oğlu da gelmişti. Otobüsle Mardin'den İstanbul'a 2 günde anca gelebildik. Şimdi ismini hatırlamadığım bir gecekondu semtinde bekâr evleri vardı. Bir tane ev kiraladık. Ev, ev dışında her şeye benziyordu. Köpek bağlasan durmazdı adeta. Ne elektriği ne de suyu vardı. Bir inşaatta iş bulup çalışmaya başladık. Bir seneye yakın İstanbul'da kaldık. O zamanlar şimdiki gibi ne telefon ne de başka bir haberleşme aracı vardı. İstanbul'dan tanıdık birisi Mardin'e gidecek olsa onunla ya bir mektup ya da para gönderebilirdik. Oradan da İstanbul'a biri gelse aynı şekilde, bir mektup veya son olup-bitenleri anlattırsa bazı şeylerden haberdar olabilirdik. Bu yüzden İstanbul'dan geri döndüm Mardin'e. Ama Beyrut, Mardin'e daha yakındı. Sınırdan

sonra en fazla 15 saat sürüyordu. Sürekli gidip gelenler de oluyordu. Bu yüzden Beyrut'a gelmek bana daha mantıklı geliyordu.

G27 (Erkek, 1949)

İstanbul'a gitmiştim çalışmaya. Türkçem iyi olduğu için bir lokantada garsonluk yapıyordum. Köyümüzden birisi gelmişti İstanbul'a. Babamın 3 ay önce vefat ettiğini ondan öğrendim. Babamın vefat haberini duyunca köye dönmeye karar verdim. Bir hafta sonra işten ayrıldım ve köye döndüm. Babamın cenazesine dahi katılamamıştım. Çok üzülmiştim. Gurbetin ne demek olduğunu ilk o zaman anlamıştım.

Massey'ye göre (Yeni Göç Ekonomileri Kuramı) göçün maliyeti; gidilecek mesafe, ulaşım şekli, kalınacak yer, bunlar için harcanan çaba ve iş arama sürecindeki harcamaları içerir. Göçün maliyeti bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda bireyler açısından göç kararına etki eden bir faktördür (1990). Birey ve gruplar göçe karar verirken maliyeti en düşük olan seçenekleri göz önünde bulundururlar. Bu maliyet insani çaba olduğu gibi zaman ve parasal maliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Neo-Klasik Göç Yaklaşımına göre göç hareketi kısa mesafeler arasında gerçekleşmektedir. Oysa Mardin'den İstanbul'a iş bulmak amacıyla gerçekleşen göç faaliyeti uzun bir mesafenin kat edilmesini gerektirmektedir. Bu durum başta göçün maliyetini arttırmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin büyük bir bölümü; iş bulmak amacıyla başka yerlere geçici bir süre gitmeyi amaçladıklarını ve çalıştıktan sonra kazandıkları paralar ile kendi köy ve yerleşim yerlerindeki konumlarını iyileştirmeyi hedeflediklerini dile getirmişlerdir. İstanbul söz konusu olduğunda; hem gidilecek mesafenin uzaklığı, barınma sorunu ve geride kalanlar ile iletişim, dönemin koşulları gereği zor olmuştur. Bunun yerine mesafe bakımından Mardin'e daha yakın olan Beyrut'a yöneldikleri görülmüştür.

İnsanlar bir yerden başka bir yere göç ederken, göçün kaynağı konumundaki ilk yerleşim yerlerinden tam anlamıyla kopuk bir yaşam sürmezler. Geride kalanlar ile iletişimlerinin ve ilişkilerinin devam etmesi yönünde bir takım imkânların olmasını isterler. Farklı zamanlarda göçün hedefi ile göçün kaynağı konumundaki yerler arasında çeşitli etkinliklerin gerçekleşebilmesi amacıyla gidiş-gelişlerin gerçekleşmesi beklentisi hâkimdir. Bu etkinlikler arasında dini bayramlar, düğünler, cenazeler ve akraba ziyaretleri vardır. Geleneksel yaşam biçiminin etkin olduğu

sosyal ilişkilerde ve aile bağılıklarını korumaya yönelik olarak sürdürülen etkinliklere katılım, birey ve gruplar açısından son derece önemli bir özelliktir. Bu yüzden mesafe ve yakınlık-uzaklık göçe karar verme sürecinde etkili bir özelliktir. Buradan hareketle, Mardin'den Beyrut'a yaşanan göç hareketinin temelinde sadece makro temelli ekonomik bir motivasyonun yattığını iddia etmek doğru değildir.

VI. 2.2. Göç Etme Biçimi ve Göç Güzergahı

Bir ülkeden başka bir ülkeye göç şekli; kaynak ülkenin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve sosyal koşullar ile devletlerarasındaki ilişkilere göre belirlenmektedir. Örneğin 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işgücü göçü, legal veya düzenli bir göç hareketi olarak değerlendirilebilir. Almanya ve Türkiye hükümetleri arasındaki anlaşmalar çerçevesinde belirli meslek grupları için işgücü transferi başlamıştır (<http://www.yvdk.gov.tr/ulke-1-almanya.html>). Bu işçi göçü hareketi 15-20 yıl boyunca düzenli olarak devam etmiş, 1973 yılındaki Petrol Krizinin patlak vermesi ve Almanya'da ekonomik bir durgunluğun başlaması ile düzensiz ve illegal bir hale dönüşmüştür. Sahte belgelerle, başkasına ait kimlik ve pasaportla veya sınırı yasa dışı bir şekilde geçmek suretiyle başka bir ülkeye giriş yapmak, illegal veya düzensiz göç olarak kabul edilmektedir. Bu tür bir göçün niteliğini, devletlerin iç politikaları ve sınır devletler ile ilişkiler belirlemektedir. Hemen hemen bütün ulus devletler, kendi topraklarına yabancıların giriş-çıkışlarını kontrol etmekte, aynı zamanda kendi yurttaşlarının yurt dışına çıkma hakkını elde edebilmeleri yönünde bir takım resmi düzenlemeler uygulamaktadırlar. Böylece ülke topraklarından çıkış ile ülke topraklarına giriş talep edilen izinlerin kabul edilmesiyle mümkün hale gelmektedir (Kritz, 1987).

Ülke dışına çıkış ve ülkeye giriş taleplerinin kabulü pasaport, vize ve çeşitli izin belgelerinin düzenlenmesi ile gerçekleşmektedir. Bu izin belgelerinin temin edilmesi ise bazen çok zahmetli ve maliyeti yüksek bir sürece dönüşebilmektedir ve kesin olarak bireylerin kısa ve uzun vadeli hedeflerine ve niyetlerine göre farklılık göstermektedir. Devlet kurumlarından alınan söz konusu izinler, yurt dışında kalma ve geri dönme sürelerini de kesin olarak belirtmektedir. Örneğin bir ülkenin yurttaşı başka bir ülkeye gitmeden önce o ülkenin resmi makamlarının onayını gösteren ve belirli bir bedel-teminat gösterildikten sonra verilen vizeyi almak zorundadır. Vizeler, belirli bir süre için verilmektedir ve ülke sınırları içerisinde belirli bir süre

ikamet etmeyi mümkün hale getirmektedir (turist vizesi, öğrenci vizesi, ticaret vizesi veya çalışma vizesi gibi). Bu özellikler ulus devletlerin; sınırlarını, toplumsal yapılarını ve kültürler benzerliğini korumaya yönelik olarak sergiledikleri reflekslerdir. Ulus devletler arasındaki her türlü nüfus hareketi, mutlak surette kontrol edilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Bu yüzden göç hareketinin yasal veya yasa dışı olması, büyük ölçüde devlet yapısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Mardin'den Beyrut'a yaşanan göç sürecinde katılımcıların büyük bir bölümü yasadışı yollar aracılığıyla göç etmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

G34 (Erkek, 1944)

Pasaport ve vize almak için Ankara'ya gitmemiz gerekiyordu. O zamanlar Ankara-Mardin arası otobüsle 20 saat sürüyordu. Otobüse binip Ankara'ya gittim. Pasaport başvurusu yapılacak yeri 2 gün aradım. Türkçem de zayıf olduğu için bir türlü derdimi anlatamıyordum. Emniyette pasaport başvurusu yaptım. Git, üç ay sonra gel dediler. Ben de üç ay sonra gittim. Ama bana pasaport vermediler. Madem pasaport vermediler, ben de kaçak olarak gitmeye karar verdim. O zamanlar bu işi ticaret haline getirenler vardı. Özellikle Nusaybin'de rehberler olurdu. Rehberler, sınırı geçmek isteyenlere yol gösterir, karşılığında para alırlardı. Rehber, sadece sınırdan geçirirdi. Kamışlı'ya bırakır geri dönerdi. Ondan sonrasını biz hallederdik.

G23 (Erkek, 1949)

Beyrut'a gittiğim zaman 17-18 yaşlarımdaydım. Okula doğru dürüst gitmediğim için Türkçem çok zayıftı. O zamanlar pasaport ve vize işlemleri için Ankara'ya gitmek gerekiyordu. Nasıl gidebilirdim ki, ne dil biliyorum ne yol-yordam biliyorum. Ben de Nusaybin'de Rehber para verdim. Rehber de bana sahte bir pasaport ve vize ayarladı. Onunla sınır kapısından geçtim.

G30 (Erkek, 1948)

....3 kişi birlikte yola çıktık. Önce Nusaybin'e gittik. Nusaybin'de bu işi yapan ve Rehber denilen kişiler vardı. Rehber bir miktar para verdik. O da bizi sınırdan geçirdi. Kamışlı'ya geçtik. İki saate kadar yürüdük. Rehber bizi bir eve götürdü. Gece oluncaya kadar kaldık. Gece yarısı bir kamyonla binip önce Halep'e sonra da Beyrut'a doğru yola çıktık.

G29 (Erkek, 1948)

Bizden önce gidenlerin anlattığına göre önceleri sınırdan geçmek çok kolaymış. Sonra mayınlar döşenmiş. Gidiş gelişler zorlaşmış. Sınırdan kaçak olarak geçenlerin mayınlara bastığı, bazılarının öldüğü, bazılarının ise sakat kaldığı haberleri geliyordu. Bir komşumuz vardı. Kamışlı'ya geçer oradan yağ, benzin vs alıp gelirdi. Sınırdan geçerken mayına basıp ölmüştü. Ailesi cenazesini bile alamamıştı. Ailem mayınlı arazilerden geçmemi istemiyordu. Bu yüzden Beyrut'a gittiğimde amcamın oğluna ait kimlik, pasaport ve vize ile gümrük kapısından Suriye'ye giriş yaptım. Vize, Suriye'ye giriş vizesiydi. Kimlik, pasaport ve vizeyi Suriye'de bir akrabama bıraktım ve Beyrut'a kaçak olarak giriş yaptım. Polis yakaladığında Türkiye'den geldiğimizi öğrense, Suriye sınırına gönderirlerdi. Yakalandığımızda nerden geldiğimizi söylemezdik. Bu yüzden bizden rüşvet alır, serbest bırakırlardı.

1955-1960 yılları arasında, Türkiye ile Suriye sınırları arasında, artan kaçakçılık ve yasa dışı insan geçişlerini önlemek amacıyla, sınır boyunca kara mayınları döşenmiştir. Sınır ticareti ile uğraşarak geçimini sağlayan sınır bölgelerine yakın yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu olumsuzluk ekonomik faaliyetler kadar sosyal yaşamı da etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye ile Suriye arasında çizilen sınırlar, yerleşim yerleri gözetilmeksizin belirlenmiştir. Sınır çizgileri, aynı yerleşim yerlerini ikiye bölmüştür. Bundan dolayı, aynı aileye mensup haneler, farklı ülke sınırları içerisinde kalmıştır.

G33 (Kadın, 1945)

Beş veya altı kişi birlikte yola çıktık. Yola çıkmadan önce kimliklerimizi evde bırakmamız gerektiğini söylemişlerdi. Polis veya asker yakalarsa nerden geldiğimizi bilmesin diye. Savur'dan Nusaybin'e geldik. Birisine bize yolu göstermesi için paranın yarısını peşin olarak verdik. Sınırı geçtikten sonra diğer yarısını vermek üzere anlaştık. Gece yarısı sınırı geçtik. Günlerce yürüdük. Aramızdakilerden biri, gideceğimiz yolu biliyordu. Biz de onu takip ediyorduk. Yolumuzun üzerinde köyler vardı, köylülerden yatacak yer ve yiyecek karşılığında iş istiyorduk. İkinci vakti, sonradan Hıristiyan olduğunu fark ettiğimiz bir köye vardık. Köylülerden biri, tarlasındaki ekinleri toplamasına yardım etmemize karşılık yiyecek vereceğini ve yatacak yer temin edeceğini söyledi. Biz de saatlerce ekinleri topladık. Gece olunca

hayvanların kaldığı ahırda yatabileceğimizi söyledi.... Bu arada polis veya askere yakalanmamak için saklanıyorduk. Fırat nehrini geçtikten sonra bir kamyonete bindik, Tadmur (Palmyra) denen bir şehirden geçtik. Bir kaç saatlik yolculuktan sonra Lübnan'ın kuzeyindeki sınırına ulaştık. Gece yarısı sınırdaki köylerden giriş yaptık. Bir yerde taksiye bindik. Taksiciye akrabalarımızın adresini verdik böylece Beyrut'taki akrabalarımızın yanına vardık.

Sınırdan illegal biçimde tek başına-bireysel olarak göç eden yok denecek kadar azdır. Göç faaliyeti genel olarak birkaç kişilik gruplar halinde gerçekleşmiştir. Grup üyeleri aynı yerleşim yerinde ikamet eden tanıdık kişilerden veya akrabalarından oluşturulmuştur. Grup üyelerinden herhangi birinin güzergâhı bilmesi halinde rehber tutulmamıştır. Grup halinde göç etmek yolculuk esnasında karşılaşılabilecek risklere (yol kesme ve dolandırma gibi) karşı koymada etkili bir yöntemdir. Bazı katılımcılar; güzergâh boyunca bazı köy ve yerleşim yerlerinden geçerken, yollarının kesildiğini ve kendilerinden haraç tarzında paralar isteyen kişilerin olduğunu aktarmışlardır.

1940'larda oluşan ve 1960'lı yıllarda yoğunlaşan göç hareketi sonucunda; Mardin-Kamışlı-Beyrut arasında bir göç güzergâhı ortaya çıkmıştır. Göçün kaynağından (Mardin), göçün hedefine (Beyrut) doğru takip edilen belirli bir rota oluşmuştur. Bu güzergâhın Beyrut'a varılacak en kısa mesafe olduğu ve birden fazla göç faaliyetinde bulunan ve yol deneyimi kazanalar için bu mesafenin 8-10 saat sürdüğü anlatılmıştır. Oysa legal olarak Hatay'daki Cilvegözü Sınır kapısından Suriye'ye, buradan da Beyrut'a geçiş yapılmak istendiğinde mesafenin 20-25 saate kadar uzadığı ve pasaport, vize ve yol giderleri ile maliyetinin yükseldiği belirtilmiştir. Katılımcılar bu yüzden illegal yollardan göç etmenin daha ekonomik ve daha kolay olduğunu ifade etmişlerdir. Göçmenlerin bu davranışı, Neo-Klasik Ekonomi Yaklaşımına göre bireylerin rasyonel düşünce seçimleri aracılığı ile maliyet ve risk arasındaki ilişkiyi hesaba katması ile ilgilidir. Birey veya gruplar; gelir, istihdam ve ücret bakımından daha iyi koşullar sağlayacağını düşündükleri yerlere, çeşitli riskleri göz önünde bulundurarak göç etmeye karar vermektedir (Todaro, 1969).

Göçmenler en az iki devlete ait sınırları illegal olarak aşmış, yol boyunca çeşitli tehlikelere maruz kalmış, uzun süren yürüyüşler yapmış ve polis ile askere yakalanma riskini göz önünde bulundurarak göç hareketini gerçekleştirmişlerdir. Bu

süreçte Mardin kökenli Araplar'ın, Beyrut'u göç edilecek yer olarak tercih etme nedenlerini anlamak oldukça önemlidir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu elverişsiz koşullara daha önce yer verilmiştir. Lübnan'ın başkenti Beyrut'un söz konusu dönemde sahip olduğu yapısal koşullar, göçün hedefi haline gelmesinde etkili olmuştur. Esas olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu bölgesinde kurulan ulus devletlerin eşit ve dengeli olmayan ekonomik ve politik yapıları, ucuz işgücü ve sermaye hareketlerinin yapısını etkilemiştir. Dünya Sistemleri Yaklaşımına göre tarihin belirli dönemlerinde aralarında idari, ekonomik ve kültürel bağlar bulunan toplumlar ve devletler, karşılıklı bir iletişim ve bunun sonucunda bir göç hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Castles ve Miller, 2008). Osmanlı Devleti'nden sonra kurulan birer Ortadoğu ülkesi konumundaki Türkiye ve Lübnan arasında ekonomik ve siyasal farklılıklar vardır. Lübnan; XX. yüzyıla görece gelişmiş bir ekonomi ile girmiştir. 1900'lerin başından itibaren Fransa, kontrolü altındaki Lübnan'ın alt yapısına büyük yatırımlar yapmıştır. Yatırımları ve ticari faaliyetleri desteklemek amacıyla düşük bir vergilendirme sistemi uygulanmıştır. Böylece Lübnan çeşitli yatırımlar için cazibeli bir yer olmuştur. Beyrut Doğu Akdeniz'in başlıca ticaret limanı haline getirilmiştir. 1940 yılında Tripoli-Trablus kentinde bir petrol rafinerisi kurulmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra; uluslar arası alanda artan talep ile birlikte cam, kimya, tekstil, gıda ve makine parçaları üretimi alanında ciddi bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler; Lübnan'da emek gücüne duyulan ihtiyacı arttırmış ve Lübnan kentlerini, bölgenin ekonomik sıkıntılar yaşayan kırsal nüfusunun göç edebileceği cazip yerler haline getirmiştir (Gaspard, 2004:50).

VI.2.3. Göç Etmek İçin Beyrut'un Tercih Edilmesinin Nedenleri

Türkiye'de göç hareketlerinin dönemler itibariyle yapısal bir değişim geçirdiğini ileri sürmek mümkündür. 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de kapalı ekonomik bir sistemin uygulanması, ulaşım ve iletişim araçlarının sınırlılığı, iç ve dış ekonomik krizler ile II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, hem iç hem de dış göç hareketlerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır. 1950'li yıllarda ise Marshall Planı'na bağlı olarak tarım ve ulaşım alanında yatırımlara hız verilmiştir. Bu durum kapalı ekonomik sistemin değişmesinde etkili olmuştur. Geçimlik tarımsal faaliyetler yerine pazara yönelik üretim süreci başlamış ve fiziki olanaklar alanında bir gelişme

sağlanınca kırsal nüfusun hareketliliği artmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda kırsal nüfusun bilinç ve sosyo-kültürel düzeyinde bir yükselme sağlanmıştır (Mutluer, 1992:132).

Yapılan derinlemesine mülakat sonucunda, katılımcıların büyük bir bölümünün Beyrut'a göç etmeden önce Türkiye'de bir göç deneyimine sahip olduğu görülmüştür. Türkiye'nin kentleşmiş, sanayisi gelişmiş veya istihdam olanaklarının daha fazla olduğu düşünülen belirli kentlerine (İstanbul, İzmir, Adana gibi) Mardin'den yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketinin ortaya çıkmasına göç hedeflerinin çekiciliği ile göç kaynaklarının iticiliğinin yanı sıra, nüfus artışı, tarımda makineleşme ve geleneksel tarımsal üretimin hanenin geçimini sağlamada yetersiz kalması etkili olmuştur.

Genç nüfusu oluşturan bireyler, Beyrut'tan önce İstanbul ve İzmir gibi şehirlere gidip çalıştığını belirtmiştir fakat bu sürecin kendileri açısından bir takım sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir. En belirgin sorun alanlarından birisi barınma ve iş bulma süreçleridir. İş bulmak amacıyla İstanbul ve İzmir gibi kentleşme hızının yüksek olduğu yerlere göç edenler, eğitilmiş veya mesleki anlamda vasıf gerektiren bir mesleğe sahip olmadıklarından, emek yoğun işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden iç göç deneyimleri kısa sürmüştür.

Pek çok yasadışı göç hareketinde göçmenler, varmak istedikleri yere ulaşmaya kadar, kısa bir süre için belirli yerlerde konaklar, uygun zaman ve koşullar oluştuğunda tekrar yola koyulurlar. Oysa Mardin'den Beyrut'a yaşanan göç hareketinde göçmenler, sınırı geçtikten sonra doğrudan Beyrut'a yönelmişlerdir. Bu durum, Beyrut'a daha önce göç eden ve yeni gelenlere barınma ve iş bulma konusunda yardımcı olabilecek ağların bulunması ile yakından ilişkilidir. Mardin ve çevresindeki ilçe ve köylerden Beyrut'a doğru, akrabalık ve hemşerilik ağları aracılığı ile zincirleme bir göç hareketi yaşanmıştır. Akrabalık ve hemşerilik ağları, göçe karar verme ve göç sonrası süreçte oldukça işlevsel bir özellik kazanmıştır. İlişkiler Ağı Kuramına göre, söz konusu (b)ağlar, yeni göçmenler ile eski göçmenleri aynı zamanda göçün hedefi ile göçün kaynağındaki birey ve grupları birbirine bağlar ve göç sürecinin başından sonuna kadar olan sürece etki eder. Göçmen ağları olarak tanımlanan bu ilişkiler; birey, grup ve örgütler arasındaki etkileşimi ve iletişimi sağlar (Massey, 1993). Karşılıklı bilgi alışverişine dayalı olarak gerçekleşen bu

ilişkiler sonucunda; göç kararı, göç güzergâhı, göç maliyeti, göç alan yerdeki barınma ve iş bulma gibi süreçler konusunda yeni gelenlere bilgi akışı sağlanır ve yeni gelenler böylece olası risklere karşı bilgilendirilmiş olur.

G27 (Erkek, 1949)

Bizden önce Beyrut'a gelip yerleşenler vardı. Burada yaşam koşullarının ve iş imkânlarının daha iyi olduğunu söylüyorlardı. Gidip gelenler ise köye geldiklerinde iyi denecek miktarda paralarla geliyor, tarla, arsa veya ev satın alabiliyorlardı. O zamanlarda Beyrut'un parası iyiydi. Amcam ve oğulları Beyrut'a gelmişlerdi. ... Bu yüzden ben de onların yanına gitmeye karar verdim. Amcamın oğulları bir matbaada çalışıyorlardı. Matba'ada bana da iş buldular. Matba'anın sahipleri, Türkiye'den göç eden Ermeni bir aileydi. Türkiye'den geldiğimizi bilmelerine rağmen bize iyi davranıyorlar ve maaşımızı zamanında veriyorlardı.

G24 (Erkek, 1949)

Kendimi bildim bileli Beyrut'a gidip gelen insanlar vardı. Benim babam dahi gidip gelmiş zamanında. Yani Osmanlı Devleti'nden beri bu böyleydi. Ama sonra sınırlar araya girince gidiş-gelişler zorlaştı. Pasaport ve vize gibi uygulamalar yüzünden daha az kişi gider oldu. İnsanlar eskiden beri Mardin'den, şimdiki Suriye'ye yaz aylarında buğday biçmeye ve pamuk toplamaya giderlerdi. 2-3 ay kadar şimdiki Suriye topraklarında (Kamışlı) çalışır, döndüklerinde şeker, tuz, sabun, gaz yağı, kumaş vb ürünler alır gelirlerdi. Oraların imkânları bizim yaşadığımız yerlerden daha iyiydi o zaman. Bu yüzden bizler de iş buluruz, para kazanırız diye buraya geldik.

G26 (Erkek,1949)

Beyrut'a geldiğimizde ben daha çok küçüktüm. Annem-babam ve 3 kardeşim birlikte geldik. İlk geldiğimiz zaman bir gece kondu semtinde, bir evde iki aile kalıyorduk. Amcam bizden önce gelmişti. Buraya çalışmak için gelmiş, 2 sene çalışmış ve evlendikten sonra eşini ve çocuklarını yanına almıştı. Biz de onların evine geldik. Aynı evde iki aile kaldık. Biz beş kişiydik, amcamlar da öyle. Birkaç ay sonr, annem-babam ve kardeşlerim çalışıp para kazanınca, kendimize ait bir ev kiraladık ve ona yerleştik. Ama yerleştiğimiz ev yine bir gecekondu semtiydi. Ama her bakımdan Mardin'deki evimizden daha elverişliydi... Denizi, televizyonu ve daha bir çok şeyi ilk defa burada gördüm.

G18 (Erkek, 1951)

...ilk önce birkaç ay çalışmak ve biraz para kazandıktan sonra Türkiye'ye dönmeyi planlamıştım. İş olanakları ve ücretlerin benim açımdan iyi olduğunu görünce daha uzun süre kalmayı düşündüm. Derken zaman geçti ve Beyrut'a alıştım. Mardin'deki köyümüzden bir sürü kişi vardı. Her gün görüşüyorduk. İşten arta kalan zamanlarda kahvehanelere gidip oyunlar oynardık. İyi vakit geçiriyorduk, eğlenebiliyorduk... Kazandığım paraların bir kısmını aileme gönderiyordum. Babam tarla ve bahçe satın alıyordu.

Mardin'den Beyrut'a göçün temelindeki etken, Lübnan ekonomisine ait göstergeler ya da bölge ülkelerine göre büyüme hızı değildir. Göç edenlerin birincil derecede önem verdikleri konu, göç edecekleri yerin yaşadıkları yerden daha fazla kazanç getiren bir yer olması düşüncesidir. Ekonomik ve sosyal koşullar hakkındaki bilgiler, göçmenlerin doğrudan kendilerinin veya sosyal ağlar aracılığı ile başkalarının anlatıları sonucunda elde ettikleri deneyimlerden oluştuğu görülmüştür.

Tablo 7***Lübnan ve diğer Ortadoğu Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSMH (Dolar)
(Yıllık Büyüme Oranları)***

	Sabit Satın Alma Gücü Paritesi (Barlow)	Sabit Piyasa Fiyatları (Dünya Bankası)	
	1950-72	1950-60	1950-73
Kıbrıs	4.2%	3.7%	7.0%
Ürdün	4.4%	9.2%	4.6%
Suriye	2.8%	-	5.8%
Tunus	3.1%	-	6.3%
İsrail	6.0%	10.0%	8.9%
Türkiye	3.4%	6.2%	6.6%
Mısır	1.7%	3.4%	4.0%
Lübnan	1.9%	3.7%	5.6%

Kaynak: Barlow (1982); The World Bank (1976). Aktaran Gaspard, (2004).

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere Türkiye'den Lübnan'a göçün başladığı ve yoğunlaştığı dönemlerdeki Lübnan'ın ekonomik gelişmesi, Türkiye'nin yer aldığı diğer Ortadoğu ülkelerinin gerisindedir. Buna bağlı olarak Lübnan'ın Mardin kökenli Araplar için cazip bir yer olmasına yönelik farklı ve özgün bir açıklama yapma zorunluluğu vardır. Lübnan söz konusu yıllar arasında az gelişmiş ülkeler

kategorisinde yüksek bir yaşam standardına ve seçkinlere yönelik bir büyüme hızına sahiptir. Bu açıklama Lübnan'ın bütün bölgeleri veya kentleri için geçerli değildir. Yüksek yaşam standardı ve ekonomik refah sadece başkent Beyrut ile sınırlıdır (Gaspard, 2004:73). Bu yüzden göçmenler Lübnan'a değil, "Beyrut'a göç etmek" ifadesini daha sıklıkla kullanmaktadır. Lübnan'a göç söz konusu olduğunda, Lübnan'ın herhangi bir kenti değil özellikle başkent Beyrut hedeflenmektedir.

G35 (Erkek, 1943)

Mardin'de yaşadığımız zamanlarda gece olduğunda gaz lambası ile oturduğumuz yeri aydınlatırdık. Gazın çok ağır bir kokusu vardır, baş ağrısı yapardı. Yiyecek ve içeceklerimizi güneşte kurutur, tuzlar veya serin bir yerde saklardık. İçme suyunu bile zor bulurduk... Kuyulara dolan yağmur suyu dışında suyumuz yoktu. Beyrut'a geldiğimizde ise bizim hayatın ne kadar sefil olduğunu gördüm. Elektriği ve suyu olmayan hiçbir ev ya da bina yoktu. Her yerde alışveriş yerleri ve mağazalar vardı. Yaşam koşulları Mardin'dekinden çok daha iyiydi. Biz de bu refah ve bolluğu görünce Beyrut'a yerleşmeye karar verdik.

G33 (Kadın, 1945)

Köyde yaşarken çiftçilik yaparak geçimimizi sağladık. Tarla ve bağlarda çalışırdık. Güneş doğmadan önce kalkar, işe gider ve batıncaya kadar çalışırdık. Özellikle yaz aylarında hasat mevsimi geldiğinde 2-3 ay kadar işlerimiz olurdu. Çok çalışır ve çok yorulurduk. Ama iş mahsulleri satmaya gelince emeğimizin karşılığını alamazdık. Ekip biçtiğimiz ürünler para etmezdi. Zaten herkes aynı şeyleri eker biçerdi. Yaşam koşullarımız pekiyi değildi. Bu yüzden Beyrut'a geldik. Beyrut, geldiğimiz zamanlarda çok güzeldi. Hemen iş bulabilirdik. İyi para kazanırdık. Hem çalışıyor hem de daha iyi yaşam sürüyorduk. Her hafta sonu çocuklarımı sinemaya götürürdüm. Hatta Türk filmleri bile gelirdi. Özellikle onları izlemeye giderdik. Çocuklarıma en güzel elbiseleri alır giydirirdim. Bir kere havası çok güzeldi. Yazları sıcaktı ama kışları soğuk olmazdı. Buradaki yaşamı görünce bir daha Mardin'e dönmek istemedik.

Görüşme yapılan kişilerin çoğu, Beyrut'ta yaşayan yakın akraba ve arkadaşlarının olmasından ötürü göç etmeye karar verdiğini belirtmiştir. Katılımcılar, iletişim halinde oldukları kişilerin kendilerine iş olanakları konusunda bilgi verdiğini veya göç etmeden önce kendilerine iş garantisi verildiğini belirtmiştir. Kısaca göçmenler, sosyal ağların sağladığı imkânlardan faydalanarak iş bulmak ve yaşam

standartlarını yükseltmek amacıyla Beyrut'a göç etmişlerdir. Her ne kadar bir ülke olarak Lübnan ekonomisi Türkiye ekonomisinin gerisinde olsa bile kırsal alanda yaşayan göçmenlerin daha fazla gelir elde etme beklentisi söz konusu olduğunda, Beyrut kendileri açısından bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Mardin'in kırsal bir bölge olması ve göçmenlerin geleneksel tarımsal faaliyetlerle uğraşarak geçimini sağlayan kişilerden oluşması göz önünde bulundurulduğunda (İtici Faktörler), Beyrut'taki yaşam standartları, iş olanakları ve ücretli çalışma süreci (Çekici Faktörler) göçe karar verme sürecinde oldukça etkili olmuştur.

VI.2.4. Coğrafi ve Kültürel Yakınlık

Göçün hedefi ile göçün kaynağı olan yerler arasında ekonomik, coğrafi veya kültürel bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Birbirinden coğrafi olarak uzak buna karşılık birbirleri ile kültürel bakımdan yakınlık bulunan yerleri birbirine bağlayan tarihsel bir takım olaylar vardır. Bu olaylar göçmen gruplarının belirli bir hedefe yönelmesinde ve göçe karar vermesinde etkilidir. Aynı zamanda göçün kaynağı olan yer ile göçün hedefi olan yer arasında bir bilgi alışverişinin oluşmasına zemin hazırlar ve sosyal ağları ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal ağlar sayesinde kurulan iletişim ve bilgi alışverişi sonucunda ilk göçmenler, geride kalanlar için bir kılavuz işlevi görebilirler. Kılavuzluk yeni toplumun dili, kültürel yapısı, yaşam standardı ve devlet ile ilişkileri düzenleyen yasal düzenlemeler hakkında yoğun bir deneyimi paylaşma imkânı vermektedir. Böylece göç sürecini başlatan etkenin, genel olarak akrabalar ve hemşeriler arasında kurulan sosyal ağlar olduğunu söylemek mümkündür.

Göç kuramlarının tamamında, göç hareketinin birincil derecedeki amacının daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak olduğu varsayılmaktadır. Bu yüzden insanlar göç ederken genel olarak kısa mesafeli yerleri tercih etmektedir (Klasik Göç Kuramı). Kastedilen mesafe, coğrafi bir uzaklık veya yakınlık olarak kabul edilmektedir fakat kültürel mesafe de göç hareketinde önemli bir etkidir. Mardin kökenli Araplar'dan iç göç deneyimi yaşamış olanlar, çalışmak için gittikleri İstanbul gibi sanayileşmiş yörelerde, bir iletişim sorunu ile karşılaşmış ve kısa süren bir kent yaşamından sonra köyelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır. Dil sorunu, iş bulmak ve para kazanmak amacıyla Türkiye'nin gelişmiş kentlerine göç edenlerin uyum sorunları yaşamalarında

en belirgin sebeplerden birisi olmuştur. Eğitim sürecinden yeterince faydalanamayan bireyler, Türkçe'yi konuşma becerisine tam anlamıyla ulaşamadığından, iş bulma ve işi sürdürme konusunda kısa vadede iletişim sorunlarına maruz kalmışlardır.

Dil ve iletişim sorunları kadar İstanbul gibi bir kentin Mardin'e olan uzaklığı (1500 km civarında) göç hareketinin Beyrut'a yönelmesinin sebepleri arasındadır. Aynı sınırlar içerisinde olmasına rağmen İstanbul Türkiye'nin batı sınırında, Mardin ise doğu sınır çizgisi üzerindedir. Beyrut ise sosyal ağların sürdürülmesi ve geride kalanlar ile iletişim kurulması ve ilişkilerin sürdürülmesi bakımından daha yakın bir mesafededir (950 km civarında).

Koşullar ne olursa olsun, göç edenler yeni bir dünya ile karşı karşıya gelirler fakat esas itibariyle göç ettikleri yerde yaşayanlarla benzer insani ihtiyaçları paylaşırlar. Temel insani ihtiyaçlar dışında göçmenler farklı bir dil, gelenek ve bir kültür ile kendilerini ve diğerlerini algılama biçimlerinin yol açtığı spesifik bir takım sorunlara maruz kalırlar. Neredeyse bütün göçmenler, doğup büyüdüğü yerden ayrı kalmanın ve yeni çevreye uyum sağlamanın travmatik etkilerine maruz kalırlar fakat daha elverişli yaşam koşullarına ulaşma beklentisi, yeni topluma alışma ve uyum sağlama konusunda motive edici bir işlev üstelenmektedir.

G22 (Erkek, 1950)

Bir arkadaşımınla birlikte İstanbul'a gittik. Otobüs şoförüne nerde kalabileceğimizi sorduk. O da bize Laleli'de ucuz oteller olduğunu söyledi. Biz de oraya gittik. Dediği gibi ucuz bir otel odası tuttuk ve bir haftaya kadar otelde kaldık. Sonra Tarlabası'nda bir bekâr evi bulup kiraladık. Burası bir gecekondu semtiydi. Bizim gibi Türkiye'nin farklı illerinden gelen insanlar vardı. Doğru dürüst Türkçe bilmediğimiz için kimseyle doğru dürüst iletişim kuramıyorduk. Bir iş deneyimimiz ya da bir mesleğimiz de yoktu. Günlerce iş aradık. Bir lokantada iş bulmuştum ama 3 gün sonra ayrıldım çünkü Türkçem, müşterilerin ne istediğini anlayabilecek düzeyde değildi. Bu yüzden bir inşaatta işe başladım. Ama iş zordu ve doğru dürüst para almıyordum. Kira ve yol paramı denkleştirdikten sonra köye geri döndüm.

G19 (Erkek, 1950)

Köydeyken okula gitmiştim. İstanbul'a gelene dek iyi kötü Türkçe bildiğimi zannederdim... Okulda iken ders ve teneffüslerde kendi aramızda Arapça konuşmamız yasaktı. Türkçe konuşurduk ve iyi anlaşırđık. Ama İstanbul'daki

Türklerin Türkçesini anlamıyordum. Çok hızlı konuşuyor gibiydiler. Bu yüzden anlamakta zorluk çekiyordum. Sebze-meyve halinde işe başladım. Hamallık yapıyordum. İş arkadaşlarım Mardinli ve Arap kökenli olduğumu bildikleri için bana Arap diye sesleniyorlardı. Türkçem de onlara göre zayıf olduğu için benimle dalga geçiyorlardı. Çok yabancılık çekiyordum. Ailemden de çok uzakta olduğumu hatırlayınca üzüldüm. Zaten yaşım da küçüktü. Bu yüzden kışa doğru köye geri döndüm.

G15 (Erkek, 1951)

İstanbul'a gitme modası vardı. Geri gelenler de İstanbul ile ilgili hep iyi şeyler anlatırlardı. İstanbul'a gitmek için can atıyordum. Ailemden ilk defa ayrılarak İstanbul'a gittim. Okuldan mezun olduktan sonra sınıf arkadaşım ile birlikte İstanbul'a gitmeye karar verdik. İlk başlarda İstanbul çok cazip gelmişti. Denizi görünce çok sevmiştim. Uzun bir süre işsiz kaldım. Yaşım küçük ve mesleğim olmadığı için kimse iş vermiyordu. En son bir marangozun yanında işe girdim. Kaldığımız ev çok kötüydü ve iş yerimden çok uzaktı...

Kaynak yer ile hedef yerler arasında kültürel ve tarihsel bağlar olması halinde sosyal ağlar, sınırları aşan bir ilişkinin kurulmasını sağlamaktadır. Bugün Ortadoğu devletlerinin geçmişine bakıldığında ortak bir tarihsel mirasa ve kültürel birikime sahip olduğu görülmektedir. Tarihsel ve kültürel bağlar bölge devletleri arasında göç hareketlerine, ticari ilişkilere ve kültürel bir alışverişe zemin hazırlamaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal düzeninin üzerine inşa edildiği millet sisteminin dağılmasından sonra kurulan ulus devletlerin, kuruluşları aşamasında ikame etmek istediği yurttaşlık esasına dayanan ulusal kimlikler, birey ve gruplar için özdeşim kurulabilecek bir öge haline henüz gelmemiş olmasından, göç hareketleri daha sık başvurulmuş bir davranış olmuştur.

G31 (Kadın, 1947)

Büyüklerimizden duyduğumuza göre bizden önce Beyrut'a gidip gelenler varmış. Bunlar çoğunlukla ticaretle uğraşırlarmış. Suriye ve Lübnan'a gidiyor, ordan getirdikleri bazı malları Mardin'de satıyorlarmış. Ticaretle uğraşarak zengin olanların bazılarının Beyrut'ta mülkleri bile varmış. Gidip gelenler olduğu gibi gidip de haber alınmayanlar da varmış. Benden önce annem Beyrut'ta 5-6 sene yaşamış. Bir sürü tanıdığı-arkadaşı olduğunu söylüyordu. Buraya geldikten sonra annemin yaşadığı mahalleye gittim ve eski komşularına selamlarını ilettilim...

G34 (Erkek, 1944)

Beyrut'a geldiğimde hiç yabancılık çekmedim. Sanki yıllardır burada yaşıyormuş gibiydim. Arapça bildiğim için herkesle anlaşabiliyordum. Mardin'de konuştuğumuz Arapça, Lübnan Arapça'sından farklı ama çok kısa bir süre sonra öğrenebiliyorsun. Sonuçta ikisi de Arapça. Bir diğer avantajım da burada akrabalarımın olmasıydı. Beyrut'a geldiğimde onların evinde ikamet ettim. İlk işimi onlar buldu. İnşaat işinde çalışıyorlardı beni de yanlarına aldılar. Bu yüzden iş aramak zorunda kalmamıştım. İşverenimiz Lübnanlıydı. Bize karşı çok saygılıydı. Çalıştığımız sürece hakkımızı veriyordu.

G30 (Erkek, 1948)

O zamanlarda Beyrut bize İstanbul ve İzmir gibi kentlerden daha yakın geliyordu. Nerdeyse yolun yarısı kadardı. Önemli bir şey olduğunda kısa zamanda köye gidebiliyorduk. İlk önce erkekler geliyordu Beyrut'a. Evli olanlar bir kaç ay çalıştıktan sonra köye gidiyordu. Sonra Beyrut'ta işleri yoluna girince ailelerini yanlarına alıyorlardı. Herkes böyle yapıyordu...

G20 (Kadın, 1950)

Lübnan'a ilk geldiğimde kendimi evimdeymişim gibi hissettim. Sanki hiç yabancı bir ülkede değilmiş gibiydim. Herkes Arapça konuşuyordu. Din söz konusu olduğunda ise benim açımdan farklı bir durum yoktu. Burada da Müslümanlar ve Hıristiyanlar bir arada yaşıyordu, Mardin'de de öyleydi. Yani yaşam biçimimiz çok yakındı.

Saha çalışmasından elde edilen yukarıdaki bilgiler; göçe etki eden faktörlerin tek bir neden veya tek bir kuramdan hareketle anlaşılamayacağını göstermektedir. Birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş birçok etken bir araya gelerek, göç davranışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Göç davranışını ortaya çıkaran koşullar göz önünde bulundurulduğunda, arka planda dinamik bir sürecin yer aldığı görülmektedir. Bu dinamik süreç;

1. Beklentiler ve Algılar
2. Tarihsel ve sosyal (b)ağlar ile
3. Yer seçiminden oluşmaktadır.

Beklentiler ve Algılar; iş veya daha iyi yaşam koşullarına ulaşma konusunda göç sürecinde etkili bir özelliktir. Bireyler arasında kurulan ilişkilere dayalı olarak aktarılan deneyimler ve bilgiler birey ve grupları harekete geçiren bir motivasyona sahiptir.

Tarihsel ve Sosyal Bağlar; birey ve grupların coğrafi bölgeler ve sınırlardan geçerek geçmişte deneyimlenmiş ve alışkanlık haline getirilmiş bir takım davranışları tekrar etmesine yol açmaktadır. Daha eski zamanlarda göç edenler, geride kalanlar ve göç etmek isteyenler için çeşitli konularda bilgi aktarımını sağlamakta ve göç sürecinde birincil derecede öneme sahip olan barınma, iş bulma ve sosyal normlara uyma konusunda işlevsel bir rol üstlenmektedir.

Yer Seçimi; göçün hedefi olarak belirlenen yer ile ilgili olarak gidilecek mesafenin yakınlığı veya uzaklığı, barınma ve iş bulma olanakları gibi göçün maliyetinin önceden hesaplanmasına bağlı olarak belirlenmektedir. Gidilmek istenilen yere ulaşma imkânları arttıkça ve göç sonucunda oluşacak olan maliyet analizi olumlu yönde hesaplanmışsa, göç cazibeli bir değişim süreci haline gelmektedir.

VI.2.5. Göç Sonrası Süreç ve Resmi Statü Sorunu

Bu başlık altında Lübnan'ın göçmenlere yönelik politika ve uygulamalarına ve göçmen Mardin kökenli Araplar'ın resmi bir statüye sahip olmamalarından ötürü karşılaştıkları sorunlara yer verilecektir. Lübnan hükümetlerinin göçmenlere yasal bir statü verilmesi ve topluma entegre edilmesi sürecinde Mardin kökenli Araplar üzerinde ne gibi etkileri olduğuna değinilecektir. En çok sorun yaşanan konuların başında yasa dışılık olmuştur. Mardin kökenli Araplar'ın büyük bir bölümü sınırları kaçak olarak geçtiğinden veya sahte evraklarla gümrük kapılarından geçiş yaparak Lübnan'a geldiğinden, resmi kurumlardan herhangi bir hak veya yasal düzenleme talebinde bulunamamışlardır. Aynı şekilde işe girme, iş güvenliği, maaş alma ve yerleşme konuları ile birlikte Türkiye'ye dönüş süreçlerinde yasal ve resmi olmayan uygulamalara yönelmişlerdir.

Yasa dışılık ve resmi bir statü yoksunluğu, dönem dönem işverenlerin istismarını veya güvenlik birimlerinin suiistimallerini beraberinde getirmiştir. Bu yüzden statüsüz bir şekilde yaşamak, uzun bir süre görünmez olmayı zorunlu hale

getirmiştir. Bu durum göçmen Mardin kökenli Araplar'ın gündelik yaşantılarını sürdürürken, bir korku yaşamalarına ve çoğu zaman saklanarak çalışma hayatına girmelerine sebep olmuştur. Bazıları güvenlik birimleri tarafından yakalandıklarında cezaevlerine gönderilmiş ve bir süre sonra sınır dışı edilmişlerdir. Görüşmeler esnasında bu sorunlar ile ilgili olarak çok sayıda deneyim ve duyguya rastlanmıştır.

G23 (Erkek, 1949)

Çoğumuz korku içinde yaşıyorduk. Beyrut'a yasadışı yollardan geldiğim için yıllar boyunca resmi bir statü sahibi olmadan çalıştım. Bu süre içinde çalıştığım yerlerde yasadışı olduğum için işverenler beni polise ihbar etmekle korkutuyordu. Bu yüzden diğer çalışanlardan daha fazla emek sarf etmek zorunda kalırken, daha az maaş aldım.

G16 (Kadın, 1951).

Sürekli olarak güvensiz bir ortamda yaşıyorduk. Her an polis gelip bizi tutuklayıp hapse atacak ve sınır dışı edecek diye endişe ediyorduk. Kendimizi güvende hissedecek hiçbir önlemimiz yoktu. Lübnanlı komşularımız ile iyi geçinmeye çalışırdık. Bizi polise ihbar etmesinler diye.

G34 (Erkek, 1944)

Beyrut'a geldikten sonra 3-4 sene kadar gizli saklı bir hayat sürdürdüm. Aslında çok şanslıydım. Çünkü polis beni hiçbir zaman durdurup kimliğimi sormamıştı. Yasadışı yollarla gelip Beyrut'a yerleştiğimiz için polisten korkardık. Kimliği ve pasaportu olmayanlar yakalandığında, önce hapse atılıyor sonra sınır dışı ediliyordu. Birisi ile bir sorun yaşadığınızda, sizi polise ihbar etmesi sıradan bir durumdur. Bu şekilde Türkiye'den geldiği ihbar edilip sınır dışı edilen pek çok kişiler olmuştur.

Polis ile karşı karşıya gelmek, çok sıkça yaşanan bir durum olmamakla birlikte, bazı göçmenlerin daha sıklıkla başına gelen bir olay haline gelmiştir. Belirli yerleşim yerlerinde rutin olarak yapılan arama faaliyetleri esnasında resmi bir belge ve kimlik beyan etmeyen hane sakinleri ve kişiler hakkında hukuki işlemler yürütülmüştür. Söz konusu yerler genel olarak yasadışı göçler sonucunda şehre gelip yerleşenlerin barındığı gecekondu semtleridir. Resmi bir kimlik ibraz etmeyenler hakkında nereden geldiği, sabıka kaydı, mesleği ve nerede çalıştığı gibi konularda soruşturmalar yapılmıştır. Bazı durumlarda polis memurlarına rüşvet vermek

suretiyle bu sorunlar çözülmüştür. Bazen de uzun süre devam eden soruşturmalar esnasında başka bir eve taşınmak suretiyle soruşturma geçersiz hale getirilmiştir.

Devletin göçmenlere yönelik politikaları yaşanan tarihsel olaylar ile birlikte dönemsel olarak farklılıklar göstermiştir. Lübnan tarih boyunca farklı göç hareketlerine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti yıkıldıktan ve Fransız manda yönetiminden bağımsızlığını aldıktan sonra maruz kaldığı en büyük göç hareketi, Filistinli mültecilerin Lübnan'a yönelmesi olmuştur. 1948 yılında, İsrail devletinin resmen kurulması sonucunda Filistinliler yaşadıkları yerlerden ayrılmaya zorlanmıştır. Kendilerine en yakın ülkelerden biri olan Lübnan'a yönelen Filistinliler, çevre ülkelerinin ve uluslar arası güçlerin baskısı ve yardımı ile Lübnan'da açılan kamplara yerleştirilmiştir (Malaspina, 20019:14).

Lübnan'da demografik yapının şekillendirildiği ve siyasal temsil sisteminin üzerine inşa edildiği 1932 yılındaki nüfus sayımından başka nüfus sayımı yapılamadığından, ülkedeki nüfus dengelerini değiştirmesi muhtemel olan yurttaşlığa alma konusu sürekli olarak sorunlu bir konu olagelmiştir. Çevre ülkelerden Lübnan'a yönelen göçmenlerin çoğunu Müslümanlar oluşturduğundan, ülkede çoğunluğu oluşturan Hıristiyanlar bu göçmenlere yurttaşlık statüsünün verilmesini sürekli olarak engellemişlerdir (Traboulsi, 2007:147). Dolayısıyla göçmen politikaları ve yurttaşlık statülerinin verilmesi konuları, ülkenin hassas dengelerinin değişmesine etki edeceği düşünülen başlıca sorunlardır ve hükümetler bu konuda katı birtakım kuralları hayata geçirmişlerdir. Buna rağmen hükümetler; ülke sınırlarının kontrol edilmesinde ve göçmen akımlarının durdurulmasında, hem içsel (İç Savaş) hem de dışsal faktörlerin (Arap-İsrail Savaşları) etkisi ile başarısız olmuşlardır.

Ülkedeki en büyük göçmen gruplar Filistinliler olmuştur fakat mülteci kamplarında ikamet etmeye zorlandığından kontrol edilmeleri daha kolay olmuştur. Filistinliler dışında ülkeye yasa dışı yollardan gelen göçmenler ile ilgili olarak spesifik bir kayıt ve kimliklendirme sistemi geliştirilmiştir. Bu sistemde herhangi bir ülkeye ait resmi bir kimliği olmayan veya geldiği ülke tespit edilemeyen kişilere, özel bir yabancılık statüsü niteliğinde ve resmi kaydı bulunmayan anlamında *Maktum al qayd* ve *Jinsiyya qayd al-dars* adı verilen geçici bir oturma, seyahat ve çalışma izni verilmiştir (el-Khoury, 2012).

G15 (Erkek, 1951)

Beyrut'ta bizim gibi yasa dışı yollarla gelen bir sürü göçmen vardı. Qayd al-dars belgesini alanlar hem oturma hem çalışma izni almış oluyorlardı. Her yıl bu belge yenileniyordu. Bu belgeyi alabilmek için Çalışma Bakanlığı'na başvuru yapılıyor ve kişi başına yıllık 200-250 dolar yatırılıyordu. Biz bunu Beyrut'a geldikten uzun bir süre sonra öğrendik. Bu belgeye sahip olmak bir süre güvende olduğumuzu hissetmemizi sağlıyordu. Çünkü hem daha kolay iş buluyor hem de doğru dürüst evleri kiralayabiliyorduk.

G19 (Erkek, 1950)

Bekâr iken oturma ve çalışma izni olmadan yaşamının benim için pek zor bir tarafı yoktu. Ama evlenmiş ve çocuk sahibi olmuşum. Çocuklarımın okula kayıtlarının yapılması için kimlik kayıtlarının olması şartı vardı. Bu yüzden Qayd al-dars'e başvurduğum, 800 dolar yatırdıktan sonra kendim, eşim ve 2 çocuğum için oturma ve çalışma izni aldım. Bu şekilde çocuklarımı okula kayıt ettirdim.

G32 (Erkek, 1946)

Oturma ve çalışma iznim olmadığı için çok zor iş bulabiliyordum. Çünkü polis kontrollerinde çalışma izni olmayanlara, iş verip çalıştıran işletmelere para cezası veriliyordu. Çalışma izni almak için de bir sürü resmi işlem ve ödeme yapmak gerekiyordu. Her yıl oturma ve çalışma iznini uzatma zorunluluğu vardı.

G13 (Erkek, 1953)

1975 yılıydı. Beyrut'a geleli birkaç ay olmuştu. Al-Hamra'da bir iş bulup çalışmaya başlamıştım. Nisan ayıydı. Sabah işime yaya olarak gidiyordum, polis beni durdurdu ve kimlik kontrolü yaptı. Hiçbir resmi belgem olmadığı için beni karakola götürdüler. Benimle birlikte nezarete birçok kişi vardı, çoğu da Filistinliydi. İki gün bir gece nezarete tuttular. Filistinlileri kamplara göndereceklerinden ve beni sınır dışı edeceklerinden emindim. Ne var ki tutuklu olduğumuz ikinci gün, Beyrut'ta çatışmalar başladı. Bunun üzerine polisler bizi serbest bıraktı.

G14 (Kadın, 1952)

Kayınvalidem polisler tarafından resmi belgesi olmadığı için tutuklanmıştı. Tutuklandıktan iki gün sonra ondan haber alabildik. Biz, kaçırıldığını veya kaybolduğunu düşünmüştük. Çok aradık ama bulamamıştık. En son aklımıza karakola gidip sormak geldi ve orda tutuklu olduğunu öğrendik. Kayınvalidem,

korkusundan Türkiye'den geldiğini itiraf ettiği için sınır dışı edilecekti. Biz de onu sormaya gidince Türkiye'den geldiğimizi anladılar ve bizleri de sınır dışı edeceklerini söylediler. Komiserle konuştuk. Ona para teklif ettik. Teklifimizi kabul etti. Bir sürü para verdik ve sınır dışı edilmekten kurtulduk. Komisere parayı verdikten sonra bize "Neden kayd al-dars (oturma ve çalışma izin belgesi) almıyorsunuz?" diye sordu....böyle bir haktan haberimiz yoktu...

1950 ve 1960'larda Suriye, Mısır ve Irak'ta Arap Sosyalizmi'nin yükselişi sonucunda bu ülkelerde yaşayan Arap burjuvazisinden, Lübnan'a ciddi bir sermaye transferi gerçekleştirilmiştir. Sermaye transferi ile birlikte Lübnan, ekonomik bir büyüme kaydetmiştir. Bundan ötürü Lübnan, hem varlıklı olanlar ile hem de daha yüksek ücret ve yaşam koşulları arayışındaki kitleler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Varlıklı olanlar ekonomik ve siyasal bağlantıları aracılığı ile Lübnan yurttaşlığına kolayca geçebilmişlerdir. Oysa yoksul kitleler, Lübnan yurttaşlığına geçme konusunda katı bir takım uygulamalara tabi tutulmuşlardır. Bu süreçte kaç kişinin Lübnan yurttaşlığına geçtiği konusunda resmi kayıtlar bulunmamaktadır. Yaygın olan kanıya göre çoğunluğu, Hıristiyanlar ve sosyo-ekonomik düzey bakımından üst sınıflara mensup kişiler oluşturmuştur.

Bir diğer taraftan 1950'lere kadar Lübnan sınırları içerisinde doğmak suretiyle dünyaya gelenlere yurttaşlık hakkının verilebileceğine dair kanuni bir düzenleme yer almıştır fakat bu kanun maddesi, Lübnanlı bir baba ile yabancı bir anneden dünyaya gelen çocuklar için geçerli olacak şekilde değiştirilmiştir. Bu düzenleme 1960'lı yıllarda söz konusu ekonomik büyüme sonucunda yaşanan göç akımlarının çoğalmasına bağlı olarak, Lübnan nüfusunu korumak amacıyla dönemin hükümeti tarafından değiştirilmiştir (El-Khoury, 2012).

1960'ta yurttaşlığa geçiş düzenlemesinin değiştirilmesi ve zorlaştırılması üzerine Sosyalist Parti lideri ve aynı zamanda dönemin İçişleri Bakanı Dürzî Kemal Jumblat (Jumblat-Canpolat ailesinin Türkiyeli ve Kürt kökenli bir aile olduğu iddia edilmektedir. Aralarında Kürtlerin de yoğun olarak bulunduğu yabancılara ve göçmenlere ilişkin söz konusu yasal düzenlemenin hayata geçirilmesinde Kürt kökenli olmasının etkili olduğu ileri sürülmektedir) 1962 yılında hükümeti, ülkedeki yabancı ve göçmenlerin ülke içerisinde çeşitli haklardan faydalanmaları için *Qayd al-dars* uygulamasını başlatmıştır. Böylece yabancılara yurttaşlık verilmeden, çeşitli

haklardan faydalanmasının ve çocuklarının devlet okullarına kayıt ettirilmesinin önü açılmıştır (Meho, 2002). Bu izin belgesi her ne kadar birtakım haklardan faydalanmayı beraberinde getirse de mülk edinme, siyasi seçimlerde oy kullanma ve devlet kurumlarında işe girme gibi konularda hiçbir hak tanımamaktadır. Yanı sıra ilgili resmi kurumlara başvurmak suretiyle temin edilen bu belgenin elde edilmesi için pek çok resmi belgenin ibrazı zorunlu kılınmıştır. Bu yüzden Mardin kökenli göçmenlerin büyük bir bölümü, bu belgeyi almak için müracaat etmede tereddüt etmiştir. Katılımcılar bu tereddütlerin sebepleri arasında; söz konusu belgenin ilk defa alınması veya yenilemesinin çok uzun sürmesini, alma ve yenileme ücretinin yüksek olmasını (kişi başına 200 ABD Doları) ve en önemlisi izin belgesini alabilmek için Türkiye’den çok sayıda resmi belgeyi ibraz etme zorunluluğunu göstermişlerdir. Bu belgeleri almak için Türkiye’ye gelip resmi kurumlara müracaat etmek zorunda olduklarını ve ilgili dökümanları almanın zaman ve parasal bakımdan kendilerini zorladığını ileri sürmüşlerdir. Burada bürokratik işlemlerin izin belgelerini almakta bir engel teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, göçmenlerin neden izin belgelerine müracaat etmediği daha kolay anlaşılabilir. Lübnan hükümet üyelerinin, *Qayd al-dars* uygulaması konusunda farklı görüşlere sahip olması ve bir ihtilaf çıkması halinde, anavatanları bilinen göçmenlerin yurt dışı edilme riskinin bulunması, bu belgeye müracaatları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu şekilde yıllar boyunca, herhangi bir yurttaşlık hakkına sahip olmadan Mardin kökenli Araplar, Lübnan’da yabancı ve yasa dışı göçmenler statüsünde yaşamayı sürdürmüşlerdir.

VI.2.6. Devletin Mardin Kökenli Araplara Yönelik Bakış Açısı

Lübnan’da genel olarak Mardin kökenli Araplara Kürt anlamına gelen tekil anlamda “*Kirdi*” ve çoğul anlamda “*Akrad*” denmektedir. Bu tanımlama Osmanlı zamanında Kürtler’in yoğun olarak yaşadığı öngörülen bölgenin “Kürdistan” olarak bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Kürdistan kavramı Birinci Dünya Savaşı’na kadar Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında bulunan bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Suriye’nin Kuzeydoğusu ve Irak’ın kuzey bölgesini tarif etmek üzere Osmanlı idarecileri tarafından kullanılmıştır. Bu kullanım ise siyasi olmaktan çok coğrafi bir vurguya dayalıdır. Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bir yer olarak

kastedilmesine rağmen bu bölgede Kürtler dışında Türkler, Araplar, Süryaniler ve başka pek çok etnik grubun yaşadığı bilinmektedir (Kurubaş, 2004:7).

Mardin kökenli Araplar, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Mardin ve çevresinde yerleşik bir grup olarak yaşamaktadır. Bundan ötürü Mardin kökenli Araplara tarihsel olarak Kürdistan diye bilinen coğrafi alanda yaşadıklarından Lübnan'da yapılan pek çok araştırmada ve resmi siyasal işlemlerde Kürtler denmektedir (Meho, 1995; Kawtharani, 2003). Oysa aralarında belirgin bir takım etnik ve kültürel farklar vardır. En belirgin farklardan biri anadildir. Mardin kökenli Araplar Arapça konuşurken, Kürtler Kürtçe konuşmaktadırlar. Yanı sıra giyim-kuşam ve yerleşim yerleri bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. Ortak özellikleri ise Sünnilik ve Şafii mezhebine mensubiyettir. Kürtler ve Araplar arasındaki farklılık ve benzerlikler ile ilgili konular bu çalışmanın sınırları dışındadır buna rağmen, iki topluluğun pek çok bakımdan birbirinden farklı olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Son yıllarda Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenlere “Mardinli” anlamına gelen “*Merdelli*” denmektedir. *Merdelli*, Mardinli kelimesinin Arapça söylenişidir. Bu tanımlamayı ise Kürtlük dışında kendi Arap kökenini ön plana çıkarmaya çalışan, Mardin kökenli Arap kullanmaktadır. Kendilerini ait oldukları yer ile ilişkili olarak tanımlarken bu ifadeyi kullanmaktadırlar ve köken olarak dayandıkları kültürel ve coğrafi mekânı bu şekilde betimlemektedirler. *Merdelli* ismi, Mardin'in Arap yoğun bir kentsel mekân olmasından ötürü Kürtlük kimliğinin dışında, Araplığa vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu ifade Mardin ili ve ilçelerinde yaşayan Arap kökenliler arasında Mardin şehir merkezinde ikamet edenler için kullanılmaktadır.

G2 (Erkek, 1964)

Bize siz Kürtsünüz diyorlar. Halbuki biz kendimizi bildik bileli Arap asılıyız. Arapça konuşuruz.

G7 (Erkek, 1960)

Beyrut'a geldiğimiz ilk zamanlarda, Mardin Arapçasıyla konuşurduk, Lübnanlılar bizi anlamakta zorluk çektiklerini söylerlerdi. Mardin'de konuştuğumuz Arapça, diğer Arap ülkelerinde konuşulmadığından ve içinde Türkçe ve Kürtçe kelimeler olduğunda bizim Kürtçe konuştuğumuzu zannettiler ve bize Kürt dediler.

G12 (Erkek, 1953)

Kürtlerle aynı tarihlerde Beyrut'a geldiğimiz için bize Kürt diyorlar. Oysa biz Arap asıllıyız.

Osmanlı Devleti döneminde özerk bir yapıya sahip olan Beyrut, ticari faaliyetler sonucunda ekonomik olarak pek çok Akdeniz kenti gibi gelişmiş olduğundan, pek çok göç hareketinin hedefi haline gelmiştir. Bu yüzden Lübnan tarihinde göç olgusu, oldukça aşına olunan bir gerçekliktir. Sürekli göç alan bir yer olması devletin göçmenlerin ülke içerisindeki konumları ile ilgili katı ve kararlı politikalar izlemesine yol açmıştır. Lübnan'ın sosyo-ekonomik yapısını en fazla etkileyen göç hareketi, Ermeni ve Filistinlilerin Lübnan'a göçüdür (Gaspard, 2004:50). Dönemin hükümetleri; Ermeni ve Filistinlileri, mülteci kamplarına yerleştirmek suretiyle kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Türkiye kökenli Kürt ve Araplar, Lübnan'a Ermeniler veya Filistinliler gibi zorunlu göç sonucunda değil, genel olarak iş ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak ile dönemsel olarak yaşanan siyasal sorunların yol açtığı baskılardan kurtulmak amacıyla iradi olarak göç etmişlerdir. Bu yüzden Ermeni ve Filistinli mültecilerin yerleştirildiği kamplara yerleşmemişlerdir. Göçlerin yaşandığı ilk yıllarda mülteci kampları yerine Beyrut'un kenar mahallelerine ve gece kondu semtlerine yerleşmişlerdir (Mcdowall, 2005:485).

Lübnan yurttaşlığına geçiş ile ilgili usuller, 1923 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri ile Türkiye arasında imzalanan Lozan Antlaşması'nın 32. Maddesi çerçevesinde belirlenmiştir. Antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti'nden ayrılan bir ülkeye yerleşmiş ve bu ülkede halkın çoğunluğundan soy bakımından farklı olan ve 18 yaşını aşmış bireyler, Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıllık bir süre içinde bu devletin razı olması şartıyla, yurttaşlık hakkını elde edebileceklerdir (<http://www.lozanantlasmasi.com/lozan-antlasmasi-maddeleri.html>). Buna göre Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar üzerinde kurulan yeni devletlerde, 18 yaşını aşmış ve en az iki yıl süreyle söz konusu devletin sınırları içerisinde yaşayan bireyler, yurttaşlık hakkını talep edebilmektedirler. Bu madde 1940 yılında Lübnan'ın Fransız manda yönetimi altında bulunduğu dönemde nüfus dengelerini Hristiyan gruplar lehine korumak amacıyla değiştirilmiştir ve Lübnan yurttaşlığına geçiş hükümleri değiştirilmiştir. Değişikliğe göre Lübnan yurttaşlığına geçiş kan bağıının (Jus Sanguinis) bulunması ile mümkündür. Kan bağı ise baba

tarafından gelmek suretiyle geçerlidir. Yani Lübnanlı bir babadan meşru bir şekilde dünyaya gelmiş olmak şartıyla Lübnan yurttaşlığına hak kazanılır. Bu madde 1994 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Dönemin hükümeti, Lübnan'da yaşayan yurtsuzlar, mülteciler ve özellikle Türkiye'den göç edenler için bu maddenin hükümlerini değiştirerek, yurttaşlığa geçişi ülke sınırları içerisinde doğmuş olmak (Jus Soli) şeklinde değiştirmiştir (Hourani and Dabbous, 2011). Bu karar Lübnan hükümetleri tarafından yurttaşlığa alım ile ilgili uygulanmak üzere alınan ilk karar değildir. Daha önceki yıllarda benzer kararlar alınmış fakat kimlere yurttaşlık statüsü ve hakkının verileceği ile ilgili olarak farklı cemaatler arasında fikir ayrılıkları olduğundan hayata geçirilememiştir.

Tablo 8. 1994 Yılında Lübnan Yurttaşlığına Geçirilen Yabancı Uyruklular

Uyruğu	Hıristiyan	Müslüman	Belirtilmemiş	Toplam
Ürdün	702	1394	26	2122
İran	63	693	0	756
İngiliz	161	72	4	237
Türk	242	489	3	734
Cezayir	0	336	1	337
Suriye	28203	37182	349	65734
Irak	717	759	29	1505
Fransız	425	60	11	496
Filistin	555	24501	15	25071
Oturma izni olan (Kürt)	3770	28535	196	32504
Mısır	339	1906	8	2253
Kayıtlı olmayan	3511	10586	15	14112
Arab Wadi Khaled	1	9069	0	9070
Toplam	38689	115585	657	154931

Kaynak: Fatfat, A. (2006). Ulusal Diyalog Komitesine sunulan rapor (Aktaran Hourani and Sensenig-Dabbous, 2012).

Tablo'da yurttaşlık verilen yabancı uyruklulara bakıldığında Suriyeliler'den sonra en büyük grubun Qayd al-dars-Oturma İzni Olanların (Kürtler) oluşturduğu görülür. Lübnan'da Mardin kökenli göçmenlerin tamamına Kürt dendiğinden ayrıca Mardin kökenli Araplar'dan bahsedilmemektedir. Oturma İzni Olanlardan sonra parantez içerisinde Kürtler diye vurgu yapılmış olması, Kürt gruplarının en büyük kitleyi oluşturmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu grup içinde Hıristiyanlar olduğu görülmektedir. Tablo'da uyruğunu Türk olarak belirtenler arasından Hıristiyan (242) olduğunu ileri sürenler, muhtemelen Türkiye'den Lübnan'a göç etmiş olan Süryaniler'dir. Geriye kalan 438 kişinin ise Mardin kökenli Araplar olduğu kuvvetle muhtemeldir.

1989'da birbirleriyle yıllarca savaşıyor gruplar arasında imzalanan Taif Antlaşması ile Lübnan İç Savaşı sona erince diğer göçmenler gibi yurttaşlık hakkına sahip olmayan Mardin kökenli Araplar, yurttaşlık statüsünün faydalarının ve imkânlarının farkına varmaya başlamışlardır. Bu yüzden hükümetin belirlediği para miktarını ödeme kapasitesine sahip olan ve bu riski göze alanların büyük bir bölümüne yurttaşlık hakkı verilmiştir.

G35 (Kadın, 1943)

Beyrut'a geldiğimizde, birkaç ay çalışıp döneriz diye düşünüyorduk. Bu yüzden yurttaşlık konusu bizim için pek önemli bir şey değildi. Daha doğrusu cahil olduğumuz için yurttaşlığın ne gibi haklar getirdiğini bilmiyorduk. Yıllarca yurttaşlık haklarından mahrum kaldık. 1994 yılında Lübnan yurttaşlığını alınca çok rahatladık.

G6 (Erkek, 1960)

Çocuklarımız büyüyüp okul çağına geldiğinde, devlet okuluna kayıt ettirmediler. Devlet okullarında okumak için Lübnan yurttaşı olmak gerekiyor. Ben de mecburen çocuklarımı özel bir okula kayıt ettirdim. Okul masrafları çoktu. Türkiye yurttaşı olduğumuz için yabancı statüsüne sahiptik ve diğerlerinden daha fazla para veriyorduk.

G3 (Erkek, 1964)

1985'te Beyrut'a geldikten 3 yıl sonra, Mardin'de yaşayan kardeşlerim, Türkiye'de nüfus kaydımın silindiğini söylediler. 1985'te yapılan nüfus sayımında hazır bulunmadığımdan ve askerlik hizmetimi yapmadığımdan yurttaşlıktan çıkarılmışım. O günden bu yana Türkiye'ye gidemedim. Lübnan yurttaşlığım da yok. Ne devlet hastanesine gidebiliyorum, ne iş yapabiliyorum ne de seçimlerde oy kullanabiliyorum. Birçok haktan mahrumum. Çocuklarım Almanya'ya gittiler. Onların gönderdiği paralarla hayatımı sürdürüyorum.

G28 (Kadın, 1948)

Oğlum Lübnanlı bir kız ile evlenmek istedi. Kız da onunla evlenmek konusunda istekliydi. Ailesinden istemeye gittik. Kendimizi tanıttık ve onlarla tanıştık. Kızın ailesi ne Türk ne de Lübnan yurttaşlığımız olmadığından ve hala Qayd al dars olduğumuzdan, kızlarının oğlumla evlenmesine izin vermediler. Lübnan'da yurttaşlık hakkın yoksa hiçbir şeysin. Kimse seni insan yerine koymaz.

Yapılan görüşmelerde, Lübnan halkının sosyal sınıfsal ayrıma önem verdiği belirtilmiştir. Örneğin yerleşim yerlerinin, sosyo-ekonomik statünün göstergesi olduğu ve her türlü menkul-gayri menkul mülkiyetinin insanlar arasındaki iletişim ve ilişki biçimlerini ciddi bir şekilde etkilediği dile getirilmiştir. Başkent Beyrut dâhil diğer şehirlere yapılan ziyaretlerde lüks yapıların çokluğu ve dünyaca ünlü markaların şubelerinin varlığı dikkat çekmiştir (**Fotoğraf 2-3**). Dolayısıyla gayri menkul sahibi olamayan, yüksek öğretim imkânlarından faydalanamayan ve kamu kurumlarında istihdam edilmeyen ve yurttaşlığa geçememiş göçmen ailelerin, sosyal hiyerarşide en alt tabakayı oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Lübnan hükümetleri uzun yıllar boyunca ve hâlihazırda bile ülke içerisinde yaşayan pek çok göçmeni, yurttaşlığa alma konusunda çok ciddi sorunlar yaşamaktadır. Göçmenlerin çoğu Müslümanlar'dan oluştuğu için Hıristiyan gruplar meclisteki sandalye sayılarının değişeceğinin ve ülke içerisinde azınlık grubu haline geleceklerinin bilincinde olduklarından yurttaşlığa alma konusuna karşı çıkmaktadırlar. Aynı şekilde Sünni Müslümanlar, ülke içerisinde sayıları yıldan yıla artan Şii göçmenlerin yurttaşlığa geçirilmesinin, siyasi ve sosyal dengelerin hem iç hem de uluslar arası alanda değişebileceğinden endişe etmektedirler. Bu yüzden Lübnan toplumunun en büyük sorunlarından birisi, Lübnanlılık bilincinin oluşmasını engelleyen Lübnanlı yurttaş ile Lübnanlı göçmen ayrımıdır. Toplumsal bütünleşme sürecinde bu sorun Hergreaves'in (1995:39) dile getirdiği sosyal bakımdan tecrit edilmiş yaşam alanlarının oluşmasına ve bütünleşmenin tam tersi bir yapıya dönüşmesine yol açmaktadır. Göçmen bireyler ve aileler, siyasi ve sosyal olarak dışlanmış olduklarını algıladıklarında, toplumsal yapıyı oluşturan toplumun diğer kesimleri ile bütünleşememekte ve uyum sorunları yaşamaktadır. Tarihi boyunca pek çok göç hareketine maruz kalan bugünkü Lübnan toplumu, çok sayıda ülkeden gelen göçmenleri kendi toplumsal yapısını değiştirme potansiyeli taşıyan bir tehdit olarak görmektedir. Bu durum ise göç yoluyla Lübnan'a gelip yerleşen göçmenlerin uzun bir süre Lübnan'da yaşamasına rağmen toplum ile bütünleşmesini engellemektedir.

VI.2.7. Beyrut'a Yerleşme ve İlk Bağlantılar

Farklı bir kültüre, etnik ve dinsel bir yapıya sahip bir grubun üyeleri, kendilerini aynı gruba mensup diğerleri ile bütünlük ve birliktelik duygusu içerisinde algırlar. Bu algı esas olarak bireylerin kendilerini yaşadıkları toplumda bir yere

konumlandırma ve bir yere ait olma ihtiyacı ile yakından ilişkilidir. Özellikle farklılık algısının ön planda olduğu ve kimlik düzeyinde bir birlikteliğe gereksinim duyulduğu koşullarda bireyler arasındaki dayanışma duyguları, akrabalık ve yakınlık bağları aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bireyler böylece mensubu oldukları grubun değer yargılarını ve dayanışma imkânlarını koruyabileceklerini ve ötekilere karşı olası risklerle baş etmede destek görececeklerini varsaymaktadırlar (Westin, 2010:19).

Türkiye'nin kırsal bir bölgesi olan Mardin'den yakın akrabalarıyla ve aynı yerleşim yerinden kişilerle birlikte Beyrut'a göç eden Mardin kökenli Araplar, geleneksel yaşam biçimine ait ilişkilerini beraberlerinde götürmüşlerdir. Söz konusu geleneksel yaşam biçimi bireyler arasında dayanışma ve güven duygusunun ağır bastığı, aile üyelerinin ortaklaşa kararlar aldığı geniş aile yapısı ve birincil ilişki türünün hâkim olduğu bir özelliğe sahiptir.

Akrabalar arasında gerçekleşen iletişim ve bilgi alışverişinin ortaya çıkardığı sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleşen göç hareketine katılan bireyler ve aileler, Beyrut'a ilk gelip yerleştiklerinde yakın akraba ve arkadaşlarının kaldığı evlerde ikamet etmişlerdir. Özellikle akrabalık ve hemşerilik ilişkileri üzerine kurulu olan bağlar barınma, kente yerleşme ve iş bulma gibi sorunlara yönelik olarak en sık başvurulan ilişki ağı olmuştur (Lee, 1966). Göçmenlerin sorunları ve yeni topluma uyum sağlamaları konusunda kurulmuş herhangi bir dernek, sivil toplum örgütü veya bir organizasyon olmadığından, akrabalık ilişkileri ve kökene dayalı ilişkiler daha fazla ön planda olmuştur.

Göçmenler ile ilgili faaliyet gösteren kurum veya kuruluş tesis edilmediği için bireyler arasında tanışıklığa, akrabalığa ve hemşeriliğe dayalı bir dayanışma duygusu ortaya çıkmıştır. Bu yolla barınma giderleri azaltılmış, nerede iş aranacağı bilgisi paylaşılmış, girdikleri yeni toplumda kimlere güvenileceği-güvenilmeyeceği ve ne kadar ücret alınması gerektiği konularında yeni göçmenlere bilgi verilmiştir (Taylor, 2006).

G11 (Kadın, 1955)

Hepimiz kaçak olarak Lübnan'a girdiğimiz için dernek veya kuruluş gibi bir örgüt kurma şansımız yoktu. Onun yerine akrabalarımızın veya hemşerilerimizin oturduğu mahallelerde oturmayı tercih ederdik. Aynı mahallede 5-6 aile olurduk.

Böylece kendimiz için hem daha güvenli hem de sosyal ilişki kurabileceğimiz bir yaşam alanı oluşturduk.

G8 (Erkek, 1960)

Bir dernek veya bir örgüt kurmak için belirli miktarda bir parasal birikimin olmasına gereksinim vardır. Ayrıca yasal düzenlemelerden haberdar olmak ve yasal bir statü sahibi olmak bu işler için birincil derecedeki gerekliliklerdir. Bizler kanunların ne olduğunu bilmezdik ve kaçak olarak Lübnan'da yaşadık. Günübürlük işlerde çalıştığımız için de yeterince birikimimiz yoktu. Bu yüzden dernek kurma ve örgütlenme şansımız olmadı.

G30 (Erkek, 1948)

Bazı devlet görevlileri veya dernek temsilcileri, kendilerine para ödememiz halinde bize Lübnan yurttaşlığını vereceklerini söylediler. Ben de onların sözlerine güvenerek kendim ve çocuklarım için 10 bin dolar civarında para verdim. Parayı verdikten birkaç ay sonra devletin bizim gibi yasadışı göçmenlere yönelik herhangi bir çalışmasının olmadığını öğrendim. Paramı da verdiğim kişilere kaptırmış oldum. Meğerse dolandırıcıymışlar. O günden sonra hiçbir derneğe dâhil olmamaya ve hiçbir derneğe güvenmemeye karar verdim. Aynı şekilde akraba ve hemşerilerime de bu derneklere güvenmemeleri konusunda telkinlerde ve uyarılarda bulundum.

Katılımcıların anlatılarından hareketle, Mardin'den göç eden Mardin kökenli Araplar'ın, Lübnan'da genel olarak dernekleşme ve örgütlenme faaliyetlerinden uzak kalmayı tercih ettikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların bazılarının maruz kaldığı dolandırıcılık faaliyetlerinden ötürü Lübnan'da faaliyet gösteren çeşitli dernek ve örgütlere karşı güvensizliği artmıştır bunun sonucunda akrabalık ve hemşerilik ilişkilerine dayanan bir tür dayanışma tercih edilmiştir.

1975'te iç savaşın şiddeti artınca, merkezi devletin düzen ve asayışı sağlama konusundaki etkisi ve gücü azalmıştır. Devlet kurumları göç hareketlerini kontrol etmede ve göçmenlere iskân ve istihdam politikaları üretme konusunda herhangi bir varlık gösterememişlerdir. Bu yüzden Lübnan'a giriş ve çıkışlar ile barınma ve iş bulma konuları, ilişkiler ağının kurulması ve işlemesi sayesinde kolaylaşmıştır.

G29 (Erkek, 1948)

Beyrut'a ilk geldiğimizde, bizden önce gelen ve köylümüz olan bir aile ile aynı evi paylaştık. Ev iki odalıydı ama baya büyüktü. Her şeyimizi ortaklaşa

kullanıyorduk. Mutfak harcamalarımızı da eşit bir şekilde bölüşüyorduk. Ev, Zqaq al-Blat'ta bir gece konduydu. Ama elektriği ve suyu vardı.

G10 (Kadın, 1955)

Mardin'den Beyrut'a gelmek için rehberlere para vermek zorundaydık. Biz ailece geldiğimiz için masrafımız çoktu. Doğru dürüst paramız da yoktu. Bu yüzden Beyrut'a ilk geldiğimizde, bir köylümüz ile aynı evi paylaşmak zorunda kaldık. Derme çatma bir evdi. Çatısı tenekelerden yapılmıştı. Her yağmur yağdığında çatıdan evin içine su sızardı. Yeterince gelirimiz olmadığı için 2-3 sene boyunca iki aile bu evde yaşamak zorunda kaldık.

Göç hareketinin yoğun olarak yaşandığı yıllarda (1960-70 dönemi) göçmenlerin barınma ve iş bulma olanakları bazı dönemlerde daha kolay olmuştur. Belirli dönemlerde yaşanan birtakım tarihsel olaylar, göçmenlerin barınma ve iş bulma fırsatlarını arttırmıştır. Bu olaylar arasında en önemlileri Yahudiler'in Lübnan'dan İsrail'e göçüdür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1948 yılında Birleşmiş Milletler, Filistin toprakları üzerinde bir İsrail devletinin resmi olarak kurulmasına karar vermiştir. Bu tarihten itibaren Filistin (İsrail) toprakları üzerinde yaşayan Yahudiler ve Filistinliler arasında çatışmalar başlamıştır. Çatışmalardan yenilgi ile ayrılan Filistinliler İsrail'in baskısı ile diğer ülkelere göç etmeye zorlanmıştır (Fisk, 2011:337). Bu süre zarfında Lübnan'da yaşayan Yahudiler ile Filistinliler arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Yahudilere yönelik olarak suikast girişimleri ve adam kaçırmaya eylemlerinin artması sonucunda Yahudiler başka ülkelere ve özellikle İsrail'e göç etmek zorunda kalmıştır. Yahudiler yoğun olarak Beyrut ve çevresindeki yerleşim yerlerinde yaşamışlardır. Karşı karşıya kaldıkları saldırılardan ötürü taşınabilir mallarını alarak İsrail'e göç eden Yahudiler'in terk ettiği evlerin bazılarında Mardin'den göç eden Kürt ve Arap gruplar dâhil diğer cemaat mensupları yerleşmiştir (McDowall, 2005:485).

G27 (Erkek, 1949)

Zqaq al-Blat'ta bazı apartman dairelerinde kimsenin oturmadığı evler vardı. Sahiplerinin iç savaştan ötürü bırakıp gittiği söyleniyordu. Biz de bu evlere yerleştik. Kapılarını kırıp içine girdik. Uzun bir süre bu evlerde kaldık.

G5 (Kadın, 1962)

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Beyrut mahallelerinde, Yahudiler ve bazı Hıristiyanlar evlerini terk edip yurt dışına gitmişlerdi. Boş ev bulan bazı aileler, kapıları kırıp evlere yerleştiler.

G26 (Erkek, 1949)

Mardin'den çıkıp Beyrut'a geldiğimizde cebimizde ne doğru dürüst para ne de hukuki bir statümüz vardı. Doğal olarak yaşadığımız yerler düşük gelirli semtler oldu. Bizimle aynı köyden olup da birlikte Beyrut'a geldiğimiz bir aile ile aynı evde kaldık. O zamanlarda savaş vardı, bazı aileler evlerini bırakıp yurt dışına kaçarlardı. Kantari'de terk edilmiş ve kimsenin oturmadığı bir ev bulmuştuk. Kapıyı kırıp içine yerleştik. Evde her türlü eşya vardı. Birkaç ay sonra sahipleri yurt dışından çıka geldi, çatışmalar yüzünden yurt dışına kaçan Hıristiyan bir aileymiş. Evin kendilerine ait olduğunu söyleyince evi boşalttık.

VI.3. Beyrut'ta Barınma ve Sosyal-Mekânsal Bütünleşme

Barınma ve bütünleşme, hem sosyal hem de mekânsal bakımdan yaşanan topluma uyum sağlama ile ilişkili süreçlerdir. Aynı zamanda gelir düzeyine göre belirlenen bir gereksinimdir. Sosyal bakımdan bütünleşme, bireylerin toplumsal normlara ve kültürel kalıplara uygun bir yaşam biçimini benimsemeleri ile ilgili iken mekânsal bütünleşme, bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarına uygun mekanlara yerleşme sürecini ifade etmektedir (Hargreaves, 1995:66). Bu başlık altında Beyrut'ta yaşayan Mardinli göçmenlerin Lübnan'a ilk gelip yerleştikleri dönemlerde karşılaştıkları sorunlar ile hâlihazırda barınma ve yaşam mekânları hakkında bilgi verilecektir.

VI.3.1. İlk Göçmenlerin Karşılaştığı Sorunlar

Erken dönemlerde yaşanan göçlerden sonra Lübnan'da yerleşme ve barınma süreci ile ilgili anlatılar, zorlu koşulların hâkim olduğunu içermektedir. Katılımcıların çoğu geçmişte yerleşme ve barınma konusunda karşılaştıkları olumsuz deneyimlerden bahsetmişlerdir. Özellikle Beyrut'a ilk geldikleri zamanlarda göçmenler olumsuz koşullara sahip konutlarda ve mekânlarda barınmak zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Göç hedefinin iyi bilinmemesi, yasa dışılık ve bununla ilişkili olan belirsizlik ve sınır dışı edilme korkusu, ilk göçmenlerin gizli bir yaşam sürdürmesine ve gizlice çalışmasına yol açmıştır.

Görüşme yapılanların bazılarının anlatıları şu şekilde olmuştur:

Geceleri gidecek bir yerim olmadığı için çalıştığım inşaatın şantiyesinde yatıp-kalkıyordum.

Sebze-meyve halinde gündüzleri hamal olarak çalışıyordum geceleri ise park halindeki kamyonların kasasında uyuyordum.

İşverenin izniyle, çalıştığım fabrikada günlerce yatıp kalktım. Sonra birkaç bekâr bir araya gelerek ev kiraladık.

Düzenli bir iş buluncaya kadar park-bahçelerde, camilerde veya terk edilmiş, yıkık dökük binalarda yattım.

Mardin'den geldikten sonra düzenli bir iş bulmaya çalıştım daha sonra uygun fiyata bir ev bulana kadar ucuz ve elverişsiz koşullara sahip otellerde kaldım.

Görüşme yapılanların bazıları kira giderlerini paylaşıp azaltmak ve para biriktirmek için kalabalık aileler halinde aynı evi paylaşmışlardır. Bazıları ise yerel halktan bazılarının kendilerini geçici bir süre evlerine misafir olarak aldığını ve barındırdığını da belirtmiştir.

G34 (Erkek, 1944)

Beyrut'a ilk geldiğimiz zaman iki aile aynı evi paylaştık. İş bulup para kazanmaya başlayınca ayrı bir eve taşındık. Sonra bizim evimize Mardin'den gelen kayın biraderim ve ailesi geldi. Onlar da bizimle birlikte birkaç ay kaldı. O zamanlar işler böyle yürüyordu. İlk gelenler sonradan gelenlerin evinde kalırdı. Yeni gelenlere ev ararken, eşlerimizi de yanımızda alırdık. Çünkü bekârlara ev verilmezdi. Ev sahipleri aile olduğumuzu görünce evlerini bize kiraya verirlerdi.

G22 (Erkek, 1950)

Bir binanın zemin katında dört bekâr kalıyorduk. Ev, rutubetli ve yıkık dökük bir vaziyetteydi. Aylarca burada kaldık, bekârlara ev verilmiyordu. Özellikle yasa dışı göçmen olduğumuzu anladıklarında hiçbir şekilde bize ev vermiyorlardı.

G21 (Erkek, 1950)

Beyrut'a iki amcamın oğlu ile birlikte gelmiştim. Günlerce ev aradık ama bir türlü doğru dürüst bir ev bulamıyorduk veya ev sahipleri bekâr olduğumuz için bize ev vermiyordu. Nihayetinde zemin katta bir yer bulup kiralamıştık. Ne mutfağı ne de tuvaleti vardı. Çok kötüydü.

Bu anlatılardan hareketle göçmenlerin sosyal-mekânsal bakımdan uyum sağlamalarını kolaylaştıran, akrabalık ilişkilerini geliştirdiklerini ve uzun bir süre sürdürdüklerini söylemek mümkündür. Pek çok göç olayında azınlık konumunda bulunan göçmen grupları arasında yabancılaşma ve dışlanma duygusuna karşı en çok güvenilen ve kurulan ilişki türünün, birincil ilişkilerin ağır biçimde kendisini hissettirdiği ve sosyalleşme sürecinin başladığı, akrabalık ve dostluk bağlarının oldukça etkili olduğu bilinmektedir (Varol, 2006:426). Bu açıdan bakıldığında Mardin’li göçmenlerin Lübnan’da akrabalık ve dostluk bağlarına bağlılık göstermeleri tipik bir sosyalleşme ve bütünleşme süreci olarak görülebilmektedir. Aksi takdirde ilk göçmenlerin, hem barınma hem de yaşamını sürdürme konusunda çok daha ciddi sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Bir diğer taraftan gelip yerleştikleri yeni toplum hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunca ve emek pazarında düzenli bir iş temin edip gelirleri artınca, yaşam koşulları bakımından daha elverişli mekânların tercih edildiği görülmüştür.

VI.3.2. Hâlihazırdaki Konut Durumları ve Tercih Edilen Mekânlar

Mardin’den gelip Beyrut’a yerleşen Mardin kökenli Araplar’ın yaşadıkları semt ve mahalleler, son yıllarda başkent Beyrut ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Yerleştikleri söz konusu yerleşim bölgelerinde, nüfus yoğunluğu bakımından en sık rastlanan etnik grup olduklarından bölgenin kimliği, kendileri ile özdeşleşmiştir. Bu yerlerden bahsedildiğinde özellikle Türkiye’den göç eden Kürtler ve Araplar akla gelmektedir. Örnekleme grubunun yerleşik halde bulunduğu yerler arasında Beyrut’un şehir merkezini çevreleyen al-Karantina, Burj Hammoud, Burj al-Barajneh, al-Basta, Zqaq al-Blat ve Furn al-Shubbak semtleri vardır. Bu semtler Beyrut’un en eski yerleşim birimlerinin ve konutlarının yer aldığı bölgelerdir ve özellikle iç savaşın yaşandığı yıllarda, farklı cemaatlere mensup milisler arasındaki sokak çatışmalarının alanı olmuştur. Semtlerin sokakları arasında dolaşırken savaş dönemlerinde çeşitli binaların dış cephelerinde silahlardan ateşlenen mermi ve roketlerin izlerine rastlamak mümkündür (**Totoğraf 5, 6, 7**).

Örnekleme grubunu oluşturan 35 kişinin birlikte yaşadığı ailelerinden; 12’si kendi mülkiyetleri, 23’ü ise kiralık evlerde yaşamaktadır. Kendilerine ait evlerde oturanlar, sadece Lübnan yurttaşlığına veya hem Lübnan hem de Türk yurttaşlığına (çifte yurttaş) sahip olanlardır. Lübnan’da gayri menkul sahibi olmanın ilk

şartlarından biri Lübnan yurttaşlığına sahip olmak olduğundan yurttaşlığı olmayanlar hiçbir şekilde gayri menkul sahibi olamamaktadır (Hourani, 2011). Örneklem grubunu oluşturan söz konusu ailelerin 6'sı ise kalabalık bir aile yapısına sahiptir. Bu ailelerin evlerinde anne-babaları ile birlikte evli çocukları da ikamet etmektedir. Bunun sebebi hane halkının düzenli bir gelir elde edeceği sürekli bir işinin olmaması ve Beyrut'ta konut fiyatlarının yüksekliğidir.

Mardin kökenli Araplar'ın yoğun olarak yaşadığı Beyrut ve çevresinde, kiralık ve mülk konutların fiyatları oldukça yüksektir. Lübnan yurttaşlığına ve dolayısıyla düzenli bir işe ve yüksek bir gelire sahip olmayan aileler, ev kiralama ve konut satın alma konusunda ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir. Yanı sıra bu ailelerin ikamet ettiği konutlar (hem kiralık hem de mülk) barınma koşulları bakımından pek elverişli bir yapıda değildir. Konutlar, sonradan tadilat yapılarak evlere dönüştürülen binaların depoları veya çok katlı binaların zemin katlarıdır. Örneklem grubunu oluşturan ailelerin çoğunluğu ise (19 aile) daha elverişli konutlarda barınmaktadır. Özellikle hane üyeleri arasından, çalışan birden fazla kişinin olduğu aileler, sosyo-ekonomik bakımdan daha elverişli semtlerde ve konutlarda yaşamaktadır.

G9 (Kadın, 1958)

Oturduğumuz evi hiç sevmiyorum. Bir sürü sorunu var... (Ev, 7 katlı bir binanın giriş katındadır). Ama başka bir eve taşınma imkânımız yok. Sınırlı bir gelirimiz var ve ona göre yaşantımızı düzenliyoruz. Şu anda 450 Dolar kira ödüyoruz ve başka bir eve taşınmak istersek en az 600 Doları gözden çıkarmak zorundayız. Bu da bizi ekonomik bakımdan çok zorlar.

G3 (Erkek, 1964)

Daha düzenli bir işim olsaydı bu evde bir gün bile durmazdım. (Ev, 8 katlı bir binanın, 6. katında, iki oda ve bir salondan ibarettir fakat oldukça küçüktür) Evin kirası uygun olduğu için burada oturuyoruz. 400 Dolar kira ödüyoruz. Ama kira ile birlikte diğer giderlerimiz de çok fazla. Gücümüz ancak buna yetiyor.

Örneklem grubunun dâhil olduğu ailelerin yerleşim mekânları birbirine yakın olmakla birlikte gelir düzeyine bağlı olarak farklı bir konut dağılımı gözlenmektedir. Lübnan'ın diğer kentlerinden ve yerleşim yerlerinden farklı olarak Beyrut'un sosyal dokusu oldukça heterojen bir yapıdadır. Farklı gelir düzeylerine, eğitim seviyelerine,

etnik ve dinsel yapılara mensup birey ve aileler aynı veya iç içe geçmiş, çok yakın bir sosyal mekânı paylaşmaktadır (**Fotoğraf 8**). Aynı cadde üzerinde son derece lüks yapıların yanı başında derme çatma-gece kondu tarzı yapılara rastlamak mümkündür. Beyrut'ta örneklem grubunun ayrıışmış ve izole edilmiş (Banliyö veya getto) bir şekilde yaşamını sürdürdüğü bir sosyal mekânın olmadığını söylemek mümkündür (Bu açıklama Filistinliler için tahsis edilmiş mülteci kampları için geçerli değildir. Mülteci kampları Lübnan'ın belirli yerlerinde bulunmakta ve kamplara giriş çıkışlar sıkı bir şekilde denetlenmektedir). Göçmenlerin sosyal mekânlarını ve barınma koşullarını belirleyen etkenin, resmi statüleri ve gelir düzeyleri olduğunu söylemek mümkündür. Yurttaşlık hakkına sahip olunca ve gelir düzeyleri arttıkça, diğer cemaat mensupları gibi Mardin kökenli Araplar'ın Beyrut'un barınma ve yaşam koşulları bakımından daha elverişli yerlerine yönelmekte olduğu tespit edilmiştir. Beyrut'un karmaşık demografik yapısına ve heterojen sosyal dokusuna dâhil olmak isteyen Mardin kökenli Araplar, kentin yaşam mekânlarını paylaşmak ve tüketim alışkanlıklarını benimsememe eğilimine sahiptirler.

Toplumla bütünleşme ve toplumsal yapıya uyum sağlama ile ilgili süreç, konutların mevkii ve konutların sahip olduğu özelliklerce belirlenen sosyal-mekânsal bir bütünleşmeden geçmektedir. Göçmenlerin kentin daha elverişli sosyal-mekânsal alanlarına dâhil olma fırsatları arttıkça, Lübnan'ın yerli halkı ile daha yakın ilişkiler içerisine girme ihtimali artmaktadır.

Katılımcılar evlerinin yaşam kalitesinin, çocukların gittiği okullar ile iş yerlerinin sosyal ilişkilerini büyük ölçüde etkilediğini dile getirmişlerdir. Bu yüzden aileler, sürekli olarak kendilerine sosyal ve ekonomik avantajlar sağlayacak olan konut yerlerini tercih etmektedirler çünkü iş bulma ve çalışma koşullarını kolaylaştıran etkenlerden biri konutun iş yerine olan yakınlığıdır.

G33 (Kadın, 1945)

Bu semte yeni taşındık. Daha önce al-Kantari'de küçük bir evde oturuyorduk. Evin çevresinde yıkık dökük evler vardı. Çok fazla gürültü patırtı da olurdu. Evimiz çocuklarımın işyerlerine de uzaktı. İşe gidip gelirken sıkıntı çekiyorlardı. Bu yüzden evi satıp buraya yerleşmeye karar verdik. Ev fiyatları çok yüksek olduğundan, maddi anlamda zorlandık ama başka seçeneğimiz yoktu. Oturduğumuz bina çok güzel ama komşularımızla hala doğru dürüst bir ilişki

kurabilmiş değiliz. Komşularımız yıllardır burada yaşıyorlar. Hepsı birbirilerini tanıyorlar ama bize yabancı gibi davranıyorlar.

G7 (Erkek, 1960)

Şehir merkezinde bir evimiz var. Evin çevresinde yeni yapılmış yerleşim yerleri ve alışveriş merkezleri var. Orda her dinden ve mezhepten insanlar oturuyor. Sessiz-sakin bir yer aynı zamanda. Ama şu anda oturduğumuz mahalle, uzun zamandır oturduğumuz ve bizim gibi Mardin'den gelenlerin oturduğu bir yer sayılır. Merkezdeki evimizi ilk aldığımızda orda bir seneye yakın oturduk. Ev, çocuklarının okuluna ve işyerime (market) çok yakındı. Çocuklar rahatlıkla okullarına gidip geliyorlardı. Şehir merkezinde olduğu için de birçok yere yakındı. Ama tanıdık kimseler yoktu, komşularımızla da uyum sağlayamadık, sosyal ortama bir türlü alışamadık. İnsanların yaşam biçimi bizimkinden çok farklıydı. Bu yüzden şu anda oturduğumuz evi kiralayıp tekrar eski mahallemize taşındık. Merkezdeki evimizi de kiraya verdik. Burada sürekli görüştüğümüz akrabalarımız var. Aramızda farklar yok denecek kadar az.

Görüşmelerden hareketle göçmenlerin barınma ve konut edinme seçiminin; komşuluk ilişkileri, işyerlerine ve çocukların okullarına yakınlığı ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların yer seçimi konusundaki tercihlerinin, akrabalık ve yakınlık ilişkilerinden çok fazla etkilendiğini söylemek mümkündür. Yaşam koşulları bakımından daha elverişli ve maliyeti yüksek yerleşim bölgelerine yerleşirken, sosyal uyum sorunları ile karşı karşıya geldiklerini dile getirmişlerdir. Daha elverişli ve düzenli olmasına rağmen yabancılaşma duygusunun kendisini ağır hissettirdiği mekânlara nazaran sosyal ilişkilerin daha rahat kurulabildiği mekânlar tercih edilmektedir.

G17 (Erkek, 1951)

Al-hamra yakınlarında bir evde iki sene kadar oturduk. Sonra şu anda oturduğumuz eve taşınmaya karar verdik. Apartman biraz eski olabilir ama apartman sakinleri oldukça iyi, çok iyi anlaşıyoruz. Burada her gün görüştüğümüz akraba ve dostlarımız var.

G18 (Erkek, 1951)

Apartmanımızda asansör bile olmamasına rağmen, mahallede en fazla kirayı verenlerden birisi biziz. Aynı zamanda her yıl ev sahibi kiramıza zam yapıyor. Ama yapacak bişey yok. Kalabalık bir aile olduğumuz için 3 odalı bir evde oturmak

zorundayız. Evimizin en büyük avantajı, hemşerilerimize ve iş yerlerimize yakın olmasıdır. Aynı kiraya belki şehrin tam göbeğinde bir eve çıkabiliriz ama akrabalarımızdan ve soysal çevremizden uzak kalırız diye buradan ayrılmıyoruz.

Önceki satırlarda, Beyrut caddelerinde yeni ve eski yapıların yan yana bulunduğuna değinilmiştir. Görüşme yapılan ailelerden bazıları, oturdukları mahallelerde kira fiyatlarının daha düşük olduğunu ifade etmişlerdir fakat kirası düşük olan evler, genel olarak eskimiş ve daha az odalı evlerdir. Bu yüzden kalabalık aile üyeleri daha geniş evleri tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Yanı sıra sosyal çevrelerini terk etmek istemediklerinden, yüksek kiralar ödemeyi göze almaktadırlar.

Katılımcılar, ev sahiplerinin vergi vermemek için kira kontratı düzenlemediklerinden, kira artışları konusunda savunmasız bir konuma geldiklerini ve hiçbir hak iddia edemediklerini dile getirmişlerdir. Lübnan yurttaşlığına sahip olmayan göçmenler; ev sahiplerinin bu durumlarını suiistimal ettiğini, yüksek kira artışları talep ettiğini ve herhangi bir sorun yaşandığında ev sahibinin kiracıları güvenlik güçlerine ihbar etmekle tehdit ettiğini dile getirmişlerdir. Yasal bir statüye- Lübnan yurttaşlığına sahip olmayan aileler, yaşam koşulları bakımından pek elverişli olmamasına ve kira bedelleri yüksek olmasına rağmen çoğunluk tarafından oturulmak istenmeyen evlerde yaşamaya mecbur kalmaktadır. Bu evler ise yasadışı göçmenlerin veya mültecilerin yoğun olarak yaşadığı, şehir merkezlerinden uzakta ve alt yapı hizmetleri bakımından yetersiz olan bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bazı aileler, toplumsal bütünleşme mekânlarına dâhil olmaktan uzaklaşmaktadır ve elverişli barınma koşullarına sahip olmaktan mahrum edilmektedir.

G6 (Erkek, 1960)

Kiralık ev bulmak oldukça zor. En az 2-3 ay ev arıyorsun. Ev bulursan bile ev sahibi kontrat yapmaya yanaşmıyor. Çünkü ona göre yabancısın ve kirayı zamanında ödemezsen polise ihbar ediyor ve polisler seni evden atıyor.

G2 (Erkek, 1964)

Lübnan yurttaşlığımız olmadığından kolay kolay kimse bize ev vermiyor. Zaten hiçbir şekilde mülk edinme hakkımız yok. Oturduğumuz mahallede bir tanıdık aracılığıyla veya bizi tanıyan ev sahipleri varsa bize boşalan evlerini kiraya verebiliyorlar. Bu sorun bütün göçmenler için geçerlidir. Filistinli, Suriyeli, Mısırlı

fark etmez. Çok paran olsa bile, yurttaşlığın yoksa veya birileri kefil olmasa iyi evde oturamazsın.

Anlatılara göre göçmenler, barınma sorununu çözmeye yönelik olarak akraba, dost ve tanıdık kişilerin referansı ile sağlanan özgün bir sosyal ağ geliştirmişlerdir. Referans olan kişi, ev sahibi ile konuşarak ve sözlü taahhütte bulunarak, ev kiralayacak olan aileye kefil olmaktadır. Ev sahibi ile kiracı arasında herhangi bir sorun yaşandığında, kefil olan kişi araya girerek iki taraf arasında arabuluculuk işlevini yerine getirmektedir. Bu yöntemle pek çok göçmen, sosyal ağlar aracılığı ile barınma sorununa çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu sorunun esas kaynağı, yabancı düşmanlığı ya da sosyal dışlama değil daha çok Lübnan'ın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullardır. Sosyal ve ekonomik bakımdan istikrarsızlığın yoğun olarak yaşandığı Lübnan'da, ev sahipleri doğal olarak mülklerinden elde ettikleri gelirleri garanti altına almak istemektedir fakat sonuç itibariyle resmi statüsü olmayan göçmenler, barınma ve mekânsal bütünleşme bakımından bir sorun ile karşı karşıya gelmektedir.

VI.3.3. Sosyal Uyumu Ve Bütünleşmeyi Zorlaştıran Etkenler

Gerek birey gerek aile olarak göçmenlerin kendi toplumlarındaki sosyalleşme süreçleri ile yeni dâhil oldukları topluma uyum sağlamaları ve bütünleşmeleri arasında belirgin farklar vardır. Göçmenler, başka bir topluma göç ederken beraberlerinde bilişsel, sosyal ve mesleki anlamda bir takım özelliklerini transfer edebilirler fakat yeni yaşamaya başlayacakları toplumda öğrenmeleri gereken pek çok şey vardır. Dil, sağlıklı bir bütünleşmenin önünü açan veya bütünleşmeyi zorlaştırma bir etkidir. Göçmenler için yeni toplumun konuştuğu dilin bilinmesi ve anlaşılması; barınma, iş bulma ve eğitim-öğretim sürecine dâhil olma fırsatlarını büyük ölçüde olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum aynı zamanda yeni toplumda öğrenme ve sosyalleşme sürecini de belirlemektedir. Bütünleşme, belirli bir zaman içinde gerçekleştiğinden, öğrenme ve sosyalleşme süreci belirli bir süreye gereksinim duyar. Bu süre zarfında yeni toplumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik özelliklerinin öğrenilmesi oldukça önemlidir (Heckman, 2005:19).

Mardin'den Beyrut'a göç edenlerin anadili Arapça olduğundan, Lübnan toplum ile iletişim kurmak konusunda yaşanan sorunlar az olmuştur. Aynı dil olmasına rağmen Mardin Arapçası'nın lehçesi ile Lübnan Arapçası'nın lehçesi

birbirinden farklıdır fakat bu fark iletişim kurmayı engelleyecek düzeyde değildir. İlk göçmenler, Lübnanlılar ile iletişim kurarken, doğal olarak söz konusu lehçe farkından kaynaklanan bir iletişim sorunu yaşamışlardır. İlerleyen zamanlarda ise Lübnan Arapçası'nın lehçesini öğrenmek suretiyle, bu sorunu çözebilmişlerdir. Karşılaşılan en ciddi sorun, yasa dışı göç etmiş olmalarından Mardinli Araplar'ın, lehçe özelliklerinden hareketle, kökenleri hakkında bilgi sahibi olmanın kolaylığıdır.

G32 (Erkek, 1946)

Ancamın oğlu ile kahvede oturmuş kahve içiyorduk. Kendi aramızda Mardin Arapçası ile konuşuyorduk. Birisi bizi ihbar etmiş olmalı ki, oturduğumuz esnada üniformalı 2 polis memuru geldi ve bizden kimlik belgelerimizi istedi. Her ikimiz yasa dışı yollardan Lübnan'a giriş yapmıştık. Bu yüzden kimliğimiz ve resmi bir belgemiz yoktu. Ekip arabasıyla bizi karakola götürdüler. Sorgularken Türkiye'den geldiğimizi anladılar. Bizi Suriye sınırındaki bir kontrol noktasına götürdüler ve ordan sınır dışı ettiler...

G28 (Kadın, 1948)

İlk geldiğimiz yıllarda, ev ve işyeri temizliğine giderdim. Temizlik yaptığım ev ve işyerlerindeki insanların konuşmalarını çok zor anlardım. Benden bir şey istediklerinde ne yapacağımı bilmezdim. Onlarla konuşurken çok heyecanlanır ve korkardım...

G29 (Erkek, 1948)

Beyrut'a ilk önce ben gelmişim. Birkaç ay sonra eşim ve çocuklarımı da yanıma getirdim. Çocuklarımın okula gitmesini istiyordum. Oturduğumuz eve yakın bir okula kayıt ettirdim. Çocuklarım okula başladıkları ilk aylarda, sabahları okula gitmemek için ağlardı. Okulu sevmediklerini, Mardin'e geri dönmek istediklerini söylüyorlardı. Sebebi ise sınıf arkadaşlarının konuşmalarını ve öğretmenlerinin anlattıklarını anlamamaları idi. Birkaç ay sonra Lübnanlılar gibi konuşmaya başladılar.

Konuşma dilinin bir özelliğinden kaynaklanan iletişim sorunu kısa bir süre sonra giderilmiştir fakat yıllar geçmesine rağmen, göçmenlerin gündelik yaşantılarını, sosyal ve ekonomik ilişkiler ile siyasi temsil sorunlarını derinden zorlaştıran sorunların başında, yurttaşlık sorunu gelmektedir. Yurttaşlık hakkına sahip olamayan aileler ve bireyler, Lübnan toplumu ile tam anlamıyla bütünleşmiş ve

topluma uyum sağlayabilmiş değildir. Yurttaşlık statüsüne sahip olamayan birey ve aileler, toplumun en ayrıcalıksız ve sosyo-ekonomik bakımdan en düşük statülü zümrelerini oluşturmaktadır.

Lübnan'da siyasal temsil sistemi cemaatlerin oy oranına göre belirlendiğinden, yurttaşlık statüsüne sahip olmayan göçmenler, mahalli ve genel seçimlerde oy kullanamamaktadır (Hourani, 2011). Oy potansiyeli taşımayan bir grup oldukları için yurttaşlık hakkına sahip olmayan Mardin kökenli göçmenler, hiçbir siyasal partinin bünyesine dahil olamamaktadır. Aynı şekilde kamu kurumlarında istihdam edilmeleri mümkün olmadığından, devletin sağlayacağı himaye imkânlarından faydalanamamaktadırlar. Dile getirilen sorunlardan ötürü, göçmenlerin bütünleşme süreçlerinde süre giden bir sorunun var olduğunu söylemek mümkündür.

Göçmen aileler çocuklarına isim koyarken, kimliklerine işaret eden sembolik niteliklere gizil biçimde vurgu yaparlar. İsim seçimi söz konusu olduğunda, çocuklarının isminin diğerleri ile ilişkiler kurma sürecindeki algıyı pozitif yönde etkilemesini beklemektedirler. Aynı zamanda kökenleri ile ilgili var olan bağların da devam etmesini istemektedirler. Dolayısıyla toplumsal alanda kurulan bireysel ilişkilerde isimlerin benzerliğe ve yakınlığa gönderme yapması hedeflenmektedir. İsimler ve soy isimler Lübnan'da kimliklerin birer göstergesi konumundadırlar. Bireylerin sahip olduğu isimler ilk bakışta kişinin mensubu olduğu cemaat hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir. Örneğin Hıristiyanlara özgü isimler olduğu gibi Müslümanları ifade eden isimler vardır. Dinsel-tarihsel kişiliklerle özdeşleşmiş olan isimler, bireyin dinsel kimliğine işaret eden en somut göstergelerden birisidir. Mardin kökenli göçmenler, bu bakımdan Müslüman gruplara ait isimleri kullanmayı tercih etmektedir. Çünkü gündelik yaşantılarında, diğer cemaatlerle ve devlet ile ilişkilerinde İslamiyet, kimliklerinin esas unsurlarından birisini oluşturmaktadır.

Göçmenler; kendilerinin ve çocuklarının gündelik yaşantılarını kolaylaştırmak ve yaşadıkları toplum ile bütünleşme seviyesini arttırmak amacıyla çeşitli stratejileri bilinçli veya bilinçsiz olarak hayata geçirirler. Yerli halk ile ve kamusal alanlarda yerel dili konuşmak ve toplumda yaygın olarak kullanılan isimleri

kendi çocuklarına vermek gibi pratikler, göçmenlerin maruz kaldığı bir asimilasyondan çok bir uyum sağlama süreci olarak görülmektedir.

VI.4. Toplumsal ve Sosyo-Kültürel Sorunlar

Bu başlık altında, göçmenlerin temel hizmetlere ulaşma imkânları ve bu alanda karşılaştıkları sorunlara yer verilmiştir. Genel olarak bakıldığında göçmenlerin kolektif ve bireysel olarak bu tür sorunları çözmeye yönelik bir takım pratikler geliştirdikleri görülmüştür. Temel insani ihtiyaçlardan olan sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşma imkânlarının yanı sıra burada, göçmenler arasındaki dayanışma örüntülerine ve gündelik yaşantıda karşılaşılan sorunlara yer verilmiştir.

VI.4.1. Sağlık Hizmetleri Alanındaki İmkân ve Sorunlar

Lübnan'da ulusal sağlık sisteminden faydalanabilmek için bireylerin resmi bir statüye sahip olması ve sigortalı bir işe kayıtlı olmaları gereklidir. Bu koşul ise Lübnan'da yaşayan pek çok göçmenin sahip olduğu bir özellik değildir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine ulaşmak Lübnan yurttaşlığına sahip olmayanlar açısından en önemli sorunlardan birisidir ve toplumsal alanda dışlanmışlığın kendisini en fazla hissettirdiği alanların başında gelmektedir. Resmi bir statüye sahip olmayan ve ekonomik anlamda hastane giderlerini kendi imkânıyla karşılayamayacak durumda olanların sağlık hizmetlerinden faydalanması oldukça zordur.

İç savaşın bitmesinden sonra kamuya ait hastanelerin sayısı artırılmış olmasına rağmen, ödenek eksikliğinden ötürü yeterli derecede donanım, ilaç ve sağlık personeli sorunu yaşanmaktadır ve Lübnan halkı büyük ölçüde özel hastanelere gitmeyi tercih etmektedir. Kamu personeli, kamu hastanelerinden sosyal güvenlik sistemi kapsamında ücretsiz olarak faydalanabilmekte veya kamu hastanelerinde sağlanamayan bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında özel hastanelere sevk işlemleri gerçekleştirilebilmektedir (National Health Statistics Report in Lebanon, 2012).

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Lübnan'da özel sektöre ait hastaneler, yüksek maliyet ve ücretler ile sağlık hizmeti vermektedirler. Sağlık sektörü alanında Lübnan, Ortadoğu ülkelerinin en gelişmiş teknolojisine ve eğitilmiş personeline sahip ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle estetik cerrahi ve kozmetik tedavi alanında, dünyanın önde gelen ve sağlık sektörü alanında faaliyet gösteren şirketlerin

Lübnan'ın farklı kentlerinde şubeleri vardır. Bu özelliğiyle Lübnan son yıllarda, sağlık turizmi alanında ön plana çıkmaktadır (Hourani, 2010).

Yukarıda yer verilen sağlık hizmetleri alandaki gelişmelere rağmen düşük gelir seviyesine sahip Lübnan yurttaşlarının ve göçmenlerin bu hizmetlerden faydalandığını söylemek oldukça zordur. Herhangi bir sağlık sigortasına sahip olamayan ve Lübnan yurttaşlığına hak kazanamamış olan bireyler, sağlık giderlerini kendileri karşılamak zorundadır. Sağlık giderlerinin özellikle özel hastanelerde yüksek olduğu bilinmektedir. Bir sağlık sigortasına sahip olmanın ilk şartı pek çok ekonomik faaliyette olduğu gibi bir banka hesabına sahip olmaktan geçmektedir. Lübnan yurttaşlığına sahip olmayanlar kendi adlarına herhangi bir banka hesabı açamamaktadır ve bu haktan mahrum kalmaktadır. Bazı durumlarda, Lübnan yurttaşlığına sahip olmasına rağmen işyeri veya işveren, çalışanları sigortalı yapma konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla sağlık sigortasına sahip olamayanlar, sosyal ağlarını ve referans kanallarını kullanarak, uygun bedeller karşılığında sağlık sorunlarını giderebilmektedir. Referans, akraba ve tanıdık bir kişi olabildiği gibi işveren veya tanınmış bir kişi de olabilir. Katılımcılar, farklı zamanlarda karşı karşıya kaldıkları sağlık sorunları ile ilgili olarak benzer sorunlara yer vermişlerdir.

G1 (Kadın, 1968)

Altı aylık hamile olmama rağmen herhangi bir hastaneye gitme imkânım olmamıştı. Lübnanlı bir komşumuz ile bir doktorun özel muayenehanesine gittim. Çok iyi bir doktordu... Benimle yakından ilgilendi ve ihtiyacım olan birkaç ilaç verdi. Komşumuzun referansı ile geldiğim için benden hiç para almadı.

G24 (Erkek, 1949)

Şeker hastasıyım. 1993 yılında çok rahatsızlandım. Eşim evimize en yakın özel bir hastanenin ambulans servisini aradı. Ambulans geldi ve beni hastaneye götürdü. Hastanede 3 gün kaldım. Hastane görevlisi bana ödeme yapmam gerektiğini söyledi. 600 dolar civarında bir borcum olduğunu söyledi. Bir süpermarkette çalışıyordum ve aylık maaşım 500 dolardı. Bu kadar param yoktu. Ona ödemeyi yapamayacağımı söyledim. Fakat görevli haklıydı, sağlık sigortam olmadığı için ödeme yapmak zorundaydım. Eşim, yakın çevremizden birkaç kişiden

borç para aldı, böylece hastaneye olan borcumuzu ödedik ve taburcu oldum. Bir sene sonra Lübnan yurttaşlığına geçtik. İlk işim bir sağlık sigortası yaptırmak oldu...

G4 (Kadın, 1963)

Oturduğumuz mahallede bir çocuk doktoru vardı. Bizim Türkiye'den geldiğimizi ve hiçbir sağlık sigortamız olmadığını biliyordu. Her hastalandıklarında çocuklarımı ona götürüyordum. Bizden hiçbir zaman para almazdı. İlaçları da kendisi verirdi. Mahallede bizim gibi birçok kişi ona giderdi. Parası olan muayene esnasında verirdi olmayanlar daha sonra geldiklerinde verebilirlerdi. Çok iyi bir doktordu, Allah ondan razı olsun.

G13 (Erkek, 1953)

Dört sene önce çok bel ağrısı çekiyordum... Çalıştığım işyerinin sahibi Hıristiyan bir adamdı. Sadece oturma iznim olduğu için sigortalı olamıyordum. Bu yüzden de hastaneye gidip muayene olamıyordum. Rahatsızlığımın farkına varan iş sahibim, arkadaşı olan bir doktorun çalıştığı hastaneye gitmemi söyledi. Hastaneye gittim ve o doktoru buldum. İşverenimin referansı ile muayene oldum. Çekilen MR'dan sonra fitik olduğum söylendi. Ameliyat olmam gerekiyordu. Ameliyat oldum ve bel ağrılarım geçti. İşverenim referans olduğu için çok uygun fiyata ameliyat oldum. Yoksa ameliyat olma imkânım hiç yoktu...

Göçmenler ile sağlık sigortası olmayanların, sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek üzere başvurduğu stratejilerin bir tür dayanışma biçimini ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu dayanışma biçimi aynı zamanda, Lübnan'ın siyasal ve sosyal yapısının beraberinde getirdiği cemaatsel yapılaşmanın bir sonucudur. Lübnan'da resmi olarak kabul edilen her bir cemaatin kendine ait hastane ve sağlık kuruluşları vardır. Söz konusu sağlık kuruluşları, cemaatin mensuplarına yönelik hizmet vermek üzere kurulmuştur ve cemaat mensuplarına ücretsiz muayene ve tedavi hizmetleri sunmaktadır. Her bir cemaatin mensubu, kendi cemaatinin kurumlarına başvurmayı tercih etmekte ve cemaat kimliğinden kaynaklanan herhangi bir ayrıma maruz kalmamak adına buralarda daha iyi hizmet alacağını düşünmektedir. Örneğin, Sünni cemaate mensup bireyler, Sünni doktorlara ve Sünni cemaat üyelerinin açtığı hastanelere, aynı şekilde Hıristiyanlar kendi din ve mezheplerinden olup da faaliyet gösteren sağlık kuruluşlarına başvurmaktadır. Ne var ki, ulusal bağışlar ve ulular arası yardımlar ile kurulan ve yönetilen bu hastanelerin yeterliliği tartışmalıdır. Bu yüzden ciddi tetkikler ve tedaviler gerektiren

sağlık sorunları konusunda bireyler, daha gelişmiş özelliklere sahip özel hastanelere başvurmayı yeğlemektedir.

Genel olarak Lübnan'da göçmenler ve yurttaşlık hakkına sahip olmayanlar, sağlık hizmetlerinden en az yararlanan gruplardır. Geçimlerini sağlamak için uğraştıkları işler ve mesleki faaliyetleri, vasıf gerektirmeyen ve gününbirlik işlerden oluştuğu için yaşam standartlarını yükseltecek gelire sahip olamamışlardır.

1994 yılında yurttaşlığa geçmeye hak kazananlar ise yurttaşlık hakları kapsamında pek çok uygulamadan faydalanmaya başlamışlardır. Kazanılan yurttaşlık hakları arasında; yüksek öğretime devam etme, sigortalı bir işe girme, banka hesabı açma ve para transferi yapma gibi haklar vardır. Bu haklar esas olarak bireylerin hem düzenli ve sürekli bir mesleğe sahip olmasının ve bu kapsamda bir sigorta sistemine dâhil olmanın önünü açmaktadır.

G15 (Erkek, 1951)

Lübnan yurttaşlığına sahip olmayanlar, hastanelerde yüksek fiyatlarla muayene ve tedavi oluyorlar. 1994 yılında Lübnan yurttaşlığına alınmadan önce sadece cemaatlerin açtığı sağlık ocaklarına gidebiliyorduk. İlaçlarımızı da burada ücretsiz olarak veriyorlardı. Yurttaşlığa alındıktan sonra devlet hastanelerinde daha ucuza tedavi olmaya başladık. Ama devlet hastaneleri maalesef gerektiği kadar iyi değil. İyi bir muayene ve tedavi için özel hastaneye gitmek daha doğru, tabi yeterince paran varsa...

G21 (Erkek, 1950)

Lübnan yurttaşlığına hak kazandıktan sonra, özel bir şirkete ait sağlık sigortası sistemine kayıt oldum. Sigorta şirketine çok para ödüyorum ama başka şansım yok. Pek çok kişi yüksek fiyatlardan ötürü sigorta sahibi olamıyor. Şu anda ben ve eşim, bu sağlık sigortasından faydalanıyoruz. Özel bir hastaneye gittiğimizde sağlık masraflarımızı sigorta karşılıyor. Çocuklarımızın düzenli işleri var, çalıştıkları şirketler Lübnan'ın büyük şirketlerindedir, bu yüzden patronları sigortalarını yatırıyor.

G2 (Erkek, 1964)

Lübnan yurttaşı değilseniz en çok sorun çektiğiniz alanlardan biri sağlık sorunlarıdır. Hastaneye müracaat ettiğinizde, sizden daha fazla para talep ediyorlar. Devlet hastaneleri özel hastanelere göre daha ucuz. Özellikle özel hastaneler,

tedaviye başlamadan önce tedavi masraflarını peşin ödemenizi istiyor, ödeme yapmazsanız sizi tedavi etmiyorlar.

G12 (Erkek, 1953)

Ülkeye kaçak yollardan girip yerleşen insanlar, bir sağlık sigortasına veya bir sosyal güvenceleri olmaları gerektiğini bilmezler. Ne zaman hastalanıp hastaneye gidince ve resmi bir takım uygulamalarla karşı karşıya gelince bunun farkına varırlar. Bazı durumlarda hastaneler resmi kaydı olmayan hastaları kabul ederler ama bu sefer maddi olanaksızlıklar devreye giriyor ve tedavi uygulanması için ödemenin peşin yapılması gerekiyor. Bana sorarsanız bu büyük bir hak ihlalidir çünkü herkesin, bir insan olarak tedavi olma hakkı vardır. Maalesef Lübnan'da paranız yoksa insan yerine konmuyorsunuz.

VI.4.2. Eğitim-Öğretim Alanında Karşılaşılan Sorunlar

Lübnan eğitim sistemi, Osmanlı döneminden itibaren kurulan yerli ve yabancı okulların yüksek standartlara sahip özellikleri bakımından Ortadoğu bölgesinin en ayrıcalıklı eğitim sistemi olma özelliğine sahip olmuştur. Öyle ki, Ortadoğu'nun en yüksek eğitim düzeyine sahip ülkesi, yaşanan iç savaşa rağmen Lübnan'dır. Ülkede en yüksek eğitim seviyesine sahip gruplar Hıristiyanlardır. Ondan sonra Sünni Müslümanlar gelir. En az eğitilmişler ise Dürzîler, Şiiler, Filistinliler ve diğer göçmen gruplardır.

Lübnan'da Batılı modelde ilk üniversite 1860'ta kurulan Beyrut Amerikan Üniversitesi'dir. Onu takiben 1875 yılında Saint Joseph Üniversitesi kurulmuştur. İlerleyen yıllarda pek çok Batılı okul ve üniversite açılmıştır. Bu okullar uyguladıkları eğitim sistemleri ile uluslar arası bir üne sahip olmuş ve Osmanlı Devleti'nde; Fransız Devriminin siyasal ideallerini benimseyen grupları, Arap dili ve edebiyatını, matbaayı ve ilk Arap gazetelerini kurup yaygınlaştıran siyasetçi, sosyal bilimci ve edebiyatçıları yetiştirmişlerdir (Zeine, 2003:44). Beşinci bölümde, bu okullara ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Hıristiyanlar'ın daha fazla rağbet ettiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte Arap ulusçuluğunu savunan Müslüman Araplar, zamanla bu okullara yönelmiş ve Arapçılık düşüncesi etrafında hem Müslüman ve hem de Hıristiyan Arap öğrenciler bir araya gelmiştir.

Osmanlı karşıtı fikirlerin tohumlarının atıldığı ilk yerler arasında yer alan Lübnan'da, Arap ulusçuluğu her ne kadar tesis edilmeye çalışılsa da dinsel farklar ve

ayrımalar temeline dayanan siyasal ve toplumsal yapılaşmanın önüne geçilememiştir. Arap ulusçuluğunun bir fikir olarak tesis edilmesinde önemli bir rol oynayan yabancı okullar Lübnan'da dinsel ve mezhepsel yapıların kurulmasını engelleyememiştir. Cemaatçi yapı, Lübnan İç Savaşı'nın ortaya çıkmasına ve ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını düzensizliğe sevk etmiştir (Bozarslan, 2012:143).

1920'li yıllarda Lübnan'da okulların büyük bir kısmı özel okullardan oluşmaktaydı. Özel okulların neredeyse tamamı dinsel-mezhepsel temeller üzerine kuruluydu. 1943 yılında bağımsız bir devlet olarak kurulduğunda Lübnan'da güç ilişkileri farklı din ve mezheplerin demografik özelliklerine göre dağıtılmıştı. Bu tarihten itibaren eğitim sistemi, siyasal ve dinsel karşıtlıklar yüzünden merkezileşememiştir. Devlet her ne kadar özel eğitim kurumları yerine devlete ait okulların açılmasına yönelik teşviklerde bulunsa da Lübnan Anayasası'nda bir özgürlükler alanı olarak kabul edilen her bir dinsel ve mezhepsel grubun kendi okullarını kurma faaliyetlerinin önüne geçememiştir. Özellikle yaşanan iç savaş, devlet okullarının zayıflamasına ve özel okulların karmaşık bir şekilde yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Farklı din ve mezhep gruplarının açtığı özel okulların müfredatında ve okutulan ders kitaplarında diğer din ve mezhepleri ötekileştiren içerikler ön plana çıkarılmış ve kendi inanç yapılarının üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Her cemaat eğitim kurumlarını kendi kimliğini yeniden üretme ve onu koruyup sürdürme aracı olarak görmektedir. Yanı sıra farklı din ve mezheplerden oluşan gruplar Lübnan'ın belirli bölgelerine yerleştiğinden okulların eğitim sistemleri ve kalitesinde bölgesel farklar oluşmuştur. Bu yüzden toplumsal uzlaşma ve bütünleşmeyi sağlayan Lübnanlılık bilinci gelişmemiştir.

Yukarıda yer verilen açıklamalardan hareketle, Lübnan eğitim sisteminin başlıca iki sorunu olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bunlardan birincisi, toplumun her alanında kendisini hissettiren ve eğitim sistemini etkileyen dinsel ve mezhepsel ayrışmadır. İkincisi ise bölge ve okullar arasında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik eşitsizliklerdir. Bu iki sorun ile ilgili olarak Mardin kökenli göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar daha çok kendi çocuklarını okullara göndermeye karar verirken ortaya çıkmaktadır. Aileler, okul çağına gelen çocuklarını okula vermek

istediklerinde, farklı din ve mezheplerin kurduğu okul türleri ile ekonomik koşullarını göz önünde bulundurup karar vermek zorunda kalmaktadır.

G2 (Erkek, 1964)

Beyrut'a ilk geldiğimizde çocuklarımız daha okul çağında değildi. Okul çağına geldiklerinde ise hangi okula göndermemiz gerektiğini uzunca düşündük. Evimize en yakın okul, özel ve ağırlıklı olarak dini eğitim veren bir okuldu. Sünni bir cemaatin okuluymuş ama çocuklarımızı bu okula göndermek istemedim. Biz de hiçbir cemaate mensup değildik. Bu yüzden çocukları devlet okuluna göndermek istedim. Uzak olmasına rağmen onları devlet okuluna kayıt ettirdim. Kayıt işlemleri esnasında tabiiyetine "Türk" diye not düşmüşlerdi. Öğretmenler çocuklarımızın Türk olduğunu biliyordu. Oysa biz Türk değildik, Arap'tık ama burada bizi Arap olarak kabul etmiyorlar. Çocuklar okula gitmek istemiyordu. Okul ve sınıf ortamları çok kötüydü. Öğretmenler arasında bile din ve mezhep farkından kaynaklanan sorunlar vardı ve ister istemez bu sorunlar öğrencilere de yansıyor.

G6 (Erkek, 1960)

Lübnan yurttaşlığına sahip olmasak bile çocuklarımızın ilkokula devam etme hakları var. Ama devlet okuluna gitseler bile yabancı statüsünde oldukları için ücret ödemek zorundayız. Devlet okulları, özel okullara göre daha ucuz. Ama eğitim kalitesi bakımından hiç iyi olmadığını söylüyorlar. Özellikle yabancı dil eğitiminin özel okullarda daha iyi olduğu söyleniyor. Ne var ki, özel okulların maliyetleri çok yüksek.

G15 (Erkek, 1951)

Çocuklarımızı okula gönderirken, iyi bir eğitim almalarını istiyorduk. Bu yüzden daha pahalı olmasına rağmen onları özel okula gönderdik. Her özel okul bir cemaat tarafından kurulmuştur. İç savaş yüzünden çocuklarımız okula doğru dürüst gitmediler. Beyrut'taki bütün okullar, çatışmalar esnasında evsiz kalanların barınma yerleri olmuştu. Yerli ve yabancı öğretmenlerin birçoğu da ülkeyi terk etmişti. Savaş yılları boyunca eğitim çok kötü koşullar altında yapılıyordu. Bu yüzden çocukları, okula göndermek yerine para kazanacakları mesleklere yönlendirdik.

G25 (Erkek, 1949)

Türkiye'de okula gittiğimde hiç Türkçe bilmiyordum. Bu yüzden derslerde çok zorlandığımı hatırlıyorum. Hem okuma yazmayı hem de Türkçe konuşmayı öğrenmek zorundaydık. Oysa çocuklarımızı Beyrut'ta okula gönderdiğimizde

konuşmayı öğrenmek gibi sorunları yoktu. Sadece okuma-yazmayı öğrendikleri için derslerde oldukça başarılıydılar. Öğretmenleri her okula gittiğimde onlardan övgüyle söz ederlerdi. Fakat onları ilkokuldan sonra okula gönderme imkânım yoktu. Her alanda olduğu gibi Beyrut'ta eğitim harcamaları çok fazla. Bu yüzden ilkokulu bitirir bitirmez, onları işe yerleştirdim....

Lübnan'da uygulanmakta olan (devlet ve özel okullar) eğitim sistemi, sosyal düzeyde ikili bir yapının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özel okullara, genel olarak orta ve üst gelir düzeyine sahip gruplar, devlet okullarına ise düşük gelir düzeyine sahip olanlar ile yoksul ailelerin çocukları devam etmektedir (UNDP, 2009:130). Ayrıca özel ve devlet okulları arasında eğitim kalitesi bakımından önemli farklar vardır. Birçok aile, okul masraflarını karşılamada sorunlar yaşamasına rağmen çocuklarının daha iyi eğitim alabileceklerini düşündükleri özel okullara göndermektedir. Mesleki ve yüksek öğretim kurumlarının fiyatları da oldukça yüksektir ve Lübnan yurttaşı olmayıp da Lübnan'da yabancı statüsünde yaşayanlar devlet üniversitelerine kabul edilmemektedir. Mardin kökenli göçmenler, yüksek öğrenim konusunda diğer Lübnanlı yurttaşlar ile eşit haklara sahip değildir. Bu eşitsizlik hukuksal statüden kaynaklanmakla birlikte aynı zamanda sosyo-ekonomik bir sorundur. Sosyal alanda göçmenlerin dışlandığına yönelik pratik uygulamanın olmadığı iddia edilmektedir. Tarih boyunca çok kültürlü bir yapıya sahip olan Lübnan'da, ülke içerisinde farklı etnik, dilsel ve dinsel grupların varlığı kabul edilmektedir fakat farklı gruplara mensup bireyler arasında farklılıkları belirginleştiren etmenler, yapısal yani ekonomik temellidir.

Aile bütçesinin üzerindeki yükü azaltmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla göçmen ailelerin çocukları, ilkokuldan sonra iş yaşamına dâhil olmaktadır. Özellikle Mardin kökenli göçmenlerin çoğunun resmi bir statüye sahip olmadığı göz önünde bulundurulduğunda devlet veya özel eğitim kurumlarında eğitim süreci kısalmaktadır. Yurttaşlık hakkını elde etmiş olanlar ise ekonomik düzeylerine daha uygun olan devlet okullarına yönelmektedir. Devlet okullarında verilen eğitimin kalitesi tartışma konusu olduğundan, bu okullardan mezun olanlara emek pazarında daha az rağbet vardır.

G20 (Kadın, 1950)

Yeğenim okulda çok başarılı olduğundan Hariri tarafından Fransa'ya eğitim almak üzere gönderildi. Orda mühendislik okuyor. Son zamanlarda devlet, başarılı olduğunu gördüğü yoksul ailelerin çocuklarını bu şekilde yurt dışına gönderiyor. Bizim çevremizden bu şekilde yurt dışına okumaya gönderilen birçok kişi var.

G26 (Erkek, 1949)

İlkokulda başarılı yoksul ailelerin çocuklarına özel okullarda okuyabilmesi için devlet tarafından burs veriliyor. Hatta yurt dışına bile gönderilenler var. Bazıları geri geliyor, bazıları okudukları ülkelerde iş gücü bulup orda yaşıyor. Akrabalarımızdan biri Türkiye'deki bir üniversitede hocalık yapıyor, bir diğeri de Fransa'da doktor olarak çalışıyor. Bu şekilde okuyup yurt dışına giden çok insan var.

G18 (Erkek, 1951)

Çocuklarımızın Türkiye'de eğitim almasını ve Türkiye'de çalışmasını çok isterdik. Ama maalesef ekonomik imkânsızlıklar yüzünden çocuklarımızı ne Lübnan'da ne Türkiye'de okutabildik. Zaten yurttaşlık hakkımız olmadığı için ne doğru dürüst eğitime devam edebiliyor ne de bir işe sahip olabiliyoruz.

Katılımcıların tamamı Lübnan'da herhangi bir eğitim kurumuna devam edememiştir. Bazıları açılan kurslara devam etmek suretiyle Arapça okuma-yazmayı öğrenmiştir. Birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin neredeyse tamamına yakını Lübnan'da eğitim sürecine girme fırsatına sahip olamamıştır. Eğitimin önemi ve işlevleri konusundaki eksik bilinç, resmi statülerinin olmayışı, İç Savaş ve ailenin geçimini sağlama zorunluluğu, Mardin kökenli göçmenlerin eğitim öğretime karşı kayıtsız kalmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra Lübnan'da toplumsal sınıflar arasında dikey hareketliliğin sadece eğitim ve gelir düzeyinin yükselmesi ile gerçekleşmediği, bunlarla birlikte sosyal ve siyasal etkenlerin de önemli olduğu ileri sürülmektedir (Khuri, 1969:38). Lübnan'da ailenin geçmişi ve kökeni gibi özellikler sosyal hiyerarşide oldukça önemli bir referanstır. Ailenin siyasal ve sosyal anlamda önemli mevkilere gelebilmesi için sosyal ve ekonomik bakımdan bağımsız ve kendi kendine yeten bir yapıda olmasına gereksinim vardır. Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenler ise bu özelliklerin çok uzağında görünmektedir.

VI.4.3. Sosyal ve Siyasal Örgütlenme Düzeyleri

Göçmen ağları; göç öncesi süreçte, göçün hedefi hakkında göç edenler ile göç etmek isteyenler arasında bilgi aktarımını sağlar ve aynı zamanda göç yoluyla gelenlerin karşı karşıya geldiği sorunlara çözüm arama yolları konusunda bilgi sağlarlar. Göç hareketi başladıktan sonra birbirleri ile iç içe geçen sosyal ağlar ortaya çıkar. Göçün hedefi konumundaki toplumda nerede nasıl davranılacağı, devlet ile kurulan resmi ilişkiler, emek pazarına dâhil olma ve barınma gibi hayatı sürdürme ile ilgili pek çok davranış bu ağlar aracılığı ile öğrenilir. Yeni gelenler zaman içinde, hem kendi gruplarından hem de yerli halktan kişilerle etkileşim kurmaya başlarlar. Kaynak ülke, ortak atalar, kültür, dil ve etnisite gibi ortak bir takım özellikleri olduğuna inanan göçmenler, devlete karşı haklarını ve taleplerini dile getirmek ve yerli halktan farklılıklarını göstermek amacıyla bir araya gelmelerini sağlayan örüntüleri tesis ederler. Bu örüntüler arasında dernekler, kuruluşlar ve birlikler vardır.

Yeni geldikleri toplumda bir yaşam alanı yaratmaya çalışan göçmenler, kendilerini diğerlerinden farklı kılan bir takım ayırıcı özelliklerinin bilincine varır ve kendileri ile benzer özelliklere sahip diğerleri ile bir araya gelme eğilimi içerisine girerler. Böylece ortak özellikleri olduğunu hissettikleri diğer bireyler ile kendilerine ait bir sosyal alan yaratırlar (Levitt & Schiller, 2004). Sosyal alan düşüncesi, bir defa ortaya çıktıktan sonra grup üyeleri veya ötekiler, bu sosyal alanı betimleyen bir ismi kullanırlar. Mardin kökenli olmaları itibarıyla bugün Lübnan'da yaşayan Mardin kökenlilere *Merdelli* denmektedir (Önceki satırlarda Mardin kökenli göçmenlerin tamamına uzun bir süre Kürt dendiğine yer verilmiştir. Zamanla etnik ve dilsel özellikler bakımından Mardinli Araplar ile Kürtler'in farklı gruplar olduğu algısı netleşmeye başlamıştır). Kökene ilişkin bu isimlendirme, diğerlerinden farklı olma ve aynı zamanda diğerleri ile bütünleşmenin bir aracı haline gelmektedir. Kimliğin oluşumu sürecinde bu algılama biçimi, bireylerin geçmişteki kökenleri ile gelecekte kuracakları ilişkilerin bir bileşimini oluşturmaktadır. Aynı zamanda resmi bağlamda hedef ülke (Lübnan) ile kaynak ülke (Türkiye) arasında karşılıklı bir ilişkinin kurulmasının önünü açmaktadır. Böylece göçmenler yeni geldikleri toplumda hem var olma hem de aidiyetlerini sürdürme örüntülerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Var olma örüntüsü, bireylerin bağlı olduğu sosyal ilişkileri ve eylemleri ifade eder. Sosyal alan, bireyler veya gruplar tarafından benimsenen kimlik kategorilerini ortaya çıkaran farklı derecelerdeki deneyimleri, örgütleri ve kurumları içerisinde barındırır. Bireyler doğal olarak bir sosyal alanın üyesi olabilir fakat herhangi bir kültürel veya politik bağlama aidiyet duygusu taşımayabilirler. Bunun tam aksine aidiyeti sürdürme örüntüsü, belirli bir gruba ait bir kimliği bilinçli bir şekilde benimseyip bu kimliğe ait eylemleri yerine getirmeyi ifade eder. Bu eylemler sembolik olmayıp görülebilir niteliktedir. Örneğin, bir devletin kimliğini taşımak, giyim-kuşam biçimi ve mutfak kültürünü sürdürmek, somut bir kimlik göstergesidir (Levitt & Glick, 2004). Birey, yaşadığı toplumda farklı türden pek çok sosyal ilişkiler ağı içerisinde olabilir fakat bu durum onun içinde yaşadığı topluma aidiyet hissi beslediği anlamına gelmez. Yapılan görüşmelerde, Lübnan'da uzun yıllar yaşamasına rağmen kendisini hala Türkiye'ye ait hissedenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Mardin kökenli göçmenlerin; sosyalleşme, iş arama ve barınma mekanları gibi çeşitli gündelik ihtiyaçlarını giderirken, akrabalık ilişkilerine ve diğerleri ile kurdukları bireysel ağlara daha fazla güvendiği görülmüştür.

G1 (Kadın, 1968)

İnsan doğup büyüdüğü yerden başka bir yere gittiğinde gözü, ilk olarak kendisi gibi insanları arar. Kendisi ile aynı yerden gelenlerle aynı dili konuşur, aynı şeylerden hoşlanır ve pek çok ortak şeyleri paylaşırlar.

G24 (Erkek, 1949)

Yıllarımız geçti burada. Çocuklarımızın hepsi burada doğup büyüdü. İşimiz gücümüz burada. Herkes gibi bizler de burada yaşamaya çalışıyoruz. Aynı dili konuşuyoruz, aynı mekânları paylaşıyoruz. Ama hala kendimizi birer yabancı gibi görüyoruz.

G16 (Kadın, 1951)

Atalarımız (Ecdadımız), anne-babalarımız, aile büyüklerimiz, hepsi Mardin'de, bizler de oraya aidiz ama yaşam koşulları bizleri buraya mahkûm etti. Gitmek istesek de bu saatten sonra zor, çocuklarımızın hiçbiri Türkçe bilmiyor. Dünyaya gözlerini burada açtılar. Asıl memleketlerine-Türkiye'ye giderlerse yapabilecekleri hiçbir şey yok. Hem burada yabancıyız hem Türkiye'de.

Göçmenlerin kalma süresi uzadıkça, kendileri gibi göç yoluyla gelenler ile daha yakın ilişkiler içerisine girerler. Aynı zamanda kurdukları sosyal ağlar aracılığıyla devlet ve toplum ile resmi ilişkiler bağlamında kendilerini tanıtan bir takım birliktelikler kurmaya yönelirler. Genel olarak hem resmi hem de gayri resmi göçmen ağları, aidiyet bilinci ile dayanışma örüntülerini büyük ölçüde belirler ve birliktelik düşüncesinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Lübnan'da yaşayan Mardin kökenliler kendilerini bir "Cemaat" (*al-cama'a*) olarak tanımlamaktadır fakat bu tanımlama herhangi bir resmi yapılanmayı ifade etmemektedir. Cemaat kavramı genel olarak Mardin kökenli aileleri ve grupları tanımlamada ön plana çıkmaktadır ve aynı zamanda kökenleri ve hâlihazırdaki kimlikleri hakkında hayali-kavramsal bir bilgi vermektedir.

G8 (Erkek, 1960)

Bizim cemaatin kökeni Mardin'dir. 1940'lı yıllarda ekonomik sorunlar ve işsizlikten ötürü buralara göç ettik....

G27 (Erkek, 1949)

Bizler Müslüman ve Arap asıllı fakat Türkiye kökenli bir cemaatiz. 1950'li yıllarda işsizlikten ötürü Mardin'den çıkıp buralara geldik. Bir kısmımız Suriye'de kaldı, bir kısmımız geri döndü. Avrupa ülkelerine gidenler de çok.

G12 (Erkek, 1953)

Bizim cemaatin Lübnan'da çok ciddi sorunları var. En büyük sorunlardan birisi cemaatimizin dağınık olmasıdır. Diğer bütün cemaatler bir araya gelip bişeyler yapabiliyorlar. Ama bizim cemaatin üyeleri, bir türlü birlik olamıyor bu yüzden dağınık durumdadır ve pek çok haktan faydalanamamaktadırlar. Herkes kendisini düşünüyor. Herkes kendi derdinde. Sadece aileler birbirlerine destek oluyor.

Mardin kökenli göçmenlerin en büyük sorunlarının başında, kurumsal bir nitelik taşıyan herhangi bir teşkilata sahip olmamaları ve kendilerini resmi anlamda temsil eden bir statülerinin olmamasıdır. Son 10-15 yılda iletişim teknolojisi alanındaki gelişmelere bağlı olarak Mardin kökenli eğitimli bazı gençler, kökleri ve kimlikleri ile ilgili olarak çeşitli web siteleri kurmuşlardır. Web siteleri aracılığı ile birbirleri ile iletişim kuran gençler; aile geçmişleri, Lübnan'da karşılaştıkları

sorunlar, kendi cemaat üyeleri ile ilgili (düğün, cenaze, bayramlaşma gibi) etkinlikleri ve aidiyete ilişkin duygularını paylaşma fırsatını bulmuşlardır.

1994 yılında iç savaşın cemaatler arasında imzalanan anlaşma ile sona ermesinden sonra Lübnan'ın en güçlü siyasal hareketi olarak *Tayyar Al Mustaqbal* (Geleceğin Hareketi) adında bir parti kurulmuştur. Bu siyasal hareket, bir suikast sonucunda öldürülen eski başbakan Refik Hariri tarafından kurulmuş, ağırlıklı olarak Sünni merkezli bir parti görünümüne sahiptir. Lübnan'da pek çok din ve mezhep tarafından desteklenmiştir (Cammatt and Issar, 2010). Mardin kökenli eğitimli bir grup, bu harekete taraftarlığını ve desteğini göstermek ve Mardinli göçmenleri bir araya getirmek amacıyla "*Jil al Mustakbal*" (Gelecek Nesil Derneği) adında bir dernek kurmuştur fakat bu derneğe üye olanların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. 1998 yılında kurulmuş olmasına rağmen, cemaatin üyeleri derneğe üye olma ve faaliyetlerine katılma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Mardin kökenli Araplar'ın kurduğu bir diğer dernek de "Mardinli Araplar ve Lübnanlılar Derneği"dir. Mardin kökenli Kürtler'in de kurduğu dernekler vardır fakat etnik olarak sadece Kürt üyelere sahiptir ve Mardin kökenli Araplar bu derneklere üye olmak konusunda bütünüyle isteksizdirler.

G3 (Erkek, 1964)

Lübnan'da nerdeyse bütün cemaatler birbirleri ile kaynaşmış durumdadır. Çok çabuk bir araya geliyorlar. Ama şunu söyleyebilirim ki, Lübnan'ın en zayıf cemaati biziz. Herkes sadece kendi ailesi için çalışıyor. Aile üyeleri arasında yardımlaşma var ama diğer aileler ile bir araya gelip bir birlik oluşturamıyoruz.

G17 (Erkek, 1951)

Bizim cemaatin gençlerinin kurduğu bir dernek olduğunu biliyorum. Ama pek sıcak baktığımı söyleyemem. Ne bileyim. Bir faydası olacağını zannetmiyorum. Bizi bir araya getireceğine inanmıyorum. Toplantılarına gidenlerden para istiyorlarmış. Aidat falan. Ne yapacaklarsa bu parayı? Benim hoşuma gitmiyor, bu yüzden üye olmak istemiyorum.

G8 (Erkek, 1960)

Dernek gibi yerlere devam etmek için, işinin uygun olması lazım. Zaman olacak, imkân olacak. Benim işim çok yoğun olduğu için hiç zamanım yok bu işlere. Ancak kendi işlerimle uğraşabiliyorum.

G19 (Erkek, 1950)

Bizim gibi Mardin'den buraya gelen Kürtler var. Onların kurduğu derneklerin olduğunu biliyorum. Kendi aralarında bir birlik kurmuşlar. Çok çabuk organize oluyorlar. Belirli zamanlarda toplantılar yapıyorlar. Sorunlarını dile getirmek için gösteri bile düzenleyebiliyorlar. Bizimkiler bu konuda çok geri kaldılar. Bir türlü bir araya gelemiyorlar. Herkes kendini kurtarma derdinde. Ama bir araya gelirse ve gücümüzü birleştirirsek birçok sorunumuzu çözebiliriz.

Lübnan'da yaşayan diğer gruplar ile karşılaştırıldığında Mardin kökenli göçmenlerin bu tür derneklere yönelik aktif katılımlarının az olmasının temelinde, cemaat üyelerinin eğitim seviyesinin düşüklüğü ve bu konuda duydukları güvensizliğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca görüşmeler esnasında dile getirilen anlatılara göre göçmenlerin derneklere katılımlarını azaltan üç temel etkenin olduğu belirlenmiştir. Birincisi, göçmenlerin genel olarak sahip olduğu elverişsiz koşullardır, bunlar yurttaşlığa sahip olamama, iş ve boş zamanlar konusundaki sorunlar ve sorumluluk duygusunun öncelikli olarak aile üyeleri etrafında yoğunlaşmasıdır. İkincisi, göçmenlerin ortak bir bilinç ve kolektif bir kimlik etrafında bir araya getirecek herhangi bir basın ve yayın (Tv, radyo kanalı, gazete, dergi gibi) faaliyetinin olamamasıdır. Akrabalar ve hemşeriler arasındaki iletişim birebir ilişkilerle kurulmaktadır. Bu yüzden grup üyelerinin heterojen özellikleri daha fazladır. Üçüncüsü ve belki de en önemli etken göçmenlerin kendi kökenlerinin bilinmesinin kendileri için bir risk oluşturduğu düşüncesidir. Özellikle Lübnan yurttaşlığına geçmek isteyen aileler ve bireyler, kökenlerini veya Türkiye yurttaşlığını bilinçli olarak gizli tutmayı tercih etmektedirler.

Göç yoluyla Lübnan'a gelip yerleşenlerin büyük bir bölümü geçmişte Mardin ve çevresinde yaşamış olmasına rağmen, Mardin kökenli grupların faaliyetlerine katılmak konusunda isteksizdir. Yukarıda yer verilen açıklamaya ek olarak, Lübnan yurttaşlığına hak kazananlar, diğer siyasal grup ve dinsel cemaatlere üye olmayı ve onların faaliyetlerine katılmayı daha fazla tercih etmektedir. Çünkü söz konusu grup ve cemaatlerin kendilerine ait eğitim, sağlık ve yardımlaşma kuruluşları vardır. Eğitim ve sağlık alanlarında üyelerine ücretsiz hizmet veren grup ve cemaatler, hiçbir sosyal güvencesi ve düzenli bir geliri olmayan bireyler için oldukça caziptir.

Birçok göçmen aile ve bireyler, bu hizmetlere ulaşabilmek ve bu hizmetlerden faydalanmak amacıyla söz konusu grup ve cemaatlere üye olmak istemektedir.

G23 (Erkek, 1949)

Lübnan gibi bir ülkede insanın tek başına yapabileceği hiçbir şey yok, mutlaka bir partiye veya bir cemaate sırtını yaslamak lazım. Arabanın park cezasını ödememek için bile partiye başvurular var. 3 sene önce bir cemaate üye oldum. İşimle ilgili veya resmi bir konuda bir sorunum olduğunda cemaatin yetkili kişilerine müracaat ediyorum. Onların araya girmesiyle sorunlarım çözülüyor. Bu aslında iyi bişey değil, herkesin kanunlara uyması gerekiyor. Ama cemaatler bir devlet düzeni sağlamak konusunda anlaşılmadıkları için ortak bir sistem oluşmuyor. Güçlü olan her istediğini yapabiliyor.

G22 (Erkek, 1950)

Bir partiye veya bir cemaate üye olduğunda haklarını daha kolay elde ediyorsun. Yaşadığın sorunları dile getirmek için bir imkânın oluveriyor. Bunun için cemaatler insanları bir araya getiriyor. Ülkeyi yönetenlere sorunlarımızı cemaat liderleri iletiyor. Cemaat liderleri bir araya geliyor ve ülkedeki sorunlar konusunda kendi aralarında tartışıyor. Çoğu zaman en güçlü cemaatin istedikleri oluyor. Bu yüzden zayıf cemaatler veya bizim gibi göçmenler sürekli görmezden geliniyor.

VI.4.4. Bireyler Arası İlişkiler ve Enformel Sosyal Ağlar

Mardin kökenli göçmenlerin bir araya gelme ve örgütlenme konusundaki bilinçlerinin az ve var olan birlikteliklere katılımlarının düşük olması, enformel ağların önemini arttırmıştır. Katılımcıların çoğu, göç etmeden önce Beyrut'ta yaşayan akrabaları ile irtibat-iletişim kurduğunu ve göç sonrası süreçte barınma ve iş bulma konusunda yine akrabalarından yardımlar aldığını dile getirmiştir. Bu yüzden yerleşim mekânlarının belirlenmesinde, akrabalık ve dostluk ilişkileri belirleyici olmuştur. Aynı şekilde katılımcıların çoğu; akrabalık ilişkilerini, iş bulmak ve bazı zamanlarda barınma ve sağlık hizmetlerine ulaşmak amacıyla kullanmıştır. Akrabalık bağları, toplumsal ve kültürel değerlerin öğrenilmesini ve boş zaman faaliyetlerini düzenleyen sosyalleşme sürecinin işlevlerini de yerine getirmiştir.

Genel kabul gören görüşe göre akraba ve dostların oluşturduğu sosyal ağlar, aileler ve bireyler için yeni toplumda karşılaşılan engellere ve zorluklara karşı koymada sosyal sermayenin kaynağını oluşturmaktadır. Yabancı bir toplumda yaşam

koşulları ağırlaştığında sosyal ağlar, hayatta kalmayı başarabilmek amacıyla ortak kökenlere sahip olan gruplar arasında dayanışma ilişkilerini arttırır (Portes, 1995:8) buna karşılık diğer sosyal ağlara ulaşmayı engeller ve daha geniş fırsatlar sunan diğer ağlarla iletişimi sınırlar. Daha geniş sosyal ağlara ulaşmayı engelleyen veya kolaylaştıran etkenler ise toplum ve ülkenin yapısal özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Yabancı göçmenlere, farklı kültürlere ve etnik gruplara mensup bireylere karşı toleranslı bir toplumda göçmenlerin topluma uyum sağlaması ve bütünleşme süreci daha kolaydır. Bunun tam tersi olan toplumlarda ise, sınırlı bir sosyal alanda kendilerini konumlandırmak zorunda kalan yabancılar veya göçmenler; sosyal, ekonomik ve siyasal bakımdan uyum sorunları ile karşı karşıya geleceklerdir. Lübnan toplumu büyük ölçüde farklı etnik ve dinsel özellikler taşıyan gruplardan oluştuğu için farklılıklara tolerans tanınması bakımından esnek bir yapıya sahiptir. Bu özellik, Mardin kökenli göçmenlerin resmi anlamda örgütsel birliktelikler kurmasına olan gereksinimi azaltmıştır. Buna karşılık, akraba ve dostlar arasında kurulan sosyal ağları ön plana çıkarmıştır. Sosyal ağların akrabalar ve dostlar arasında daha fazla gelişmesinin bir diğer sebebi grubun diğer gruplara göre daha küçük olmasıdır. Geniş üyelere sahip grupların etkisi, pek çok bakımdan daha etkilidir. Yoğun bir nüfusa sahip olan grupların, normatif beklentileri ve karşılıklı yükümlülükleri daha fazla geliştirme olanağı vardır (Portes, 1995:8). Bu bakımdan Mardin kökenli göçmenlerin kendi aralarındaki ve Lübnan toplumu ile olan enformel ilişkilerinin doğasını anlamak önemlidir.

G7 (Erkek, 1960)

Kendimi sadece aileme karşı sorumlu hissediyorum. Mesela Mardinli olsa bile muhatap olmak istemeyeceğim insanlar var. Örneğin köyünden olan insanlarla bir türlü anlaşamıyorum. Kökenimiz aynı olmasına rağmen bizden farklı olduklarını düşünüyorum. Ama kardeşlerim olsun, kuzenlerim olsun, aramızda daha yakın bir ilişki olduğunu söyleyebilirim. İnsanın zaten varsa yoksa akrabaları vardır.

G13 (Erkek, 1953)

Burada görüştüğümüz insanların büyük bir bölümü ile Mardin'de iken de görüşüyorduk. Yani buraya geldikten sonra çok az yeni bir sosyal çevre edindik. Genellikle bizim akrabalarla daha sık görüşürüz ya da bizimle aynı köyden olan ailelerle. Ne bileyim, ailemden olanlarla daha iyi anlaşırız.

G25 (Erkek, 1949)

Benim hala bir Lübnan yurttaşlığım olmadığı için, herhangi bir bankadan kredi alma şansım yok. Bu yüzden maddi bakımdan bir sıkıntı olduğunda, ilk başvuracağım kişiler kardeşlerimdir veya yakın akrabalarımdır. Onlar için de aynı durum söz konusu. Birbirimize destek olmak zorundayız. Ama yabancı birisine güvenmem doğru olmaz.

Katılımcıların büyük bir bölümü ağırlıklı olarak aynı kökene sahip olan bireyler ile sosyalleştiğini dile getirmiştir. Özellikle yaş ortalaması yüksek olan katılımcılar, sosyal ilişkilerinin tamamına yakını, ortak kökenlere sahip olduğunu bildikleri-Mardin kökenlilerle kurduklarını dile getirmişlerdir (Bu ilişkilerin büyük bir bölümü de akraba veya aynı yerleşim yerlerinden olanlar arasında gerçekleşmektedir). Yaş ortalaması düştükçe, farklı etnik gruplardan ve hatta başka ülkelerden gelen göçmenler ile ilişkilerin daha da arttığı belirtilmiştir. Buradan hareketle, göç hareketi sonucunda göçmenlerin geldikleri toplum ile yeni toplum arasında uzun bir süre iki taraflı bir ilişki sürdürdüklerini ileri sürmek mümkündür. İki taraflı ilişki, bireylerin uzun bir süre sahip oldukları alışkanlıkları ve sosyal ilişki kurma becerilerini sürdürme davranışlarını ifade etmektedir. Bireyler göç öncesi süreçte var olan ilişki biçimlerini, göç sonrasında da sürdürme eğilimine sahiptirler (Heckman, 2006). Bu süre zarfında sosyalleşme süreci aynı veya benzer çevrenin üyeleri ile gerçekleşmektedir. Aradan geçen zaman ile birlikte ortak kökenden bireyler ile kurulan ilişkiler, yerini farklı gruplardan bireyler ile kurulan yeni ilişkilere bırakmaktadır. Bir bakıma; zaman ve ortak kökenden bireylerle kurulan ilişkiler arasında ters orantılı bir durum söz konusudur. Bu durumu ortaya çıkaran etken, sosyal ve ekonomik koşullarda meydana gelen değişimlerdir. Eğitim-öğretim ile birlikte devam eden sosyalleşme sürecinde, çocukluk döneminde okula başlayan bireylerin farklı toplumsal sınıf ve gruplardan bireyler ile arkadaşlık gibi bir ilişki kurma ihtimali daha yüksektir. Aynı şekilde meslek ve istihdam sürecinde uzmanlık gerektiren alanlarda çalışma fırsatı bulan bireyler, iş ortamındaki diğerleri ile daha yakın ilişki kurma fırsatına ulaşmaktadırlar. Böylece yakın akraba veya aynı yerleşim yerlerinden olanlar ile kurulan bireysel ilişkilere, eğitim sürecinde ve iş yerlerinde kurulan bireysel ilişkiler eklenmektedir.

G30 (Erkek, 1948)

Benim yaşımdakiler Mardin kökenliler ile daha fazla ilişki içerisinde. Gençlik yıllarımızda akraba olduğumuz kişilerle daha çok vakit geçirirdik. Beyrut'a ilk geldiğimiz zamanlarda aynı evde kaldık, aynı işleri yaptık. Bu yüzden birbirimizi daha çok tanıyoruz. Birbirimizle daha iyi anlaşıyoruz.

G4 (Kadın, 1963)

Köylülerimizle bir araya gelmek daha çok hoşuma gidiyor. Memleketimize duyduğumuz özlemi bu şekilde gidermeye çalışıyoruz. Mardin'de yaşadığımız günlerden konuşuyoruz. Çocukluk yıllarımızdan, aile büyüklerimizden ve Beyrut'a gelip yerleştiğimiz yıllarda yaşadıklarımızdan bahsediyoruz. Bunları bilmeyen birileri ile ne konuşabilirsin ki? Bu tür konuları konuşmak insanın hoşuna gidiyor, geçmişe gidip geliyorsun. Bizim çocuklar ise bizden farklılar. Farklı zevkleri, farklı alışkanlıkları var. Onlar burada büyüdüleri için çevreleri daha geniş. Pek çok cemaatten arkadaşları var. Bizden daha cesur ve daha bilgililer, çünkü okula gittiler. Bizler okula gidemedik. Okul yerine çalışmaya gidiyorduk. Çalışıp para kazanmak zorundaydık. Okula gitmek için imkânımız yoktu.

G26 (Erkek, 1949)

Beyrut'a geldikten sonra ne iş bulursak onu yapıyorduk. Düzenli bir işimiz yoktu. Bu yüzden çocuklarıma bir meslek öğrenmeleri ve bir meslekte ustalaşmaları gerektiğini söylüyordum. Her iki oğlum elektrik tesisatı işini öğrendiler. Zamanla kendilerini geliştirdiler ve kendilerine ait ortak bir işyeri açtılar. Şimdi ise kendi çalışanları var, meslekleri sayesinde işveren oldular. İşleri gereği her çevreden insanlarla ilişkileri var. Kimileri ile alış-veriş yapıyorlar ve kimileri ile arkadaşlık-dostluklar kuruyorlar.

Göçmenlerin sosyal yaşantılarının biçimlendirildiği dayanışma türü, meslek seçimi ve arkadaşlık gibi ilişkilerin temelinde, akrabalık ve etnik kökenin etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yaşanan ortak sorunlar, bireylerin birbirlerine karşı güven duygusunun yoğunluğunu arttırmaktadır. Geçmişte belirli bir mekânda yaşananlar ile paylaşılan bir takım değerler, insanlar arasındaki enformel bağları daha da kuvvetlendirmektedir. Sosyo-kültürel öğeler, göçmenlerin sosyalleşmesi sürecinde oldukça belirleyici bir özellik taşır ve gündelik yaşamın sürdürülmesinde işlevsel bir role sahip olur. Ayrıca köken temeline dayanan ilişkilerin sürdürülmesinin, esasında doğal ve zorunlu olarak gelişen bir ilişki olduğunu

söylemek mümkündür. Göç etmeden önce birbirleriyle akraba veya dost olan bireyler, göçten sonra bile akrabalık ve arkadaşlık bağlarını sürdürme eğilimi gösterirler fakat göç alan toplum ile bütünleşme ve uyum sağlama süreci arttıkça bireysel boyutta yeni ilişki biçimleri ortaya çıkmakta ve geçmişe-kökene dayanan aidiyet bağlarında bir zayıflama görülmektedir. Zayıflamaya başlayan kökene dayalı aidiyet ilişkileri yerine, sosyal statü ve ekonomik çıkar ilişkilerinin belirlediği bir takım algılar ön plana çıkmaktadır.

Katılımcılardan, Lübnan'ın yerli halkı ile bireysel yakın ilişkileri olduğunu dile getirenler, bu ilişkilerinin daha çok iş ortamında geliştiğini ifade etmişlerdir. Düzenli ve süreklilik arz eden bir işte çalışmak için öncelikli olarak Lübnan yurttaşlığına sahip olma zorunluluğu vardır. Mardin kökenli olan ve Lübnan yurttaşlığına hak kazanmış olan bireyler, söz konusu işyerlerinde çalışma fırsatını bulduğundan, toplumun farklı kesimlerine mensup bireyler ile hem iş ortamında hem de işten arta kalan zamanlarda ilişki ve iletişim kurabilmektedir. Bu özellik ise sosyalleşmenin boyutunu genişletmekte ve bütünleşme hızını arttırmaktadır.

G21 (Erkek, 1950)

Beyrut'ta hayat çok çabuk değişiyor, hayata tutunabilmek için herkes kendi ailesini ve işini korumak zorunda. Bundan dolayı insanlar birbirine yardım edemez hale geliyor. Ancak kardeşler ve yakın aileler birbirilerine yardım ediyor. Akrabalar dışında kalan insanlarla adeta bir rekabet yaşanıyor. Ne kadar para kazandığın, nerde yaşadığın, nasıl bir arabaya bindiğin çok önemli konular haline geliyor. Özellikle yurttaşlık hakkını elde edenler arasında bu konular daha çok önem kazanıyor. Yurttaşlık hakkı olanlar daha iyi iş ve mesleklere sahip olabiliyor. Ama yurttaşlığı olmayanlar, adeta gizli bir hayat yaşıyor ve kötü işlerde çalışıyor. Bu yüzden bu iki grup arasında farklılıklar ortaya çıkıyor. Lübnan yurttaşı olanların durumları daha iyi olduğu için diğer cemaatlere mensup kişilerle iyi ilişkileri var. Alış-veriş ilişkileri var ve ailece görüşebiliyorlar... Ama yurttaşlığı olmayanlar zaten belirli yerlerde yaşadığı için ancak kendi akraba ve yakınları ile ilişkiler kurabiliyorlar.

G11 (Kadın, 1955)

Eskiden insanlar birbirlerine karşı daha saygılıydı. Şimdilerde ise herkes sadece kendini düşünüyor. Kardeşlik duyguları, akrabalık ve komşuluk bağları gün

geçtikçe azalıyor. Bunun tek sebebi ise insanların hayatlarında paranın öncelikli hale gelmesidir.

Bireyler arası ilişkilerde iki temel eğilim göze çarpmaktadır; diğerleri ile kurulan ilişkilerde bir yandan onlara benzeme, onlarla bütünleşme ve onlar gibi olma, bir diğer taraftan da onlarla aynı olmamak ve onlardan daha iyi olmak isteğidir (Bilgin, 2007:110). Birinden farklılaşma ve birine benzeme yönündeki bu iki farklı eğilimin ortaya çıkabilmesi için var olan koşulların bir karşılaştırmasını yapmak gereklidir. Bireyler, bu karşılaştırma sonucunda içinde buldukları koşullara uyum sağlamaya çalışırlar ve aynı zamanda tamamen değişmemek için mücadele verirler. Yaşadıkları toplumda eğitim, iş yaşamı ve yurttaşlık hakları gibi sosyalleşme araçları sayesinde kendilerini konumlandırmaya çalışırlar fakat aynı zamanda akrabalık ilişkileri aracılığıyla aktarılan kendi gruplarının kültürel değerlerine nostaljik bir ilgi duyarlar.

VI.5. Gündelik Yaşam ve Yaşam Stratejileri

Göçmenlerin gündelik yaşantıları ve yaşam standartları hakkında bilgi sahibi olmak için, hane halkının sahip olduğu maddi öğelerin (beyaz eşya, mobilya, araba gibi) tek başına yeterli bir açıklama olamayacağı düşünülmektedir. Hane halkının sahip olduğu maddi koşullar, hane üyelerinin ekonomik hayata dâhil olma düzeyleri ve satın alma güçleri ile ilişkilidir. Dolayısıyla tüketim alışkanlıklarının belirlediği değer ve davranışlar, göçmenlerin gündelik yaşantıları ve yaşam stratejileri hakkında çelişkili bir bilgi verebilmektedir. Gündelik yaşamdan söz ederken kastedilen konular arasında bireylerin diğerleri ile iletişim kurarken kullandığı dil, dinsel etkinliklere katılımı, evlilik ve çocuk yetiştirme ile ilgili gelenekleri ve siyasal tercihleri yer almaktadır.

Göçmenler yeni toplumda karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmek ve kökenleri ile ilgili aidiyetlerini korumak adına gündelik yaşamlarında çeşitli pratikleri icra ederler. Bu pratikler göçmenlerin toplum ile bütünleşmesini sağlama işlevinin yanı sıra kendi grup kimliklerini sürdürme ve koruma stratejilerini de içinde barındırmaktadır.

Gündelik yaşam içerisinde bireylerin, diğerleri ile ortak olan öğelere ve diğerlerinden farklı olduklarına inandıkları özelliklere vurgu yaptıkları pratikler,

kimliklerin ortaya çıktığı alanlardır. Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için icra edilen pratikler, esas itibariyle kültürel bir temele dayalıdır ve kültürel normların aktarılması suretiyle varlığını sürdürmektedir. Böylece birey sosyalizasyon süreciyle yaşadığı topluma uyum sağlamaya çalışır ve ailesinden devraldığı değerleri içselleştirerek korumaya devam eder.

VI.5.1. Dil Kullanımı ve İsim-Soy isim Tercih

Bir konuşma ve bir iletişim aracı olarak göçmenlerin resmi dili öğrenmesi yeni toplumda hayata tutunma ve yerel halk ile ilişki kurma konusunda önemli bir davranıştır. Mardin kökenli göçmenlerin etnik-ana dilleri her ne kadar Arapça olsa da, okuma ve yazma becerisine sahip olmadıkları bilinmektedir. Yaşanan toplumun resmi dili ile okuma ve yazma becerisine sahip olmak; iş-meslek edinme süreci, kitle iletişim araçlarının takip edilmesi ve çeşitli resmi haklara ulaşılması bakımından pek çok alanda avantajlar sağlayan son derece önemli bir özelliktir. Çünkü dil sadece duygu ve düşünceleri aktaran bir iletişim aracı değildir, aynı zamanda bireylerin topluma uyum sağlamalarını ve kültürel kodları öğrenmelerini sağlar ve konuşulan dili bilmek veya bilmemek bireylerin toplumsal davranışlarını büyük ölçüde belirler (Hargreaves, 1995:95).

Katılımcıların büyük bir bölümü, Arapça okuma-yazmayı öğrenmek amacıyla bireysel bir çaba sarf ettiklerini veya farklı zamanlarda açılan kurslara devam ettiklerini belirtmişlerdir. Okula gitme imkânına sahip olanlar, Arapça okuma-yazmayı öğrenmiş yanı sıra okul türüne bağlı olarak Fansızca veya İngilizce öğrenenlerin de çok olduğu anlatılmıştır. Lübnan eğitim sisteminde yabancı dil eğitimi anaokulundan itibaren başladığından, ilköğretim düzeyinde eğitim-öğretime devam edenler söz konusu yabancı dillerden birisini rahatlıkla konuşabilmektedir.

Genel olarak Mardin kökenli göçmenler Lübnan'da dil ve iletişim kurma sürecinde ciddi bir sorun ile karşılaşmamışlardır çünkü Lübnan'da gündelik yaşamda ve kamusal alanda yaygın olarak Arapça konuşulmaktadır. Arapça'nın yanı sıra İngilizce ve Fransız konuşanların sayısı da oldukça fazladır öyleki yabancı dil seçimi, dinsel kimliğe bağlı olarak değişen bir tercihtir. Örneğin Lübnanlı Hıristiyanlar (Marunîler) arasında Fransızca konuşmak oldukça yaygın bir pratiktir. Buna karşılık Arapça ve bazı durumlarda İngilizce, Müslüman grupların ısrarla tercih

ettiği dillerdendir. Dinsel cemaatlerin farklı dil tercihleri, geçmişte yaşanan bir takım tarihi ve siyasi olaylara dayanmaktadır. Lübnan'ın bağımsızlık mücadelesi sırasında Fransa, Hıristiyanlara; İngiltere de Müslümanlara destek verdiği için yabancı dil tercihleri siyasal bir tercihin de ürünüdür ve aynı zamanda eğitim seviyesi yüksek sosyal sınıflar arasında ayırt edici sembolik bir unsurdur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Lübnan Hıristiyanları, kökenlerini Fenikelilerle ilişkili bir kimlik olarak Batılı değerler etrafında şekillendirmek konusunda bir eğilime sahip olmuşlardır. Müslümanlar ise Arapça'yı hem Kuran'ın hem de atalarının anadili olarak benimsemişlerdir. Bu yüzden Lübnan'da dil seçimi etnik ve dinsel bir aidiyetin göstergesidir (Joseph, 2004:194). Mardin kökenli aileler ise gündelik yaşantılarında ve kamusal alanlarda Lübnan Arapçasını konuşurken, aile üyeleri ve akrabaları ile Mardin şivesini daha yaygın olarak kullanmaya devam etmektedirler, böylece Arap ve Müslüman kimliklerine gönderme yapmaktadırlar.

G15 (Erkek, 1951)

Lübnan'ın resmi dili Arapça olmasına rağmen, sokakta çarşıda Fransızca veya İngilizce konuşanlar var. Bunların çoğu Hıristiyandır ama aralarında Müslümanlar da az değildir. Bazıları yurt dışında uzun bir süre yaşadığı için yabancı dil konuşuyor, bazıları ise bilinçli olarak Arapça konuşmak istemiyor. Yurt dışında yaşayanların yabancı dil konuşmasını anlıyorum ama burada yaşayıp da Arapça konuşmayanları bir türlü kabullenemiyorum.

G9 (Kadın, 1958)

Evde kendi aramızda Mardin Arapçası'nı kullanıyoruz. Burada doğup büyüyen çocuklar her ne kadar Mardin Arapçası'nı daha önce öğreniyor olsa da, okula başlamadan önce radyo ve Tv kanallarından veya mahalle arkadaşlarından Lübnan Arapçası'nı öğreniyorlar. Bu yüzden okulda herhangi bir sorun ile karşılaşmıyorlar. Her yerin kendine ait bir konuşma tarzı var. Biz de evde Mardin Arapçası'nı konuşarak atalarımızın konuşma şeklini sürdürmek istiyoruz.

G27 (Erkek, 1949)

Evde çoğu zaman Mardin Arapçası ile konuşuyoruz ama bazen Lübnan Arapçası bize daha kolay geliyor. Bazı kelimelerin söylenişi değişik olabiliyor veya bazı şeylerin isimleri farklı olabiliyor. Mardin Arapçası'ndaki karşılığını hatırlayamadığım pek çok kelime var. Bu yüzden Lübnan'daki söylenişi kullanıyorum. Genel olarak büyükler (Yaş ortalaması yüksek olanlar) kendi

aralarında Mardin Arapçası ile konuşuyor ama gençler birbirleriyle Lübnan Arapçası'nı konuşmayı daha çok tercih ediyor.

G30 (Erkek, 1948)

İş yerinde, çarşıda, pazarda Lübnan Arapçası konuşuyoruz. Ama evde ağırlıklı olarak Mardin Arapçasını tercih ediyoruz. Aslına bakarsan her ikisini birlikte kullanıyoruz. Evde yarı Mardin yarı Lübnan Arapçası ile konuşuyoruz, çocuklarım ve torunlarımla Lübnan Arapçasını ama eşim ve kardeşlerimle kesinlikle Mardin Arapçasını konuşuyoruz.

Yaş ortalaması yüksek olan katılımcılar, kimlik bilincinin sürdürülmesi konusunda daha fazla endişelidir. Görüşmeler esnasında kökenlerine ait kodların korunması ile ilgili olarak üzerinde en fazla durdukları konuların başında dile ait özelliklerin kaybolması olduğu görülmüştür. Katılımcılar, Lübnan'da yaşadıkları sürece kökenleri ile ilişkili olarak kimliklerinin en belirleyici özelliğinin, konuştukları Mardin Arapçası olduğuna vurgu yapmış ve bundan dolayı kendi konuşma dilinin korunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Gündelik yaşam pratiklerinde ve resmi işlemlerde dikkat çeken bir diğer özellik, katılımcıların kullandığı soy isimlerdir. Mardin kökenli göçmenlerin Türkiye'de kullandığı resmi soy isimleri vardır. Lübnan'da ise Türk yurttaşlığını ifade eden soy isimleri yerine Arapça soy isimler aldıkları görülmüştür. Bu durum göçmenlerin gündelik yaşantılarında toplumun geneli ile bütünleşme eğilimlerini göstermektedir. Göçün başladığı ilk zamanlarda sınır dışı edilme riskine karşılık, Türkiye yurttaşlığının gizlenmesi gerektiğinden, göçmenler büyük ölçüde kendi ailelerini belirten soy isimler üretmişlerdir. Bir kısmı Mardin'de yaşarken halk arasında kullanılan gayri resmi aile isimlerini kullanırken, bir kısmı da yeni bir takım isimlerle kendilerini özdeşleştirmiştir.

Göç yoluyla Lübnan'a gelenlerin isimleri ile Lübnan'da doğup büyüyenlerin isimleri arasında da gözle görülebilir farklar vardır. Anne-babalar Lübnan'da dünyaya gelen çocuklarına Lübnan toplumuna özgü pek çok ismi verme eğilimindedirler. Bu isimler genellikle Arapça kökenlidir. Lübnan yurttaşlığına sahip olanlar ile sahip olmayan arasında bile bu duruma rastlamak mümkündür. Katılımcılar, Lübnan'a özgü isimleri tercih etmelerinin öncelikle bu isimlerin sahip olduğu fonetik ve estetik yanlarının etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda

çocuklarına, Lübnanlılara ait isimleri vermelerinin gerisinde sosyal gruplar arasındaki sınırların görece azaltılması isteği de vardır.

İsim ve soy isimlerin Lübnan toplumuna uygun isimlerden seçilmesi, toplumla bütünleşmeye yönelik bir yaşam stratejisi olarak değerlendirilebilir. Birey ve aileler, isim ve soy isimlerinin Lübnan toplumunun aşına olduğu isimlerden oluşmasının, yerel halk ile aralarındaki sosyal ve zihinsel mesafeyi azaltacağına inanmaktadırlar. Sosyal ve zihinsel mesafenin azalması ise sosyal yaşamda pek çok avantajı beraberinde getirecektir. Özellikle Lübnan yurttaşlığına sahip olanlar resmi soy isimlerine sahip olmanın yanı sıra, çocuklarına Lübnan toplumuna özgü isimler koyma konusunda daha yaygın bir eğilime sahiptir (Bu isimlere örnek olarak; Nede, Hüde, Emira, Samir, Semi, Zuher, Yaser, Nebil gibi isimler gösterilebilir).

G24 (Erkek, 1949)

Çocuklarımızın Lübnan'daki diğer insanlarla eşit fırsatlara sahip olmasını istiyoruz. İsimleri ve soy isimleri farklı olduğu için kökenlerinin ve geçmişlerinin sorgulanmasını istemiyoruz. Bu ülkede doğup büyüdüler. Eşim ve ben Türkiye'de doğup büyüdük ama onlar sadece burayı biliyorlar. Türkiye'ye yabancılar, bari burada yabancılık çekmesinler. Türkiye'deki isimlerimiz de Arapça'ydı ama resmi soy isimlerimiz Türkçe'ydi. Burada doğup büyüyenlerin isimleri de Arapça ama soy isimlerimizi kullanırken Arapça olanlarını tercih ettik.

G25 (Erkek, 1949)

İnsan yaşadığı topluma uyum sağlamalı, topluma benzemeli. Buranın kendine ait bir sürü özelliği var. Herkes ailesinin ismiyle anılıyor ve tanınıyor. Ailen ne kadar büyük ve tanınmışsa, diğer insanlarla ilişkilerin de o kadar iyi oluyor.

G5 (Kadın, 1962)

İsimlerin kişiliğe sirayet ettiği yönünde bir inancımız var. Bu yüzden çocuklarımıza, kulağımıza hoş gelen isimleri koymak isteriz. Özellikle Kur-an'da geçen ve tanınan dini şahsiyetlere ait Arapça isimleri koymak lazım. Eskiden çocuklara dedelerinin-ninelerinin isimleri verilirdi şimdilerde öyle bir şey yok. Aynı ailede aynı isme sahip çok sayıda kişi olurdu. Bu kişileri birbirinden ayırt etmek için ister istemez bir lakap koymak zorunda kalıyorduk. Ama şimdi böyle şeye gerek kalmadı gibi.

Göçmen aileler çocuklarına isim koyarken, kimliklerine işaret eden sembolik niteliklere gizil biçimde vurgu yaparlar. İsim seçimi söz konusu olduğunda, çocuklarının isminin diğerleri ile ilişkiler kurma sürecindeki algıyı pozitif yönde etkilemesini beklemektedirler. Aynı zamanda kökenleri ile ilgili var olan bağların da devam etmesini istemektedirler. Toplumsal alanda kurulan bireysel ilişkilerde isimlerin benzerliğe ve yakınlığa gönderme yapması hedeflenmektedir. İsimler ve soy isimler Lübnan'da kimliklerin birer göstergesi konumundadırlar. Bireylerin sahip olduğu isimler ilk bakışta kişinin mensubu olduğu cemaat hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir. Örneğin Hıristiyanlara özgü isimler olduğu gibi, Müslümanları ifade eden isimler vardır. Dinsel-tarihsel kişiliklerle özdeşleşmiş olan isimler, bireyin dinsel kimliğine işaret eden en somut göstergelerden birisidir. Mardin kökenli göçmenler, bu bakımdan Müslüman gruplara ait isimleri kullanmayı tercih etmektedir. Çünkü gündelik yaşantılarında, diğer cemaatlerle ve devlet ile ilişkilerinde İslamiyet kimliklerinin esas unsurlarından birisidir.

Göçmenler; kendilerinin ve çocuklarının gündelik yaşantılarını kolaylaştırmak ve yaşadıkları toplum ile bütünleşme seviyesini arttırmak amacıyla çeşitli stratejileri bilinçli veya bilinçsiz olarak hayata geçirirler. Yerli halk ile ve kamusal alanlarda yerel dili konuşmak ve toplumda yaygın olarak kullanılan isimleri kendi çocuklarına vermek gibi pratikler, göçmenlerin maruz kaldığı bir asimilasyondan çok bir uyum sağlama süreci olarak görülmektedir.

VI.5.2. Dinsel Yaşam

Lübnan, tarihi boyunca farklı dinlere ve mezheplere ev sahipliği yapmış bir coğrafya üzerine kuruludur. Bu yönüyle Ortadoğu devletleri arasında dinsel farklılığı ve çeşitliliği en fazla barındıran ülke konumundadır. Dinsel farklılık yaygın bir olgu olduğundan, dinsel özgürlüklerin temsili konusunda herhangi bir sınırlama yoktur. Bundan dolayı toplumsal yapı, büyük ölçüde dinsel gruplar ve cemaatlerden oluşmaktadır. Farklı din ve mezheplerin inançlarını özgürce ifade etmesi ve dini ritüellerini herhangi bir kısıtlama olmaksızın icra edebileceği koşulların varlığına rağmen dinsel gruplar şeklinde örgütlenen çıkar grupları ülke içerisinde egemenlik kurma mücadeleleri içerisine girmiştir. Bu yüzden gruplar arasında yaşanan çatışmalardan ötürü Lübnan'da toplumsal barış, yüzyıllar boyunca elde edilememiş başarılarından birisidir.

Toplumun büyük bir bölümü etnik ve dinsel aidiyet bakımından Arap kökenli olduğu için etnisitenin önemli bir sosyal öge olmadığını söylemek mümkündür. Ülke içerisinde yaşayanlar üzerine yapılan bir araştırmada (Moaddel, 2008) Arap kimliğinin farklı din mensupları arasında en az bağlılık duyulan kimlik olduğu görülmüştür. Onun yerine dinsel kimliklerin gündelik yaşamda ve sosyal ilişkilerde daha çok tercih edilen sosyal bir bağ olduğuna vurgu yapılmıştır. Ülkede kendilerini farklı bir etnik grup olarak tanımlayanlar sadece Ermeniler ve Kürtlerdir. Bundan ötürü dinsel kimlik, sosyal ve siyasal yapının en önemli bileşenidir. Din, sadece sosyal ve siyasal kimlikleri belirlemekle kalmaz aynı zamanda bireylerin eğitim-öğrenim hayatlarını, ekonomik faaliyetlerini ve siyasal-ideolojik tercihlerini belirlemektedir.

Mardin kökenli göçmenlerin tamamı, Müslüman'dır ve Şafii mezhebine mensuptur. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, dinsel duyguların kimliklerini belirginleştiren en önemli öğelerden birisi olduğunu dile getirmişlerdir. Göçmenler; Lübnan'da hayatın her alanında etkili olan dinsel bağların ve oluşumların, kendi gündelik yaşantılarını etkilediğini belirtmişlerdir. Barınma mekânlarının tercih edilmesi, eğitim-öğretim kurumlarının seçilmesi, istihdam süreci ve siyasal eğilimlerin belirleyicisi dinsel aidiyetlerce belirlenmektedir.

G14 (Kadın, 1952)

Mardin'den geldiğimiz zamanlarda sadece Müslüman olduğumuzu biliyorduk. Kuran okumayı bile bilmiyorduk. Gündelik hayatımızda dinimizin emirleri hakkında doğru dürüst bilgilerimiz yoktu. Burada cemaatler var. Haftanın belirli zamanlarında sohbetler düzenliyorlar. Ben de bu cemaatlerin toplantılarına katılıyorum ve dini konularda yeni yeni şeyler öğreniyorum.

G23 (Erkek, 1949)

Burada hiç kimse başkasının dinine karışmaz. Ama herkesin bir dini cemaati vardır. Bizim cemaatin (Mardin kökenli göçmenlerin) üyeleri Sünni cemaatlere mensupturlar. Bizler Sünni ve Şafii olduğumuz için Sünni grupları kendimize daha yakın görüyoruz. Çocuklarımız Sünni okullara gidiyor, iş hayatında da çalışanların çoğu da Müslümanlara ait işyerlerinde çalışıyor.

G10 (Kadın, 1955)

Günlük hayatımızda her türlü insanla karşılaşırız. Oturduğumuz mahallede her dinden komşularımız var. Bu Beyrut için geçerli, diğer şehirlere baktığımızda her bir dinin veya cemaatin belirli bir yerde yoğunlaştığını görürüz. Buna da saygı duymamız lazım. Çünkü her insan kendisine yakın gördüğü insanlarla birlikte olmak ister.

G29 (Erkek, 1948)

Her cemaatin önde gelen liderleri var. Bunlar genel olarak ticaret ile uğraşan zengin ailelerden geliyorlar. Yoksul insanlara yardım etmek için yardım kuruluşları var. Siyasal partilerde de etkin oldukları için seçimlerde kendi cemaat mensuplarından oylar alıyorlar. Her cemaat kendi adayını destekliyor. Aday olanlar böylece milletvekili oluyor ve cemaati temsil ediyor. Yıllarca bu şekilde milletvekili olanlar var.

Dinsel cemaatlerin liderleri, destekçilerinin veya cemaat mensuplarının ihtiyaç ve taleplerini gündeme getirmek ve çıkarlarını korumak zorundadırlar. Buna karşılık cemaat mensupları doğal liderlerini desteklemek ve onlara bağlılıklarını ilan etmek zorundadır. Dinsel cemaatler adeta bir konfederasyon görünümüne sahiptir. Her bir cemaat, farklı gruplardan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde millet sisteminin bir devamı niteliğindeki bu yapıda, her bir grubun bir temsilcisi vardır. Temsilciler bir araya gelerek kendi kitlelerinin ve takipçilerinin sorunlarını görüşmekte ve siyasal kararlarını belirginleştirmektedir.

Mardin kökenli göçmenler, ağırlıklı olarak Sünni bir oluşum olan ve *Jam'iyat Al-Mashari' Al-Khayriyya Al-İslamiyya* (İslami Yardımlaşma Faaliyetleri Derneği) olarak bilinen dinsel gruba mensupturlar. Bu grubun kurucusu Etiyopya kökenli (Abdullah al-hirari) bir göçmendir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu hareket, 1990'lı yıllarda Lübnan'ın en büyük Sünni hareketi olabilmiştir. Katılımcıların çoğu, dine ilişkin bilgilerinin büyük bir bölümünü cemaatlerin veya dini derneklerin düzenlediği dini sohbet ve toplantılardan öğrendiğini ifade etmişlerdir. Cemaatlerin kendine ait okulları ve sağlık kurumları olduğu için mensuplarına yardım etme ve bilgilendirme konusunda geniş imkânları vardır.

G2 (Erkek, 1964)

Haftanın belirli günlerinde belirli yerlerde toplanıyoruz ve dini sohbetleri dinliyoruz. Burada Kuran okumayı, ilmihal ve hadisleri öğreniyoruz. Gençlik yıllarımda din konusunda çok az bilgim vardı. İçki içerdim, namaz kılmaz ve oruç da tutmazdım. Ama çalışmayı bıraktınca, vaktimin çoğunu dini öğrenmeye ayırdım. Cuma namazlarına gidiyorum ama diğer namazlarımı evde kılıyorum. Dini açıdan önemli gün ve gecelerde cemaatin düzenlediği etkinliklere katılıyorum.

G8 (Erkek, 1960)

Biz Sünni'yiz. Sünniliği öğrenmemiz lazım. Bu yüzden derneğe gidiyoruz. Burada bize din konusunda çeşitli dersler veriyorlar. Her cemaatin kendine ait derneği, okulu, hastanesi ve alış-veriş merkezleri var. Camiler bile cemaatlere aittir. Burada herkes kendi cemaatinin faaliyetlerine katılır. Bir cemaatin mensubu kolay kolay başka bir cemaatin faaliyetlerine katılmaz. Bir marketten alış-veriş yapmadan önce onun hangi cemaate ait olduğunu bilmen lazım.

G17 (Erkek, 1951)

Her cemaat, kendi mensuplarının Lübnan'ın en kalabalık grubunu oluşturduğunu iddia ediyor. Herkes "En kalabalık grup biziz" diyor. Cemaate mensup değilsen, birçok haktan mahrum kalıyorsun. Milletvekilleri bile cemaatin desteğini almadan seçimleri kazanamazlar. Kimlere oy verileceği ve hangi partilerin destekleneceğini cemaatin dini lideri belirliyor.

Bireylerin gündelik yaşantılarında dinsel kimlik her ne kadar ön plana çıkan bir değer olarak görülse de sembolik bir niteliğe sahiptir. Bireylerin gündelik yaşantısında dinsel temellere dayanan davranış ve pratikler oldukça azdır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, Hıristiyan ve Müslüman cemaatlere mensup bireylerin ibadet yerlerine (Cami ve kilise) olan katılım düzeylerinin düşüklüğüdür (Moaddel, 2008). Buradan hareketle dinsel kimliklerin, kültürel olarak aktarılan bir bağlılık biçimi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bireyler arasında kültürel olarak aktarılan bu bağlar, toplumsal hayatta cemaat liderlerinin mensupları üzerindeki meşruiyetinin dini temellerini oluşturmaktadır. Bireyler, aileler ve gruplar, cemaatin karizmatik dini liderlerine gayri resmi biçimde bağlıdırlar. Bununla birlikte, bireylerin dinsel davranış ve pratiklerinin kontrolü üzerinde bir yetkiye sahip değildirler. Cemaatler; birer sivil toplum örgütü türünde, toplumsal örgütlenmeyi ve dayanışmayı sağlayan işlevsel kurumlardır. Yanısıra; yoksul ailelere, göçmenlere ve

mültecilere çeşitli yardımlarda bulunmaktadırlar. Kendilerine ait eğitim kurumlarında, gelir seviyesi düşük ailelerin çocuklarına burslar vermek suretiyle eğitim alanında destek vermekte ve kurdukları sağlık kuruluşlarında yoksullara ücretsiz sağlık hizmetleri vermektedir. Bu özellikler, yoksul kitlelerin dinsel cemaatler etrafında örgütlenmesini teşvik etmektedir.

VI.5.3. Aile Yapısı ve Eş Seçimi

Göç kararı bazı durumlarda ailenin ortaklaşa karar verdiği bir durum olduğu için, aile üyelerinin tamamının yaşantısını etkileme özelliğine sahiptir. Aile üyeleri arasından göç edecek olan kişiler, göç etme kapasitesi en yüksek olanlardır seçilmektedir. Göç etme kapasitesine sahip olanlar, genellikle bekârlardan veya ailesini geride bırakıp iş veya daha iyi yaşam koşullarını aramaya gidebilecek konumda olanlardan oluşmaktadır (Stark & Bloom, 1985). İş ve yaşam koşullarını iyileştirmek ve daha fazla gelir elde etmek isteyen evli göçmenler, geride bıraktığı eşi ve çocuklarını yanına alırken, bekâr olanlar genel olarak kendi kökeninden birisi ile evlenmeyi tercih etmektedirler. Bu durum, göçün yaşandığı ilk dönemlerde göçmenlerin, göçün hedefi olan toplum ile Soysal bütünleşmesinin henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Heckmann, 2005:15). Bu süre zarfında göçmen aileler, var olan aile yapılarını ve kültürel özelliklerini sürdürürler. Göçün hedefi konumunda olan topluma uyum sağladıkça ve kalma süresi uzadıkça aile yapısı değişmeye başlar ve aile üyeleri arasında bireysel farklar ortaya çıkar.

İlk göç eden Mardin kökenli aileler, geleneksel aile yapısına sahiptirler. Geleneksel aile yapısı, akrabalık bağlarının güçlü olduğu ve çok sayıda aile üyesinin aynı konutu paylaştığı ve aile ile ilgili kararların ortaklaşa alındığı bir aile modelidir. Bu modelde hanenin gelirleri bir elde toplanmakta ve hane reisinin kontrolüne verilmektedir. Bugün Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenler, sosyal ve ekonomik koşullarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak geleneksel aile yapısı yerine, çekirdek aile tipine doğru ilerleyen bir eğilim içerisindedirler.

G31 (Kadın, 1947)

Kocam bizden önce Beyrut'a geldi. Burada bir yıl kadar çalıştı. Sonra kendisini toparlayınca bizi de yanına aldı. Çocuklar belli bir yaşa geldikten sonra ben de çalışmaya başladım. Eşim bir lokantada garson olarak çalışırdı. Ben de ev temizliğine giderdim. İkimiz çalıştığımız için iyi para kazanırdık. Paramı kocama

verirdim. O da evin bütün ihtiyaçlarını giderir, arta kalan parayı da Mardin'de yaşayan babasına yani kayınpederime gönderirdi. Kayınpederim, gönderdiğimiz paralar ile ev inşaatına başlamıştı. Bütün ailenin yaşayabileceği büyük bir ev inşaat etti...

G25 (Erkek, 1949)

Ben geldiğimde bekârdım. Bekâr evinde birkaç köylüm ile birlikte 2-3 sene yaşadık. Askerlik yaşı gelince Türkiye'ye gidip askerliğimi yaptım. Askerden sonra köye döndüm ve amcamın kızı ile evlendim. Eşimi köyde bırakıp tekrar Beyrut'a çalışmaya geldim. Önce bir ev kiralayıp içine yerleştim aradan birkaç ay geçtikten sonra eşimi de yanıma aldım. Çocuklarımız daha dünyaya gelmemişti. Eşim de işe başlamıştı. Bir kuaförde iş bulmuştu. O zamanlar iyi para kazanıyorduk. Kazandığımız paraların bir kısmını Mardin'deki kardeşlerime gönderiyorduk. Ağabeyim, gönderdiğim paralar ile bir traktör almıştı. O da traktörle iş yapmaya başlamıştı.

G11 (Kadın, 1955)

Lübnan'a geldiğimiz ilk zamanlarda, kayınbiraderim ve elim ile aynı evde yıllarca yaşadık. Yaşam koşullarımız iyileştikçe ve çocuklar büyüdükçe ayrı bir eve taşındık. Şimdilerde ise çocuklar, evlenir evlenmez ayrı bir eve çıkıyorlar. İlk işleri anne-babalarından ayrılmak oluyor. Ama sağ olsunlar bizi hiç ihmal etmiyorlar. Hafta sonlarını çoğu kez birlikte geçiriyoruz.

G34 (Erkek, 1944)

Eskiden evlenmek isteyen gençler, akrabalarından veya kendi cemaatlerinden birileri ile evlenirdi. Ama artık durumlar değişti, insanlar daha kolay ilişki kuruyor ve birbirlerini tanıyorlar. Bana kalırsa çocuklarımı kendi cemaatlerinden birileri ile evlendirmek isterim. Çünkü bizim gibi yaşayan ve bizi tanıyan birileri ile daha iyi anlaşıyoruz.

Aile yapısı ve eş seçimi söz konusu olduğunda, iki etkenin varlığı kendisini hissettirmektedir. Bu etkenler kültürel ve yapısal özelliklerdir. Kültürel özellikler, bir grubun kendine özgü olduğunu düşündüğü yaşam biçimi ve değerlerdir. Yapısal özellikler ise bir grubun iç veya dış evlilikler kurmasına olanak sağlayan toplumsal koşullardır, bu koşullar eğitim ve iş yaşamıdır (Kalmijn and Tubergen, 2010). Bireyler, eş seçimi ile ilgili tercihlerini değerlendirirken, bu iki etkeni birlikte göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Bu zorunluluk, bireylerin toplumsal yaşamda

sahip oldukları kültürel kimliklerinin temsili ve devamı ile sınıfsal aidiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bireyler, ailelerinden devraldıkları bir takım dinsel inançları ve değerleri içselleştirerek gündelik yaşantılarını sürdürürler. Aynı zamanda eğitim süreci ve iş yaşamının beraberinde getirdiği farklı aidiyetlere ve kimliklere mensup bireyler ile ortak toplumsal alanları paylaşırlar. Bu paylaşımlar esnasında farklı gruplara mensup bireyler arasında çeşitli ilişki türleri ortaya çıkmaktadır. İlişkilerin yönünü ve sınırlarını belirleyen özellikler ise çeşitlidir. Lübnan gibi dinsel ve mezhepsel ayrımların çok olduğu ve sosyo-politik yapıyı şekillendirdiği bir ülkede din, söz konusu ilişkilerde belirleyici bir unsurdur. Hayatın her alanında etkili olan dinsel ve mezhepsel yapı, gruplar arası evliliklerin de belirleyicisidir. Farklı din ve mezheplerden cemaatler, mensuplarının diğer cemaat üyeleri ile evlenmesine izin vermemektedir. Olması halinde cemaatten ihraç etme ve dışlama pratiğine başvurulmaktadır. Görüşmeler esnasında farklı dinlere mensup bireylerin evlenmesi sonucunda, aileler tarafından reddedilenler olduğu dile getirilmiştir.

Görüşmelerin yapıldığı Mardin kökenli göçmenlerden birinci kuşağı oluşturanlar, grup içi evlilikler konusunda ısrarcıdır. Aksi takdirde grup kimliğinin ve aidiyet bilincinin zayıflayacağını ve kaybolacağını ileri sürmektedirler. Buna karşılık ikinci kuşağı oluşturan ve Lübnan'da doğup büyüyen bireylerin -aynı dinden olmak koşulu ile- grup dışı evlilikleri normal bir durum olarak gördüğü ve karşı çıkmadığı gözlenmiştir. Lübnan'da, Müslüman gruplar ve mezhepler arasındaki evliliklere rastlamak mümkündür aynı durum Hıristiyan grup ve mezhepler için de geçerlidir. Örneğin; Müslüman bir Şii ile bir Sünni'nin evliliği kabul edilebilir bir durumdur. Benzer biçimde Hıristiyan bir Protestan ile bir Katolik'in evlenmesi de mümkündür fakat bir Hıristiyan ile bir Müslüman'ın evlenmesine izin verilmemektedir. Bu tür bir evliliğe hem hukuksal hem de dinsel kaynaklar karşı çıkmaktadır.

G28 (Kadın, 1948)

İki oğlum da bizim akrabaların kızları ile evlendi. Kızımı ise Mardin'deki köyümüze yakın bir köyden olan Kürt bir aileye verdik. Eskiden evlilikler büyük ölçüde aileden birileri arasında olurdu, yani kuzenlerin evlenmesine normal bir gözle bakardık. Şimdilerde ise durum değişti, bazı aileler, daha iyi yaşam

koşullarına sahip olacağını düşündüğü için çocuklarının başka mezheplerden birileri ile evlenmesine karşı çıkmıyor hatta destekliyor. Özellikle Lübnan yurttaşlığı varsa, vermemeleri için çok az sebep vardır. Çünkü Lübnanlı birisi ile evlenirse daha çok haklar elde edecek.

G15 (Erkek, 1951)

Dinimize göre erkekler Müslüman olmayan bir kadınla evlenebilirler, ama kadınlar evlenemezler. Erkeklerin de Müslüman bir kadınla evlenmesi önceliklidir. Bu yüzden çocuklarının Müslüman olmayan birisi ile evlenmesi mümkün değil. En büyük oğlum Lübnanlı Şii bir kadınla evlidir. Bir oğlum da Türk (Türkmen) bir kadınla evlendi. Müslüman olduktan sonra evlenmelerinde hiçbir sakınca yok.

Görüldüğü gibi grup içi evlilikler konusunda istekli olan birinci kuşak göçmenler grup dışı evlilikler dışında kökenlerine duydukları bağlılık duygularının azalacağını ve kendilerine özgü kültürel özelliklerinin kaybolacağını ileri sürmektedirler. Buna karşılık; daha fazla olanak ve avantaj sağlayacak olan Lübnan yurttaşlığına sahip olabilmek için çocuklarının Lübnanlı birisi ile evlenmesine karşı çıkmamaktadırlar. Yalnız bu evliliğe de aynı din mensubu olmak şartını bir ön koşul olarak kabul etmektedirler.

Lübnan'ın yürürlükteki kanunlarına göre; yabancı bir kadın, Lübnan yurttaş bir erkekle evlenirse, yurttaşlığa hak kazanabilir (-el Khoury, 2012). Bu yüzden Lübnan yurttaşlığına sahip olmayan aileler kızlarının Lübnanlı birisi ile evlenmesine karşı çıkmamaktadır. Bu tür bir evlilik ise ancak Müslüman olma şartı ile mümkündür.

Grup dışı evliliklerin, aynı dinden olmak koşulu ile kabul edilmesi, toplumda etnik kökene dayanan bir aidiyet duygusunun oluşmadığının bir göstergesidir. Farklı gruplara mensup aile ve bireyler arasındaki sınırları belirginleştiren temel öge, din ve mezhep ayrımıdır. Grup dışı olarak kabul edilen evliliklerde, aynı dinden olma koşulu, farklı sosyal ağları birleştirmesi bakımından önemlidir. Zira evlilikler, iki kişi arasında gerçekleşen bir birliktelikten ziyade, iki farklı sosyal ağa mensup iki aileyi birleştirmekte ve yakınlaştırmaktadır. İkinci kuşağın, grup dışı evlilikler kurma yönündeki eğilimi ise bir yandan geleneksel aile yapısını değiştirme yönündeki isteği bir diğer yandan da yaşadıkları toplum ile bütünleşme ve daha fazla hak ve imkânlarla ulaşma isteğini göstermektedir.

VI.5.4. Bir Kimlik Arayışı Olarak Medya Tüketimi

XX. yüzyılın sonuna doğru, Soğuk Savaş'ın da etkisiyle ülkeler, kitle iletişim araçlarını kullanarak, ulusal ve kamusal çıkarlarını ön planda tutan yayınlar yaptılar. Hükümetler, devlete ait yayın kanalları ile ideolojik düşünceleri ve ulusal kimlikleri güçlendiren ve oluşmasına katkı sağlayan yayınlara ağırlık verdiler. Oysa günümüz dünyasında teknolojik, ekonomik ve hukuksal gelişmelerin doğurduğu küreselleşmenin etkisiyle yeni bir medya düzeni ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllardan itibaren kamu düzenini sağlamaya yönelik siyasi söylemlerle yüklü yayınlar azalmış, yerini kitlesel seyirciyi hedefleyen yayınlar almıştır. Kamu hizmeti döneminin siyasi ve toplumsal endişeleri –demokrasi, ulusal kültür ve kimlik gibi endişeler- yeni medya piyasalarının gelişimini engelleyen faktörler olarak görülmüştür. Dolayısıyla tüketim piyasasının bir gereği olarak insanlara tüketici bir kendilik bilinci aşıl原因an medyatik hitaplar geliştirilmiştir (Morley and Robins, 1997:28). Bu değişimi göz önünde bulundurarak Mardin kökenli göçmenlerin Lübnan'da medya kanallarına yönelik alışkanlıkları ve tutumları sorulmuştur.

Katılımcıların büyük bir bölümü, Türkiye'de yaşadıkları dönemde bile, Türkçeyi konuşma ve anlama konusunda sorunlar yaşadıklarından, ulusal Türkçe yayın yapan radyo ve televizyon kanalları yerine, Arapça yayın yapan komşu ülkelerin (Suriye ve Irak) yayınlarını takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum 1990'larda Türkiye'de özel radyo ve televizyonların yaygınlaşmaya başladığı dönemlere kadar sürmüştür. Özel radyo ve televizyon kanallarının yaygınlaşması ve yayın türlerinin çeşitlenmesi sonucunda pek çok kişi, ulusal kanalları takip etmeye ve izlemeye başlamıştır. 1990'lara kadar komşu ülkelere ait yayınların takip edilmesindeki en büyük etkenlerden birisi, gündelik konuşma dilinin ağırlıklı olarak Arapça olmasıdır. Komşu ülkelere yapılan yayınlar Arapça olarak gerçekleştiğinden, gerek haber programları gerekse bir boş zaman değerlendirme etkinliği olarak bu kanalların izlenmesi zorunlu bir tercih olarak ortaya çıkarmıştır

Bahsi geçen ulusal medya kanalları yerine yabancı ülkelere ait medya kanallarını izleme alışkanlığını ortaya çıkaran dil sorunu, sadece Mardin'de yaşayan Araplar için geçerli değildir. Benzer şekilde Mardin ve çevresinde yaşayan Türkiyeli

Kürtler, komşu ülkelerin (özellikle Irak) Kürtçe yayın yapan radyo ve televizyon kanallarını uzun yıllar boyunca izlemişlerdir.

G2 (Erkek, 1964)

Türkiye'deyken bile uzun yıllar boyunca Suriye ve Irak kanallarını izledik. Türkçe kanallar bizim olduğumuz yerde çekmiyordu. Çekse bile Türkçe bilmediğimiz için izleyemiyorduk. Bu yüzden Arap kanallarını tercih ediyorduk.

G9 (Kadın, 1958)

Eskiden bu kadar çok televizyon kanalları yoktu. Hatta televizyon izleyecek zamanımız bile olmazdı. İzlediğimizde ise Arapça yayın yapan kanalları izlerdik. Genellikle film seyretmek ve müzik dinlemek için izlerdik. Çocuklar da çizgi filmleri izlerlerdi. Başka ne izleyebilirsin ki?

G32 (Erkek, 1946)

Ben Türkiye'de iken elektrik yoktu bizim köyde. Televizyonu bile bilmiyorduk. Lübnan'da yaşadığım yıllar boyunca hiç Türk kanalına da rastlamadım. Son zamanlarda TRT'nin yayınlarına denk geliyorum ama izlediğimi söyleyemem. Az bir şey Türkçe de biliyorum ama herkes gibi ben de Arapça kanalları izliyorum. Ama Türkiye ile ilgili haberleri duyunca dikkatle izliyorum. Sonuçta kendi ülkemiz. Mutlaka ilgimizi çekiyor.

G5 (Kadın, 1962)

Televizyon ve radyo kanallarında eğlence ağırlıklı programlar yayınlanıyor. Akşamları, çoluk çocuk bir araya gelince, televizyonun karşısına geçiyoruz ve genel olarak bir diziyi seyrediyoruz. Dizi yoksa ya haberleri izliyoruz ya da müzik dinliyoruz.

Mardin kökenli göçmenler açısından medyaya yönelik tercihleri belirleyen etken, kimlik ve aidiyet duygularının ortaya çıkardığı alışkanlıklar değildir. Genel olarak medya tercihleri; eğlence ve boş zaman değerlendirme faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Günümüz dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi; medya tüketimi, sıradanlık ve keyif verici öğelerce belirlenmektedir. Özellikle görselliğe ağırlık veren yayınlar, sözel iletişimin aleyhine bir gelişme göstermektedir. Bu yüzden Mardin kökenli göçmenlerin medyaya yönelik tutumlarından kastedilen, görsel medyadır.

İlk göç edenler arasında okuma-yazma oranının düşük olduğuna daha önce değinilmiştir. Sosyo-ekonomik koşullar ve geçimlik çalışma yaşamı, göçmenlerin basılı yayınları takip etmesinin önüne geçmiştir. Göç edenler, etnisite ve dili

kullanma biçimi bakımından kendilerini Lübnan'da daha kolay bir şekilde konumlandırabildiklerinden, köken ülke konumundaki Türkiye'ye ile ilgili bir kimlik ve aidiyet inşa etme ihtiyacını hissetmemişlerdir. Ulusal kimliklerini devam ettirmek konusunda herhangi bir kaygı yaşamadıklarından, Türkiye ile ilişkili dilsel, kültürel ve dinsel pratikleri canlı tutmaya yönelik bir medya tüketim alışkanlığına sahip olamamışlardır. Medya ile ilişkili tercihlerinin büyük bir bölümünü, yaşam biçimi ve aidiyet geliştirmek için değil, popüler kültürün beraberinde getirdiği örüntüler çerçevesinde belirlemektedirler. Böylece ulusal kültür ve kimliklerin üretimi ve sürdürülmesi işlevini yerine getiren medya, Mardin kökenli göçmenler için işlevsel bir hal alamamıştır. Son zamanlarda Türk sinema sektörünün kaydetmiş olduğu gelişmelere bağlı olarak, Türk yapımı film ve dizilerin Ortadoğu'da büyük bir rağbet gördüğü bilinmektedir. Türk yapımı filmlerin Lübnan dâhil pek çok Ortadoğu ülkesinde yayınlanmaya başlaması, Mardin kökenli göçmenlerin dikkatini Türkiye'ye çevirmiştir. Dizi ve film senaryolarında anlatılan yerler arasında bulunan ve göçün kaynağı konumundaki Mardin'den bahsedilmesi, Mardin kökenli göçmenlerin aidiyet duygularının gündeme gelmesini sağlamıştır. Görüşmeler esnasında, izlediği filmlerin etkisiyle Türkiye'ye tatile gelen Mardin kökenli pek çok kişinin olduğu dile getirilmiştir. Medya aracılığı ile belleklerinde yer alan ve geçmişte yaşanan tarihsel olayların yol açtığı olumsuz Türkiye imajının büyük ölçüde değiştiği ve bu imajın olumluya dönüştüğü dile getirilmiştir.

G22 (Erkek, 1950)

Dizi ve filmlerde Türkiye'nin pek çok güzel şehri gösteriliyor. Türkiye'yi böyle bilmezdik. Türkiye denince aklımıza hep dağlık, kurak ve soğuk bir ülke gelirdi. Göç ettiğimiz zamanlarda, bizim köylerde elektrik, su ve telefon gibi imkânlar yoktu. Ama televizyonda Türkiye'nin çok geliştiğini görüyoruz. Oraya gitmek için şimdi can atıyoruz. Çocuklarım şimdi Türkçe öğrenmek istiyorlar. Açılan Türkçe kurslarına katılıyorlar...

G13 (Erkek, 1953)

Uzun yıllar boyunca Türkiye asıllı olduğumuzu söylemeye çekinirdik. Türkiye'yi yoksul bir ülke olarak bilirdik. Ama televizyonlarda Türkiye'nin gelişmişlik seviyesini gördükçe, bizim asıl ülkemiz Türkiye'dir demekten gurur duyar hale geldik. Herkes bize neden Türkiye'ye gitmediğimizi söylemeye başladı.

İmkânımız olsa Türkiye'ye gidip yaşamak konusunda şimdi daha çok istekliyiz. Türkiye'ye dönmeyi çok istiyoruz ama bu yaştan sonra orda yapacak bir işimiz yok. Ancak tatillerde ve bayramlarda Türkiye'ye gidebiliriz. Hem akrabalarımızı görür hem de farklı yerlerini görebiliriz. Çok güzel yerler olduğunu söylüyorlar.

G3 (Erkek, 1964)

1980'li yıllarda Türk filmlerini çok izledik (Video kasetler aracılığı ile). Haftanın belirli günlerinde akrabalarımızla bir evde toplanır, Türkçe filmler izledik. Özellikle Türkçe bilenler, Emel Sayın ve İbrahim Tatlıses'in şarkılarını çok dinlerdi. Zamanla Arapça şarkılar dinler olduk... Son zamanlarda Türk filmleri çok meşhur olmaya başladı. Şimdilerde çoğu kişi Türk filmlerini izliyor. Bizim Mardin'de geçen filmler bile var. Bu filmleri izlemek çok hoşumuza gidiyor. Özellikle İstanbul'u görünce çok heyecanlanıyoruz. Türkiye'nin çok geliştiğini görüyoruz. Bu da bizi çok memnun ediyor.

Medyada Türkiye ile ilgili program ve yapımların yer almaya başlaması, Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenlerin aidiyetlerinde yeni bir anlamın oluşmasını sağlamıştır. Bu anlam, literatürde hayali cemaat olarak kurgulanan ulusal kimliğin kaynağıdır. Bu kimlik; etnik kökene dayalı bir bilinçten ziyade, geçmişte yaşanan bir toprak parçası, ortak özellikleri paylaştığına inanılan bir topluluk ve ortak atalar mitine dayalı olarak hayal edilmektedir (Anderson, 1995). Bununla birlikte verili bir özellik olarak anavatana duyulan özlem ve bağlılık duygularının önü açılmıştır. Medya kanalları aracılığı ile göçmenler, anavatanları ile aralarında ortak bir bağın varlığına ve bu bağın kendilerini kökenlerine bağladığına inanmaya başlamışlardır. Bundan ötürü Türkiye ile olan bağlarının bir ifadesi olarak Türk yapımı yayınları izlemeye ve Türkçe öğrenmeye yönelmişlerdir. Bu durum esasında iki ülke (Türkiye-Lübnan) arasında gidip gelen bir kimlik ve aidiyet bilincinin oluşmasına yol açmaktadır. Bağlılık ilişkileri söz konusu olduğunda hangi ülke aidiyetinin daha baskın geleceği ile ilgili düşünceler ise belirsizliğini korumaktadır. Bir tarafta atalar mitine dayanan akrabalık bağlarının cazibesi, bir tarafta da yaşanan toplumsal koşulların ortaya çıkardığı yaşam pratikleri yer almaktadır.

G21 (Erkek, 1950)

Savaş yıllarında çok zorluklar yaşadık. Cemaatimizden bazıları Avrupa ülkelerine iltica etti, bazıları ise Türkiye'ye geri döndü. Biz de Almanya'ya gitmeye çalıştık ama imkânlarımız yetmedi. Türkiye'ye dönmeyi çok düşündük. Ama eşim ve

çocuklarım köye gitmek istemiyorlardı. Eminim Türkiye'nin şimdiki halini görebilselerdi, o zaman gitmek konusunda daha istekli olacaktı. Şimdilerde televizyonlarda görüyoruz Türkiye'nin ne kadar geliştiğini. Bazı akrabalarımız ve dostlarımız sürekli Türkiye'ye gidip geliyorlar ve yaşam koşullarının çok daha iyi olduğunu anlatıyorlar.

G31 (Kadın, 1947)

Türkiye'ye dönmeyi çok istiyorum ama çocuklarım buraya iyice yerleşti. Akrabalarımızın tamamına yakını Mardin'de, bizim de orda evimiz ve tarlalarımız var. Ama ne ben ne de çocuklarım Türkçe biliyoruz. Bu yüzden kızım bir gün Türkiye'ye döneriz düşüncesiyle Türkçe kursuna gidiyor.

Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenler, Türk Büyükelçiliğinden Türkçe eğitim veren kursların açılmasını istemişlerdir. Büyükelçilik bu konudaki talepleri dikkate almış ve Beyrut'ta bir kursun açılmasını sağlamıştır (Türk Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü aracılığı ile Beyrut'ta Türkçe okuma-yazmayı öğreten kurslar açmıştır). Burada ilginç olan konu, dil öğrenmek isteyenlerin, göç sonucunda gelip yerleştikleri ülkenin dili değil de kendi anavatanlarında konuşulan resmi dili öğrenme konusundaki çabalarıdır. Rasyonel bir seçimin devreye girdiği bu süreçte Türkçe öğrenmek isteyenler, kökenleri ile olan yakın bağlarını korumayı istemektedir. Türkiye'nin bölgede artan etkisine bağlı olarak Türkçe öğrenmenin kendileri açısından bir avantaj sağlayacağına yönelik beklenti içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca medyanın bilgiyi yayma ve etki uyandırma konularındaki etkisinden ve köken ülke ile kurulan kimlik bağlarının oluşum sürecinden bahsetmek mümkündür.

VI.5.5. Siyasi Eğilimler ve Tercihler

Lübnan'ın siyasal yapısı, kendine özgü bir özelliğe sahiptir. Bu özgünlüğü ortaya çıkaran belli başlı etkenler vardır. Lübnan toplumunun dinsel ve mezhepsel gruplara bölünmüş olması bu etkenler arasında en etkili olanların başında yer almaktadır. Bir diğer etken ise; toplumsal örgütlenmenin, belli başlı büyük ailelerin temsilcisi olarak kabul edilen ve *Zaim* denen liderlerin etrafında birleşmiş olmasıdır. Siyasal yapı, büyük ölçüde bu iki özellik etrafında şekillenmektedir. Ülke içerisinde faaliyet gösteren siyasal partiler, ekonomik ve sosyal bakımdan nüfuzlu aileler tarafından kurulduktan sonra dinsel fikirlerin şekillendirdiği bir program etrafında örgütlenmektedir (Hourani, 1997:493).

Lübnan toplumu, modern zamanların siyasal ve sosyal örgütlenme biçimi olan ulus şeklinde bir örgütlenme düzeyine ulaşabilmiş değildir. Osmanlı Devleti'nden itibaren devam eden din ve mezhep ayırımına dayanan geleneksel bir yapı varlığını korumaktadır. Partilerin liderleri aynı zamanda ailelerin ve dinsel grupların önderleridir. Toplum ise büyük ölçüde hem dinsel önder hem de siyasal lider konumundaki söz konusu kişilere sadakat ile bağlılığını sürdürmektedir. Farklı din ve mezheplere mensup olan ailelerin çıkarları gereği tek bir çatı altında bir araya gelebildiklerine de sık sık rastlanmaktadır.

Siyasal iktidar, din ve mezhep esasları ile etkin büyük ailelerin liderlerinin kendi çıkarlarını pekiştirmek ve korumak amacıyla birbirleri ile giriştikleri mücadelelerle sürekli olarak şekil değiştirmiştir. Bu mücadeleler esnasında halk kitleleri, *zaim* denen liderlerinin çıkarları doğrultusunda siyasal tercihlerini ve desteğini belirlemiştir. Siyasal ilişkiler söz konusu olduğunda bu durum beraberinde bir takım sonuçları ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlardan en önemlisi, Klientalizm olarak bilinen patron-müşteri ilişki (*Patron-Client Relation*) türünün bir yapı şeklinde ortaya çıkışı olmuştur. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi bu yapı Ortadoğu ülkelerinde de yaygın olarak görülmektedir. Pek çok ülkede bu ilişki türü toplumun kurumsal yapılarında merkezi bir role sahiptir ve farklı güçler ile sınıfsal gruplar arasında yer alan temel dinamikleri oluşturmaktadır. Sosyal gruplar, alternatif bir siyasal katılım sistemi olmadığı için toplum içerisindeki siyasal ve ekonomik çıkarlarını güçlendirmek amacıyla bu mekanizmaya başvurumaktadırlar (Jung, 2006:21).

Dinsel farkların üstünü örttüğü ekonomik ve siyasal üstünlük mücadeleleri, devletin merkezi gücünü azaltmıştır. Modern zamanlarla birlikte ortaya çıkan güçler ayrılığı ve hükümet gibi kurumlar ise ülke genelinde işlevsel olamamıştır. Ülke içinde en fazla söz sahibi olanlar, dini cemaat liderleri ve askeri-milis güçleri olan kişi veya gruplardır. Bu yüzden toplumu oluşturan birbirinden farklı özelliklere sahip grup ve aileler, dinsel ve mezhepsel özelliklerine göre kendilerine en yakın siyasal oluşumlara bağlılığını ilan etmektedir. Lübnan siyasal yaşamında her cemaati temsil eden bir siyasal parti vardır. Parti liderliği babadan oğula geçen bir vesayet sistemi üzerine kuruludur. Siyasal faaliyetler söz konusu olduğunda her büyük ailenin kendine ait bir siyasal partisi olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre din ve

mezhep ayrımına bağlı olarak faaliyet gösteren belli başlı partiler şunlardır (Meho, 2002);

Tablo 9
Lübnan Siyasal Yaşamında Etkili Olan Partiler

Din-Mezhep	Parti Adı
<i>HİRİSTİYAN</i>	Falanjist Parti
	Milli Liberal Parti
	Lübnan Cephesi
<i>SÜNNİ</i>	Bağımsız Nasırcı Hareket Partisi
	Geleceğin Hareketi Partisi
<i>Şİİ</i>	Emel Hareketi
	Hizbullah
<i>DÜRZİ</i>	İlerici Sosyalist Parti

Yukarıdaki tabloda yer alan partiler, Lübnan'ın en fazla üyesi olan aktif partileri olarak kabul edilmektedir. Bunların dışında din ve ideolojik farklılıklar üzerine kurulu otuzu aşkın siyasal parti vardır. Mardin kökenli göçmenler, Müslüman ve Sünni inancına mensup olduklarından son zamanlarda ağırlıklı olarak Sünni (*Tayyar Al Mustaqbal*) Geleceğin Hareketi Partisini desteklemektedirler. Bu parti, iç savaşı bitiren Taif Anlaşması'ndan sonra kurulmuş ve kurulduktan kısa bir süre sonra, Lübnan'da farklı din ve mezheplere mensup birçok grubun desteğini almıştır (Kor, 2009). Mülakatlar esnasında bazı katılımcılar; özellikle savaş yıllarında kendilerine bir koruma sağlamak amacıyla dönemsel olarak “*Murabitun*” (Sünni Nasırcı milis güçleri) ve İlerici Sosyalist Parti'nin milis güçlerine destek verdiklerini dile getirmişlerdir. Hatta bazı Mardin kökenli göçmenlerin bu milislerin yanında çatışmalara girdiği ifade edilmiştir.

G6 (Erkek, 1960)

Savaş zamanlarında bizim cemaatin çoğu Murabitun ve Junblat'a (İlerici Sosyalist Parti lideri) destek verdiler. Hatta bazı ailelerden genç erkekler, bunların milis güçlerine katıldılar. Murabitun, Sünni bir güçtü; Junblat ise Dürzi bir liderdir. Fakat her ikisi, Suriye'ye ve Emel'e (Şii Milis Gücü'ne) karşı mücadele ettiler. Yaşadığımız bölgede bu iki milis güç, ittifak içindeydi. Bu yüzden onlara bağlandık. Bir milise bağlandığımızda, onun koruması altına giriyorduk. Böylece diğer milislerin baskısından kurtuluyorduk.

G18 (Erkek, 1958)

Lübnan'da yaşayan yabancılara ve göçmenlere en fazla dikkat çeken ve yardım etmeye çalışan kişi, Walid Junblat'tı. Bunun için ona destek veriyorduk. Parti, Dürziler'indi ve sosyalist bir dünya görüşüne sahipti. Ama bizim desteğimiz, daha çok kendimizi korumaya yönelikti. Bizim cemaatin mensuplarının tamamına yakını Sosyalizm'in ne olduğunu bilmezdi. Kendilerini koruyan bir güç olarak bu partiyi gördükleri için ona destek verdiler. Savaş bittikten sonra ise Sünni partileri desteklemeye başladılar.

G14 (Kadın, 1952)

Kardeşim Murabitun milislerine katılmıştı. Onlarla birlikte çatışmalara da giriyordu. Bir çatışmada kardeşim bacağından vurulmuştu. Uzun süre tedavi gördü ve nihayetinde iyileşti. Ama ondan sonra milislerden ayrıldı. Hemen hemen her aileden milis güçlerine katılanlar oluyordu. O zamanlarda milis güçlerine katılanlara para veriliyordu. Savaş yıllarında iş bulmak zor olduğu için gençler milislere katılırlardı. Birçok kişi bu şekilde hayatını kaybetti, yaralandı veya sakat kaldı. Savaş koşullarında en yaygın iş, eline silah alıp savaşmak olmuştu.

Önceki satırlarda, bazı cemaatlerin din ve mezhep farkına rağmen siyasal ve ekonomik çıkarları gerektirdiğinde güçlerini birleştirdiğine yer verilmiştir. İç savaşın yaşandığı dönemlerde; Sünni Murabitun ile Dürziler kendi bölgelerini Suriye Ordusu'na ve Şii güçlere karşı korumak amacıyla ittifaklar kurmuşlardır. Bunun gibi pek çok siyasal ve ekonomik anlaşmazlıkların yaşandığı durumlarda nüfuz sahibi aileler ve siyasi parti liderleri çıkarlarının belirlediği ilişkiler çerçevesinde bir araya gelebilmişlerdir (Sander, 1982). Toplumsal yapıda farklı gruplar arasındaki sınırları keskinleştiren unsurların, din ve mezhep ayrımı olarak görüldüğü fakat esasında sorunların kaynağında ekonomik ve siyasal çıkar mücadelesinin yattığını söylemek mümkündür.

İç savaşın bitmesinden sonra Lübnan'ın en etkin siyasal hareketi haline gelen ve dünyanın sayılı zenginleri arasında yer alan Hariri ailesinin kurduğu Geleceğin Hareketi Partisi, Lübnan'ın sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili olarak radikal kararları uygulamaya koymuştur. Bunlar arasındaki en önemli uygulama, ülke içinde yaşayan ve hiçbir hukuki ve resmi statüsü bulunmayan yabancı ve göçmenlerin Lübnan yurttaşlığına geçirilmesidir. Lübnan genel ve yerel seçim sistemi,

cemaatlerden gelen oyların dağılımına göre belirlendiği için adaylar, cemaat mensuplarının desteğine büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır. Klientalist siyasal ilişkilerin bir gereği olarak parti temsilcileri ve adaylar, kendilerine oy verecek kitlelerin oylarına karşılık birtakım vaatler sunmak zorundadır. Seçimi kazanması halinde ilgili parti veya adaylar, vaatlerini büyük ölçüde yerine getirmek zorundadır. Geleceğin Hareketi Partisi, ülke içerisinde yabancı ve göçmenlerin oylarını alabilmek amacıyla yurttaşlık statüsünün verileceğini ilan etmiş ve bu şekilde Mardin kökenli göçmenlerin de arasında bulunduğu pek çok yabancı ve göçmenin desteğini almıştır (Hourani, 2011).

Mülakatlar esnasında katılımcılara hangi siyasal oluşumlara destek verdiği sorulduğunda, tamamına yakını kendilerini Sünni partilere daha yakın bulduğunu dile getirmiştir. Bu yakınlık algısının temelinde dinsel kimlikten kaynaklanan özellikler kadar klientalist ilişkinin etkisi göz ardı edilmemektedir.

G35 (Kadın, 1943)

Herkes kendi partisine oy veriyor. Bizler de Sünni olduğumuz için Sünni partilere oy veriyoruz. Özellikle yurttaşlık hakkını elde ettikten sonra yapılan bütün seçimlerde, Geleceğin Hareketi Partisi'ne oy verdik.

G24 (Erkek, 1949)

Lübnan'da her türlü seçim zamanında milletvekili ya da belediye başkan adayları, ailelerle görüşür ve onlarla bir tür pazarlık yaparlar. Anlaşabilirlerse, aile üyelerinin tamamı adaya oy veriyor, buna mukabil seçimi kazanan aday anlaştığı hususları yerine getirir. Tabi bu her zaman gerçekleşmeyebilir, adaylar seçimi kazandıktan sonra vaat ettiklerini yerine getirmiyor, bir bakıma oy aldığı kitleleri aldatıyor. Burada bu tür sorunlara sıkça rastlanıyor. Eminim dünyanın birçok yerinde aynı şeyler oluyor. Ama şimdiye kadar bizim cemaate en fazla faydası olan parti Sünni Geleceğin Hareketi Partisi'dir. Akrabalarımın çoğu onun zamanında yurttaşlığa geçti ve bazılarına iş verdi. Bu yüzden bizler de bu partiyi destekliyoruz.

G9 (Kadın, 1958)

Seçimler zamanında bütün adaylar, büyük vaatlerde bulunurlar ama seçim bittiğinde herkes kendi ailesi için çalışıyor. Şimdiye kadar ülkenin tamamı için çalışan bir tek Sünni partiler olmuştur. Zaten Sünni partiler olmasaydı bazı gruplar

bizim gibileri çoktan ülkeden dışarıya atmışlardı. Bu yüzden sadece Müslümanlar değil, pek çok din ve mezhepten insanlar Sünni Geleceğin Hareketi Partisi'ne destek veriyor.

G7 (Erkek, 1960)

Hariri ailesi, ülkede pek çok yenilik yaptı. Pek çok kişiyi iş güç sahibi yaptılar. Başarılı öğrencileri yurt dışına okumaya gönderiyorlar. İhtiyaç sahiplerine pek çok bakımdan yardımlar yapıyorlar. İç savaşın bitmesinde bile Hariri'nin çok büyük katkısı var. Bu yüzden Hıristiyan olsun Müslüman olsun, pek çok kişi Lübnan'a yaptığı hizmetlerden ötürü Hariri'nin partisini destekliyor.

İç savaştan sonra yeni Lübnan'ın tekrar yapılandırılmasında ve ekonomisinin tekrar canlandırılmasında çalışmaları ile ön plana çıkan kişi, iş adamı ve eski başbakan Rafik Hariri'dir. Hariri, bir suikast sonucunda hayatını kaybetmeden önce uyguladığı politikalarla ekonomiyi düzene sokmak amacıyla pek çok kurumu özelleştirmiş, uluslar arası sermaye ile yakın ilişkiler kurmuş ve 11 Eylül saldırılarından sonra Batı Dünyası'nda olumsuz bir imaja sahip olan Arap sermayesinin Lübnan'a yönelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Yönetimi zamanında Lübnan'a pek çok uluslar arası faaliyet gösteren bankaların şubesi açılmıştır. İnşaat sektörüne ve turizme ağırlık vermek suretiyle Lübnan diasporasına ait sermayeyi de çekebilmiştir. Dinsel olarak Sünni bir inanca mensup olmasına rağmen kurduğu Geleceğin Hareketi Partisi'nin programını laik temeller üzerine kurmuştur, bu yüzden ülkede pek çok grubun desteğini alabilmiştir (UNDP, 2008).

Lübnan'da yerel ve genel seçimlerde, oy kullanma hakkı sadece yurttaşlık statüsüne sahip olanları kapsamaktadır. Bu yüzden çalışmanın örneklemini oluşturanlar arasında sadece yurttaşlık hakkı olanların seçimlerde hangi partilere oy verdiği ve desteklediği partiler sorulmuştur. Lübnan yurttaşlığına sahip olan katılımcılar, 1996 yılından itibaren yapılan bütün seçimlerde oy kullandıklarını ve seçim sonuçları ile yakından ilgilendiklerini dile getirmişlerdir. 1996 yılından önce yapılan seçimlerde, hiçbir yasal statüsü olmayan göçmenler, oy potansiyeline sahip olmadığından, siyasi partilerin ilgisini çekmemiştir. Bu yüzden 1995 yılında Lübnan yurttaşlığına hak kazanan ve Lübnan'da en kalabalık gruplar arasında yer aldığı iddia edilen Mardin kökenli göçmenlerin oyları, çeşitli partilerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Lübnan'daki seçim sistemi, çok parçalı ve katmanlı bir toplumsal

yapının üzerine inşa edildiğinden, demokrasilerde “Bir insan, bir oy” ilkesi geçerliliğini korumaktadır. Siyasal partiler bu yüzden sonradan yurttaşlık statüsü verilen göçmen ve yabancıların oylarını kendi taraflarına çekebilmek için önceki satırlarda yer verilen patron-müşteri ilişkisine yaygın olarak başvurmaktadır. Seçimlerin galibini belirleyen oy sayıları çok az farklarla belirlendiğinden, en küçük grupların oyları bile seçim dönemlerinde hayati bir öneme kavuşmaktadır. Çünkü sosyal ve siyasal yapısı gereği Lübnan’da bireyler, eşit haklara sahip birer yurttaş olarak değil, eşit temsil hakkına sahip grupların birer üyesi olarak algılanmaktadır. Seçim dönemlerinde partiler arasındaki rekabetin yönünü bu yüzden farklı grupların çıkarları belirlemektedir.

VI.5.6. Sosyal Sınıf Düzeyi ve İş/Meslek Yaşamı

Daha önce dile getirildiği gibi, Mardin’den Lübnan’a göç edenlerin tamamına yakını, kırsal bölgelerde yaşayan ve burada tarım ve hayvancılık ile uğraşanlardan oluşmuştur. Kırsal bölgelerde yaşam koşulları büyük ölçüde iklim-çevresel olaylar tarafından belirlenmektedir. Göçmenlerin yaşadığı bölgeye bakıldığında, iklim-çevre koşullarının oldukça zorlu bir yaşamı beraberinde getirdiği anlaşılabilmektedir. Aynı zamanda göç hareketinin yaşanmaya başlandığı dönem, Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına denk gelmektedir. Savaş sonrası dönemin yol açtığı ekonomik ve sosyal sorunlar, halk kitlelerinin yaşamını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde topraksız köylü nüfusun oranı oldukça yüksektir ve savaş yılları boyunca savaş ekonomisi uygulandığından, geçiminin tamamına yakını tarımsal faaliyetlerle uğraşmak suretiyle temin eden halkın büyük bir kesimi yoksul hale gelmiştir (Silier, 1981:14). Bundan ötürü göç hareketinin yaşanmasında iklim ve çevresel faktörler ile sosyo-ekonomik koşulların (yoksulluğun) belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Göçün kaynağı konumundaki Mardin ve çevresinde -söz konusu dönemin- var olan geleneksel toplumsal yapısında eğitim seviyesi düşük, okuma-yazma bilenlerin oranı az ve uzmanlık gerektiren iş/meslekler neredeyse hiç yoktur.

Lübnan’a yaşanan göç sonrası süreçte, olumsuz sosyo-ekonomik koşulların bir gereği olarak, göç eden aileler aynı evi uzun bir süre paylaşmak zorunda kalmışlardır. Mülakatlar esnasında katılımcılar, çoğu zaman ev içerisinde aileler arasındaki sınırların duvardan duvara çekilen perdeler aracılığıyla çizildiğini dile

getirmişlerdir. Özellikle gecekondu tipi konutlarda barınmaya çalışan aileler, elektrik ve su ihtiyacını çoğu zaman kaçak yollardan temin ettiklerini belirtmişlerdir. Çalıştıkları günübirlik işlerden elde ettikleri kazançların, giderlerini karşılayamamasından ötürü bu yollara başvurduklarını ileri sürmüşlerdir.

G20 (Kadın, 1950)

Çocuklarımızın yaşı küçük olduğu için ben çalışamıyordum. Kocam da inşaat işleri ile uğraşırdı. Bütün gün çalışmasına rağmen, çok az para kazanırdı. O zamanlar, bizim gibi kaçak göçmenlere kimse sürekli bir iş vermezdi, verse bile diğerlerine göre daha az para öderdi. Bu yüzden masraflarımızı karşılamada zorluklar ile karşılaştık. Uzun bir süre aynı evi iki aile paylaştık. Ev bir gecekonduydü. Elektrik ve suyunu kendimiz bağladık.

G29 (Erkek, 1948)

Elimizde yapabileceğimiz bir mesleğimiz yoktu. Bir işten çıkıp, başka bir işe girerdik. Günübirlik ne iş bulursak yapardık. Hamallık, boya-badana, inşaat, araba yıkama gibi pek çok işte çalıştım. Hepsi de geçici işlerdi. Yaşantımızı buna göre düzenlemek zorundaydık.

G34 (Erkek, 1944)

Mardin'de iken Türkçe okuma-yazmam yoktu. Lübnan'a geldik ama ben yine Arapça okuma-yazma bilmezdim. Bu yüzden doğru dürüst bir iş bulup çalışamadım. Sürekli olarak vasıfsız ve güç gerektiren işlerde çalışmak zorunda kaldım.

Bugün Lübnan toplumunun beş sosyal sınıftan oluştuğunu söylemek mümkündür; bunlar ulusal elitler, üst sınıf, orta sınıf, alt orta sınıf ve alt sınıftır (Hanf, 1993:199). Lübnan'da yaşayan göçmenlerin gelir düzeyi bakımından genel olarak alt sınıfları oluşturduğu bilinmektedir. Bu sınıfın mensupları düşük eğitim seviyesine sahiptir bundan dolayı toplumsal hiyerarşide yükselmelerini sağlayacak olan çeşitli imkânlardan yoksundur ve yaşantılarını sürdürebilmeleri için emek gücüne dayalı iş/mesleklerde çalışmak zorundadırlar. Diğer göçmen gruplar gibi Mardin kökenli göçmenlerin sıklıkla; seyyar satıcılık, şoförlük, çiftçilik, hizmetçilik, garsonluk, inşaat işçiliği gibi pek fazla vasıf gerektirmeyen, emek yoğun iş/mesleklerde çalıştığı gözlenmiştir. Bu iş/meslekler ayrıca günübirlik olarak icra edildiğinden, sendikası ve sosyal güvencesi olmayan ve emekli olma fırsatı

sunmayan meslek gruplarıdır. Sonuç olarak bu iş/mesleklerle uğraşanlar düşük gelir grubunu oluşturmaktadır.

Alt sınıfa mensup ailelerin, yaşamını sürdürebilmesi için çocuklarını okul yerine, aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla iş hayatına yönlendirdiği bilinmektedir. Bundan dolayı alt sınıfın eğitim seviyesi sürekli olarak düşük kalmakta ve daha iyi yaşam koşullarına kapı aralayacak olan eğitim sürecinin dışında kalmayı beraberinde getiren bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır.

Bunun da ötesinde, Mardin kökenli göçmenler, Lübnan'da son yıllara kadar Kürt olarak bilindiklerinden pek çok cemaatin ve partinin ilgisinin dışında kalmışlardır. Burada etnik farkların yol açtığı bir dışlama ve sakınma ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Cemaat ve partiler genel olarak aynı din ve mezhep mensubu oldukları üyelerine sosyal yardımlar veya istihdam olanakları sunarken, Mardin kökenli göçmenler özellikle Lübnan yurttaşlığına hak kazanamayanlar bu imkânlardan faydalanamamaktadırlar. Bu durum ise sosyo-ekonomik bakımdan fırsat eşitsizliğine ve devlet ile ilişkiler söz konusu olduğundan eşitlikçi olmayan uygulamalara yol açmaktadır. Lübnan yurttaşlığına sahip olmayanların bir banka hesabı bile açamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, yatırım ve ticari faaliyetlerle uğraşmanın imkânsız olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Lübnan yurttaşlığına hak kazanmış bazı ailelerin, ticari hayata atıldığı ve bu ailelere mensup bireylerin yüksek öğrenim aldıktan sonra uzmanlık gerektiren işlerde çalışmaya başladığı dile getirilmiştir.

G27 (Erkek, 1949)

Gündelik hayatımızı sürdürürken hepimiz birer Lübnanlıyız ama resmiyete gelince, bizler hala birer yabancıyız. Bizim çocuklar burada doğdu ve burada büyüdü ama pek çok haklardan mahrum bir şekilde yaşıyorlar. Yabancı olarak görüldükleri için devlet okullarına alınmadılar. Yeterli miktarda ödeme gücümüz olmadığı için de özel okullara gönderemedik. Bu yüzden iyi mesleklerde çalışmıyorlar. Madem burada doğup büyüdüler ve hayatlarını burada sürdürüyorlar onlara da yurttaşlık hakkının verilmesi gerekmez mi? Yakın akrabalarımızdan birçok kişi Almanya'ya göç etti, Almanya onlara yurttaşlık hakkı verd, ama Lübnan'da yurttaşlık verilmiyor, bunu bir türlü anlamıyorum.

Beyrut'ta yaşayan Mardin kökenli bazı aile üyelerinin, savaş yıllarında Avrupa ülkelerine göç eden çocuklarının gönderdiği paralar ile yaşantısını sürdürdüğü dile getirilmiştir. Bu aile üyeleri, genel olarak yaş ortalaması yüksek ve sağlık koşulları emek yoğun işlerde çalışmasına engel teşkil eden kişilerdir. Bu kişilerin yardım kuruluşlarından ve bazı cemaatlerin yardımlarından faydalandığı ve ihtiyaç duydukları bazı gereksinimlerin yakın çevreleri tarafından karşılandığı da belirtilmiştir. Bunun sebebi ise, gençlik yıllarında çalıştıkları gününbirlik işlerden ötürü sigortalı olamamaları ve emekliliğe hak kazanamamış olmalarıdır.

Sonuç itibariyle, Mardin kökenli göçmenlerin kimlik ve aidiyetleri (Araplık ve Müslümanlık), sosyal ve ekonomik konumlarının belirlenmesinde etkili olamayan özelliklerdir. Lübnan'da uygulamada var olan yurttaşlık sisteminin bir sonucu olarak yabancı statüsünde yaşamını sürdüren kitleler, eşit haklardan mahrum kalmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan önemli bir kavramsallaştırma ise ilksel bağlara atıf yapılan etnik özelliklerin, toplumsal yaşamda ve aidiyet ilişkilerinde işlevsel bir role sahip olmadığıdır. İlkselci etnisitenin savunucularının ileri sürdüğü, belirli bir bölgede ve dinsel topluluk içinde doğmuş olmak, belirli bir dili konuşuyor olmak ve belirli sosyal pratikleri takip etmekten kaynaklanan sosyal bir varoluş olarak etnisitenin (Geertz, 1963) her zaman birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olamayacağı görülmektedir.

VI.5.7. Kimlik Algısı ve Etnik İlişkiler

Her insanın birden fazla kimliği vardır. Cinsiyet, din, yurttaşlık ve dil gibi farklılıklar bireylerin birbiriyle iç içe geçmiş kimliklerini oluşturmaktadır. Kimliğin akışkan ve değişken bir yapısı olduğunu ve bazı durumlarda bireyin kendi tercihleri sonucunda şekillendiğini, bazı durumlarda ise devlet veya sosyal sistem tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Chambers'a göre (1994:24) kimliğe ilişkin varoluşsal bilinç, deneyimler ve gündelik yaşantılardan kaynaklanmaktadır dolayısıyla kimlikler sürekli bir değişim süreci içerisindeyler. Sürekli bir değişim süreci içerisinde yer alan herhangi bir varlık veya kavramın ise sınır ve ölçülerini belirlemenin imkânı yoktur. Bireyler bu yüzden hayatları boyunca, bağlam ve koşullarca şekillenen anlam kalıpları ve değer yargılarına sahip olabilmektedirler.

Değişken yapısının ötesinde kimlik, bireylerin gündelik yaşantılarında geniş sosyal ilişkiler ağı ile ortaya çıkan öznel duygu ve düşünceleri ile yakın bir ilişki içerisindedir. Bireyler, toplumsal anlam ve değerler dünyalarını üyesi oldukları belirli gruplara ait kültürel kodlarla inşa ederler. Aynı zamanda kimlik algısı sosyo-kültürel bağlamdan bağımsız bir öge olmadığından, kimliklerin inşa edilmesinde, sürdürülmesinde ve dönüştürülmesinde kültürün araçsal bir işlevi vardır.

İçinde yaşadıkları toplumda kendilerine en fazla faydayı getirecek olan özellikleri hesap eden bireyler, ya bir tür bütünleşme eğilimi içerisinde olabilir ve toplumun geneline uyum sağlayabilir veya atalarından miras aldıkları kültürü devam ettirmeyi tercih edebilirler. Bütünleşme ve uyum sağlama yönünde çaba sarf edince, her iki kültürün beraberinde getirdiği olanaklardan faydalanabilirler. Bir taraftan kendi kültürlerine ait pratikleri devam ettirirken, bir diğer taraftan da tutunmaya çalıştıkları toplumun kültür ve yaşam pratiklerini öğrenerek, çeşitli kaynaklara ulaşma imkânlarını artırırlar. Bireyler böylece kökenleri ile ilişkili kültürlerini koruma şansını sürdürür ve aynı zamanda yeni toplumun bir üyesi olarak yaşamaya devam ederler.

Köken ile ilişkili kültürel özellikler doğal olarak metaforik akrabalık bağlarının oluşmasında etkilidir. Farklı düzeylerde kendilerine ait bir kültürü olduğuna inanan birey ve gruplar, atalarına ve geçmişlerine sadakat duygusu besler ve bu duygunun sürekliliğini ve devamlılığını koruma refleksi geliştirirler. Etnik özelliklerine yönelik bir tehdit veya kökenleri ile bağlarını sürdürme konusunda bir endişe içerisine giren insanlar, grup formasyonundan kaynaklanan sorunlardan kurtulmak amacıyla kritik bir takım davranışlara yönelebilirler. Mardin'den Beyrut'a göç edenlerle yapılan görüşmelerde, göçün yaşanmasına yol açan sebepler arasında etnik özelliklerinin etkili olduğu dile getirilmiştir. Özellikle dil alanında yaşanan sorunlar, Mardin'de yaşayan ve Arapça konuşan grupların gündelik yaşantılarını ve devlet ile ilişkilerini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ulusal birliği sağlamak amacıyla tek dilli bir yapının önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Türkçe dışında kalan dillerin konuşulması yasaklanmış ve Türkçe dışında herhangi bir dil konuşan yurttaşlara çeşitli cezalar verilmiştir (Kubilay, 2005).

G 34 (Erkek, 1944)

Şehre (Mardin'e) gittiğimizde Arapça konuşmaya korkardık. Dışarıda Türkçe dışında bir dili konuşmanın yasak olduğunu biliyorduk. Özellikle devlet dairelerinde Türkçe dışında bir dil konuştuğumuzda görevliler bize çok kızardı ve çoğu zaman işlerimizi yapmazlardı. Bizim de doğru dürüst Türkçemiz yoktu. Hastane olsun başka bir resmi kurum olsun, gittiğimizde çok sorunlar yaşırdık. Yanımıza Türkçe bilen birisini almak zorunda kalırdık. Ben hiç para cezası almadım ama babam Mardin'de Arapça konuştuğu için para cezası aldığını birçok defa anlatmıştır.

G19 (Erkek, 1950)

Türkçe bilmeyenler resmi dairelerin önünden bile geçmezdi. Polis veya jandarma Arapça veya Kürtçe konuşanlara dayak atıyordu. Biz de Türkiye Cumhuriyeti yurttaşız ama anadilimiz farklı, ne yapabiliirdik ki? Askere gittiğim zaman Türkçe bilmediğim için çok sıkıntı çektim... İş bulmak için Mardin dışında başka bir şehre gitmem gerekiyordu ama Türkçem olmadığı için gidemiyordum. Arapça konuşarak hayatımı sürdürebileceğim tek yer Beyrut'tu, ben de buraya geldim.

Türkiye'de yaşadıkları dönemde etnik köken olarak Arap kimliğinin farkında olan göçmenler, kimliklerinden ötürü gündelik yaşantılarında sorun yaşamayacakları bir yer olarak gördükleri Lübnan'ı göçün hedefi haline getirmişlerdir. Lübnan'a yoğun bir göç hareketinin başlamasından sonra, Arap kökenli kimliklerinde bir aşınma yaşanmıştır. Çünkü Lübnan toplumunda Türk veya Kürt olarak tanınmışlardır. Uzun yıllar boyunca Mardin kökenli göçmenler kendi kimliklerini belirtirlerken Kürt ve Türklüklerine atıf yapmak zorunda kalmışlardır. Kürt veya Türklük vurgusu ise etnik bir kökenden çok bir devlete yurttaşlık bağı ile tabi olarak sunulmuş ve Türkiye'den Lübnan'a gelip yerleştiklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durum sonucunda göçmenlerin etnik kimlik aşınması sorunu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Arap kökenli olmanın yol açtığı sorunlardan ötürü Lübnan'a göç edenlerin (Arap) kimliği, Lübnan toplumunda geçerli bir kimlik olarak kabul edilmemiştir. Yanı sıra Lübnan'da ulusal bir bütünlük sağlamaya yönelik siyasal ve sosyal bir çaba söz konusu olmadığından, Mardin kökenli göçmenler arasında etnik özelliklerce belirlenen bir kimlik bilinci oluşmamıştır ve kimlik oluşumu büyük ölçüde değişen sosyal koşullara göre belirlenmiştir. Daha önce

bahsedildiği gibi iç savaşın devam ettiği yıllarda, koruma ve destek sağlamak amacıyla -diğer birçok cemaat gibi- Mardin kökenli göçmenler farklı özelliklere sahip milislere veya siyasal partilere üye olmuşlardır. Sosyal koşullar arasında kimlik ve aidiyet bilincini şekillendiren bir diğer etken ise Lübnan yurttaşlığı ve yurttaşlığa sahip olmaktan kaynaklanan sosyo-ekonomik olanaklardır.

Lübnan yurttaşlığına sahip olmakla ilişkili olarak ortaya çıkan daha olumlu sosyo-ekonomik statüleri (eğitim, sağlık, iş yaşamı ve siyasal temsil hakkı) elde etmiş olan Mardin kökenli göçmenler, Türkiye kökenli kimlikleri ile birlikte kendilerini Lübnanlı olarak tarif etmekte herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

G23 (Erkek, 1949)

Benim, eşimin ve çocuklarımın Lübnan yurttaşlığı var. Aynı zamanda Türkiye yurttaşız. Yıllardan beri burada yaşıyoruz. Evimiz, işimiz ve akrabalarımız var burada. Türkiye’de de akrabalarımız ve mülklerimiz var. Türkiye’yi de çok seviyoruz. Fırsat olduğunda Türkiye’ye gidiyoruz. Türkiye’ye gittiğimde Türk pasaportum ile gidiyorum. İngiltere’ye oğlumun ziyaretine gittiğimde ise Lübnan pasaportumu kullanıyorum.... Mardin’e gittiğimizde bir sorun yaşamıyoruz ama Mardin dışında bir yere gitmek istediğimizde Türkçe bilmediğimiz için iletişim sorunları yaşıyoruz.

G9 (Kadın, 1958)

Ben kendimi hem Türk hem de Lübnanlı olarak görüyorum. Atalarım Türkiye’de yaşamışlar, ben de orda dünyaya geldim. Bu yüzden Türküm. Ama yıllardan beri burada yaşıyorum. Burada evlendim ve çocuklarımı burada dünyaya getirip büyüttüm. Lübnanlılar ile ilişki kurarken Lübnanlıyız. Bizim gibi Türkiye’den gelenler ile bir araya geldiğimizde ise Türk oluyoruz. Aynı zamanda hem Türk hem de Lübnan kimliklerini taşıyorum. Lübnan yurttaşlığına sahip olmayanlar, birçok haktan mahrum kalıyorlar. 1996 yılında bir sürü para verip ailece Lübnan yurttaşlığına geçtik. Ondan sonra hayatımız düzene girdi.

G35 (Kadın, 1943)

Yurttaşlığı olmamasına rağmen Lübnan’da yaşayan binlerce Mardinli var. Bazılarının Türk yurttaşlığı var, bazılarının ise yok. Burada yaşamaya alıştıkları için başka bir yere gitmiyorlar. Koşullar ne olursa olsun, başka bir ülkeye gitmek istemiyorlar, çünkü hayatlarını burada kazanıyorlar. Hiç kimse kolay kolay evini,

işini, sosyal çevresini terk edip başka bir yere gitmek istemez. Lübnan'da savaş yıllarında çok sıkıntı çekmemize rağmen burada yaşamaya devam ettik. Savaştan kaçıp başka ülkelere gidenler oldu ama her şeye rağmen bizler burada kalmaya devam ediyoruz. Türkiye'den Lübnan'a geldiğimizde yaşım çok küçük olduğu için orası hakkında çok az hatıram var. Kendimi bildim bileli burada yaşıyorum. Bu yaştan sonra başka yere gitmek ve yaşamaya çalışmak benim için imkânsız gibi görünüyor.

Bireyler arasında kurulan ilişki ağları insanları yerel bir mekâna oturtur ve bir mekâna duyulan bağlılık duygusu bireylerin yaşantısını ve bir takım gündelik pratiklerini sürdürmesinde etkin bir işlev görür. Yukarıda yer verilen anlatılardan hareketle, kimlik düzeyinde bir karmaşa olmasına rağmen göçmenlerin yaşam pratiklerini ve kurulu ilişkilerini değiştirmek konusunda isteksiz olduğu göze çarpmaktadır. Uzun süren iç savaşa ve sosyo-ekonomik istikrarsızlığa rağmen pek çok göçmen, Lübnan'da yaşamını sürdürmek konusunda ısrarcıdır. Bu ısrarda ve Lübnan'da yaşama kararlılığında; insanlar arasında kurulan ilişki ağlarının, sosyo-ekonomik koşulların ve Lübnan'ın tarihsel ve coğrafi özelliklerinin etkili olduğu dile getirilmektedir. Özellikle başkent Beyrut, lüks yaşamın ve eğlencenin yaygın olduğu bir kenttir. Ayrıca uzun ve temiz kumsalları ile deniz turizminin en gözde merkezleri arasında yer almaktadır. Ülkenin doğusuna ve kuzeyine doğru gidildikçe bol su kaynaklarına ve geniş ormanlık alanlara rastlanmaktadır. Bu özellikler, insanların Lübnan'da yaşamaktan zevk almasına etki etmekte ve yaşamını burada sürdürme konusunda bir isteğe sahip olmasına yol açmaktadır ayrıca bağlılık ve aidiyet duygularının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşulları oluşturmakta fakat nihai sonuçlarını belirleyememektedir. Elverişli birtakım imkânlarla rağmen aidiyet duygusu söz konusu olduğunda göçmenler, kökenleri ile aralarındaki duygusal bağlara atıflar yapmaktadırlar.

Göçmenlerin kökenleri ile ilişkili aidiyetlerine bağlı kalmak suretiyle Lübnan toplumu ile bütünleşmeyi reddetme gibi bir tercihte bulunmaları, yaşam koşullarını büyük ölçüde olumsuz yönde etkileyecektir. Gündelik yaşamda ve devlet ile ilişkilerde daha fazla olanaktan faydalanmak adına aileler, yüklü miktarlarda para ödeyerek, Lübnan yurttaşlığına geçmişlerdir. Yurttaşlık bağının, tek başına kültürel temelli bir öge olmadığı, çıkarların ve daha iyi yaşam koşullarına kavuşma

arzusunun beraberinde getirdiği bir çabanın ürünü olduğu ortaya çıkmaktadır. Yurttaşlık bağının kültürel özelliklerle ve belirli bir toprak parçası ile özdeşleşmiş bir aidiyet olduğu iddia edildiğinde, göçmenlerin kendi kültürel değerlerine sadık kalmaları ve yaşadıkları topluma birer yabancı olarak yaşamaları gerektiği düşünülecektir. Oysa gerçekte bunun aksi bir durum söz konusudur. Mardin kökenli göçmenler için hem Türkiye hem de Lübnan yurttaşlığı bir kimlik ve aidiyet kaynağını teşkil etmektedir. Farklı iki ulus devlet olmasına rağmen Türkiye ve Lübnan'ın tarihsel olarak paylaştıkları bir takım değerler vardır. Bunlar arasında en belirgin olanlarından birisi kültürel karakteristiklerdir. İslamiyet her iki toplumun ortak ögesidir ve bu öge göçmenler açısından toplumsal uyumu artırıcı bir özelliktir. Her iki ülkeye aidiyet duygusu beslemenin sorun olarak ortaya çıkmasını engelleyen etkenlerden birisi, Türkiye ve Lübnan'ın birbirleriyle siyasal ve ekonomik bakımdan rekabet veya çatışma halinde olmamasıdır. Türkiye'ye aidiyetin temelini oluşturan özellikler köken duygusu iken, Lübnan'a aidiyeti sağlayan özellik ise etnisite anadildir. Kimlik sorunu olarak ortaya çıkan sorun ise Arapça'yı Lübnan'da konuşma dili olarak kullanmaları buna karşılık Türkiye'nin resmi dili olan Türkçeyi konuşamamalarıdır. Tarihsel olaylar sonucunda yaşanan bu durum, aidiyet sorunu söz konusu olduğunda ne tam anlamıyla Türkiyeli ve ne de tam anlamıyla Lübnanlı olamamayı da bir sonuç olarak ortaya çıkarmıştır. Bu sorun esasında bir yakınlık ve uzaklık sorununu ortaya çıkaran, ülkesi ve yurdu tam anlamıyla belli olmayan ve her an yer değiştirebilen insanların yabancılık sorunudur. Göçmenler, uzakta bulunan başka bir ülkenin insanlarıdır ve toplumun genelinden farklı bir takım özellikleri olduğu için öteki ve yabancıdırlar. Toplumun geneline uyum sağlamak amacıyla, sahip oldukları bir takım özelliklerini değiştirmek ve koşullara uyum sağlamak zorundadırlar. Bunları yapmadıkları takdirde toplumun geneli tarafından dışlanmakta ve reddedilmektedirler (Ritzer, 1992). Lübnan yurttaşlığına sahip olanlar yabancılık sorununu belirli bir yere kadar atlatmışlardır. Buna karşılık Lübnan yurttaşlığına hak kazanamayan aileler ve bireyler, yabancı statüsünde (*qayd ad dars-nationality under consideration*) ülke içerisinde yaşamasına izin verilenler kapsamında değerlendirildiğinden, toplumun genelinden farklı olarak algılanmakta ve pek çok haktan mahrum edilmektedir.

İkili bir kimlik ve aidiyet ilişkisi olarak ortaya çıkan hem Türklük hem de Lübnanlılık algısı, bir değişim sürecinin ürünüdür. Birey veya grubun kimliğinde bu değişimin gerçekleşebilmesi için belirli bir zamana gereksinim vardır. Kalma süresi konusundaki kararlılık ile geri dönüşe yönelik beklentilerin yoğunluğuna bağlı olarak bu süre farklılık göstermektedir. Kalma süresi konusundaki karar uzun süreli ise yeni bir kimlik edinmeye yönelik eğilim daha kolay olmaktadır, çünkü uyum konusunda bir çaba ortaya çıkmaktadır. Kalma süresi uzadıkça, sosyal çevreye uyum, sosyal ağlar, ilişkiler ve yaşamı sürdürme konusunda pratik bir takım alışkanlıklar oluşmaya başlar. Göçmenler, sadece kökenlerinden kaynaklanan kimlikleri sürdürmek yerine yeni toplumun kendilerine sunduğu yeni özellikleri kendi kimliklerine eklemeyerek topluma uyum sağlamaya çalışırlar. Bunun sonucunda yeni davranışları, fikirleri ve yaşam stratejilerini öğrenir ve yeni toplumun yeni üyeleri haline gelirler. Buna karşılık kalma süresi kısa ve geri dönüş yönünde bir beklenti var ise köken ile ilişkili kültürel pratikler ve aidiyet duyguları daha güçlü olacağından kimlik değiştirme ile ilgili eğilim daha katı olacak ve yabancılık algısı devam edecektir.

Modern zamanlarda yaşanan göç hareketlerinde hedef toplumun bir üyesi olmak, iki türlü bir değişimi zorunlu kılmaktadır. Bireyler kökenleri ile ilgili kültürü ve belleği unuttur veya tam tersine, kendi kökenlerine ait kültürel ve tarihsel pratikler ile hedef toplumdaki deneyimlerini bir arada tutarlar. Bu durumda kültürler arası bir ilişki ortaya çıkar ve bireyler, çok kültürlü-çok kimlikli bir benlik algısı inşa eder. Birçok durumda göçmenlerin göç ettiği hedef toplumda daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmeleri, göç öncesi süreçte sahip oldukları kültür ve yaşam biçiminden uzaklaşıp, yeni koşullara uyum sağlamaları ile mümkündür. Bu da beraberinde yaşam biçimi düzeyinde bir değişimi gerekli kılmaktadır. Sosyal yaşamın rasyonelleşmesi olarak ortaya çıkan bu süreç, geleneksel toplumsal yapının üyesi olan insanların modern-sanayi toplumlarına göç etmesi sonucunda bir tür kişilik bölünmesi sorunu yaşamalarına yol açmaktadır. Göçmenler; bir tarafta modern toplumsal ilişkilere uyum sağlamaya çalışırken bir tarafta kökenleri ile ilişkili aidiyet duygularını kaybetme endişesi taşımaktadır (Vieira & Trindade, 2008:38). Mardin'den Lübnan'a göç eden gruplar veya aileler keskin bir kültürel ayırım ile karşı karşıya gelmemişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Ortadoğu'da kurulan devletlerin kültürel, toplumsal ve siyasal yaşamında görülen

ortak bir mirasa rastlamak mümkündür. Bu miras; geleneksel toplumsal yapı ile çok kültürlülüğün temelini oluşturan etnisite, din ve dil konusundaki çeşitliliktir. Birer Osmanlı kenti olarak Mardin ve Beyrut'un ortak özellikleri arasında söz konusu çok kültürlülüğün ve geleneksel yaşam biçiminin izlerine rastlamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında geleneksel toplumsal yapıdan, modernleşmiş sanayi toplumlarına geçiş sürecinde yaşanan sorunların Mardin kökenli göçmenler için yukarıda bahsedilen kişilik bölünmesi türünde bir sorun haline gelmediği görülmüştür. Ortadoğu toplumları için üst bir kimlik algısını oluşturabilecek olan bu özellik Hall'un (1998:173) kimliklerin ortaya çıkmasında etkili olduğuna inandığı yaklaşımına uygunluk arz etmektedir. Hall'a göre kimlik, üyelerine belirli anlamlar ve referans ağları sunan ve daha çok yüzeysel ve yapay olarak yüklenmiş benliklerin içinde saklı ortak bir tarihsel deneyime ve atalara sahip olduğuna inanan insanların ortak benlikleridir. Böylece göçmenlerin hayali bir toplum ile ilişkili olarak şekillenen bilinçleri kimliklerinin temelini oluşturmada etkili hale gelmektedir. Ortadoğu'nun kültürel ve siyasal coğrafyasında yaşayan bireyler, kimlik inşa süreçlerinde ulus devletlerin sınırlarının ötesinde kendilerini ifade edebildiklerine inandıkları daha geniş kapsamlı ve tarihsel temelleri olan aynı zamanda içinde bulunulan koşullarca belirlenen bir kimlik edinme sürecine dâhil olabilmektedirler.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç hareketi; iç içe geçmiş bireysel özellikler, karmaşık sosyal yapılar ve tarihsel olayların bir araya gelerek oluşturduğu dinamik bir süreçtir. Bu dinamik süreci tek bir olay veya tarihsel bir gerçeklik ile açıklamaya çalışmak, eksik çıkarımların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. İnsanların ülkelerini neden terk edip başka bir ülkeye göç ettiklerini ve buraya yerleştiklerini açıklayabilmek için tek bir sebep yoktur. Bu yüzden göç sürecini bütün yönleriyle anlamaya çalışmak gerekmektedir (Castels ve Miller, 2003:27). Saha çalışması aracılığıyla elde edilen verilerin değerlendirilmesi sürecinde, Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göç etmesinde etkili olan faktörlerin çeşitli olduğu ve göç davranışının farklı kuramlar çerçevesinde ele alınması gereken bir olgu olduğu görülmüştür.

Dünyanın farklı bölgelerinde sosyal bilimciler tarafından gerçekleştirilen saha çalışmaları ve istatistiki veriler ışığında oluşturulan kuramsal yaklaşımlardan hareketle Mardin kökenli Araplar'ın Lübnan'a göç davranışının, dünyanın pek çok yerinde yaşanan göç hareketleri ile ortak bir takım özellikleri paylaştığı görülmüştür. Ortak özellikler arasında elverişli yaşam koşullarına ulaşma arzusu, kırsal alanların iticiliğine karşılık kentsel alanların çekiciliği, göçe karar verme sürecinde oluşan göçmen ağları ve göç sonrası dönemde hedef toplum ile bütünleşmeyi sağlayan sosyal ağlar gibi etkenler vardır.

Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan göçler ile paylaşılan ortak özellikler dışında, bölgenin tarihsel ve kültürel yapısının beraberinde getirdiği özgün bir takım etkenler de vardır. Çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlı Devleti bugün Ortadoğu ülkeleri olarak bilinen fiziksel ve kültürel coğrafyayı 600 seneye yakın yönetmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve dağılmasından sonra bölgede ulus devletler kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı siyasal ve toplumsal hiyerarşi, kendisinden sonra bölgede kurulan ulus devletlerin toplumsal yapılarını büyük ölçüde etkilemiştir (Ahmad, 2002:42). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal bir formasyona sahip devlet ve toplumsal yapıların inşa süreci beraberinde birtakım sorunları getirmiştir. Bu sorunlar arasında etnik ve mezhepsel ayrımlardan kaynaklanan iç çatışmalar, politik

ve ekonomik istikrarsızlıklar ve bunlarla ilişkili olarak yaşanan göçler yer almaktadır.

Tarih boyunca Ortadoğu bölgesinin sınırları içerisinde çok sayıda göçler yaşanmıştır fakat ulus devlet bilincinin oluşması ve buna bağlı olarak devletlerarasında sınırların belirginleşmesi, XX. yüzyıldaki göç hareketlerinin niteliğini değiştirmiştir. Devletlerarasında sınırlar çizilirken, ulus devlet öncesi dönemde yaşanan kültürel gerçeklikler ve sosyal ilişkiler göz ardı edilmiştir (Kamrava, 2005:46). Buna rağmen Ortadoğu'daki ulus devletler arasında sınır anlaşmazlıklarından ve egemenlik mücadelelerinden kaynaklanan sorunlar yok denecek kadar azdır (Arap-İsrail ve İran-Irak Savaşları hariç). Bu yüzden Ortadoğu toplumları arasında büyük ölçüde tarihsel olarak paylaşılan kültürel ve mekânsal bir yakınlık algısı hâkimdir.

“Yakınlık” kavramının Arapçadaki karşılığı “Akrabalık”tır ve bu kavramın zihinlerde uyandırdığı anlamlar, toplumsal yaşamda belirleyici bir özellik taşımaktadır (Conte, 2013:15). Bu yüzden Lübnan'a göç eden Mardin kökenli Araplar açısından Suriye ve Lübnan toplumları birer akraba toplumdurlar. Söz konusu akrabalık bağları, kan bağı esasına dayanan ilksel (Primordial) etnisite anlamındaki bağlar değil daha çok aynı coğrafyayı ve benzer bir kültür dünyasını paylaşmaktan ve ortak bir geçmişe sahip olmaktan kaynaklanan bir algılamayı ifade etmektedir. Ortadoğu toplumlarında ortak bir kan bağına dayalı olarak gerçekleştiği varsayılan ilişkilerin “soy” kavramı ile ifade edildiği düşünülmektedir. Daha geniş birliktelikler oluşturduğu varsayılan etnisitenin ise bir ilişkiler kümesi ve bir bilinç türü olduğunu ileri sürmek mümkündür. Aynı dili konuşmak, aynı dine mensup olmak ve ortak bir tarihi paylaşmak etrafında şekillenen bu düşünce, sosyal ve mekânsal bağlamda akrabalık bağlarını ortaya çıkaran sosyal-araçsal ilişkiler çerçevesinde şekillenen bir etnisite türüdür (Smith, 2000).

Ortadoğu'da yaşayan insanlar için başka bir topluma göç edip yerleşmek, bireysel ve sosyal anlamda bir yabancılaşma düşüncesini ve duygusunu ortaya çıkarmaz. Buna karşılık bir göç hareketi resmi bağlamda -ulus devletin kavramsal yapısı gereği- yasa dışılık, yabancılaşma ve ötekilik imgesini ortaya çıkarmaktadır. Ulus devletler, ülke sınırlarını ve toplumsal yapılarını hukuk kuralları ve icat edilmiş bir takım semboller üzerinden şekillendirebilir fakat gündelik yaşamda söz konusu

sınırları ve sembolleri etkin birer varlık haline getirememektedirler. Resmi ve hukuki sınırlar somut ve büyük ölçüde mutlaktır oysa sosyal ve kültürel sınırlar görelidir ve geçirgendir. Toplumsal yaşamda kimlik ve aidiyetlerin sınırları esnek, tarihseldir yani zaman ve koşulların belirlediği değişmelere açıktır (Barth, 2001:17). Buradan hareketle ulus devletlerin sınırları içerisinde yaşayan bireylerin, gerçek hayatta birbirlerini sadece farklı ülkelerin yurttaşları olarak gördükleri için sınıflandırmadıkları ve birbirleri ile ilişkilerini bu çerçevede belirlemediklerini söylemek mümkündür. Karşılıklı olarak kurulan ilişkilerin ve paylaşılan ortak kültürel özelliklerin birey ve gruplar arasındaki sınırları esnettiği iddia edilebilir.

Çalışma sonucunda elde edilen verilerden hareketle, tek bir toplumsal bütünleşme ve aidiyet ilişkisi yerine çoklu bir bağlılığın daha yaygın olduğu görülmüştür. Belirli bir toplumun üyesi olan birey ve gruplar, yapısal özelliklerden kaynaklanan farklı kimlik ve aidiyetlere bağlılık gösterebilirler. Bu çoklu bağlılıklar genel olarak iki farklı etnik gruba veya iki ulusa üye olmayı ifade etmektedir. Göçmenler veya doğup büyüdüğü ülke toprakları dışında -çeşitli sebeplerden ötürü- yaşamak zorunda olanlar açısından bu gerçeklik, günümüz dünyasında olağan bir durum olarak kabul edilmektedir. Koşullar gereği birey veya gruplar, farklı zamanlarda diğerleri ile ortak kimlikleri benimseyebilir ve paylaşabilirler. Çünkü göç eden insanların birincil derecedeki motivasyonunun, “*Daha elverişli yaşam koşullarına ulaşma arzusu*” olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı kimlik ve aidiyetler modern düşüncenin iddiasının aksine çok katmanlı, çok kültürlü, ulus ötesi ve evrensel bir biçime doğru bir dönüşüm geçirmektedir (Tuna ve Özbek, 2014:69).

Mardin kökenli Araplar’ın Lübnan’a göç etmesine yol açan tarihsel olaylar çeşitlidir ama en belirgin olanları, siyasal istikrarsızlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik koşullardır. Lübnan’ın göçün hedefi haline gelmesinin sebebi ise coğrafi ve kültürel yakınlık ile konuşma dilinin benzerliğidir. Yanı sıra Osmanlı döneminden itibaren sanayi ve ticaret merkezi haline gelen Lübnan’ın ekonomik bakımdan gelişmiş bir bölge olması, Mardin kökenli Araplar’ın göç etmesinde etkili olmuştur. Göç hareketinin büyük bir bölümü 1940-60 yılları arasında Türkiye-Suriye-Lübnan sınırlarının gayri resmi-kaçak yollardan aşılması suretiyle gerçekleşmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye-Suriye sınırında kaçak geçişleri önlemek ve güvenlik önlemlerini arttırmak amacıyla mayınların döşenmesi

sonucunda göç hareketi azalmıştır. Birçok göç hareketinde olduğu gibi ilk göç edenler genç bireylerden oluşmuştur. İlerleyen zamanlarda aile birleşmeleri ve evlilikler yoluyla Lübnan'a göç edenlerin sayısı artmış ve kalma süresi uzamıştır.

Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenler, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla göç ettikleri Lübnan'da yaşamaktan memnun olduklarını aynı zamanda Türkiye'yi kendi anavatanları olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Öyleyse, geçmişte Türkiye'de karşılaştıkları dönemsel sorunlardan ötürü göç etmek zorunda kalan ve Lübnan'ın sosyo-ekonomik hiyerarşisinde alt gruplara mensup olan Mardin kökenli Araplar'ın, her iki ülke ile ilgili pozitif duygular beslemesinin temelindeki etkenler nelerdir? Konu ile ilgili olarak Rose, anavatana yönelik geliştirilen duyguların "Bir mekan ile özdeşleşen kimlik" türüne tekabül ettiğini iddia etmektedir (1995:87). Buna göre insanlar, kökenlerinden devraldıkları kültürel kodlardan hareketle, bir takım anlamlar ve değerleri yaratır ve bunları devam ettirmek konusunda çaba sarf ederler. Öte yandan bireyler, içinde buldukları topluma kültürel, ekonomik ve siyasal olarak uyum sağlamaya çalışırlar (Hargreaves, 1995:33). Böylece hem kökenlerine hem de yaşamakta oldukları yeni topluma bağlılık ve sadakat duygusunu aynı anda besleyebilirler. Ne var ki bu duygular, bireylerin veya grupların toplumsal yaşamında her zaman için eşit derecede bir öneme sahip değildir. Hangi duygunun daha öncül olduğu ve hangisinin ikincil olduğu konusu, koşullara göre farklılaşmaktadır. Bireyler, toplum içindeki konumlarını sağlamlaştırmak amacıyla rasyonel tercihlerde bulunabilecek mekanizmalara sahiptirler (Lee, 1966). Yaşam koşullarını iyileştirmek ve toplumsal hiyerarşide daha avantajlı bir konuma gelmek amacıyla bireyler, eğitim olanaklarından faydalanma ve meslek seçimi konusunda, rasyonel olarak davranır veya resmi bir yurttaşlık statüsü elde etmek için bir takım bedeller ödemek konusunda istekli olabilirler.

Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli Araplar, göçün yaşandığı ilk dönemlerde eğitim ve uzmanlık gerektiren çalışma alanlarının uzağında kalmışlardır. Kadın göçmenler; ev-işyeri temizliği, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi işlerde çalışmışlardır. Erkekler ise aynı şekilde, garsonluk, inşaat işçiliği, boya-badana ve tarla-bahçe işleri gibi emek yoğun işlerde çalışmışlardır. Kalma süresi uzayınca ve yurttaşlık statüsüne sahip olunca, eğitim-öğretim imkânlarından, finansal

yatırımlardan ve mülkiyet haklarından daha fazla faydalanmaya başlamışlardır. Bu hakları elde edenlerin sayısı ise tam olarak bilinmemektedir fakat Lübnan nüfusunun yarısına yakınına oluşturan diğer göçmen ve mülteciler gibi yurttaşlık statüsü verilmeyen Mardin kökenli göçmenler, söz konusu haklardan ve imkânlardan mahrum olarak yaşamaya devam etmektedir. Bahsedildiği gibi etnik bağlar; sadece kan bağı, din ve dil gibi birincil derecedeki ilksel (Primordial) özelliklerden oluşmuş olsaydı, Mardin kökenli Araplara Lübnan'ın resmi yurttaşlığının verilmesi zorunluluğu ortaya çıkardı oysa pratikte böyle bir durum oluşmamıştır. 1994 yılında Lübnan parlamentosunun kararı ile ülke sınırları içerisinde yaşayan bazı göçmen ve mültecilere Lübnan yurttaşlığının verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın gerisinde, Müslüman nüfusun Hıristiyan nüfusa karşı siyasal ve sosyal konumunu güçlendirme amacı yatmaktadır (Bak. Tablo 8). Lübnan yurttaşlığı verilenlerin çoğu Müslümanlardan oluşmaktadır. Yapılacak olan yerel ve mahalli seçimlerde Müslümanların oyları, siyasal ve sosyal ilişkilerin dinsel aidiyetlerce belirlendiği Lübnan'da, doğal olarak Müslüman partilere gidecektir. Böylece Müslüman partiler, Hıristiyan partilere karşı önemli bir avantaj elde edecektir. Bu durum esas itibariyle, ulus devletlerin yapılanması sürecinde etnisitenin koşullar tarafından belirlenen sosyal-araçsal yönünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Uzun yıllar boyunca, güvensizlik ve görünmezlik sorunu yaşayan Mardin kökenli Araplar, kurumsal ve resmi özelliklerden kaynaklanan koşulların (yurttaşlık statüsünün) değişmesi sonucunda Lübnan'da –görece- daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaya başlamışlardır. Yapılan çalışmalarda Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli göçmenlerin yurttaşlık statüsünü aldıktan sonra, daha elverişli iş ve yaşam koşullarına sahip olmaya başladığı ve Lübnan toplumu ile bütünleşme düzeyinin arttığı görülmüştür (Hourani, 2011). Yurttaşlık hakkına sahip olmadan önceki yıllarda Lübnan'da yaşayan Mardin kökenli Araplar kendilerini, yabancı oldukları bir toplumda yaşamak zorunda olan bireyler olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir. Kaçak veya resmi herhangi bir statüye sahip olmaksızın sürdürülen bir yaşantı, toplumsal anlamda güven ve kalıcılık hissi vermediğinden, kendilerini yabancı olarak algılamış ve toplum tarafından aynı şekilde görülmüşlerdir. Hâlihazırda Lübnan'da yaşamaya devam edip yurttaşlığa hak kazanamayanlar, yabancılık duygusu ve birçok haktan mahrum olma sorunları ile karşı karşıyadır. Söz konusu bu

grup için yurttaşlık haklarının ve aidiyet bağlarının olduğu varsayılan Türkiye'ye kesin dönüş yapmaları başka türden sorunlar içermektedir. Çocukluk veya gençlik yıllarından itibaren Lübnan'da yaşamaya devam eden bu grubun büyük bir kısmı, Türkçe okuma-yazmayı ve konuşmayı bilmemektedir. Yaşantılarını sürdürebilecekleri ve ailelerinin geçimini sağlayabilecekleri profesyonel meslekleri yoktur. Mardin ve çevresinde kendilerine ait konutları ve tarım arazileri olduğunu dile getirenler olmuştur fakat yörenin coğrafi ve iklimsel yapısı, tarımsal faaliyetlerden tatmin edici bir gelir elde edilmesine imkân vermemektedir.

Lübnan hükümetleri, ülke içerisinde sayıları binlerle ifade edilen göçmenlerin sorunları ile baş edebilmek için çeşitli politikaları hayata geçirmiştir. Özellikle göçmen ailelerin çocuklarının temel eğitimden ve sağlık hizmetlerinden faydalanmaları ve resmi olarak kayıt altına alınmalarını kolaylaştırmak için bir çeşit oturma izni olan “*Qayd ad dars*” (*Nationality under consideration*) adlı bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Oturma, seyahat etme ve belirli işlerde çalışma haklarını sağlayan bu resmi izin ile göçmenlerin sorunları belirli bir düzeyde azaltılmaya çalışılmıştır fakat yurttaşlık statüsünün verilmemiş olmasından ötürü toplumsal, kurumsal ve yapısal sorunlar devam etmektedir.

Kurumsal ve yapısal sorunlardan ötürü Mardin kökenli Araplar, gündelik yaşantılarını sürdürmeye yönelik bir takım yaşam stratejileri geliştirmişlerdir. Bu yaşam stratejilerini ortaya çıkaran etken, Lübnan iç savaşının devletin düzenleyici rolünü kaybetmesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Lübnan'ın toplumsal yapısı, büyük ölçüde dinsel cemaat düzeyinde bir örgütlenmeye dayalı olduğundan birey veya aileler, çeşitli imkânlardan faydalanmak amacıyla bir cemaate mensup olmak zorundadır. Cemaatlere üyelikler, gayri resmi bir takım kurullarla belirlenmiştir. Bu kurulların en belirgin olanı genel seçimler döneminde cemaatin gösterdiği adaylara oy vermek ve seçim kampanyalarına katılmak gibi faaliyetlerinden ibarettir. Bu faaliyetleri yerine getirmenin birinci koşulu ise oy kullanabilme hakkını beraberinde getiren Lübnan yurttaşlığına sahip olmaktır. Yurttaşlık sahibi olmayan aileler ve bireyler, oy potansiyeli taşımadıklarından cemaatlerce göz ardı edilmekte ve adeta üyeliğe alınmamaktadır. Bundan dolayı yurttaşlığı olmayan aile ve bireyler, kendi aralarında enformel olmayan ve kan bağı esasına dayanan akrabalık ilişkileri çerçevesinde sosyal ağlar oluşturmuşlardır. Bu

sosyal ağlar, aile bireyleri arasındaki dayanışma örüntülerini oluşturmaktadır. İş bulma, barınma ve maddi destek sağlama gibi konularda aile üyeleri birbirlerine destek olabilmektedir. Burada, İksel Etnisite Yaklaşımı'nın argümanlarına rastlamak mümkündür. Grup veya aile üyelerinin toplumsal yaşamda karşı karşıya gelebilecekleri sorunlar söz konusu olduğunda, birincil ilişkilere dayalı aidiyetler devreye girmektedir. Bireyler arasındaki karşılıklı güven duygusundan ve kan bağı akrabalığından kaynaklanan bu dayanışma türü, ilksel etnisitenin aynı aile üyeleri arasında gerçekleşen bir ilişki türü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Fenton, 2001:39-83). Özetlemek gerekirse; aile üyeleri arasında ilksel etnisite ilişkileri geçerli iken yurttaşlık ve devlet gibi daha geniş sistemlerde sosyal-araçsal etnik ilişkilerin daha egemen olduğunu söylemek mümkündür. Bundan dolayı birey ve grupların, yaşantılarını devam ettirirken her iki etnisite türünün beraberinde getirdiği ilişkileri taşıyabildiği iddia edilebilir.

Mardin kökenli aileler; atalarının yaşadığı yerler ile ilişkilerini korumak istemektedirler. Katılımcıların tamamı, Mardin'deki akrabaları ile sürekli olarak görüştiklerini, fırsat bulduklarında Mardin'e gelip akrabalarını ziyaret ettiklerini ve kendilerine ait mülklerini bakımdan geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Kendilerini kökenleri ile bağladıklarına inandıkları en önemli öğelerin başında, konuştukları dilin lehçesi olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle hane içerisinde ve diğer aile üyeleri ile Mardin lehçesinin konuşulduğu ve son zamanlarda Türkçe öğrenme konusunda ciddi bir çaba sarf edildiği görülmüştür. Kökenleri ile bağlarını koruyabilecek bir diğer özellik ise grup içi evlilik tercihidir. İmkânlar elverdiği ölçüde Lübnan'da yaşayan aileler, çocuklarının Mardin kökenli birileri ile evlenmesinden yana tercihleri olduğunu belirtmişlerdir. Böylece akrabalık ilişkileri sayesinde köken ile bağlar korunacak ve devam ettirilecektir. Benzer biçimde bazı aileler, Türk yurttaşlığından çıkarılmaması için erkek çocuklarının Türkiye'de zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmesini istemektedirler. Bu özellikler genel olarak Mardin kökenli göçmenlerin, kökenleri ve Türkiye ile olan bağlarını korumak amacıyla uyguladıkları stratejilerdir ve ilerleyen zamanlarda kendileri açısından olumlu bir takım sonuçlar getireceğini beklemektedirler.

Lübnan'da diğerleri ile eşit fırsatlara ve haklara ulaşabilmek amacıyla, toplum ile bütünleşmelerini sağlayacak başka stratejileri hayata geçirmeye

çalıştıkları görülmüştür. Toplum içerisinde kökenleri hakkında ipuçları verebilecek isim ve soy isimler yerine, Lübnan toplumunun aşına olduğu isimleri kullanmayı tercih etmektedirler. Lübnan yurttaşlığına sahip olanlar ile olmayanlar, Türkiye’de resmi kayıtlarda kullanılan soy isimlerinden farklı soy isimleri kullanmaktadırlar. Dil ve iletişim konusunda toplumun diğer üyeleri ile herhangi bir sorun yaşamamaları, toplumsal ilişkilerin kurulması sürecinde olumlu bir özelliktir. Yanı sıra, çocuklarının toplumsal hiyerarşide sosyo-ekonomik konumlarını değiştirecekleri ve sonrasında uzmanlık gerektiren meslekleri elde edebileceklerine inandıkları eğitim sürecine dâhil edilmesi konusunda isteklidirler. Göçmenlerin yaşadıkları toplumun normlarını ve kültürünü benimseyerek toplum ile bütünleşmelerini sağlayacak olan tutumları, birden fazla kimlik ve aidiyet ilişkisine sahip olduklarını göstermektedir. Aşağıda, mülakatlar esnasında farklı katılımcıların kimlik ve aidiyetleri ile ilgili duygularını dile getirdikleri ifadeler derlenmiştir:

Kendimi bir göçmen olarak değil, yerli birisi olarak görüyorum...

Kendimi hiçbir yere ait hissetmiyorum...

Hem Türküm hem Lübnanlıyım...

İnsanlar bizi yabancı olarak görüyor ama bu o kadar da kötü birşey değil.

Bazen kendimi yabancı olarak görüyorum...

Türkiye beni çok cezp ediyor ama Lübnan’ı terk edemiyorum...

Mardin’den Lübnan’a yaşanan göçü özgün kılan en belirgin özellik, bilindiği kadarı ile sadece Mardin ili ve ilçelerinde yaşayanların dâhil olduğu bir göç hareketi olmasıdır. Örnekleme grubunu oluşturan birey ve aileler ile yapılan mülakatlar esnasında Mardin kökenliler dışında göç edenlere rastlanmadığı ifade edilmiştir. Bu tür bir göç hareketinin yaşanmasında, göçmenler arasında yaşanan bilgi alışverişinin etkili olduğunu ileri süren İlişkiler Ağı Kuramı’nın varsayımları oldukça anlamlı bulunmuştur. Etnik ilişkilerin etkili olduğu göç hareketlerinde bu tür ağların oluşması, kimlik ve farklılık sorunlarını ortaya çıkaran koşulların bir sonucudur. Göç hareketinin belirli coğrafi ve kültürel bir mekân ile sınırlı kalması, hedef konumundaki yerde elde edilebilecek olan kazanımların başkaları ile paylaşılmak istenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Saha çalışması sırasında yapılan gözlemlerin kazandırdığı deneyim ve elde edilen verilerden hareketle göçmenlerin, kimlik ve aidiyetlerini koruyarak, Lübnan toplumundaki konumlarını değiştirmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür. Göçmenler; bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde kökenlerinden kaynaklanan kimlik ve aidiyet bağlarını sürdürme ve aynı zamanda yaşadıkları toplumun hayat standartlarına uyum sağlama eğilimine sahiptirler. Bunu başarabilmek için koşulların zorunlu kıldığı, sosyal ağları ve resmi statülerini korumak gibi bir takım pratikleri, bireysel düzeyde geliştirmişlerdir. Kolektif bir dayanışma geliştirmemelerinin sebebi, örgütlenme ve ortak bir eylem sergilemenin etkileri konusundaki bilinç eksikliği ve resmi olarak onaylanmamış statülere sahip olmalarıdır. Uzun yıllar boyunca Lübnan'da yaşamalarına rağmen kendilerini temsil edebilecek bir dernekleşme, basın ve yayın faaliyetlerine girmemişlerdir. Sosyo-ekonomik düzey ve eğitim seviyesinin düşüklüğü bu konuda etkili olan diğer özelliklerdir. En önemli etken ise kimlik ve aidiyet konusunda yaşanan karmaşıklığıdır. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ulusalcılık düşüncesinin tesis edilmesi sonucunda, etnik ve dilsel özelliklerinden ötürü Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Mardin kökenli Araplar, Lübnan'da uzun yıllar boyunca Kürt ve daha sonra Türk olarak kabul edilmiştir. Lübnan'da Türk kimliği ise tarihsel olaylardan ötürü olumsuz bir imgeye sahiptir. Bu algı özellikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarda uygulamış olduğu siyasal ve sosyal alandaki reformlardan kaynaklanmaktadır (**Fotoğraf 10**). İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Türkleştirme, merkezi yönetimi güçlendirme politikaları ve Lübnan'ın Osmanlı'ya muhalif bazı aile üyelerini idam ettirmesi, Lübnanlılar'ın belleğinde olumsuz bir Türk imgelemine oluşmasına yol açmıştır (Kayalı, 1998:150). Bundan dolayı Mardin kökenli Araplar, Türkiye kökenlerine vurgu yapacak bir örgütlenme faaliyetine teşebbüs etmekten kaçınmışlardır.

Bu çalışmanın verilerinden hareketle, Ortadoğu'da yaşanabilecek göç olayları, etnik ilişkiler, kimlik ve aidiyet sorunları konusunda bir takım tipolojiler ve kalıplar geliştirilmeye çalışılmıştır. Tipolojiler bir konu ile ilgili olduğu düşünülen kuramlar için yeni kavramlar üretilmesini sağlar. Çalışma aracılığıyla betimlemesi yapılan tipolojilerin ise çok yönlü ve çok değişkenli bir özelliğe sahip olduğu düşünülmüştür. Göç gibi toplumsal bir olgunun ortaya çıkmasında etkili olan sosyal koşullardır koşullar siyasal, ekonomik, kültürel ve psikolojik sorunlarla ilişkili olarak

ortaya çıkan ilişkiler kümesidir ve hangi ilişkinin daha etkili veya belirleyici olduğu bağlama göre farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı göç olgusunu belirli bir takım kurallar çerçevesinde açıklamak yerine çok yönlü ve çok değişkenli tipolojiler aracılığı ile açıklamak gereklidir.

Benzer biçimde akademik çalışmalar Ortadoğu bölgesi ile ilgili olarak uluslar arası ilişkiler, ideolojik sorunlar ve doğal kaynakların kontrol mekanizmaları etrafında yoğunlaşmaktadır. Genel kurallar çerçevesinde yaşanan söz konusu sorunların toplumun farklı gruplarını nasıl etkilediğini ve kültürel coğrafyayı nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından bireysel ve yerel düzeyde yaşanan olayları da incelemek zorunluluğu vardır. Etnisite, kimlik ve aidiyet gibi kavramlar; muğlak, parçalı, akışkan ve esnek olduğu için çok yönlü sosyal ilişkilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Yönlü sosyal ilişkileri göz önünde bulundurmadan gerçekleştirilmek istenilen yapısal ve kurumsal formasyonlar, toplumsal ve kültürel sorunların yaşanmasına yol açmaktadır. Bununla ilgili olarak Ortadoğu’da son yıllarda yaşanan şiddet olaylarının açıklanmasında etnik ve mezhepsel ayrımların tek başına yeterli değişkenler olmadığı düşünülmektedir. Etnik ve mezhepsel ayrımlar tarafından maskelenen ekonomik çıkarların, bölge toplumları arasındaki ilişkilerin niteliğini büyük ölçüde etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Belirli bir alanda sistematik bir şekilde gerçekleştirilen uygulamalı bir çalışma olmaksızın kuramsal literatüre bir katkı sağlamak eksik bir girişim olacaktır. Çünkü kuramsal ve kavramsal açıklamalar saha çalışmalarından elde edilen bulgular ile oluşturulmaktadır. Genel olarak Batı toplumlarında yaşanan göç hareketlerini ve etnik ilişkileri anlayabilmek için ortaya atılmış kuramlardan hareketle kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Kuramsal çerçeveden yola çıkarak gerçekleşen saha çalışması sonucunda ise Batı toplumları dışında özgün bir tarihsel değeri olan Ortadoğu toplumları hakkında bir takım gerçekliklere ulaşılmıştır. İlk olarak Türkiye’de göç ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, Lübnan’a yaşanan göç hareketinin literatürde yer almadığı tespit edilmiştir. Saha çalışması sonucunda Cumhuriyet’in ilan edilmesinden itibaren Mardin ve çevresinden Lübnan’a göç hareketinin yoğunlaştığına dair verilere ulaşılmıştır. Bu bakımdan çalışma, Türkiye’de dış göçler söz konusu olduğunda literatüre yeni bir boyut kazandırmış bulunmaktadır.

Toplumsal olay ve olguları anlama gayretini tek değişkenli bir boyuta indirgemek çoğu zaman araştırmacıyı gerçekçi olmayan sonuçlara sevk etmektedir. Birey ve gruplar toplumsal hayatta davranışlarını kuramsal verilere dayalı olarak gerçekleştirmez. Onun yerine kendilerine en fazla avantajı sağlayacak olan koşullara uyum sağlama eğilimi taşırlar. Söz konusu avantajlar sadece somut olarak ifade edilebilen maddi çıkarlardan değil aynı zamanda duygusal öğelerden de oluşabilmektedir. Toplumsal gerçeklikleri anlama ve açıklama sürecinde birey ve grup davranışlarının çeşitli perspektiflerce açıklanması daha gerçekçidir. Bu yüzden toplumsal gerçekliği anlayabilmek için karşılıklı ilişkileri ve etkileri birlikte ele almak daha doyurucu açıklamalar sağlayacaktır. Göç gibi bir toplumsal olgunun ortaya çıkması hem kurumsal-yapısal hem de sosyal-kültürel özelliklerin bir sonucudur. Kurumsal-yapısal özellikler; siyasal ve ekonomik ilişkiler sonucunda oluşurken, sosyal-kültürel özellikler toplum içerisinde yaşayan birey ve grupların resmi olmayan ve karşılıklı olarak gerçekleşen ilişkilerinin bir ürünüdür. Bu çok yönlü ve çok değişkenli yaklaşım, zaman ve mekâna göre değişim geçiren birey ve toplum arasındaki dinamik ilişkileri ve bağları ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

**BAŞKENT BEYRUT'TUN ÇEŞİTLİ YERLERİNDE
ÇEKİLMİŞ FOTOĞRAFLAR**



Fotoğraf 1. (Lübnan'ın en önemli simgelerinden Sedir Ağacı).



Fotoğraf 2. (Beyrut'un modern-lüks mimari örneklerinden bir görünüm).



Fotoğraf 3. (Beirut'un modern-lüks mimari örneklerinden bir görünüm).



Fotoğraf 4. (Beirut'un tarihi mekânlarından bir görünüm).



Fotoğraf 5. (İç Savaş'ın izlerini taşıyan bir bina).



Fotoğraf 6. (Lübnan İç Savaş'ının sembollerinden biri olan Holliday Inn Oteli.)



Fotoğraf 7. (İç Savaş'ta stratejik konumundan ötürü milislerin ele geçirmek için çatıştığı Burj al murr).



Fotoğraf 8. (Dinsel ve mezhepsel farkların varlığına işaret eden yan yana inşa edilen Camiler ve Kiliseler).



Fotoğraf 9. (Turistik ve doğal yerlerin sembolü-Sakhrat al rawshe).



Fotoğraf 10. (İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 1915'te "Vatana ihanet suçlamasıyla" idam edilen Lübnanlı muhalifler adına dikilen Şehitler Anıtı).

KAYNAKÇA:

- Abadan-Unat, Nermin. (2002). *Bitmeyen Göç/Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adam, Herbert. (1971). *Modernizing Racial Domination*. Berkeley: University of California Press.
- Ahmad, Feroz. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Ahmad, Feroz. (2002). *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge.
- Akçura, Yusuf. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akkayan, Taylan. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ambert, Anne-Marie; Adler, Patricia A.; Adler, Peter; Detzner, Daniel F.; Understanding and Evaluating Qualitative Research, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 57, No. 4 (Nov., 1995). National Council on Family Relations National Council on Family Relations (<http://www.jstor.org/stable/353409>). (Erişim Tarihi: 04/06/2010).
- Amineh, Parvizi. (2007). *The Greater Middle East in Global Politics*. Leiden: BRILL.
- Anderson, Benedict. (1995). *Hayali Cemaatler*. (Ter. Savaşır, İ.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Andrews, Peter Alford. (1992). *Türkiye’de Etnik Gruplar*. İstanbul: ANT Yayınları.
- Antonius, Georges. (1945). *The Arab Awakening*. London: Hamish Hamilton Press.
- Arı, Tayyar. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aslan, Cahit. (2004). *Birey, Toplum, Devlet: Kavramsallaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aydın, Suavi. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Aydın, Suavi; Emiroglu, Kudret; Özel, Oktay ve Ünsal, Süha. (2000). *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Banton, Michael. (1994). Modelling Ethnic And National Relations. *Ethnic and Racial Studies*. 17. (1): 1–19. (<http://www.tandfonline.com>). (Erişim Tarihi 25.04.2011).

- Barbir, Karl. (2007). Bellek, Miras ve Tarih: Arap Dünyasında Osmanlı Mirası. *İmparatorluk Mirası*. Der. L. Carl Brown, İstanbul: Metis Yayınları.
- Barth, Frederic. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*, (Ter. Kaya, A. ve Gürkan, s.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Barth, Fredrik. (1969). *Ethnic Groups and Boundarie*, Oslo: Little Brown & Co..
- Bauer, T. And Zimmerman, F. (1999). Assesment of Possible Migration Pressure and Its Labor Market Impact Following EU Enlargment to Control Eastern Europe. A Study for The Department of Education and Employment, *IZA Reaserch Report*, No 3 July, UK.
- Bell, Daniel. (1975). Ethnicity And Social Change,. in Glazer, N. and D. Moynihan (Eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*. Washington: Harvard University Press.
- Berghe, P. Van. (1978). Race and Ethnicity: A Sociobiological Perspective. *Ethnic and Racial Studies*. Issue 4. P:401-411. (<http://ysusociologyonline.blogspot.com/2010/12/pierre-van-den-berghe-socio-biological.html>). (Erişim Tarihi: 21.06.2011).
- Berkes, Niyazi. (1998). *The Development of Secularism in Turkey*. London: McGill University Press.
- Berlin, İsaiah. (1992). *Volksgelit'in Dönüşü*. (Ter. Yılmaz, H.). *NPQ Türkiye Dergisi*, Kış, s.2. (<http://www.npq.com.tr>).
- Bilge, Yakup. (2001). *Geçmişten Günümüze Süryaniler*. İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları.
- Bilgin, Nuri. (1996). *Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bilgin, Nuri. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşına Kitaplar.
- Birinci, Ali. (1990). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bodvarsson, Örd B. (2008). *Introduction to Immigration Economics*. London: Springer.
- Bozarlan, Hamit. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*. (Ter. M. I. Durmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brass, Paul. (1996). Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation. *Ethnicity* Eds. Hutchinson J. Smith, A.D. Oxford: Oxford University Press.

- Bromley, Simon. (1994). *Rethinking The Middle East Politics*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Brown, L. Carl (1984). *International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Game*. Princeton:Princeton University Press.
- Brown, L. Carl. (2010). *İmparatorluk Mirası*. (Ter. Güven, G.Ç.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brubaker, Rogers and Cooper, Frederick. (2000). Beyond Identity. *Theory and Society*. 29: 1-47. (<http://works.bepress.com>).
- Calhoun, Craig. (1996). *Social Theory and Sociology*. London: Blackwell.
- Calhoun, Craig. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*. Volume 19, pp. 211-239. (www.jstor.org. Erişim).(Tarihi:21.11.2011).
- Çalışkan, Koray. (2008). Ortadoğu Siyaseti Ve Toplumlarını Anlama Yolları. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt. 39. Ekim, s. 1 – 21.
- Cammett, M. and Issar, S. (2010) Bricks and Mortar Clientelism Sectarianism and the Logics of Welfare Allocation in Lebanon. *World Politics*. Volume 62. Issue 03. July. pp 381 – 421.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E. and Vertovec, S. (2002). Integration: Mapping the Field. London: *Home Office Online Report*. 28/03.
- Castles, Stephen and Miller, Mark J. (2008). *Göçler Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelebi, Nilgün. (2001). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cerulo, Karen A. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annual Review of Sociology*, Vol. 23 (<http://www.jstor.org/stable/2952557>). (Erişim Tarihi 11/08/2010).
- Çetin, İhsan. (2007). *Midyat'ta Etnik Gruplar*. İstanbul: Yaba Yayınları.
- Çevik, Adnan. (2006). Üçyüz Yıllık Bir Başkent Mardin. *I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul.
- Chambers, Iain. (1994). *Migrancy, Culture, Identity*. London: Routledge.
- Cohen, Anthony P. (1994). *Self Consciousness. An Alternative Anthropology of Identity*. London: Routledge.
- Connolly, William E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. (Ter. Lekesizalın, F.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Conte, Edourd. (2013). Soy Yanılsamaları, Arap Akrabalığında Seçim Unsuru, *Aşiretler ve İktidar İçinde*, Der. Jabar F. Ve Dawod H. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Coomaraswamy, Radhika. (2005). Linkages Between Methodology, Research And Theory in Race And Ethnic Studies: A Case Study of Sri Lanka. In, *Race, Ethnicity And Nation*. Edit. P.Ratcliffe, London: UCL Press.
- Corm, Georges. (2003). Doğu- Batı Hayali Kırılma, (Ter. Müvit Bingöl) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cornell, Stephen & Hartmann, Douglas. (1998). *Ethnicity and Race*. Londra: Pine Forge Press.
- Coşkun C. A. (2003). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Cuayyit, Hişam. (1995). *Avrupa ve İslam*. (Ter. Kahraman, K.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Darkot, Besim. (1962). *Avrupa Coğrafyası*. İstanbul: İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Davison, Roderic. (1981). *A Short History of Turkey*. London: The Eothen Press.
- Davut, Dursun. (2003). Ortadoğu Neresi?, *Stradigma Dergisi*, (http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/11_2003_01.pdf). (Erişim Tarihi:14.02.2009)
- Dawn, Ernest C. (1961). From Ottomanism to Arabism: The Origin of an Ideology. *The Review of Politics*, Vol. 23, No. 3 (www.jstore.org). (Erişim Tarihi: 15.02.2011).
- Dawn, Ernest. (1960). The Amir of Mecca Al-Husayn Ibn-Ali and the Origin of the Arab Revolt. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 104, No. 1. (www.jstore.org). (Erişim Tarihi: 19.02.2011).
- Deringil, Selim. (2003). They Live in a State of Nomadism and Savagery: The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate, *Comparative Studies in Society and History*. 45, no. 2. (<http://www.jstor.org>. Erişim Tarihi:23.07.2010).
- Dolukahnov, Pavel. (1998). *Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*. (Ter. Aydın, S.). Ankara: İmge Kitapevi.

- Dündar, Fuat. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duthorne, O. R. (1994). *Imagining the World*, USA: Greenwood Publishing Group.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme: Başkaldırı Ve Değişim*, U. Coşkun, (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- El-Khoury, Melkar. (2012). Country Report: Lebanon. European University Institute, Florence Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory. (<http://eudo-citizenship.eu>). (Erişim Tarihi: 03.01.2013).
- Erdenir, F.H.Burak. (2005). *Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Eriksen, Thomas. H. (1993). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Eyal, Zisser,. (2004). National and State Identity In Syria. In *Community Identity And The State*. Ed. Moshe Gammer. London: Routledge.
- Fenton, Steven. (2001). *Etnisite*. (Ter. Şad N.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Braudel, Ferdinand. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt 1, M.A. Kılıçbay,(Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Findley, Carter Vaughn. (2007). Osmanlı'nın İdari Mirası ve Modern Ortadoğu, *İmparatorluk Mirası*, Der. L. Carl Brown, İstanbul: Metis Yayınları.
- Fisk, Robert. (2011). *Büyük Medeniyet Savaşı. Ortadoğu'nun Fethi*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gaspard, K. Toufic. (2004). *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002*, Leiden: BRILL.
- Gates, Carolyne L. (1998). *The Merchant Republic of Lebanon*, New York: Center For Lebanies Studies.
- Geertz, Clifford. (1963). The Integrative Revolution: Primordial Sentiments And Civil Politics In The New States. (<http://hypergeertz.jku.at/GeertzTexts/IntegrativeRevolution.htm>). (Erişim Tarihi: 29.09.2010).
- Geertz, Clifford. (1994). Primordial and Civic Ties. *Nationalism*. Eds. A. Smith, J. Hutchinson, Oxford: Oxford University Press.
- Gellner, Ernest. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gellner, Ernest. (1983). *Nation and Natinalism*. Oxford: Blackwell.

- Georgeon, François. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi*. (Ter. Berktaş, A.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları* (Ter. Kuşdil, e.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gleason, Philip. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History*, Vol. 69, No. 4 (Mar.,1983). pp.910-931. (<http://www.jstor.org/stable/1901196>). (Erişim Tarihi: 03/06/2009).
- Goldschmidt, Arthur. (2002). *A Concise History Of The Middle East*. Oxford: Westview Press.
- Gramsci, Antonio (2010). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar, 1916-1935*, (Ter. Yıldız, İ.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Hall, Stuart. (1996). Introduction: Who needs identity?, *Questions of cultural identity*. London: Sage.
- Hall, Stuart. (1998). Kültürel Kimlik ve Diaspora, *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık*. İçinde, Ed. Rutherford, J., İ Sağlamer, (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hanf, Theodor. (1993). *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*. The Centre for Lebanese Studies, London: Tauris.
- Hargreaves, Alec G. (1995). *Immigration, 'Race' and Ethnicity in Contemporary France*. London: Routledge.
- Haroun, Sleiman. (2010). Health Tourism in Lebanon: The First World Health Service At A Third World Cost. (www.syndicateofhospitals.org.lb).
- Harvie, Charles and Salman, Ali Saleh. (2007). Lebanon's Economic Reconstruction After the War: A Bridge Too Far? *Journal of Policy Modeling*, Vol.29, No.12. (<http://www.docin.com/p-279510214.html>). (Erişim Tarihi:30.11.2012).
- Hechter, Michael. (1988). Rational Choice Theory And The Study Of Race And Ethnic Relations, *Theories of Race and Ethnic Relations* Ed. John Rex, David Mason, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heckmann, Friedrich and Bosswick Wolfgang, (2006). Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. (www.eurofound.eu.int). (Erişim Tarihi: 23.09.2012).

- Heckmann, Friedrich. (2005). *Integration and Integration Policies*. Bamberg: European Forum for Migration Studies.
- Hether, Micheal. (1996). Ethnicity and Rational Choice Theory, *Ethnicity*. Eds. J. Hutchinson, A. D. Smith, Oxford: Oxford University Press.
- Hegel, Georg, Wilhelm Friedrich. (2001). *The Philosophy of History*. Kitchener: Batoche Books.
- Hentch, Thierry. (1996). *Hayali Doğu*. (Ter. Bora A.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Hillel, Daniel (1994). *Rivers of Eden: The Struggle For Water and The Quest for Peace in the Middle East*, New York: Oxford University Press.
- Hollerwerger- Hans, (1999). *Turabdin*. Mardin: Mor Gabriel Yayınları.
- Horowitz Donald L. (1975). Ethnic Identity. In, *Ethnicity: Theory and Experience*, Eds. Glazer, N. and D. Moynihan, Washington: Harvard University Press.
- Hourani, Albert. (1981). *The Emergence of Modern Middle East*, California: University of California Press.
- Hourani, Albert. (1983). *Arabic Thought in The Liberal Age*. London: Cambridge Univ. Press.
- Hourani, Albert. (1997). *Arap Halkları Tarihi*. (Ter: Bora, T.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hourani, Guita G. & Eugene Sensenig-Dabbous. (2012), Naturalized Citizens: Political Participation, Voting Behavior, and Impact on Elections in Lebanon (1996–2007), *Journal of International Migration and Integration*, May 2012, Volume 13, Issue 2, pp 187-202. (<http://link.springer.com>). (Erişim Tarihi: 21.07.2013).
- Hourani, Guita G. (2011). The Kurds of Lebanon: Socioeconomic Mobility and Political Participation via Naturalization. Beyrout: Notre Dame University.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster Press.
- İçduygu, Ahmet. (1998). Türkiye’de İçgöç Ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi (<http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi/article=1015&context=sirkeci>). (Erişim Tarihi: 12.10.2009).
- İnalçık, Halil. (2010). Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği. *İmparatorluk Mirası, içinde*, Der. C. Brown. (Ter. Güven, G.). İstanbul: İletişim Yayınları.

İNCİL. <http://incil.info/kitap/Yaratis/2>

Isaacs, H. R. (1975). Basic Group Identity: The Idols of the Tribe. In, Glazer, N. and D. Moynihan (Eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*, Washington: Harvard University Press.

Isajiw, Wsevolod. W. (1981). Ethnic Identity Retention, *Research Paper* No.125. Center for Urban and Community Studies, Toronto: University of Toronto. (<http://www.citiescentre.utoronto.ca>).

Isajiw, Wsevolod. W. (1993). Definition and Dimensions of Ethnicity, *Statistics Canada and U.S Bureau of The Census*, Washington D.C: U.S Government Printing Office. (https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/68/2/Def_DimofEthnicity.pdf). (Erişim Tarihi: 23.05.2010).

İssawi, Charles. (1998). *Cross-Cultural Encounters and Conflicts*. New York: Oxford Univ. Press.

Jankowski, James. (1991). Egypt in Early Arab Nationalism. In, *Origins of Arab Nationalism*. Ed. R. Khalidi vd. New York: Columbia University Press.

Jansen, C. J. (1970). Migration: A Sociological Problem. *Readings in the Sociology of Migration*. Ed. Clifford J. Jansen, New York: Pergamon Press.

Jennisen, Roel. (2007). Causality Chains in the International Migration System Approach, (<http://www.springerlink.com/content/k21410401222r077/>). (Erişim Tarihi:13.07.2010).

Joseph, John. (2004). *Language and Identity*. New York: Palgrave Macmillan

Jung, Dietrich. (2006). *Democratization and Development New Political Strategies for the Middle East*. New York: Palgrave Macmillan.

Kalmijn M. and Tubergen, F. (2010). A Comparative Perspective on Inter-marriage: Explaining Differences Among National-Origin Groups in the United States. The Population Association of America, *Demography*, May; 47(2): 459–479.

Kamrava, Mehran. (2005). *The Modern Middle East*. California: University of California Press, California.

Karal, Enver Ziya. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Cilt 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karateke, Hakan. (2005). Legitimizing The Ottoman Sultanate: A Framework For Historical Analysis. In. *The Ottoman Empire And Its Heritage Politics*,

- Society And Economy*. Eds. By S. Faroqhi And H. Inalcik, Holland: Brill Academic Publishers.
- Karpat, Kemal (2004). Ortadoğu'da Osmanlı Etnik ve Dini Mirası. *Ortadoğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet İçinde*, Der. M. Esman ve I. Robinoviç, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Karpat, Kemal. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Karpat, Kemal. (2001). *İslam'ın Siyasallaşması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Karpat, Kemal. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. (Ter. Özden, D.). İstanbul: İmge Kitapevi.
- Kawtharani, Farah Wajih,. (2003). The Interplay of Clientalism and Ethnic Identity in Pluralist State: The Case Kurdish Community in Lebanon. American University of Beirout. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez*.
- Kayalı, Hasan. (1998). *Jön Türkler ve Araplar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kedourie, Elie. (1968). The End of The Ottoman Empire, *Journal of Contemporary History*, Vol 3, No.4 (www.jstore.org/stable/259848). (Erişim Tarihi: 08.2011).
- Keyman, Fuat. (2002). Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet. *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı. 20, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Khuri, Fuad I. (1969). The Changing Class Structure in Lebanon. *The Middle East Journal*. Volume 23 No:1. (<http://www.jstor.org/stable/4324393>). (Erişim Tarihi: 05.02.2013).
- Kliot, Nurit. (1987). The Collapse of the Lebanese State. *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1987), pp. 54-74. Taylor & Francis, Ltd. (<http://www.jstor.org/stable/4283154>). (Erişim Tarihi: 10.03.2012).
- Kor, Zahide Tuba. (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*. İstanbul: İHH Yayınları.
- Kritz, Mary M. (1987). International Migration Policies: Conceptual Problems. *International Migration Review*, Vol. 21, No. 4, (Winter), pp. 947-964. (www.jstor.org/stable/2546499). (Erişim Tarihi: 15/06/2010).

- Kubilyay, Çağla. (2005). Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması, *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 2.
- Kümbetoplu, Belkıs. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kuran, Ercüment. (1995). 19.yy'da Milliyetçiliğin Türk Eliti Üzerindeki Etkisi. *Ortadoğu'da Modernleşme*. İçinde, Der. W. Polk ve R. Chambers, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kurubaş, Erol. (2004). *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*. Cilt 1, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Laçiner, Sedat. (2007). <http://www.usakgundem.com/yazar/1/ortadogu-diye-bir-yer-var-mi.html>.
- Lee, Everet. (1966). A Theory of Migration Author. *Demography*. Vol. 3, No. 1 (1966). pp. 47-57 (www.jstor.org/stable/2060063). (Erişim Tarihi: 29.06.2010).
- Lee, Everett, S., (1969). A Theory of Migration, *Migration*. Ed. J.A. Jackson, London: Cambridge University Press.
- Levitt, P. & Schiller, G. N. (2003). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective On Society, University of New Hampshire and Max Planck Institute of Social Anthropology, *International Migration Review*, 38 (145): 595-629, Fall 2004.
- Lewis, Bernard. (1992). Rethinking the Middle East, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 4 (Fall, 1992). pp. 99-119 (www.jstor.org/pss/20045312). (Erişim Tarihi: 23.10.2010).
- Lewis, Bernard. (1953). The Impact of The French Revolution on Turkey. *Journal of World History*, June, I.
- Lewis, Bernard. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Pres.
- Lewis, Bernard. (2003). *Ortadoğu*. (Ter. Külay, S.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lewis, W.A. (1954). Economic Development With Unlimited Supplies of Labour, *Manchester School of Economic and Social Studies* 22:139-91. (www.globelicsacademy.net). (Erişim Tarihi:04.11.2012).

- Llewellyn, Tim. (2010). *Spirit Of The Phoenix, Beirut and the Story of Lebanon*. London: Tauris.
- Lockwood, D. (1964). Social Integration and System Integration, (www.ucc.ie/social_policy/Lockwood_Appendix.htm). (Erişim Tarihi:18.11.2011).
- Louis R. Mortimer. (1987). Lebanon, a Country Study. *Federal Research Division Library of Congress*. Washington: Kessinger Publishing.
- Machiavelli, Nicola. (2003). *The Prince*. Cambridge University Press.
- Maktabi, Rania. (1999). The Lebanese Census of 1932 Revisited. Who Are the Lebanese?, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 2. Taylor & Francis Ltd. (<http://www.jstor.org/stable/195924>).
- Malaspina, Ann. (2009). *Creation of Modern Middle East. Lebanon*. New York: Chelsea House.
- Malouf, Amin. (1999). *Ölümcül kimlikler*, (Ter. Bora, A.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mansfield, Peter. (2000). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Ter. Yurdakul, S.). İstanbul: Söylem Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1994). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Massey, D. ve diğerleri. (1993). Theories of International Migration: A review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19. No. 3 September. pp. 431-466. (<http://www.jstor.org/stable/2938462>). (Erişim Tarihi: 23/02/2010).
- Massey, Douglas S. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, Vol. 56, No. 1 (Spring, 1990), pp. 3-26 (<http://www.jstor.org/stable/3644186>). (Erişim Tarihi: 23/02/2010).
- McDowall, David. (2005). *A Modern History of the Kurds*. New York: Tauris Co. Ltd.
- Meho, Lokman I. (2002). The Kurds in Lebanon: A Social and Historical Overview. *The International Journal of Kurdish Studies*. (<http://staff.aub.edu.lb/~lmeho/meho-kawtharani-kurdish-community-in-lebanon.pdf>). (Erişim Tarihi:05.12.2011).

- Meho, Lokman İbrahim. (1995). The Dilemma of Social and Political Integration of Ethnicclass Groups Within Pluralistic societies: The Case of of The Kurds in Lebanon. American University of Beirut. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez.*
- Mitchell, Timothy. (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi.* (Ter. Altok, Z.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moaddel, Mansoor. (2008). Ethnicity And Values Among The Lebanese, Public Findings From Avalues Survey. Beirut.
- Montesquieu,C.L.S, (1998). *Kanunların Ruhı I.* (Ter. Fehmi, B.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Moore, Barrington. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri.* İ. Tekeli & A. Şenel,(Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Morley, D. and Robins, K. (1997). *Kimlik Mekânları.* (Ter: E. Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Morris, H. S. (1966). Ethnic Group, *International Encyclopedia of Social Sciences.* David L. Sills. Mac Millan and Free Press. New York.
- Mutluer, Mustafa. (1992). Edremit Yöresi Kırsal Alanında Nüfus Hareketlerine Neden Olan Faktörler. *Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi.* İzmir.
- Nagel, Joane. (1994). Constructing ethnicity: creating and recreating ethnic identity and culture, *Social Problems*, 41 (1): 173–98. (www.jstore.org). (Erişim Tarihi:02.01.2010).
- Najem, T. (1998). The Collapse and Reconstruction of Lebanon. *Centre for Middle Eastern and Islamic Studies.* Working Paper. Durham: University of Durham.
- Neumann, Iver. (1999). *Uses of The Other, The East in European Identity Formation,* University of Minnesota Press, USA.
- Öberg, S. (1997). Theories On Inter-Regional Migration: An overview. In Blotvogel H. and Fielding A. (Eds.). *People, Jobs And Mobility In The New Europe.* England.
- Öçal, Tezer. (2005). *Türkiye Ekonomisi.* 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Öğün, Seyfi. (1997). Türk Milliyetçiliğinde Millet Kodunun Dönüşümü, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik içinde,* Haz. N. Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Osman A. Ve İsmail, H. (2004), *Muhallemler, Kimlik, Tarih ve Dil*. Diyarbakır: Seyda Yayınevi.
- Ostrogorsky, George. (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. (Ter. Işıltan, F.).Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Owen, Roger. (2005). *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*, London: Bookchase Ltd.
- Owen, Roger. (2006). *State, Power, and Politics in the Making of the Modern Middle East*. New York: Routledge.
- Owens, Jonathan. (2005), Pre-Diaspora Arabic Dialects, Statistics And Historical Reconstruction, *Diachronica*: 22:2, 271-308.
- Özbudun, Ergun. (2010). Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu'da Devlet Geleneği, *İmparatorluk Mirası*, Der. C. Brown. G. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Y. Ziya. (1998). *İç Göçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Parekh, Bhikhu. (2000). *Rethinking Multiculturalism Cultural Diversity and Political Theory*. London: Macmillan Press.
- Pareto, Vilfredo. (1963). *The Mind and Society: A Treatise on General Sociology*. New York: Harcourt Brace.
- Parsons, Talcot. (2005). *The Social System*, London: Routledge.
- Pehlivanoglu, Öner. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Petersen, William. (1975). On the Subnations of Western Europe. In N. Glazer and D. Moynihan (Eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*. London: Harvard University Press.
- Petersen, William. A General Typology of Migration, *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 3 (Jun., 1958).(www.jstor.org/stable/2089239). (Erişim Tarihi: 03.11.2009).
- Phinney, Jean S. And other. (2001). Ethnic Identity, Immigration and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues*. Vol 57. No 3. Pp 495-510.(<http://cretscmhd.psych.ucla.edu/events/PhinneyPaper.pdf>). (Erişim Tarihi:19.07.2011).

- Picard, Elizabeth. (1998). Lebanon, A shattered County, *Journal of Third World Studies*. (<http://findarticles.com>). (Erişim Tarihi: 22.04.2012).
- Pınar, Bilgin. (2004). Whose Middle East? Geopolitical Inventions and Practices of Security, *International Relations* 18, 1. (<http://www.sagepublications.com>). (Erişim Tarihi: 30.01.2011).
- Popper, Karl (1994). *Açık Toplum ve Düşmanları*. Cilt 2. (Ter.Tunçay, M.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Portes, A. (1995), Economic sociology and the sociology of immigration: a conceptual overview, (Ed.) A. Portes, *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Enterpreneurship*, New York: Russell Sage Foundation.
- Portes, Alejandro. (1994). Immigration and Its Aftermath, *International Migration Review*, Vol. 28, No. 4, Special Issue: The New Second Generation (Winter, 1994). pp. 632-639. (www.jstor.org/stable/25471519). (Erişim Tarihi:02/08/2010).
- Rattansi, Ali. (1994). *Irçılık, Modernite ve Kimlik*. (Ter. Akyüz, S.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ravenstein, E.G. (1889). The Laws of Migration, *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 52, No.2, June. (www.jstor.org/stable/2979333 Erişim Tarihi: 18.11.2009).
- Richmond, Anthony H. (1993). Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements, *Centre for Refugee Studies*, York University, Toronto. (<http://www.ccc.zju.edu.cn>). (Erişim Tarihi:03.08.2010).
- Ritzer, George, (1992). George Simmel. (Ter. Tatlıcan Ü.), McGraw-Hill, Inc, (www.umittalican.com.tr).
- Rose, G. (1995). Place and identity: A Sense of Place, in Massey, D. and P. Jess (Eds.). *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*, Oxford University Press.
- Roseman, Curtis, C. (1971). Migration as a Spatial and Temporal Process, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 61, No. 3, Sep. (www.jstor.org/stable/2569235). (Erişim Tarihi: 18.08.2009).

- Rosenerg, M. and Weinfeld, M. (1983). *An Introduction to Sociology*. Ontario: Methuen Publications.
- Rustow, Dankward A. (2007). Askeri Miras. *İmparatorluk Mirası İçinde*, Der. L. Carl Brown, İstanbul: Metis Yayınları.
- Şahin, Cengiz. (2001). Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 21, Sayı 2. (<http://www.gefad.gazi.edu.tr>). (Erişim Tarihi: 05.01.2010).
- Said, Edward. (1999). *Oryantalizm*, S. AYZAZ,(Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Salameh, Frank. (2010). *Language, Memory and Identity in the Middle East*. Maryland: Lexington Books.
- Sander, Oral. (1982). Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3.
- Sarı, Engin. (2010), *Mardin'de Kültürlerarasılık ve Kültür, Kimlik, Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scheffler, Thomas. (2003). Fertile Crescent, Orient, Middle East: The Changing Mental Maps of Southwest Asia. *Europien Review of History*, Vol 10, No. 2. (<http://planet.botany.uwc.ac.za>). (Erişim Tarihi: 24.02.2011).
- Schnapper, Dominique. (1995). *Yurttaşlar Cemaati*, (Ter. Okur, Ö.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Schudson, M. (1994). Culture and the İntegration Of National Societies. *International Social Science Journal*, Akt: David Morley, (1997). *Kimlik Mekânları*, (Ter. Zeybekoğlu E.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Schwab, Raymond. (1984). *The Oriental Renaissssance*, New York: Colombia University Press.
- Şen, F. (2006). Avrupa Yaşayan Türk Göçmenlerin Aktüel ve Konumu ve Geleceği. *Karizma Dergisi*, (<http://www.karizma.org.tr/karizma.php?page=19/19-4>). (Erişim Tarihi: 19.05.2010).
- Sennet, R.,(1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. A. Yılmaz, (Ter. Durak, S.). İstanbul: Yayınevi.

- Shaw, Stanford (1995). 19.yy Osmanlı Reformcularının Amacı ve Başarılarının Bazı Yönleri. *Ortadoğu'da Modernleşme*. içinde, Haz. W. Polk, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Shibutani, T. & Kwan, K. (1965). *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*, New York: Macmillan Co.
- Shills, Edwars. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. *British Journal of Sociology*, No. 8, pp. 130-145. (<http://www.jstor.org/stable/587365>. (Erişim Tarihi: 29.09.20109).
- Shumeysani, Hasan. (1987), *Medinetu Mardin*. Beyrut: Darul Aleml Kutubi.
- Silier, Oya. (1981). *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.
- Smith, Adam. (2005). *The Wealth Of Nations*. A Penn State Electronic Classics Series Publication. <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/adam-smith/Wealth-Nations.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.11.2010).
- Smith, Anthony (1999). *Milli Kimlik*. (Ter.Şenel, B.). İstanbul: İletişim, Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2000). National Identity the Idea of European Unity. *The Question of Europe*, Ed. Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, s.328-330.
- Smith, Anthony. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (Ter. Bayramoğlu, S.). Ankara: Dost Yayınevi.
- Somersan, Semra. (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sorokin, Pitirim. (1947). *Society, Culture, and Personality*. New York: Harper and Brothers.
- Stark, O. and Bloom, D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review* 75: 173-178. (www.ppge.ufrgs.br). (Erişim Tarihi: 03.11.2011).
- Stark, O. and Lucas, R. (1988). Migration, Remittances, and the Family. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 36, No. 3, pp. 465-481. (www.jstor.org/stable/1153807). (Erişim Tarihi: 04.12.2010).
- Tajfel, Henry. (1982). Social Psychology Of Intergroup Relations. *Annual Review Of Psychology*. Volume 33, USA: A Nonprofit Scientific Publisher.

- Taylor, Edvard. (2006). *International Migration and Economic Development. International Symposium On International Migration And Development.* Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat. Turin, Italy, 28-30 June 2006.
- Tekeli İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- The McMahon-Hussein Correspondence, 1915-1916. (www.icsresources.org/content/primarysourcesdocs). (Erişim Tarihi: 18.07.2011).
- Tibi, Bessem. (1998). *Arap Milliyetçiliği.* (Ter. Temiz, T.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Todaro, Michael P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, Vol. 59, No. 1 (1969). pp. 138-148. (www.jstor.org/stable/1811100). (Erişim Tarihi: 02.10.2012).
- Todaro, Michael P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, Vol. 59, No. 1 (1969). pp. 138-148. (www.jstor.org/stable/1811100). (Erişim Tarihi:02.10.2012).
- Traboulsi, Fawwaz. (2007). *A History of Modern Lebanon.* London: Pluto Press.
- Tuna, M. ve Özbek, Ç.. (2014). Uluslar arası Göçlerin Yeni Kategorileri, Ulus Devlet ve Aidiyet: Türkiye'deki Yabancı Yerleşimcilerin Toplumsal Entegrasyonu. *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*, İçinde, (Ed.) Tuna, M. Ankara: Sentez Yayınları.
- Turner, P. Stephen. (1996). *Social Theory and Sociology.* London: Blackwell.
- UNDP, (2008). Millennium Development Goals, Lebanon Report. (<http://www.undp.org/>). (Erişim Tarihi: 18.03.2013).
- UNDP. (2009). Lebanon National Human Development Report.
- Chirol, Valentina. (1903). *The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence.* London: John Murray.
- Valtonen, Kathleen. (2008). *Social Work And Migration,* London: Ashgate.

- Varol, Çiğdem. (2006). Üretim Örgütlenmesine Yeni Bakış: Denizli ve Gaziantep'teki Girişimci Ağları. Derleyen: Eraydın A., *Değişen Mekân-Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003*, Dost, Ankara, s. 421-457.
- Vieira R. and Trindade J. (2008). Migration, Culture and Identity in Portugal. *Polytechnic Institute of Leiria, Portugal* (<http://dx.doi.org/10.2167/laic266.0>). (Erişim Tarihi: 28.04.2013).
- Wallerstein, İ. (2005). *Dünya Sistemleri Analizi*. (Ter. Abaloğlu E.). İstanbul: Aram Yayınları.
- Wallerstein, İmmanuel. (1960). Ethnicity and National Integration in West Africa. Vol. 1 No3. 1960. pp. 129-139. (<http://www.persee.fr>). (Erişim Tarihi: 27.06.2010).
- Wallman, Sandra. (1979). *Ethnicity at Work*. London: Macmillan.
- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlâk ve Kapitalizmin Ruhu*. Z. Aruoba, (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society*. Vol 2. G. Roth and C. Wittich (Eds). University of California Press. New York.
- Weber, Max. (1968). *Economy and Society*. Vol. 1. G. Roth and C. Wittich (Eds). New York: Bedminster Press.
- Westin, Charles. (2010). Identity and Inter-Ethnic Relations. İçinde, *Identity Processes and Dynamics in Multi-Ethnic Europe*, Amsterdam University Press.
- Wimmer, Andreas. (2007). How (not) to Think About Ethnicity in Immigrant Societies: A Boundary Making Perspective. *COMPAS*, London: University of Oxford.
- Yalçın, Cemal. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. (1908). Millet-i Hâkime, *Tanin Gazetesi*, 7 Kasım 1908. (www.gazeteler.ankara.edu.tr). (Erişim Tarihi: 27.09.2011).
- Yenal, Oktay. (2003). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Hamer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- Yıldız, Yavuz Gökâl. (2000). *Global Stratejide Ortadoğu*. İstanbul: DER Yayınları.

- Yinger, Milton. J. (1994). *Ethnicity: Source of Strength, Source of Conflict*. New York: University of New York Press.
- Young, Robert. (2004). *White Mythologies, Writing History and the West*. New York: Routledge.
- Zagar, Mitja. Enlargment In Search For European Identity, http://www.esec.pt/veem/materials/pdf/aditionalReadings/zagar-european_identity.pdf. (Erişim Tarihi: 12.08.2010).
- Ze'evi, Dror. (2000). *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Zeine, N. Zeine. (2003). *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Sonu*. (Ter. E. Akbaş), İstanbul: Gelenek Yayınları.

MÜLAKAT FORMU

1. Cinsiyet
2. Yaş
3. Doğum yeri?
4. Çocuklarınızın doğum yeri?
5. Eğitim durumu?
6. Çocuklarınızın eğitim durumu?
7. Medeni hali?
8. Eşinizin etnik kökenini belirtiniz?
9. Kaç yıldır Lübnan'da yaşıyorsunuz?
10. Lübnan'a nereden geldiniz?
11. Lübnan'a nasıl geldiniz?
12. Lübnan vatandaşlığınız var mı?
13. Türkiye vatandaşlığınız var mı?
14. Askerlik hizmetinizi yaptınız mı? Nerde yaptınız?
15. Türkiye'den Lübnan'a göç etmenizin sebebi nedir?
16. Savaşa rağmen sizi Lübnan'da bağlayan etkenler nelerdir?
17. Türkiye'ye tekrar dönmeyi düşündünüz mü?
18. Şu anda Lübnan'da yaşamaktan memnun musunuz?
19. Memnun değilseniz nerede yaşamak istersiniz?
20. Lübnan'dan başka bir yere göç eden akraba veya yakınlarınız var mı?
21. Mesleğiniz?
22. Toplam aylık geliriniz ne kadardır?
23. Sosyal güvenceniz var mı?
24. Lübnan'da sahip olduğunuz mal-mülk var mı? (ev, arsa, işyeri vb)

26. Türkiye’de sahip olduğunuz mal-mülk var mı? (ev, arsa, işyeri vb)
27. Hangi dilleri biliyorsunuz? Nereden öğrendiniz?
29. Çocuğunuzun hangi dilde eğitim görmesini istersiniz?
30. Çocuğunuzun nasıl birisi ile evlenmesini istersiniz?
31. Aile üyeleri ve akrabalarla konuşurken kullandığımız dil veya ağız hangisidir?
33. Genellikle sosyal çevreniz kimlerden oluşur?
34. Kendinizi-kimliğinizi başkalarına tanıtırken neye öncelik verirsiniz?
35. Milli kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?
36. Etnik kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?
37. Milli kimliğinizden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?
38. Etnik kimliğinizden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?
39. Bu sorunlar nelerdir?
40. Lübnan’da hangi etnik grubu/grupları kendinize daha yakın buluyorsunuz?
42. Televizyonda hangi ülke yayınlarını daha çok izlersiniz?
43. Hangi tür müzikleri dinlersiniz?
44. Türkiye’ye ne sıklıkla gidip gelirsiniz?
45. Yurt dışına çıktığınızda hangi kimliğinizi/pasaportunuzu kullanırsınız?
46. Bir devlet olarak Türkiye hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
47. Bir devlet olarak Lübnan hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
48. Türkiye Cumhuriyeti’nden beklentileriniz var mı? Neler?
49. Lübnan Cumhuriyeti’nden beklentileriniz var mı? Neler?
50. Lübnan’da / Türkiye’de herhangi bir partiye/örgüte/derneğe üye misiniz?
51. Geleceğe ilişkin beklentileriniz nelerdir?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : *Fethi NAS*
Doğum Yeri : *Midyat-Mardin*
Doğum Yılı : *1975*
Medeni Hali : *Evli*

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1991-1994 : *Karabağlar Cumhuriyet Lisesi-İzmir*
Lisans 1995-2000 : *Muğla Üniversitesi*
Y. Lisans 1995-2000 : *Muğla Üniversitesi*
Yabancı Dil : *İngilizce ve Arapça*

MESLEKİ BİLGİLER

2001-2003 : *Araştırma Görevlisi, Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*
2003-2007 : *Rehber Öğretmen, Muğla Rehberlik ve Araştırma Merkezi*
2008-2010 : *Uzman, Muğla Üniversitesi Rektörlüğü*
2011- ... : *Rehber Öğretmen, Anamur Rehberlik ve Araştırma Merkezi*